R-76
R-81
A 190
R12

RÖPÜLJ PÁVA RÖPÜLJ

MAGYAR NÉPBALLADÁK
ÉS
BALLADÁS DALOK

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
1954

A bevezető, a válogatás és a jegyzetek
CSANÁDI IMRE
és
VARGYAS LAJOS
közös munkája

A ciklusokat előző nagy rajzokat
CSIKÓS TÓTH ANDRÁS,
a fejléceket, záródíszeket és a címlapot
CSILLAG VERA
készítette

MTA Néprajzi Kutatócsoport
Könyvtára, Budapest
Leltár: —13

A kiadásért felel a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója
A szerkesztésért felel: Domokos Mátyás
Műszaki vezető: Farkas Imre
Megjelent 3800 példányban
A mű terjedelme: 35 3/4 (A/5) iv
Ez a könyv az MNOSz 5601—54 és 5602—50A
szabványok szerint készült
Budapesti Szikra Nyomda, V., Honvéd-utca 10. — 2634 — Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató.

A MAGYAR NÉP BALLADÁI

Ősköltészettől népballadáig

A népeknek nem mindig volt irodalmuk, de mindig volt költészetük.

Énekeket a fejletlen néptörzsek is „költenek", ha soha le sem írják, hiszen írni nem is tudnak. Szerzeményeiket az emlékezet rögzíti, — így adják szájról-szájra, apáról-fiúra, immár évezredek óta.

Nem szabad ezt a költészetet a mi igényeinkkel mérni. A természeti népek kezdetleges dalai néha nem egyebek, mint egy-egy állatnak néhány szóval felvillantott képe. A maláj éneket mond a majomról, de ez az „ének" egyszerűen csak sorraveszi, hol hosszabban, hol rövidebben, hogy mi mindent csinál a majom.

Lábaival dobog a Kra,
Gyümölcsöt szed a Kra,
Le és föl rohan a Kra,
A rambutan törzsére mászik magasra a Kra.

A mende-néger, Nyugat-Afrikában, eképpen panaszolja föl, hogy nem tudta elejteni a tevui nevű vadat:

Hiába most már, Tindo,
Hiába most már, Tindo,
Hiába most már, Tindo –
A kövér, vörös tevui
Kövér, olyan kövér.

Ki szerzi ezeket a különös, primitív gajdokat? Miféle költői egyéniség rója őket egybe? Bármilyen szokatlanul is hangzik, *nincs szerzőjük*. Ezen a fokon az egyénnek nincs lényeges szerepe az al-

kotásban. A *közösség* képzetei, emlékei fejeződnek ki egy-egy efféle dalban; ezek a képzetek és emlékek állnak össze többé-kevésbbé kötött formába a közösségi gyakorlatban.

Az idők folyamán ez a primitív költészet sem marad változatlan: szavak, sorok cserélődnek egyre-másra, új és új ötletek fénylenek föl benne; a közösség tovább gomolygatja az apáktól hallott ritmusokat, mintájukra újak alakulnak. A közös szájhagyomány állandóan gazdagodik, formásodik, sok apró változtatással észrevehetetlenül fejlődik. Amit ehhez a fejlődéshez egy-egy valaki hozzáadhat, olyan csekély, hogy teljes joggal nevezhetjük ezt a költészetet a közösség alkotásának.

Az állandó fejlődés, a népek életének alakulásától függően, hol gyorsabb, hol lassúbb. Különösen meggyorsul, mikor különböző műveltségű népek kerülnek egymással érintkezésbe, s tanulnak el egymástól addig ismeretlen melódiákat, költői ötleteket, stílusokat. Új műfajok születnek az életmód változásainak megfelelően, az új szükségletek szerint.

A *hősi elbeszélő költészet* például már igen magas fok a népek kultúrájában; a fejlettebb, harcos, főleg nomád népek költészete ez. Vogul-osztyák rokonainknak, tudjuk, nagymultú hősi epikájuk van, — még inkább a török-tatár népeknek. Bizonyos, hogy a honfoglaló magyarság is ilyen költészetet hozott magával mai hazájába. Néhány európai népnél fenn is maradtak írásos emlékei ennek az egykori epikának (például a germánoknál), — ami azt mutatja, hogy hagyománya Európa nyugati felében is beletorkollott a középkor késő századaiba. A délszlávoknak, oroszoknak máig virágzó, gazdag hősi epikájuk él a néphagyományban.

Ezt a hősköltészetet váltja fel több európai népnél a késői középkorban — egyeseknél talán már a XII. században — mint következő fok, a *ballada*.

A ballada már teljesen a paraszti társadalom költészete, a parasztság tartotta is fenn napjainkig. A népköltészet talaján sarjadt ki, ugyanaz a szemlélet, ugyanaz a költői ízlés és képzeletvilág táplálta, mint népi líránkat vagy a mesét.

Népi kultúránk — tehát népi költészetünk is — mindmáig elsősorban paraszti jellegű.

Íratlan, szájról-szájra szálló, emlékezet-hordozta költészet ez, akárcsak a kezdetleges társadalmaké. Annyit ismerünk belőle, amennyit az utolsó másfél-két évszázad óta írástanult emberek, gyűjtőink feljegyeztek. Ma már több tízezerre rúg feljegyzéseik száma, mégis igen csekély mennyiség ez a nyomtalanul elkallódott énekekéhez, költői variánsokéhoz képest; örökre odavesztek azok a jeltelen jobbágysírokban, a szétporló koponyákban.

Ennek a költészetnek épp oly bajos szerzőjét találni, akár az ősi varázsdaloknak. Paraszti verselőink — tapasztalhatjuk — jobbára bárdolatlan, döcögő rigmusokat faragnak, már pedig az utolsó két-három emberöltőben is bőven kerültek elő az ország majd minden sarkából biztoshangú, szép népdalaink. Még kevésbbé gyanakodhatunk holmi poétikus nótáriusok vagy kántorok névtelen „segítségére", — az a paraszti dal, vagy ballada, melynek művészi tömörségét, nyelvi, zenei báját és erejét egy Arany János vagy egy Bartók Béla csodálta meg, nem dilettánsi kedvtelés szülötte.

Nincs más hátra, el kell fogadnunk, hogy a népdalt maga a nép, a közösség alkotja. Nem olyan együgyű módon persze, hogy bizonyos ráérő parasztlegény kifundál egy sort, lehetőleg természeti képpel, a másik, a harmadik, a negyedik megint egyet-egyet, aztán kész is a műremek, csak bele kell énekelni a fonográf tölcsérébe.

A népi alkotásban nem egyszer egy egész országnyi parasztság vesz részt, méghozzá nem csak az egyidőben élők, hanem akár nemzedékek. Nagyon sok dalunk, balladánk végigbarangolta az egész magyar nyelvterületet. Csakhogy ugyanazt a dalt egyetlen faluban is különbözőképpen ismerhetik. Még inkább megváltozik, míg a másik községbe, vagy jónéhány megyével távolabb ér. Elég, ha mindenütt egy-egy szót, egy-egy sort változtatnak rajta, — mire ezer meg ezer szájon megfordul, strófák esnek ki belőle, vagy strófák illeszkednek bele; szerkezetileg átalakul, költői mondanivalója megmásul, sőt akár a versformája is. Közben szépségeket nyer és szépségeket veszít. Beszélhetünk-e itt egyéni szerzőségről ezekután? Aligha. Az iratlan költészetben különben sem tisztelnek semmiféle szerzői jogot: a közösség nem csupán műélvező, hanem kritikus és

költő is egyszerre, — módosító javaslatait ő maga hajtja végre a hallomásból ismert költői műveken.

A megelőző századokban, míg elevenen éltek a régi hagyományok, s a parasztság, az írásos kultúrához hozzá nem férve, rákényszerült arra, hogy szellemi igényét úgy elégítse ki, ahogy éppen tudja, ez a műélvező-kritikusi-költői tevékenység is hallatlanul eleven lehetett. Ki nagyobb, ki csekélyebb mértékben, de majd az egész nép kivehette belőle részét. A költészet, az ének — mai szóval élve — szükséglet volt. Valamirevaló éneket nyilván minden faluban tudtak csinálni akárhányat: az énekszerzőket századok óta kialakult költői és zenei formák szőtték körül, csak beléjük kellett illeszteniük egy-egy új történetet, egy-egy új elgondolást, a keret készen kínálkozott. Magától értődött, hogy az új dalba sorok vagy strófák kerültek át a már ismertekből. (Köztudomású, hogyan helyettesítették be lényegében ugyanabba a régi katonadalba az egymást váltogató uralkodók vagy tisztek nevét az egymást követő nemzedékek.)

Már most ha nagyon is alkalomhoz tapadt a szerzett ének, vagy nagyon is helyi vonatkozású volt, csakhamar elfeledték, szétpattant. Azt kapták föl, az terjedt szét más vidékekre is, amelyik általánosabb érdeklődést tudott támasztani, amelyik már valamiképpen közügy-számba ment. Az ilyen dalon itt is, ott is igazítottak valamit, úgyhogy idővel akár remekké formásodott.

Az egyszer megtalált kép, az egyszer különösen jól eltalált kifejezés aztán tovább él nemzedékről-nemzedékre, és mindig újabbak gyűlnek hozzájuk. A nép variáló műhelyében sem sikerül ugyan remekbe minden, — már csak azért sem, mert a továbbadók nem mindig költői rátermettségű emberek, hanem esetleg kontárok, — az ilyen dal aztán tovább változik, esetleg romlik, de az igazán nagy alkotások, a csúcsok megmaradnak a hagyományban, emléküket csak magának a hagyománynak pusztulása söpörheti el.

A sok írástudatlan, névtelen paraszti alkotó ily módon képes arra, amire egyénileg csak a művelt nagy költő: hogy maradandó értékeket teremtsen.

A népköltészetnek tehát súlyt és értéket az ad, hogy közösség munkája rejlik benne. Vagyis földműves szerző helyesírási hibákkal hitelesített verse még nem jogcím a népköltési kiadványokban való szerepeltetésére. Egyszerűen dilettáns írás az ilyesmi az esetek többségében: a népkultúrából kiszakadt, de igazi műveltséget nem szerző ember dadogása az irodalom kapujában.

A szóbanforgó földműves versét persze átveheti a közösség, ha talál benne olyasmit, amit a magáénak érez. De ugyanígy átvehet sokminden más költői terméket is, minthogy nagyon különböző források táplálhatják a népköltészetet. Azt nem tudja csak átvenni a nép — legalább is tartósan és szervesen nem — ami ellenkezik gondolkodása hagyományos formáival, vagy a szájhagyomány természetével. Bonyolult technikájú, idegen hangzású, vagy elvont, intellektuális versek nem alkalmasak a népdallá válásra.

Amit azonban átvesz egyszer a hagyomány, addig formálja, addig alakítja, míg meg nem emészti, magához nem hasonítja teljesen, ki nem taszít belőle minden idegenszerűt, esetlegest, vagyis le nem „fordítja" arra a sajátos, minden más hangtól megkülönböztethető formanyelvre, amely a népköltészet fémjele.

A ballada

Az európai népköltészet legfontosabb — sőt szinte kizárólagos — *elbeszélő műfaja.* Lázas drámaisággal iramló történetek ezek, — szaggatottan, tömören, párbeszédekkel átszőtt s többnyire tragikus eseményeket mondanak el.

Maga az elnevezés irodalmi eredetű, a nép a balladát „hosszi nótának", „történetnek" nevezi legfeljebb. Különböző elterjedt meghatározásaival sem jutunk biztosabban dűlőre; vagy ráhúzhatók minden második lírai dalra, vagy nagyon is szűkmarkúak. Ez csak azt mutatja, hogy a népballada szövevényes valami, az irodalmi műfajoknál is nehezebben megfogható, változékonyabb. Körülírni mindenesetre könnyebb, mint meghatározni; fontos hogy fel tudjuk ismerni.

A lényeg az: a balladában *történnie kell valaminek,* legalább is utalnia kell valami eseményre. Ezt az eseményt azonban nem azon nyersen adja, hanem eltúlzottan, általánosítva; egyszóval *stilizál,* — ugyanezt műveli az esemény szereplőivel. Mindezt drámai módon, minél szűkszavúbban, minél hatáskeltőbben kell közölnie a maga közönségével, hogy érdeklődését fölrázza és ébrentartsa, — tehát a műfajjal együtt ki kell alakulnia a hozzáillő stílusnak is.

A kutatás arról tanúskodik, hogy Európán kívül másfelé ez

a műfaj nem igen alakult ki, itt viszont annál gazdagabban s mindenütt hasonló jellemző sajátságokkal; sokszor a feldolgozott témák is közösek az egész európai területen, — egyik néptől a másikig vándorolnak.

Valamikor a középkorban, a hűbéri társadalom idején kellett kibontakoznia: egyes népeknél XV., sőt XIV. századi *feljegyzések* is tanúskodnak egy-egy ma is ismert ballada egykorú meglétéről. Az ilyen írásos emlék azonban ritka kivétel, — egyébként az egész balladakincs az írástalan néphagyományban rejtőzik. Itt akadtak rá a legújabb időkben, amidőn az érdeklődés feléje fordult, hogy sorra összegyüjtsék, feljegyezzék még élő darabjait: a XVIII. század végén az angolok, a XIX. század elejétől kezdve a németek és a többi európai nemzet, beleértve minket, magyarokat is.

A ballada-költészet nemcsak azért a népé, mert megőrizte. A nép is teremtette, érlelte, formálta századokon keresztül: az európai jobbágyparasztság. Közös vonásai is nyilván a középkori jobbágyság azonos életkörülményeiben, egységes (noha írástalan) kultúrájában s minden elszigeteltséget áttörő, eleven érintkezésében lelik magyarázatukat.

Balladai esemény

Miről is szólnak balladáink? mi a „témájuk", mik játszódnak bennük? A paraszti, jobbágyi élet mindennapjainak eseményei talán? Mondjuk, egy répakapálás története, vagy egy szabályos parasztlagzié? Esetleg egy hatalmas vár építésének körülményei a kőfejtéstől a toronyra szánt érckakas fölszereléséig? Sem egyik, sem a másik. Pedig ezek a „témák" igazán az alkotók kezeügyében hevertek, jól ismerték, köztük éltek. Tenger szenvedésük és kevéske örömük belőlük fakadt. Balladáikat mégsem ilyesmikből formálták.

Azokban sokkal meglepőbb, sokkal váratlanabb dolgok történnek: várépítés közben befalaznak egy asszonyt; megcsalt férfi fékezetlen indulatában elégeti a feleségét; megátkozza magát és menyegzője estéjén meghal a menyasszony; gazdag lány nem ismeri meg saját anyját és börtönben kínozza; két vitéz, a császár lánya segítségével, török fogságból szabadul, végül egymásra támadnak a lány miatt; bivalytehén és farkasok megleckéztetik a gyermekét elhagyó anyát. És így tovább. Csupa komor, lázasan vibráló történet; a paraszti valósághoz látszólag nem sok közük van. Egyre azonban alkalmasak: megragadják és foglalkoztatják a képzeletet. Vagyis feledhetetlenné teszik magát a példázatot, az „eszmei mondanivalót", — azt, aminek kimondásáért a balladának meg kellett születnie.

S ennek a paraszti balladának a régi irodalom legkülönbözőbb műfajaival van rokonsága és kapcsolata. Meséjét hol egy reneszánsz novellából kölcsönzi, hol egy fölelevenített antik történetből, esetleg középkori legendából; de nem egyszer a korábbi hősiepika egyes darabjaiból, vagy éppen az ősi hiedelmek világából, akár a mese. Újabb balladáink dilettáns költők verseiből és ponyvai históriákból is ki tudtak formálódni.

Általában a hatásos és a népi gondolkodásba jól illő történetekre figyel fel a balladát alkotó óriás közösség, az ilyeneket veszi át, — az egyszer átvett történetet azonban már a ballada sűrű hangján zendíti vissza.

A közvetlen valóság helyett tehát a paraszti fantáziát valami más — a sűrített valóság — mozgatta meg: azok a hátborzongató s egyben megindító, tetszetősen színezett esetek, melyek széphistóriák, vándorhegedősök döcögős kántálásai révén, széltében terjengtek s a nyelvi határokon is átszivárogtak.

Mindenek előtt a tragikus, a megrázó történetek vonzottak, — balladáink túlnyomó többsége erről tanúskodik, közvetve is példázván népünk tragédiákkal átszőtt egykori sorsát. Vannak persze másféle balladák is, derűbe fordulók, csípkelődőek, — egyről azonban ezek sem mondhatnak le: a hatásos fordulatról. Hol csak egyszerűen meglepnek, hol meg is hökkentenek, vagy egy-egy nem várt csattanót, telibe találó kópéságot szikráztatnak föl: holttá teszi magát a legény, hogy féltve őrzött kedvesét magához csalogassa; alig érnek három házat, megbabázik az esküvőről hazavezetett menyasszony, — a sort könnyű tovább folytatni. A mással szerelmeskedő s férje bebocsátását halogató, végül tragikusan tűzbe boruló asszonynak szinte paródiás ellenpárja a gyönge rác menyecske, aki a feszült szóváltás után nemhogy rajta vesztene a tilalmas szerelmeskedésen, hanem miközben balkézzel ajtót nyit „az ő édös urának", a „jobb hónya alól" ügyesen kicsempészi a szeretőjét.

Stilizálás

Stilizál a ballada, azaz sűrít és összefoglal. Az események, a helyzetek nem egyszeriek és esetlegesek benne, hanem tipikusak. Tipikusak a képek is, amelyekkel él: az általánosat, a tipikusat az elrajzolással, a túlzással érzékelteti, — így válik az leginkább szuggesztívvá. Éppen ezért van olyan szerepe a balladában a túlzott bűnöknek, túlzott szenvedélyeknek.

Túlfeszül a balladában minden. Ami egyúttal azt jelenti, hogy a nép a tipikusat a végletesben, a szélső esetekben látja és érzékelteti. Ha valamit szépnek talál, tündöklőnek mutatja — a népköltészet betyárja nem egyszerűen délceg legény, hanem mesehős; lovának „arany a kantárja, ezüst a zablája, rózsaszínű selyemszallag a kantárja szára". Ha indulat, pokoli: az eladott leányt lófarkához kötözve hurcolja a vőlegény, míg a lány mátkájának nem szólítja. Ha bűn, a legembertelenebb: a szívtelen anya veszni hagyja gyermekeit, csakhogy kincseit menthesse.

Ugyanezt figyelhetjük meg a mesékben, — egyazon közösség alakítja a mesét is, a balladát is.

Ami a leginkább meghökkentő lehet balladáinkban — ijesztően lobogó szenvedélyek, iszonyatos bűnök és büntetések gyakorisága — nem pusztán egy sajátos esztétikai felfogással magyarázható, még kevésbbé vonhatunk le belőlük messzemenő következtetéseket a népi lélek „beteges eltorzulásának" bizonygatására. Gondoljunk inkább arra, hogy amikor balladáink keletkeztek — a feudális századokban, a kegyetlen önbíráskodás korában, egy féktelenebb erkölcsű, ösztöneit sokkal inkább szabadjára eresztő társadalomban — az ilyen esetek nem lehettek szokatlanok, akkor nem is hangzottak olyan idegenül, mint ma.

A stilizálás általános törvénye a népballadának, vagyis más vonatkozásokban is érvényre jut. Kiterjed például a nyelvre, a képekre: a költői megfogalmazás formája a balladában ugyancsak a túlzás. Kis kalapom vérben úszkál, — jajdul föl a bekerített betyár. Túlzás, képtelenség ez, nem a józan valóság. Dehát mi? A sűrített, *költői valóság*, mely döbbenetes elevenséggel jelenít meg egy lázas, drámai helyzetet.

A költői hitel éppen a köznapi, szokványos képekben veszít leginkább erejéből. A meggyilkolt maga-siratójában az *úgy elvesztem a nagy vérbe, mint kicsi hal a tengerbe* — megkapó drámaiságú sorok; mikor azonban ugyanezt alkalmazza magára a vízbefúlt is — úgy elvesztem a nagy *vízbe* — kissé még komikussá is válik, pedig a sebes folyó víztömege és tenger közt nincs is olyan iszonyatos különbség, mint a kifolyt vér és a tenger közt.

A balladai stilizálás látszólag eltérés a valószerűségtől, — holott nem megtagadja a valóságot, hanem éppen sűríti, felfokozza.

Általában: mennél általánosabb érvényű egy kép, annál népibb és balladaibb. Minél érettebb, „balladásabb" egy ballada, annál inkább érvényesül benne a stilizáltság.

Egyének helyett típusok

A stilizáltság teszi, hogy a ballada szereplői is hijjával vannak minden egyénítő vonásnak. Inkább csak ábrák, egy-egy helyzet, viszonylat illusztrálására, — „a" megcsalt férj, „a" csaló asszony, „a" kedvesét sirató lány stb.

Sem Magyarósi Tamást, sem menyasszonyát nem rajzolja meg a ballada, nem tudnánk magunk elé képzelni őket. De nem is erre törekszik. A személyek ábrázolása helyett csupán a különös történetet, a fonák helyzetet akarja érzékeltetni; azt, ahogy a hetykén vonuló lakodalmas menetben a vőlegény ráocsúdik, hogy előkelő menyasszonyát állapotosan kapta.

Ezekben a balladai helyzetekben az emberi lélek általánosító jellemzésére ismerünk, a tipikus, a közös emberi viselkedésre.

Jellegzetes balladai fordulat, mikor anyja kérdésére a szégyenbe esett lány a maga naiv mentegetőzésével felel:

— Lányom, édös lányom, Fodor Katalina,
Micsoda dolog a, micsoda dolog a:
Kerekaljú szoknyád hátul hosszabbodik,
Elül rövidödik?
— Anyám, édes anyám, kedves szülődajkám:
Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta ...

A megzavart emberi lélek stilizált felidézése ez, anélkül, hogy valószerű és egyénítő jellemzésre igényt tartana. Ugyanakkor ezek az eleve valószínűtlen mentségek, melyek után kívánkozik a cáfo-

lat („Szabó is jól szabta, varró is jól varrta"), már magukban előre vetítik a bekövetkező tragédiát.

A népköltészet erejét bizonyítja, hogy egyénítés nélkül is reálissá, feledhetetlenné teszi a választott helyzeteket, szereplőikkel együtt.

A ballada: emberi világ

Az emberre, az emberi lélek alapvető tulajdonságaira forduló érdeklődés csapja meg a népballadák olvasóját. Ez a tulajdonság különösen akkor szembeötlő, ha más népi műfajokra gondolunk (például a mesére), vagy a régi, irodalmi műfajokra, amilyen az eposz, az ókori vagy a középkori regény, a legenda. Az ember mítikus, mesés, kalandos helyzetekben jelenik meg bennük, jobbára a mítikus és mesés *környezettel* vívja harcát.

A balladában *emberek közti* tragédiák feszülnek, *embernek emberhez való viszonya* a főtéma mindegyikben, vagyis *társadalmi problematika.* Emberek ütköznek össze egymással, — nem *jellemük* különbözősége miatt: egy bizonyos *helyzet* hozza így. Még mesés tárgyú balladáinkban is észre kell vennünk, hogy ez nem a mesék csodálatos világa többé: minden valószínűtlenségével együtt is emberi világ.

Kőmíves Kelemenné balladájában régi babonás hiedelmek kavarognak: emberáldozat, vérrel buzgó kút, megfoganó átkok. Mindez növeli a történetben a döbbenetet, a tragikumot; fényénél élesebb megvilágítást kap egy-egy emberi tulajdonság. Szükség van rá a hatás érdekében. A lényeg azonban itt is az emberi mondanivaló: az, hogy a pallér teszi a törvényt és mindjárt az ő fejére hull vissza; hogy az asszonyt az ura iránti szeretet és aggódás készteti indulásra s éppen az ura miatt kell elpusztulnia; hogy az asszony hogyan viselkedik ebben a kétségbeejtő helyzetben; s végül a férj helyzete gyermekével szemben, akinek megölte anyját.

A balladát tehát mindenekelőtt az ember foglalkoztatja, a társadalom.

S éppen mivel ilyen a ballada, felködlenek benne — minden stilizáltsága ellenére — annak a társadalomnak a körvonalai, amelyben kialakult: a feudális társadalomé.

Régi balladáinkat „történelmi" nevű hősök népesítik be, Bátori Boldizsárok, Barcsaiak, Nagy-Bihal Albertnék és Ráduj vajdák. Főurak módjára hintón járnak (a kőmíves felesége, Kelemenné, csakúgy, mint a betyár húga, Fehér Anna), porkolábóknak, hajdúknak, frajoknak és frajcimereknek parancsolnak, börtönbe vettetnek, nyakavágó-hídon fejeztetnek, főkapitányokkal szerelmeskednek, menyasszonyért zászlós, dobos, lovas sereggel vonulnak, kérőkként királyokat, török császárokat várnak, és így tovább. Mindezen is túl a feudális társadalom jellegzetes törvényei, társadalmi kötöttségei sötétlenek elő a tragikus sorokból, főurak és jobbágyok merev rendje.

Népballadáinknak ezt a „főurias" színezetét egyes polgári folkloristák arra magyarázták, hogy a parasztság körében csupán mint „lesüllyedt" kulturális értékek, mint egy multba-tűnt főúri irodalom többé-kevésbbé elpóriasodott emlékei maradtak meg a balladák. Nem volt igazuk, de erről még bővebben is esik itt szó.

Társadalmi mondanivaló és tragikus sors-szemlélet

A balladát alkotó jobbágyparasztság osztálytársadalomban él, elnyomottként. Lehetetlen volna, hogy ennek alkotásaiban ne adjon hangot, hogy csupán általános emberi kérdéseket feszegessen bennük, hogy ki ne fejezze véleményét, ki ne mondja ítéletét az őt elgyötrő társadalmi rendről.

Valóban, balladáink erősen társadalmi tendenciájúak. A jobbágy és az úr ellentéte a fő mondanivalója az olyan régi balladáknak, mint a Kádár Kata, a Szép Júlia, — s ez az ellentét véres és ádáz: lakolnia kell nemcsak a jobbágynak, de az osztálya törvényei ellen vétő úri sarjnak is. Urak és jobbágyok gyerekeinek szerelme vajmi ritka jelenség lehetett bármikor is; nem is ez a fontos az egészben, inkább az, hogy egy-egy ilyen eset — vagy maga a puszta elgondolása is a várható következményekkel együtt — alkalmas volt arra, hogy hatásos, kitűnő keretként fölmutassa a lényeget, a kibékíthetetlen osztályokból álló, megmásíthatatlan társadalmi rendet.

Ebben a tekintetben teljesen egyező régi balladáinkkal legszebb újabbstílusú balladánk, a *Szendre báró leánya.* Úgy hang-

zik, mint komor zengésű példázat: halállal, akasztófán kell bűnhődnie a juhászlegénynek, mert szerelmeskedni merészelt a bárókisasszonnyal. A történet nyilván anakronisztikus, hisz a ballada keletkezése idején — tehát valamikor a mult században — már aligha torolhatta meg az uraság ilyen súlyosan a családi méltóságon esett sérelmet. S egyáltalán juhászbojtárok és bárólányok között is ritkán szövődhetett ilyen elvakult, nagy szerelem. Mi az oka mégis, hogy a dunántúli cselédlakások előtt éppolyan meggyőződéssel fújták ezt a panaszos éneket évtizedeken át, mint a hortobágyi pásztortanyákon, vagy bárhol másutt az országban s hogy mindenütt úgy beszéltek magáról a történetről, mint amely valahol a környéken esett meg? Csak az lehet az oka, hogy a regényes és költői történet mögött ott sötétedett valami mély igazság, valami, amiben föltárult az osztálytársadalom kegyetlensége, vastörvénye.

Főúr és jobbágy, gazdag és szegény, uraság és cseléd — megannyi kiáltó ellentét a távoli és a még emlékezetben élő multban egyaránt, megannyi ki nem apadó forrása a nép képzeletének, költői tevékenységének. A gazdagság, a jómód, a kincs-éhség megöli az emberiességet, — hirdeti balladáiban, a maga erkölcsi felfogásaként, a nép. A Törökországban raboskodó kicsi nemes legényt nem váltja ki tulajdon gazdag nemes anyja, mert sajnálna megválni egyik kővárától. Budai Ilona — kincse kedvéért — veszni hagyja két kis gyermekét, hogy végül oktalan „baromállatok", sőt „fene farkasok" szégyenítsék meg. A dúsgazdag vendéglős még a szálláskereső Jézusnak sem ad fekvőhelyet „az ő érdemeiér", — a városvégi szegény özvegyasszonynak kell megkönyörülnie rajta. Kőmíves Kelemen és társai — csakhogy aranyhoz, ezüsthöz, pénzhez juthassanak — egymás feleségének elpusztításában is megegyeznek; szörnyen lakol érte a javaslat-tévő: saját hitvesére mondta ki vele az ítéletet.

Újabb balladáinkban már a feudális osztályellentéteket további és újabb ellentétek váltják fel: magán a parasztságon belüliek is, a paraszti osztálytagozódás. A halálra táncoltatott lány balladájának egyik-másik, nyilván későbbi változatában a tragédia elindítója éppen az, hogy a gazdag, gőgös lány leszólja, fitymálja, szegényelli táncra-kérőjét. A páváskodó módos menyecske nem ismeri el urának a szegény legényt, míg az jól el nem táncolja, — ebben a balladánkban is már a *gazdag*nak fizet vissza a *szegény*. A régies hangú *Szolgák énekén* nagygazdák és cselédjeik

frissebb sajgású vitája süt át, a fukaron mért koszt, a három töpörtyűvel adagolt böjtös laska megvető visszautasítása.

A nép balladáiban is a *mesék* igazságszolgáltatásával vesz magának elégtételt elszenvedett igazságtalanságokért, — éppen ez az igazságszolgáltatás köti e mesés példázatokat a valósághoz. *Gazdagnak gazdag kell, szegénynek szegény kell,* — hallja lánykérő útján a királyfi s kellő tapasztalás után faképnél hagyja a gazdag bíró nagyravágyó, csak a rangra, vagyonra áhítozó lányát, s a szegény kosárkötőét veszi el, aki őt kocsisi ruhában megszerette. A két lánytestvér közül is a mostohább sorsú, a szegény kondáslegény asszonya jár végülis jól, azt költik szép hajnali csókkal, annak jut a boldogság, — bezzeg a cifra szabólegény tornyos nyoszolyájából nyolcágú korbáccsal ugrasztják ki az elbizakodott nagyobbik lányt.

El-elhangzik az ítélet is, az eltiportak, megalázottak vádja: a szívtelen, gőgös Gyulainét tulajdon fia átkozza meg holtában; a szegény iránt könyörtelen úrnőt saját anyja, Nagy-Bihal Péterné; a hatalmával zsaroló bírót a bátyja kiszabadítása reményében lányságát áldozó Fehér Anna.

A kegyetlenség, az embertelenség ellen persze édeskeveset használ az átok; a tehetetlen elkeseredés, a fegyvertelen lázongás válasza. Hány szép balladánk zárul azzal a magasztos, de bénítóan passzív mozzanattal, hogy a hős — elrebegve a *Vérem a véreddel egy patakot mosson* szavait — kardjába dől halott mátkája mellett, ahelyett, hogy bosszúra emelné azt a kardot.

Történelmi fejlődésünkben, parasztságunk osztálykorlátaiban lelhető a magyarázata annak, hogy balladáinkban annyi a fájdalmas, reménytelen kizengés, hogy a nép sorslátása balladáink tükrében mélységesen tragikus. (Más a mese: a mese lebont mindent, ami a képzeletet az adott világhoz gúzsolja, a mese a legmerészebb álmok és vágyak vértezetében röpíti diadalra a népi hőst, — a ballada azonban, mint mondtuk, *emberi világ;* ha stilizál is, az élet legfőbb, lényeges viszonyait tükrözi.) Ez a tragikus balladai szemlélet nemcsak a nyilvánvalóan társadalmi jelenségeket itatja át. Bíró szép Anna, a szerelmes lány, kedvese után indul — s ebből éppúgy tragikum fakad, mint a Barcsaival szeretkező asszony hűtlenségéből, vagy a férj máglyátlobbantó bosszújából, — még el sem hamvad a tűz, már maga is elszörnyed: Istenem, istenem, mit is cselekedtem?!

Valami erős népi optimizmus mégis át-áttör ezen a tömör

sötétségen, mint ahogy időről-időre föl-fölhajnallott a remény is a láncok lerázására.

Együttesen, szokatlan nyíltsággal betyárköltészetünkben csap föl a lázadás hatalom és elnyomás ellen, itt emelkedik leghatározottabban bosszúra, harcra az eladdig inkább csak maga felé fordított fegyver. Az egész, összefüggő betyárköltészet egy társadalmi állásfoglalás költői jelentkezése: mintha egy vajúdó, de a megszületéséig eljutni nem tudó paraszti mozgolódás tünetei ütköznének ki a bátor egyesek dacos kiállásában és eltorzult életében.

Mintha ballada és mese között omlóban lett volna a gát, mintha a paraszti valóság megnyílt volna egy kicsit a vágyak birodalma felé. Soha balladai hős nem emlékeztetett annyira a mesék hőseire, mint éppen a betyár, aki pedig szinte a szemünk láttára a nyers valóságból lép a költészet tündöklésébe. Arannyal, ezüsttel, gyémánttal csillognak-villognak szegény, társadalomból kitagadott dúló-fosztó legények, — hálából, amiért olyasmit vittek véghez, mint előttük régóta senki más: rettegésben, nyugtalanságban tartották az urakat, szembeszálltak a fegyveres hatalommal. A nép a maga hőseit látta és szerette bennük.

A betyár, az utolsó, névtelen duhajgyerek is, oda meri vágni a zsandárnak, mikor a lovát kérik:

Szilaj csikó nem eladó,
Nem is zsandár alá való;
Mert ha arra zsandár ülne,
Szabad madár is rab lenne!

Vidróczki balladájában mintha a sírból harsogna ki a legyűrhetetlen, országnyi hatalommal dacoló betyárvirtus:

Mit ér nékem hat vármegye?
Tizenkettő jöjjön ide!

Vád, keserű vád szólal innen is, amonnan is a hatalom birtokolói ellen.

Huncut a vármegye,
Meg a szolgabíró,
Kocsijába, hintójába
Jár a lopott csikó.

A Simontornyán megfogott, urak elejbe hajtott Kormos Pista megvetően vágja a kárörvendően faggatózó viceispán és alispán szemébe:

Loptam lovat, ötöt, hatot, hetet is,
Mégse jutott az uraknak csak egy is.
Loptam volna ötvent, hatvant, hetvent is,
Jutott volna az uraknak csak egy is.

Valamiféle osztályöntudat szikrázik a betyár-szájra adott szavakban, az urak ellen, a szegények pártján.

Elállottam az utakat,
Kiraboltam az urakat, —
Amit tőlük elraboltam,
Szegényeknek odaadtam.

Vagy ugyanez, de keserűbb szájízzel, mélyebb összefüggésekre tapintva:

Az urakat fosztogattam,
Szegényeknek osztogattam;
Embert soha meg nem öltem,
Mégis gonosz lett belőlem.

Különösen szépen, egy nagy és gazdag emberség magasából hangzik ez a mondanivaló bizonyos Szabó Pál nevű betyár búcsúzó vallomásában:

Szegényt nem bántottam,
Gazdagot raboltam,
Pajtásomat embereltem,
Szépasszonyt öleltem.

Lehet, hogy mindez nem áll, nem jellemző az emlegetett betyárra, — jellemző akkor is a közösségi elképzelésre: a nép ilyenné formálta meg magában a maga hőseit.

Mégis a betyárköltészet, a betyárballada végső kihangzása is tragikus. A tragikum magában a betyársorsban van: a társadalmi rend elleni egyéni kiállásban s az ezzel járó sors vállalásában. Minden betyárnak el kell buknia, akármilyen dacos önérzettel szólal is meg a ballada elején vagy a veszély pillanatában. Ezt az elkerülhetetlen tragikumot tudja a nép olyan utolérhetetlen erővel éreztetni, amikor megdöbbentő egyszerűséggel helyez egymás mellé két ellentétes mozzanatot: a hősiességet és az elkerülhetetlen bukást.

Kettőt mindjárt fejbelőttem:
Itt az utazó levelem!

— jelenti ki jóleső magabiztossággal a veszélyes kaland — a zsandárokkal való találkozás — után a betyár, de már a következő strófa a tanácstalan rémületé:

Jaj istenem, mit csináljak?
Szaladjak-e vagy megálljak?
Ha szaladok, agyonlőnek,
Ha megállok, megkötöznek...

Fábián Pista balladájában az egész betyárélet dicsőségét egyetlen versszak villantja fel:

Engem hínak Fábián Pistának,
Ki is állok huszonnégy zsandárnak.
Szaladj, zsandár, gyün Fábián Pista!
Hallod, hogy zúg a lovának lába!

A túlerővel szemben azonban el kell buknia az egyszál szegénylegénynek.

Észak felül fújdogál a szellő, —
Látom, gyün a zsandár mindenfelül!
Hát én, szegény?! csak magam egyedül
Sürgök-forgok az fegyverem körül!

Az egyéni harc minden heroizmusa benne feszül, minden reménytelensége benne jajong egy-egy ilyen strófában:

Én istenem, ugyan mit csináljak?
Tizenhárman jönnek rám (a) zsandárok!
Ötöt-hatot, tudom, hogy levágok,
A többivel nem tom mit csinálok?!

S a balladák végén rendesen ott emelkedik az akasztófa, melyen a betyárélet szükségszerűen „megnyugszik", — még akkor is, ha olyan megbánás nélkül, hősi daccal szenvedi el valaki, mint Fábián Pista.

A mult parasztsága — tudjuk — ritkán érezhette magáénak azt az országot, melyben neki a szűkös kenyér mellé örökös hajsza, megaláztatás, elnyomás jutott. Tudjuk azonban azt is, hogy az idegen elnyomók — törökök, tatárok, németek — garázda hadai ellen vére hullásával nem ritkán a jobbágyparasztság védett minden talpalatnyi földet, s védte a maga magyarságát, nemzeti létét.

E harcoknak jobbára csak stilizált emlékeivel találkozhatunk balladáinkban, vagyis nem közvetlen élményt csillogtató, hanem különböző módon áttett, átformált emlékeivel. Kevés számú történelmi balladánk — mint a török fogságból menekülő s az üldöző ellenséggel harcba bocsátkozó Szilágyi és Hagymási vagy a két rab testvér balladája, a szebeni rácok ellen egyedül kiálló Kerekes Izsáké, a lengyel határon gyilkosokkal megcsatázó Basa Pistáé — inkább emberi példázatok már, mint történelmi dokumentumok; nem is mindig és nem is bizonyosan paraszti vitézkedésről adnak számot. Mégis bennük is, egyéb balladákban és énekekben is feltűnik egy kedvelt és sokat variált motívum, az országos érdekeket magáévá tévő jobbágyság megindító fogadalma. A tatárral megütköző Kádár István száján még a műköltő szólal meg:

Kiontom véremet én szegény hazámért,
Ezenről meghalok kedves nemzetemért.

A harangként elkonduló szavakat azonban tovább visszhangozzák Kerekes Izsák és a névtelen vitézek:

Kiontatom vérem apámért, anyámért,
Megöletem magam szép gyűrűs mátkámért,
Meghalok én még ma magyar nemzetemért!

Majd:

Felkötöm a kardot apámért s anyámért,
Megforgatom én a szép magyar hazámért.

Vagy:

Megpendült harangom, pallérozott kardom,
Nem szabad énnékem az ágyban meghalnom.
Áldozom éltemet az ország javára,
Forgatom fegyverem vitézek módjára.

De ugyanez az elszántság sugárzik a töröknek eladott lányok

ellenszegülésében, ugyanez a hősi lélek szárnyal magasra a törökrabolta lány dacos szépségű feleleteiben:

— Ölelj mög hát engöm, komáromi szép lány!
— Öleljön mög tégöd pokolbéli sátán!

— Csókolj mög hát engöm, komáromi szép lány!
— Csókoljon mög tégöd vadbéli oroszlán!

— Feküdj le hát mellém, komáromi szép lány!
— Feküdjön le melléd magyarok fegyvere!

— s inkább választja a halált, de nem lesz a töröké.

A nemzeti ellenállás még a betyárballadákban is hangot kap, hisz a hatalom — mely katonafogdosásával betyárságba kényszerített nem egy szegénylegényt 48 előtt és után — német volt, idegen volt.

Engem hínak Fábián Pistának,
A német szeköött katonájának.
Nem viselem szürke köpönyegit,
Nem is eszem a német kenyerit...

Inkább adom magam a halálra,
Minthogy legyek német katonája!

A halál előtt búcsúzkodó betyár szavaiban föl-föltör a szülőföld emlegetése („Isten hozzád Szalonta várossa, Nem leszek már én többet lakossa"), a „hazám", sőt „édes magyar hazám", „nemzetem". Többnyire ugyan a *haza* csak a *szülőfalu* határát, a *nemzet* a falubeli *rokonság*ot jelenti, de van úgy, hogy többet is: valóban Magyarországot és valóban a magyarságot, — alig különbözvén a vitézi énekek csatában búcsúzkodó hőseinek nemes patinájú szavaitól.

Ez is társadalmi mondanivaló: a népköltészet jelzi, hogy a parasztságban egyre inkább erősödik a nemzettéválás igénye.

Balladai stílus

A nem mindennapi, sűrített izgalmú események, a jellemzőnek a túlzásban való keresése, a nagy emberi tragédiákhoz szokott élet- és társadalomszemlélet nem fér bele sem a hősi epika kereteibe, sem ismert irodalmi vagy népköltési műfajokba. A különleges mondanivaló — itt is, mint mindig — különleges formát, testéhez illő költői kifejezésmódot kívánt. Így kovácsolódott ki az a sajátos stílus, mely már formailag is elkülöníti a balladát a hasonló epikai műfajoktól, akár a népköltészeten belül is.

Ez a stílusban jelentkező balladai jelleg kifejeződhet a cselekmény formálásában — a szaggatottsággal, a párbeszédességgel; de egészen külső formai jegyekben is, amilyenek az ismétléses szerkezetek vagy a refrénes strófa-felépítés.

Szaggatottság és balladai homály

A ballada előadása drámai, — párbeszédes és szaggatott. Feltűnő sűrűen alkalmazza a beszéltetést, szóváltást, — akadnak tisztára párbeszédből álló balladák is.

Igaz, a nép lírai költészete is tele van párbeszédes sorokkal. Ám ott csak érzelmek kifejezésére való és legfeljebb két ember közti viszonyt érzékeltet, sohasem helyzetet és történést. A balladai párbeszéd mindig *eseményt* sodor tova, — akár úgy, hogy utal a már lezajlott történetre, akár úgy, hogy magában a párbeszédben megy végbe valami. Tehát mindig drámai és mindig epikus jelentősége van.

A jelenetek váltásának drámaisága, a cselekménynek szinte kizárólag párbeszédekből való felépítése az emlékezetre bízott szájhagyomány természetével magyarázható. Megmarad a meztelen lényeg, az izgatott szóváltásra vetkőztetett dráma, s kihull minden, ami tölteléknek minősül. Költői szépségű, öncélú részletek, mozzanatok is kiesnek, ha érthető nélkülük a történet. Vagyis a ballada kihagyásokkal csiszolódik, azzal válik mind tömörebbé, mind monumentálisabbá.

Így keletkezik a sokat emlegetett *balladai homály:* magyaráz-

gatás, részletezés helyett sejtetés, gondos meseszövés helyett izgatott, lázasan elnagyolt vázlat. Kiegészítése, befejezése mintha csak a képzeletre várna.

A hézagosság még drámaibbá teszi a balladát. S a drámaiság a balladában szinte minden, az adja meg ízét és erejét.

Ebben a drámai gyorsaságban nincs idő a környezet hosszas részletezésére. Az irodalomban oly gyakori *tájleírást* hiába keressük balladáinkban: a *táj*-ból csak egy-egy villanásnyit látunk, azt is a történet alakulásához nélkülözhetetlen színhely jelzéseként: a *burkusfát,* melynek árnyékába a menyecskével ül a csábító s melynek ágairól meggyilkolt asszonyok lógnak; vagy a *fölhagyott utat és sötét rengeteget,* amelyen egy anya menekül a rablók elől. Minden egyéb környezetből is csak egy részlet tűnik elő: a ház ajtaja, melyen a gyanakvó férj dörömböl, a börtön rácsa, amelyen keresztül fogoly bátyjával beszél a lány, a folyosók, amelyeken a bíró házába jut. Viszonylag több bontakozik ki a tájból és környezetből az újabb idők balladáiban. Valóban csak viszonylag. Fölmutatja ugyan a sokfelé ismert szöveg a nem messze lévő Kismargitát, ahogy éppen környeskörül folyja a Tisza, de csak azért, hogy ráirányítsa figyelmünket a közepében terpeszkedő csárdára, s a csárdában is a magányosan iddogáló betyárra, az emberre. S ha Gesztén Jóska fenyveserdőbeli hazájába aranyvesszős tanyája és sugármagos, aranyos almafája jelzi is az utat, ezen az úton egészen más tájra érhetünk, talán éppen a szerelmi jelképek világába. Egyébként minden csak felvillan, mert az esemény nem áll meg egy pillanatra sem s az események közepén mindig az embert találjuk.

Műfajok egysége

Annál sűrűbben s annál indokoltabban szövődik a ballada strófái közé több-kevesebb sornyi líra, hogy a drámaian futó eseményt kísérje, vagy éppen összefoglalja. A cselekményt nem töri meg, hiszen szinte kizárólag a szereplők szájáról hangzik, s van az események drámaiságának olyan pillanata, amikor már cselekménnyel nem fokozható, csakis az emberi szavakból kicsapó lírával. Ezekből a lírai betoldásokból nem egyszer a nagy költészet igézete süt. Budai Ilona története akkor emelkedik tragikus magaslatra, amikor gyermeke visszautasító szavaira összeomlását három lírai sorban sírja el:

Immán olyan vagyok, mind út mellett a fa;
Aki ott emönyön, ágaimot rontsa,
Ágaimot rontsa s a sárba tapossa.

Júlia szép leány káprázatos látomását követően az anya megilletődötten, fájdalmasan gyöngéd szavainak nemcsak a népballada, de az egész magyar költészet legszebb sorai között a helyük.

Leányom, leányom! Virágos kertömbe
Első raj méhömnek gyönge lépecskéje,
Gyönge lépecskének sárguló viassza,
Sárog viasszának fődön futó füstje,
Fődön futó füstje s mennybe ható langja..

A török ölelése elől a halálba menekülő komáromi szép lány búcsúzkodásában ugyanez a nagy líraiság hangzik:

Dunának feneke: koporsóm feneke...
Dunának két széle: koporsóm két széle...

Dunának habjai: az én szömfödelem,
Dunának halai: koporsóm szögei...

Dunai halacskák: az én siratóim...
Az égi madárkák: az én éneklőim...

Halászok, halászok, dunai halászok —
Csütörtökön délre engöm kifogjatok,
Engöm kifogjatok, el is temessetök!

Ruháim, ruháim, legszöbbik ruháim —
Szögrül lehulljatok, összeboruljatok,
Úgy tudja meg anyám, hogy engöm sirattok!

S az erőnek micsoda féktelen áradása tombol a Barcsaival szerelmeskedő asszony hűtlenségét megtorló férj pogány bosszújában:

Fejinél kezdjétek, talpig tekerjétek,
A sok ingyen gyolcsot fejire kössétek.
Fejinél kezdjétek, talpig szurkozzátok,
Talpánál kezdjétek, végig meggyujtsátok.
Fejihez állítok egy oláh furulyást,

Lábához állítok egy cigány hegedüst,
Fujjad, oláh, fujjad az oláh furulyát,
Huzzad cigány, húzzad a cigány hegedüt, —
Fujjátok széltibe, huzzátok izibe:
Mostan hadd vigadjon feleségem szive!

Még a betyárköltészetbe is jut ebből a megindító szépségű lírából:

Anyám, édös anyám, kár volna azt tönni;
Hóhér keze által fejemet elvönni,

Sárgaréz sarkantyúm szélnek rezzögetni,
Robogós gatyámat szélnek robogtatni,

Szép kondor hajamat szélnek kondorgatni,
Szép piros orcámot napnak pirongatni! —

Gyönyörü barmaim, tizönhárman vagytok,
Mind a tizönhármon szép fehérrek vagytok,

Tizönharmadikat a nagy sas elvitte,
Szép piros vérével földet beföstötte:

Az itató-helem vérben bugyborikolt,
Az ötető-helem fenékből fölfordult...

Ez lösz osztán néköm az utolsó órám, —
Kedves édös anyám, mas' már isten hozzád!

A ballada ellenállhatatlan varázsa jórészt abban rejlik, hogy a legfontosabb műfajok ölelkeznek benne: együtt van líra, epika és dráma. Ezért hirdette Goethe, hogy a ballada az őstojás, belőle kelt ki a többi műfaj. Ma már tudjuk, hogy nem így áll a dolog, hisz a ballada újabbkori képződmény. De kétségtelen, hogy ebben a tekintetben valami kezdeti egységet érzékeltet.

Ez az egység túlnő a költészet területén. A ballada különböző művészeteket is egybefon: elsősorban költészetet és zenét, — mert mint népköltészeti alkotás, nincs, nem is lehet meg dallam nélkül. (A gyűjtőkön múlott, hogy feljegyezték-e vagy sem.) A szöveg szépségével ilyenformán a zenéé is párosul, így elevenek, így gazdagok igazán, együtt. Más, nem kevésbbé fontos szerepe is van a melódiának. Az énekelt szövegre több ideig, huzamosabban tudunk figyelni, mint a csak elmondottra. Hosszabb ideig hat tehát a tudatra, tovább kóstolgathatunk szinte minden egyes szót. Ez a kö-

rülmény is nem csekély mértékben hozzájárult a népi stílus kialakulásához, a tömörség igényéhez, ahhoz, hogy minél kevesebb szóval, minél szemléletesebben, minél gazdagabban szóljon egy-egy dal, egy-egy ballada.

Gyanítják azt is, hogy balladaéneklés közben táncolni szoktak. Maga az elnevezés is az olasz *ballare (= táncolni)* szóból ered; a nyugati refrénes strófa-szerkezetű ballada-formák eredetileg szintén táncdalformák voltak. Egyes tudósítások szerint Svédországban táncoltak el balladát a közelmultban; a *Megcsalt férj* történetét Franciaországban állítólag dramatikus formában megjátszva is előadták. Hogy ezek a hírek mennyire ellenőrizhetők, illetve, hogy a hírek valóban népi hagyományra vonatkoznak-e, nagy kérdés. Annyi bizonyos, hogy egy balladának csupán énekben való előadása is annak az élménynek ízeiből juttatott valamit a népnek, amit a mi szükségszerűen különvált műfajaink együttes élvezete kínálna: a regény és versolvasás, a színház és hangversenylátogatás, ami leginkább az operahallgatás élményében fonódik össze.

Fogalmazási sajátosságok

Nemcsak az éneklés lassítja le s vési ezáltal mélyebbre a tudatban a szöveget, hanem egy másik költői — már a primitív költészetekre jellemző — hagyomány, fogás is, az *ismétlés*.

Az ismétlés legegyszerűbb, legősibb formája az, hogy minden sort, vagy minden félsort megkétszereznek. A moldvai csángók költészetében, de Erdélyben is sokfelé különösen sűrűen találkozunk ezzel a jellegzetes sorkétszerezéssel. (Nem lehetetlen, hogy Ady is szűkebb pátriájából hozta magával.)

Költőibb hatású megoldás az, amikor ismétlődő, fogaskerekek módjára egymásba kapaszkodó félsorokat alkalmaz a nép, a cselekmény lüktetését éreztetve.

Tizenkét kőmives összetanakodék,
Magos Déva várát hogy fölépíttenék,

Hogy fölépíttenék fél véka ezüstér,
Fél véka ezüstér, fél véka aranyér...

Van aztán úgy, hogy egész részek ismétlődnek meg: a ballada szereplői egyszer már megtörtént eseményt ugyanazon szavakkal újra elmondanak. Legszebb példája ennek Júlia szép leány balladája.

A naiv ízlés nem kíván mindegyre újat: majdnem nagyobb hatást tesz rá a már hallott vagy előre tudott dolog fokozatos kibomlása. Ezért sokszor már előre halljuk a csattanót mesében, balladában, amit esetleg az irodalmár gondosan titkolt volna. Az újra való elmondás azzal a lélektani fogással él, hogy ami első hallásra újságával hatott, azt másodszorra és többedszerre már előre várjuk, intenzívebben átéljük.

A ballada különös hangulatához, ízéhez hozzátartozik az állandó kifejezések, stereotip fordulatok alkalmazása, gyakori ismétlődése is egy-egy történeten belül. Ilyen ismétlődő fordulatokkal folyik a párbeszéd az eladott lány anyja és a lányt kereső vőlegény között. Különösen kedves naivsággal hangzik ez a *Három török úrfi* lánykérésének történetében.

— Jónapot, jónapot, ismeretlen anya!
Hol vagyon, hol vagyon Erzsébet-leánya?
Nem tudom, nem tudom, —
Talán a kiskertbe, bokrétákat kötni.
Török úrfiaknak kalapjához tenni...

Mentek a kiskertbe.
— Jónapot, jónapot, ismeretlen kiskert!
Hol vagyon, hol vagyon, Erzsébet kisasszony?
— Nem tudjuk hol vagyon, — oly igen gyászoljuk,
Gyásztól és bánattól egész kiszáradtunk.

Ekkor az anya az „ismeretlen" forráshoz küldi őket. Az is felel a kérdezősködésre:

— Nem tudom, hol vagyon, — oly régen gyászolom,
Gyásztól és bánattól egész kiszáradtam...

A végén mégis meg kell mondani az igazságot:

Mit türöm-tagadom, ha ki kell vallanom:
A nagy ebédlőben ki vagyon terítve...

Ez a *mit türöm-tagadom...* kezdetű mondóka további sok más balladában is fölbukkan; nyilván, mert tetszetős, jól alkalmazható. De ugyanilyen vissza-visszatérő sorral, formulával akárhány-

nyal találkozhatunk még. Mint például azzal a híres szép tirádával egy-egy tragikus történet végén, hogy *Vérem a véreddel egy patakot folyjon* (vagy *mosson*), és így tovább. Régi balladáinkban is jobbára egyöntetűek a kezdősorok: *Úgy rakják, úgy rakják magos Déva várát... Úgy megyen, úgy megyen szegény árva asszony... Mind megyen, mind megyen három tolvaj legény... Úgy őrzi, úgy őrzi szép fehér pakulár ezer báránkáját, méntelen sok juhát...*

Ha vitézkedést akar érzékeltetni a ballada, készen áll a remek sorpár: *Egy elmenetibe gyalogösvényt vágott, Visszajövetibe szekér utat csapott...*

Az akasztásra ítélt betyár sajnáltatására ilyen állandósult fordulatokat ismernek balladáink:

Kár volna még nekem a fán megszáradni,
Lobogós gyolcs gatyám szélnek bocsátani,

Szép sarkantyús csizmám szélnek összeverni,
Fekete két szemem hollónak kivájni...

A rab-ének:

Ha kérdik: hol vagyok? mondjad, hogy rab vagyok,
Szegedi tömlöcben talpig vasban vagyok...

Újabb, de nyilván régi krónikás hangot folytató balladákban ismert az évszámot vagy helymegjelölést közlő kérdés és rá a történet indításával a felelet:

Ezernyócszáznyócvanegybe mi történt?
Gesztén Jóskát a zsandárok meglőtték.
Mikor ment a gulyáskunyhó elébe,
Egyszerre lőtt két zsandár a mellébe.

Vagy:

Ezernyolcszázhatvanötödik évben
Mi történt a belegrágyi nagykertben?
Farkas Julcsa fellépett az asztagra,
Egyenesen beleesett a dobba.

Ugyanígy rákérdeznek és a történet elmondásával ugyanígy felelnek az újkeletű, gyilkosságot vagy halálos balesetet panaszló erdélyi, moldvai balladás krónikák, — csakhogy itt maga a halott mondja el elsőszemélyben a maga halálának körülményeit.

Molnár Gyuri, mit gondolál,
Mikor hazól elindulál?
— Én egyebet nem gondoltam:
A halállal kezet fogtam.
Gyilkosaim körülvettek,
Puskaszóval fenyegettek...

Ez az elsőszemélyes forma azért is figyelemreméltó, mert különösen régi szerkezeti hagyományt őriz. Vannak rá adataink, hogy rég elveszett hősi epikánk hasonló szerkezetű lehetett: a halott hősök ott is maguk mondták el vitézi tetteiket.

Az állandósult fordulatokon belül állandósult (stereotip) jelzők is használatosak: a *jegybeli* mátka, *szép piros* hajnal, *vontarany* szoknya, *futkosó* kisfiú, *fodor fejér* bárány, *szép fehér* pakulár, *kis pej* lovam, *jó vasas* szekerem, *búsan búgó bús* gerlice, *ringó* bölcső, *sárgalábú* holló. Kedvelt jelző a *gyenge:* Farkas Julcsa *gyönge* szava elállott... Annak *gyenge* hamvát keverjük a mészbe... *Genge* derekamat már átal szakajtja...

A nevek nagyrésze is — *Gyönyörű Bán* Kata, *Piros szép* Örzsébet, *Angoli* Borbála — ilyen állandósult jelző; sőt egyrészük foglalkozást jelző megjelölésből vált a köztudatban névvé, mint *Kőmives* Kelemen, *Kádár* Kata, *Hajdu* Benedek, *Molnár* Anna jólismert neve.

Az állandó jelzőkhöz való ragaszkodás akkor válik különösen feltűnővé, amikor jelző és jelzett szó nem vág össze. Így emlegethet egy feledésre-való ballada-változatunk (a *Júlia szép leány* rokonpárja) „szép *leány* Márta *asszonyt*", ragaszkodván az új név mellett is a régi, költői hagyományú jelzőhöz; így kezdődhet egy másik balladánk efféle sorokkal:

Asztal mellett üle gyönge Judit asszony,
Lábával röngette kinn-futkosó fiát...

A bölcsőben röngetett kinn-futkosó fiú hangoztatásán a ballada közönsége nem ütközik meg: a *kinn-futkosó* állandósult jelző lévén, mely a kicsiny gyermek képét idézi föl, függetlenül a pillanatnyi helyzettől. Ilyenfajta következetlenségeket Homérosz is ismer: a futni nem akaró gyorslábú paripát ő vezette be a halhatatlanságba. A régi francia Roland-énekben a pusztító ellenség is *édes Franciaország*ról beszél, akárcsak az ország lakói.

Szívesen él a ballada a kifejezések párhuzamosságával, — ez

is a hatást növeli, nyomatékot ad a mondanivalónak, valami kikerülhetetlen esemény bekövetkeztét készíti elő:

Testem a testeddel egy sírban nyugodjon,
Vérem a véreddel egy patakot folyjon,
Lelkem a lelkeddel egy istent imádjon!

Vagy, drámaibb alkalmazásban:

— Jó napot, jó napot, Kőmies Kelemen!
— Isten hozott, isten, asszony-feleségem!

— Eljöttem, eljöttem, látogatásodra!
— Eljöttél, eljöttél, fejed vesztésire!

Minden sor, sőt minden félsor lezárt gondolategység, mindenikben történik valami, — roppant feszültség érzékeltetésére képes a ballada azzal, hogy ilyen tömbnyi egységeket helyez egymás mellé, tömören, szinte dísztelenül.

Verselési sajátosságok

Éppen az állandó fordulatokból világlik ki leginkább, milyen szívesen él a ballada a szavak elején összecsendített *betűrímmel,* az alliterációval: *f*odor *f*ejér bárány; *f*utkosó kis *f*ia; sem *t*űrömtagadom, el sem *t*agadhatom... Vagyis a balladák legjellemzőbb helyein, a történet költőileg is fontos motívumaiban virágzik ki az alliteráció legsűrűbben, — azokban a sorokban, melyek a legtöbb változatban nagyjából egyezően hangzanak s melyekben a *régi balladastílus* el nem koptatott maradványait kell sejtenünk. (Elvétve új balladáinkban is előfordul: Nem a csipkefa *f*ogta *m*ög, *M*arci *M*iska *m*arkolta *m*ög.) Az ilyen állandósult sorokban — a „balladai közhelyeken" — a betűrím mindig jelen van: vagy a sorok elejét díszíti, vagy párosan összefonódik, vagy — ritkábban — egy sorban fut végig a szavakon, vagy az összetartozó kifejezésben található. Például:

Mikó értem jönnek, **hideg** *borzongasson,*
Hintóba *ültetnek:* **hideg** *ki is rázzon,*
Határjába *érnek:* **szörnyű halált haljon.**

Kötöttem lovamat csipkebukor-fához,
Lehajtom fejemet a lovam farához... (v. lábához)

Egy nagy búvár kényó, kebelembe bújó...

Mer mán mingyá möghal a mi mönyasszonyunk...

Virág vizsgálgatni, magát mulatozni...

Mikor fésüli a fejünk,
Sarkunkon foly piros vérünk;
Mikor kenyért ád kezünkbe,
Hull a könyű kebelünkbe.

Annál inkább feltűnő a bőven alkalmazott betűrím, mert legrégebbinek bizonyuló balladáink jobbára rímtelenek s csak egyes változataikban, valamint a későbbi ballada-költészetben tűnik fel és válik uralkodóvá a rím. (A mult században nem egy gyüjtő vagy közlő — „javítási" szándékkal — éppen ezt a régi, patinás rímtelenséget „igazította" ki.)

A népköltészet kedveli az ismétléses szerkezeteket, — ezért olyan gyakoriak a balladában a refrénes formák. Különösen a nyugati népeknél. De akad szépszámmal a mieink között is: a Megétetett János, Virágok vetélkedése, Egy bagoly asszony, Pávás leány, Házasuló királyfi, Rossz feleség, — és általában a strófaismétlő balladák (mint a Görög Ilona, Sási kígyó, Sirdogáló János): ezekben a vissza-visszatérő részeket úgyis felfoghatjuk, mint egy-egy terjedelmes refrént, melyhez a változó mondat a lecsökkent terjedelmű versszak.

Az ilyen, refrénes vagy refrénszerű versszak-szerkezeteknek meglehetős változatos ritmusképletük van. A Rossz feleség strófáiban vontatott nyolcasok váltakoznak elevenen pergő, feszes hetesekkel és hatosokkal. A Megétetett János tizenkettesei elütnek a szokásos népi tizenkettesektől: *Hát te / hol jártál, / szivem-lelkem / Jánosom.* S milyen remek lüktetése, ritmusjátéka van a Révészek nótájának:

Haj, révész, révész,
Magyar ifju révész,
Vigyázz a nagy hajón,
Vigyázz a nagy hajón...

Nem kell kedvemnek,
Szép szerelmemnek,
Bánat a szivemnek...

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az ilyen bonyolultabb strófaszerkezetek és ritmusképletek inkább csak a nem tipikusan balladai darabokban, inkább csak a dalszerű balladákban tűnnek föl s nem egyszer műzene vagy más népek zenéje járult hozzá kialakulásukhoz.

Ezektől eltekintve a magyar ballada általában egyszerű ritmusú: klasszikus balladáink kivétel nélkül csak a nyolcas és tizenkettes (hatos) szótagszámú, felező metszésű sorokat alkalmazzák, illetve ezt alkalomszerű bővítésekkel vagy kihagyással tarkítják. (Különösen szembeötlő a szótagszám-ingadozás az egyik Kádár Kata-ballada és a Két rab testvér fölépítésében — ugyanazon balladán belül tizenkét szótagos strófák állanak együtt nyolcasokkal és még tovább variálódókkal. Valószínűleg nagyon régi sajátság ez, mert régies hangú balladáinkban, régies, recitáló dallamokra énekelt szövegekben fordul elő.) Később, főleg a betyárballadákban, teret hódít a tízes és tizenegyes.

A régi balladának ez a puritán ritmikája avval kapcsolatos, hogy ebben a két formában (a nyolcasban tehát és a tizenkettesben) lehet a legtömörebben tagolt elbeszélőstílust alkalmazni: minden sor (illetve hatos félsor) egy-egy kijelentés, mely párhuzamosan, ismétlésekkel súlyosan kerül egymás mellé.

Költői nyelv

Népi költészetünk nyelve nem egyszerűen versbe szedett paraszti beszéd. Balladáinké meg különösen nem. Egész sereg olyan fordulatot találunk bennük, amelyek szinte megütnek szokatlanságukkal.

Szolgám, szolgálóim, ebem s kutyájaim! — így oszt parancsot roppant gőgjében Nagy-Bihal Péterné úrnő-lánya. Mi ez? Nyelvtani tévedés? Aligha. De az is kétségtelen, hogy így nem mondaná senki, így a multban sem beszéltek a parasztok. Az öreg Nagy-Bihalné ugyanitt eképpen átkozódik: *Vesse fel pokolszél a belső szobádat!* A két rab testvér azt kívánja a szívtelen anyának: *Égje meg a tűz gyenge gyócs ingedet!* Fehér Anna átka: *Az az erdő, kibe vitték, most egyszerre lemohanjék!* A halott anya panaszolja, hogy a vére *elároklott*, három árvájának pedig *vérrel virágzik* a

háta. A nagy híres tolvaj oda van *embert gyilkorolni, sok ártatlan vérét vizen eleresznyi.*

Ezek a kifejezések nem az élő beszédből szakadtak a balladaszövegekbe, ebben a formában nem is élt velük soha senki. Ez a költészet nyelve. Roppant erőt, ódon ünnepélyességet lehellnek, megmarkolják a fantáziát, lenyűgöznek. Nyelvünk mesterei — akár Aranyra, akár Adyra hivatkozhatunk — ugyancsak éltek hasonló lehetőségekkel. Ők már tudatosan alkalmazták azt, amit a nép ösztönösen immár ki tudja mióta. Egyes vadnépek ugyanis kihalt törzsek nyelvén mondják énekeiket, a vogul-énekek egyik-másikának avult nyelvét maguk a vogulok sem értik már. Ezek ugyan szélsőséges példák, de annak az ösztönös felismerése van benne, hogy a költői nyelvnek, ha igazán hatni akar, többnek kell lennie a közönséges, szürke beszédnyelvnél.

Ugyanezt a célt szolgálja egy másik gyakori költői „fogása", hagyománya a népi balladastílusnak: a szórend merész átváltása, megcsavarása: *Nézz ki az ablakon, mit látsz-e alatta... Érettem de soha ne vagdalkozzatok... Fejem fölött kard megfordul... Améknek idején előbb felesége...*

Nem csupán a régi ballada sajátossága ez sem, akárhány nyilvánvalóan új szövegben is elénk-elénkszökken: *Séta Pista, mög ne idd az altatót, Kovács pandúr mer rádzárja az ajtót... Majd hajnal is lesz már, Majd is megvirrad már... Mire magát eszre vötte, Golyó szívét sértögette...*

Zrínyi — aki nagy műve tanúsága szerint ismerte a népköltészetet — mint tudjuk, nem riadt vissza olyan szórendcseréktől sem, melyek már szinte a nyelv törvényeit is áttörik.

Nem egyetlen kurta fejezetet, hanem elmélyült, gondos elemzést érdemelne, mi minden adja meg népi költészetünk hangjának azt a téli zengést, azt az érett édességet, melyet nem feledhet el, aki egyszer rákóstolt. Nem egyhangúságot áraszt, hanem egyre meglepőbben kibomló gazdagságot, nem jóindulatú elnézést váró primitívséget, hanem valami eredendő, el nem tanulható költőiség varázsát. A párját sirató gerlice vagy a guzsalyasban mónárlegénykével játszogató lány lírába forduló balladájának naiv kedvességétől a megszorított betyár eget-földet betöltő jajdulásáig, a meghajingált gunara miatt követelőző Szép Ilona szavai mögül kihallatszó kuncogástól Júlia szép lány látomásának áhítatáig, a zsandárokkal „lóhátról" beszélő szegénylegény feleletének friss jóízétől a székely balladák hintós-szolgás urainak elsüllyedt korok mélységéből dördülő pátoszáig megejtő változatossággal szól hozzánk a robotban és sanyargattatásban élő és pusztuló magyar parasztok költészete.

A változatok fontossága

Sem a népdal, sem a ballada — éppen mert szájról-szájra terjed mindegyik, mert ezer meg ezer elme alakít, változtat rajta — nem ismer végleges formát, végleges megoldást; nem egyetlen rögzített alakban él, mint költőink alkotásai, hanem számtalan kisebb-nagyobb — tartalmi és formai — eltéréssel, vagyis *változatokban*. Nemcsak vidékenként módosul egy-egy szöveg, nemcsak nemzedékek váltakozása hoz szükségképen újabb és újabb megoldásokat, — az is megesik, hogy ugyanaz a személy egy vagy két év multán már strófákat cserél meg, szórendet forgat föl, elhagy, hozzáad.

A népköltészetnek, azt mondhatnánk, nincs szilárd halmazállapota.

A népi közösség egyszerre ront és épít a maga balladáin. Sokat már kikezdett a feledés, szétporlik, részeire bomlik, értelmetlenné válik. De még ezek a zilált szövegek is őrízhetnek olyan mozzanatokat, olyan sorokat, amelyek másutt hiányzanak vagy amelyek révén rejtett összefüggések világosodnak meg, — tehát értékük van; tudományos értékük minden esetben, néha költői is. Magában a népköltészetben sem enyészik el egy-egy „tönkreénekelt" dal vagy ballada. Életrevaló, felhasználható elemeik beolvadhatnak egy másik dalba vagy balladába, kész, jól megformált soraikkal érettebb, művészibb fordulatot adhatnak egy-egy születő új népi költeménynek.

Többen is megpróbáltak már összeötvözni jobb, gyengébb változatokat, tehát mesterségesen létrehozni „végleges", „kánoni" szöveget, mely minden más változatot fölöslegessé tesz. Erőszakolt kísérlet. A változatoknak megvan a maguk külön íze, levegője, külön szépsége; ezt a szépséget rendszerint más vidék, más közösség alakítja ki: más-más költői műhelyben kovácsolódik. Minden költői variáns teljes értékű alkotás. Néha csak sorokban üt el a többitől; máskor szellemében is, tehát önálló költői megfogalmazása

ugyanannak a témának. Kőmives Kelemennét az egyik balladában élve befalazzák; a másikban kiontott vérét keverik a mészbe, a harmadikban gyenge fejér hamvát. Mindegyik lehetséges költői megoldás. Még fontosabb eltérés köztük, hogy az egyik a gyermekétől megváló anya fájdalmával rendít meg; a másik az emberölésre vetemedő kapzsiságon ítélkezik; a harmadik a maga-hozta törvény súlya alatt roskadozó Kelemen kőmíves tragédiájával példázódik.

A Barcsai-balladát egyszer a tobzódó bosszú hangja zárja, máskor a férj kétségbeeste a szörnyű tett után.

Melyik variációt vessük el? Az első megrázóbb, hatalmasabb, de emberileg is, művészileg is mind a két megoldás hiteles.

A népköltészet azért tudott folytonosan újat, folytonosan értékeket teremni, mert sohasem állapodott meg, mindig érték változások, eszmeiek és formaiak egyaránt.

Változatok megmutatása nélkül a népköltészet képe merev és egyoldalú, — éppen mozgásában, elevenségében való ereje és szépsége sikkad el vele.

A népi alkotás rejtelmeiből, „műhelytitkaiból" a változatok értetnek meg velünk legtöbbet. S ezek a „műhelytitkok" aligha érdektelenek a mai olvasónak, még kevésbbé a mai írónak, költőnek.

Például: a nép költői ízlése a gyenge megoldásokat, érdektelen részeket igyekszik elhagyni, s igyekszik összetömöríteni, egybehordani, megtartani mindazt, ami érték. Az egyszer-egyszer remekül eltalált sorok jólhangzó jelenetek akár századról-századra, balladáról-balladára vándorolnak. A meghalt szerelmesekből fakadó virág, a kedvese holtteste fölött kardjába dűlő szerelmes (vérem a véreddel egy patakot mosson), a madártól való üzenés (várj meg holló várj meg, hadd izenjek tőled) — önmagukban is tetszetős, mindig szívesen hallott mozzanatok, éppen ezért különböző tárgyú balladákban is fölbukkannak. A megszólaló halott szerető kérdései s az élő feleletei szerelme bizonyítására (Csináltatsz-e nékem diófa-koporsót? Csináltatok, édes rózsám, márványkő koporsót stb.) egyaránt zendülnek föl a megölt legény, vagy az eladott leány balladájában, de alkalomszerűen másutt is, például a halálra táncoltatott lányéban, pedig abban — a változatok bizonysága szerint — nem szoktunk találkozni ezzel a motívummal.

Egy-egy ballada különböző szépségei nem egyszerre sarjadza-

nak ki, hanem esetleg századok folyamán tapadnak össze, — már csak ezért is nehéz volna elképzelni hogy egyes szerzők tartsanak jussot valamely népi alkotásra.

Nemzetköziség és magyarság

Tetszetős történetek, tetszetős fordulatok tovább sodródnak községről községre, megyéről megyére. A feljegyzések nyomán csodálatos kulturális áramlásnak, vérkeringésnek lehet tanúja a kutató.

Ez az áramlás átcsap a nyelvi határokon is. A szomszédos népekkel, akikkel a magyarság évszázadok óta együtt él, természetes és erős kölcsönhatás áll fönn. Annál különösebb, hogy egészen távoli népek, sőt időben távoli kultúrák hatnak egymásra. Balladáink nem egyszer skót vagy francia balladákkal tartanak rokonságot.

Ma már ez természetesnek hangzik. Száz éve sincs, hogy késhegyig menő viták indulhattak egy-egy ballada tulajdonjogáért különböző nemzetek irodalmi körei közt; évtizedek teltek el, míg végre tisztázódott, hogy minden népi kultúra meríthet és merít is egy közös, nemzetközi forrásból, — a mienk nem kevésbbé, mint másoké.

Felületesen nézve úgy tetszhet, hogy a magyar népi kultúra többet is merített a kelleténél. Balladáink többsége — s éppen régi, hozzánknőtt, a mult században még honfi-szíveket dobogtató büszkeségeink — nem kizárólagos tulajdonunk; változatai Európa-szerte jól ismert balladáknak.

A változatokról azonban már tudjuk, hogy nyelvi határainkon belül is fölöttébb eltérőek lehetnek. Hát még, ha más nyelvek közvetítésével jutottak hozzánk. Jobbára csak a puszta történeti váz, az ötlet vergődött át a sokfajta akadályon, nem egyszer csupán egy-egy mozzanat, motívum. Igen sok esetben csak a szakember szeme veszi észre az egyezést, a hasonlóságot.

De ha egy téma mégannyira idegenből jött is, a megformálás, a feldolgozás módja mindenképpen a mi népünk érdeme. Ez pedig nem kevés. Éppen irodalmi példák bizonyíthatják legfényesebben. Shakespeare sem igen fáradt azzal, hogy drámái keretéül eredeti,

magaalkotta meséket szőjön; egyiket innen, másikat onnan kölcsönözte. De ahogy megformálta, motiválta az idegen mesét, de amit elmondott vele, az tagadhatatlanul Shakespeare-é.

Ekként magyarok a mi balladáink is. Az idegen keretben népünk képalkotó, jellemábrázoló képessége, nyelvi kifejező ereje, ötletgazdagsága jut érvényre, az ő erkölcsi felfogása, költői képzelete diadalmaskodik.

Csak néhány példát: az elcsalt menyecske (Molnár Anna) balladája az európai Kékszakáll-mondával tart rokonságot. A feleségeit sorra kivégző s az utolsó asszonyon rajtvesztő Kékszakáll története nélkül aligha születik meg a mi Sajgó (vagy Ajgó) Mártonunké is. A ballada második fele, a kibékülés jelenete azonban már teljesen a mi népünk hozzáadása. S hogy nálunk mennyire ez a mondanivaló fontosabb része, mennyire errefelé tolódik el a téma súlya, mutatják a dunántúli változatok: a tulajdonképpeni történet egészen elkopik s a ballada tárgya a visszatérés, kibékülés.

Kádár Kata-balladánk meséjének váza is megtalálható különféle népi és irodalmi epikus alkotásokban, egyes mozzanatai pedig sokfelé megvannak külföldi balladákban. (Részletes tájékozás végett rávonatkozó jegyzeteinkhöz utasítjuk az olvasót.) Mégis, balladánk a maga egységes szemléletével, szuggesztív felépítésével rajtunk kívül sehol másutt nem lelhető meg, — ebben az alakjában elvitathatatlanul magyar.

Viszont az *Eladott lány* balladája — melynek változatai különösen gazdag ízelítőt adnak az olvasónak abból, hogy milyen különböző költői megoldások lehetségesek egyazon ballada-körön belül — nem igen ismer külországi rokonokat; német balladákban akad legfeljebb néhány nagyon halvány, nagyon távoli hasonlóság, motívumegyezés. Különben is inkább a mesék és hiedelemszerű történetek világában gyökerezik. Általában a magyar balladaköltészet meglehetősen önálló, még a vándortémák feldolgozásában is; igen sok balladánknak pedig nincs megfelelője más népek költészetében, — föltételezhetjük, hogy ezeknek még a meséje, elgondolása is hazai földön termett.

Maga az a tény, hogy a ballada változatokban él, akár a népdal, népmese, eldönti azt a kérdést: a népköltészetbe tartozik-e, azaz a nép összessége alakította-e ki, nemzedékről nemzedékre, — vagy készen kapta egy-egy költő megfogalmazásában? (Ha így volna, a költői megalkotás érdeme nem illethetné a népet, csupán a fenntartásé.)

A szakemberek közt sok szó esett ezzel kapcsolatban a főúri udvarok körül tevékenykedő *énekesrendek* szerepéről. A javarészt alacsony származású s a nép között is megforduló hajdani énekesek valóban hozzájárulhattak az új műfaj kialakulásához, részük lehetett egy-egy olyan történet elindításában, mely később egyre inkább balladává vált: erre vallanak a nyugaton sokszor annyira főúri szemléletű, főurakról is szóló balladák, erre emlékeztethet nálunk is a sok „történelmi" név és több más utalás.

Még sincs igaza azoknak, akik szerint az énekesek révén a főúri kultúra asztaláról kapta a parasztság a balladát, mint „lesüllyedt kultúrértéket". A hivatásos énekesek úgy énekeltek és énekelnek mindenütt, ahogy és amit környezetük kíván. A főúri házaknál hősi epikát, vagyis jobbára az urak tetteinek magasztalását. A nép körében tragikus balladát, mert annak meg az kellett. A hősi ének törvénye ellentétes a balladáéval: tömörítés, szaggatottság helyett felsoroló, részletező, cifrázó. Más a szemlélete, más a mondanivalója.

Nálunk magyaroknál — ha volt — csak a középkorban lehetett olyan énekesrend, amelytől balladáinkat származtathatnánk. Ugyanis legkésőbb Mátyás király koráig találunk adatokat hivatásos énekesekre, mulattatókra, — anélkül, hogy egy sor írás maradt volna költészetükből. Lehetett hát az olyan is, mint mai népballadáink. A későbbi énekeseket már — Tinódiékat — ismerjük; semmi közük a balladához. Biztosan állíthatjuk, hogy a XVI. századtól kezdve a ballada csak a népnél élhetett — a költészet, az énekesek alkotásai mellett vagy alatt. Különben is egy feltételezett hivatásos énekesrend nyilván éppenúgy támaszkodott a közösségi hagyományra, költészetét éppenúgy megszabta a hagyományos ízlés, mint azoknál a népeknél, amelyeknél megmaradtak a mai napig.

Még ha el is fogadjuk, hogy volt egy középkori énekes-

rend, amely szintén írástalan kultúrában élt, hagyományos költészete szájról-szájra terjedt s — tételezzük fel — ezt tartotta fenn a nép, akkor is tulajdonképpen a népköltészetbe utaltuk a balladát, — pusztán egyes egyéniségeknek nagyobb szerepet juttatunk a megalkotásban. Viszont az azóta eltelt többszáz éven át csak a nép őrizte, változatokat alakított belőlük, átadta egyik nyelvterületről a másikra, ilyenkor mindig újra meg újra költötte, volt ideje a maga ízléséhez igazítani, népivé változtatni, ha eredetileg nem is lett volna az. Akárhogy álljon is a dolog, balladáink mai szépségeit a népnek köszönhetjük.

Minthogy ezek a szépségek megegyeznek a népköltészet más szépségeivel, a gondolkodás, a fogalmazás, a kifejezéskincs ugyancsak közös (de legalább is rokon) népballada és népdal között — ellenben nincs ilyen közösség vagy rokonság népballada és bármely kor ismert műköltészete között — mindez már a paraszti *eredetet* is bizonyítja.

Ballada-csoportok

A népköltészet korszakos felosztására csalhatatlan támpont nincs. Balladáink keletkezéséről nem szól írás, — ha szólna is, a több száz éven át annyi alakot öltő népi szövegeket akkor sem köthetnénk dátumhoz. Az eredetükre vonatkozó kutatások eddig nem megbízhatóak, nem véglegesek.

A hang, az előadás módja, különböző utalások mégis eligazítanak, annyira hogy valamelyes rendet teremthetünk a sajátos anyagban, a könnyebb tájékozás érdekében.

Népballadáinkat ilyenformán hat nagyobb csoportba oszthatjuk:

1. *Klasszikus balladának* a balladakincs legtöbb régiségre való, legérettebb, folyamatosan elbeszélt darabjait tekinthetjük. Ezekből tűnt el leginkább mindaz, ami helyi és esetleges, ezek hatnak leginkább a nagy emberi példázatok erejével. Dráma, epika és líra ezekben játszik össze legművészibben: ezek a *tulajdonképpeni* balladák.

Minden valószínűség szerint a balladastílus *régi* virágzása idején keletkeztek, — ez az időszak a nyugati népek balladaköltészetében a XII. és a XVI. század közé esik, s bizonyára nálunk sem sokkal későbbre.

A hangjuk jobbára ódon, ódonabb a ma beszélt népnyelvnél. Kivétel egy-két olyan ballada, mint a Fehér Anna, vagy a Halálratáncoltatott lány. Rendkívül elterjedt balladák ezek, éppen ezért a máig munkálkodó hagyomány sokat frissített rajtuk: nyelvük nem olyan régies, mint az erdélyieké s újabb vonatkozásaik is az idők multával ragadtak rájuk. Felépítésük, jellegük azonban teljesen a klasszikus balladáé; régiségük mellett szól rokonságuk is az európai ballada- illetve epikum-anyagban.

2. Csekélyszámú *történelmi vonatkozású balladánk* (Szilágyi és Hagymási, Két rab testvér, Kerekes Izsák) őrizheti leginkább az egykori hősi epika hangját és szellemét. Szegényes csoport, — a feledés mohóbban kikezdte, mint a többit. A balkáni népek énekei bezzeg ki nem fogynak hajdani vitézek, rendkívüli hősök emlegetéséből: akikről a mi népünk költői hagyománya rég mit sem tud — Hunyadi János, Mátyás, Szilágyi Mihály — bolgároknál, délszlávoknál mindmáig dalok, verses mondák tárgya. Nálunk azonban ez a költészet kiveszett (helyét a parasztság kultúrájában éppen a ballada foglalta el) s kiveszett vele az egykori hősök emléke is. Kálmány, a nagy gyüjtő, a mult században még találkozott ugyan egy Dózsa-ének emlékével, lejegyeznie azonban már egy sort sem sikerült belőle.

A kihalt hősi epika örököseinek tekinthetjük a régies, balladai hangú katona-énekeket is, a vitézkedés, a bujdosás, vagy a rabság megnyilatkozásait. Hangjuk megújult formában tovább él és erőre kap majd később a betyárköltészetben.

1848 népi költészetét azonban ne keressük e gyüjteményben: az már újabb hang és jellegzetesen lírai dalokat termett.

3. *Lírai balladáink* dalszerűbbek a többieknél: cselekményük alig van, inkább helyzetképek. Lírai elemeik az uralkodóak. (Ilyen a Három árva vagy a Gunaras lány.) Még ennyire sem cselekményesek a Virágok vetélkedéséhez hasonló szövegek; megformálásuk, nyelvük azonban balladai, s több drámaiság lüktet bennük, mint az egyszerű dalokban. Jobbára nagyon régi darabokból áll ez a balladacsoport is.

4. *A strófa-ismétlő balladák* azt példázzák, hogy a folyamatos elmondáson kívül ismer a nép egy másik jól bevált költői „fogást" is balladái megformálására. Azzal, hogy versszakonként ismétlődik a mondanivaló, de közben cserélődnek bizonyos mozzanatok,

történet kerekedik. A formai sajátság tehát a történet-elmondásnak, a költői felépítésnek is egészen sajátos fajtája.

Parasztságunk nagyon kedveli ezt a formát. Az olyanféle balladák, mint a Sási kígyó, mely széles területen élő epikai motívum, tehát valószínűleg igen régi is, vagy a Cinegemadár, melynek nyelve, mai elterjedtsége arra utal, hogy az újabb időkből való, beszédes bizonyítékai varázsának, népszerűségének.

Az ismétlés jó támasz az emlékezetnek, s ami még fontosabb: előkészíti, biztosítja a költői hatást, a csattanót. Sokféle ötletből alakítható ilyen módon találó történet. A strófa-ismétlés az élet stilizált, hatásossá formált tükrözésének eszköze, vagyis a nagy költészet egyik formalehetősége.

5. *A betyárballadákat,* balladás *rabnótákat* külön hely illeti meg, — s nemcsak a magyar népballada történetében. Maga a betyár, mint népi hős, rajtunk kívül legfeljebb Kelet-Európa országaiban tűnik fel (a zsiványok, rablók, fosztogatók vérszennyes figurái nem azonosak a mi szegénylegényeinkkel), de ami több ennél: a balladaköltészet ilyen nagyarányú újra-kivirágzásával a XIX. században már egyetlen más nép sem dicsekedhet. Folytatódik benne a régi balladastílus öröksége, de egészen új szellemben. Az új szellem: a parasztság új magatartása az elnyomással szemben, vagy inkább a parasztság átalakult szemlélete, — az, hogy az elnyomó társadalommal szembeszálló betyárt hősnek tartja, összefüggő, gazdag költészettel veszi körül.

Megújul, oldódik a forma is: egyszeriben fölkapottá válik a tizenegyes, tizes szótagú sor, az új népdalok kedvelt formája.

Ami még feltűnőbb különbség: a régi balladákhoz képest több már a *közvetlenebb realitás,* több az élményszerű, egyéni vonatkozás.

Mégis a betyárballadák legjavára ugyancsak az jellemző, hogy egyének helyett típust láttatnak inkább. Nem Fábián Pista arcképe bontakozik ki a ballada soraiból, hanem a betyáré, aki a mindenfelől tóduló üldöző hatalommal szemben „csak maga egyedül forgolódik a fegyvere körül". A betyárballada is az embert — a betyárt — mutatja meg, egy bizonyos helyzetben.

6. *Az új balladák* „új" voltát száz-százötven évben kell elképzelnünk. Egy időből valók nagyjában a betyárballadákkal.

Meséjük darabosabb, krónikásabb, mint a klasszikus balladáké; kevésbbé is általános érvényű; többnyire helyi eseteket mondanak el, egy-egy baleset, egy-egy gyilkosság történetét, naturalista részletezéssel, ritkán emelkedve költőivé. Létrejöttükben gyakorta közrejátszott — meg is fertőzte őket — az érzelgős, terjengős vásári ponyva.

Csakhogy, annak is tanúi lehetünk, hogyan emészti meg, hasonítja magához a gyatra ponyvai szöveget a százados hagyományaiból erőrekapó népköltészet. Újabb balladáink nem érik ugyan el a régiek sűrítettségét, ritkán kerekednek felül a paraszti mindennapok esetlegességein, nyelvük is ritkán gazdagabb a megszokott paraszti beszédnél, — mégis legjobb darabjaiban a föl-föllobbanó, túlzással élő *költői realizmus* csodát művel: művészi értékeket fakaszt. Az, hogy a Szendre báró lányával szerelmeskedő juhászt felakasztják, valóságosabb számunkra, mint akárhány banálisan „valószerű" történet.

Gyűjteményünk balladái közé témában méginkább új — gépet, gyárat, várost, summáséletet emlegető — darabot nem igen vehettünk; a költőiség vagy a balladásság sínylette volna meg. Egy-egy gyári szerencsétlenség vagy summáshalál ponyvai esetlenségű jeremiádjainál egyebet amúgy sem igen találnánk. A népdal más, — egy lírai válogatás már szemrevaló termést takaríthatna be az újabb tárgykörben is. Gondoljunk arra a párbeszédes, remekül csattanó, de balladának mégsem nevezhető kis népi életképre, amelyben a summáslányok — egy újabb társadalom felszabadultabb, öntudatosabb gondolkodású, szervezkedésbe kóstolt gyermekei — fölényesen visszavágnak a jogtalan munkát követelő ispánnak:

A hatvani hodályba
Lányok ülnek sorjába.
Megy az ispán s azt mondja:
— Gyertek lányok, menjünk lányok,
Kifelé a répába!

— Nem megyünk mi, nem megyünk,
Kitelt már a mi időnk!
Pénz kell a mi kezünkbe, —
Holnap este nyolc órakor
Felülünk a gőzösre!

A műveltek nagyjából a polgárosodás megindulásakor, a nemzeti mozgalmak kibontakozása idején figyelnek föl a legalsó néprétegek íratlan és naivabb bájú, de természetesebb ízekkel kínáló költői kincsére, köztük is elsősorban a balladákra. Olyan nagy európai szellem, mint *Goethe*, meg tudta érezni varázsukat és bennük a lehetőséget a magasigényű költészet táplálására, felfrissítésére.

Goethe nemcsak a német Volkslied és a szerb népi énekek iránt érdeklődött, — kért magyar népdalokat is. Nem kapott: a tanultabb rétegek nem ismerték saját népük költészetét.

Azonban nálunk is — különösen *Herder*nek, a Népek Hangjai című gyűjteményt kiadó nagy német romantikusnak eszméitől ösztönzötten — elég korán, a XVIII. század végén megindult az érdeklődés. Gondoljunk *Faludi* Ferenc, *Dugonics* András gyűjtögetéseire, a jámbor puttonyos és danoló falusi leány dalainak bámulattal adózó *Csokonai*ra, az ötödfélszáz éneket (köztük számos népi dalt, népi dallamot) följegyző *Pálóczi Horváth* Ádámra. Legkülönbjeink — *Kölcsey, Vörösmarty* — figyelnek fel a póri énekszóra és kísérlik meg hangjával erőre kapatni költészetünket. „A valódi nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni" — írja Kölcsey. S *Petőfi* tollán már büszke politikai és irodalmi hitvallássá forrósodik: „A népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék..."

Az 1830-as évek elején az Akadémia felhívására országos gyűjtés bontakozik ki. Egyetlen év alatt tekintélyes tömegű „köznépi dal" áramlik Pestre, a legkülönbözőbb vidékekről, még Moldvából is; kiadásuk azonban, anyagiak híján, jó időre megreked.

E gyűjtés alapján bocsájtja közre az első nagyfontosságú magyar népköltési gyűjtemény, a *Népdalok és mondák* három kötetét *Erdélyi János* 1846-ban és a rákövetkező két évben. Tisztázatlan még, mi tartozik a népköltészethez, mi nem, — műkedvelő gyűjtők (vidéki papok, nótáriusok, kántorok, gazdálkodó nemesek és írók) válogatás nélkül mindent beküldtek saját vers és énektudásukból, s magában a kiadványban is tömérdek műdal, diákos vers, krónikás ének bezúdul a népi alkotások közé, sőt ismert

költők írásai, hol névvel, hol anélkül. Ráadásul Erdélyi nem is a beküldött szöveget teszi közzé, hanem a saját szerkesztői elképzelései szerinti minél jobb, minél kerekebb megoldást. Változatokat vont egybe; párosított, elegyített soha össze nem tartozó, különböző vidékekről származó költői termékeket, népieket és nem-népieket egyaránt; strófákat cserélt föl, sorokat, szavakat igazított ki, — megnehezítve mindezzel később a tudományos kutatás munkáját. (Időközben előkerült és feldolgozásra vár Erdélyi kéziratos forrásanyagának túlnyomó része, jónéhány testes kötetre való feljegyzés.)

Ez az első nagyszabású gyűjteményünk számos balladát is bemutat. Benne jelent meg először Fehér László, a házasodó királyfi, a gunaras lány, a megölt legény, a kétféle menyasszony, Angyal Bandi, Barna Péter, a halálra táncoltatott leány és sok más újabb ballada. Klasszikus nagy balladáink itt még nem bukkantak elő: Kőmives Kelemenről csak a harmadik kötet ad hírt, három sornyi töredékkel.

Az első s egycsapásra országos bámulatot szerző „ó-székely" balladákat — Kádár Katát, Júlia szép leányt, Budai Ilonát, Bátori Boldizsárt, Kőmives Kelemennét, az egyik Barcsai-változatot — *Kriza* János vonultatja föl 1863-ban, *Vadrózsák* című székelyföldi gyűjtésében. Kis híja, hogy meg nem előzi vele Erdélyit, hisz gyűjtése anyaga ekkor már húsz éve együtt van, — pénz azonban mindeddig nem került a kiadási költségekre. Az ő műve egy fokkal magasabban áll Erdélyiénél. Igaz, Kriza is inkább szerkesztő még, mint gyűjtő — akárcsak Erdélyi; jobbára másokkal gyüjtet; de sokkal módszeresebben, egyetlen tájegységről, gondosan megjelölve az ejtési módot. Az íróktól származó és kétesebb darabokat is jobban elkülöníti. A kor irodalmiasító törekvéseitől azonban Kriza sem mentes: rímtelenül maradt soroknak párját keres, pótló sorokat költ közbe, — amelyek éppen azzal ütnek ki a népi alkotásból, hogy laposabbak, prózaiak, fölöslegesen magyarázkodóak. (Még valószínűbb, hogy nem is annyira ő, mint inkább egyes gyűjtői a főludasak ebben.)

Egyszerre a balladákra függeszti tekintetét az irodalmi világ. Ebben a népszerűségben — legalább is közvetve — nem kis szerepe van *Arany* Jánosnak és balladáinak: a közérdeklődést az ő remekei készítették elő. Pedig Arany a maga első balladáit a székely „vadrózsák" híre és reménye nélkül írta, — a skót balladák mintájára s a magyar népi költés hangján...

A székelyek után hamarosan egy másik magyar vidék népe szólal meg, jóval szerényebb méretekben, jóval szerényebb sikerrel: *Pap* Gyula adja ki a Nógrádban gyüjtött, füzetnyi *Palóc népköltemények*-et. Ez a rokonszenves kis gyüjtemény egyedülálló ekkor a maga nemében: minden ízében hitelesnek látszik; gondos, pontos lejegyzés; beleköltés, szépítgetés nélkül. Sallai szép Kata vagy Szép piros Örzsébet balladáját neki köszönhetjük.

Itt kell megemlítenünk a nagyszabású kutatómozgalom egyik első jelentékeny fellendítőjét, *Abafi* Lajost. Ő vizsgálja először balladáink nemzetközi vonatkozásait. Több kötetre tervezett gyűjteménye mindmáig kiadatlan.

1872-ben indul meg a Kisfaludy Társaság sorozata, a tizennégykötetes Magyar Népköltési Gyüjtemény, — kezdetben *Gyulai* Pál és *Arany* László szerkeszti. Első kötete országos gyüjtés anyagát publikálja, — többek között a folyóiratok révén akkor már híressé vált nagyballadákat, mint a Molnár Anna-változatok, a zordon szépségű Barcsai, a Szilágyi és Hagymási és sok más. A jónevű gyüjtők sorában is *Szabó* Samut illetheti a legtöbb elismerés, mint a székelyföld gondos, kitűnő érzékű kutatóját. E fontos sorozat első kötetei egyébként szintén az esztétizáló, irodalmias felfogás jegyében születnek: nemcsak a tájejtés jelzése marad el javarészt, de némi egyengetést is végeznek — ki tudja: a gyüjtők-e vagy a szerkesztők — a közreadott szövegeken. Az álnépi hang is be-belopakodik az értékek közé. A különben derék *Gálfi* Sándor is — aki előzőleg Krizának volt szorgalmas gyüjtője — azzal ejt foltot érdemes munkásságán, hogy többször bele-beleköltött az általa talált szövegbe, csupa jószándékkal; az eredeti népi költemény sajnos nem jobbá válik vele, hanem hígabbá.

A másik kötet *Török* Károly *csongrádmegyei gyüjtése,* — az első terjedelmes, önálló alföldi gyűjtemény.

... Ekkorra már a népballada rég népszerűséget vívott ki. Költők és fűzfapoéták serege — márcsak Arany nyomán is — csakúgy ontja a balladát. Ez a romantikus és anakronisztikus „ballada-járvány" jórészt abban az igyekezetben leli magyarázatát, hogy a ballada révén vélik föltámasztani, megteremteni a magyar Kalevalát, a nemzeti hajdankor fényeit fölcsillantó, elveszett magyar hősi epikát. A multnak ez a közeledő milleneum szellemében való ál-tündöklésű rekonstruálása voltaképp mindig kevésnek érezte a népballadákat, különösen történelmi vonatkozásaiban. Gyártani kellett tehát a különös közszükségletnek, nemzeti hiúságnak megfelelő „ősköltészetet", „történelmi énekeket". Thaly álkuruc balladáinak kora ez. (Angliában éppen száz éve, 1760-ban, adják ki az Ossziánnak tulajdonított, ugyancsak a hajdankor romantikus feltámasztását célzó ál-hősi énekeket, — hatásuk egy évszázadon át tartott.)

A népballada „hiányainak" a romantikus ál-történelmiség szellemében való mesterséges pótlása nálunk elsősorban *Sebesi* Jób nevéhez fűződik. S erről azért szükséges beszélni, mert a köztudatba még mindig nem jutott el, hogy népballadák címén egy sor hamisítvány is forog máig.

A Gyüjtemény-sorozat harmadik kötete székelyföldi gyüjtés igényével részint *Kriza* hagyatékát bocsátja közre (köztük a Fogarasi Istvánt és Kerekes Izsákot), részint egy fölöttébb kétes hitelű anyagot: *Benedek* Elek és *Sebesi* Jób közös „gyüjtését". Sebesi működése már a kortársakban is gyanút keltett. Gyulai léptennyomon meg is jegyzi a kötethez fűzött jegyzeteiben egy-egy álballadánál: „bizonyos irodalmi befolyás is észlelhető rajtok...", „tárgy népies s egypár részlete is, de az egész irodalmi befolyást gyaníttat...", „a befejezés újabbkori ízetlen csinálmány" stb.

Mégis a talmi gyüjtemény egyik-másik tetszetősebb darabja — A fogoly katona, Biró Máté, Daniel Imre, Dakó Sándor, Selyem Sári, Váradi, Teleki Évi, a valóban népi eredetű, de „gömbölyű farral" és „lenvirágszemmel" felcicomázott Görög Ilona — szinte valamennyi népszerűsítő kiadványban s így a köztudatban is helyet kapott. Gondosabban szemügyre véve a felsorolt Benedek—Sebesi-féle balladákat, mai ismereteink birtokában nem nehéz megéreznünk rajtuk, hogy utánzatok, vélt szépségeik festett és olcsó csillogások s hogy a rikító álnépiesség jegyében születtek.

Ebben az irodalmiasításra, szépítgetésre, de akár hamisításra is könnyen kapható irodalmi levegőben — a hetvenes, nyolcvanas évek táján — teszi közzé egymás után szegedkörnyéki és temesközi gyüjtéseit egy különcnek tartott, kopott vidéki plébános, *Kálmány* Lajos, a kor legfáradhatatlanabb és legalaposabb kutatója.

A *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból* kettő, a *Szeged népe* három kötete mintái a rendszeres, és lelkiismeretes gyüjtőmunkának. (A Koszorúk első kötete például egyetlen helység — Pécska — népi költését tartalmazza.) Szenvedélyes kutató. Mindent pontosan följegyez, amit talál, s mindent egymaga személyesen; illetve paraszti gyüjtőkkel jegyeztet; semmiféle „kerekítésre", „kozmetikára" nem

hajlandó. Ennek a szenvedélyességnek és lelkiismeretességnek köszönhető, hogy számos régihangú klasszikus balladát volt képes felkutatni az Alföldön (Gyönyörű Bán Kata, eladott, szégyenbe esett lány, rossz feleség, két rab testvér), ami senki másnak nem sikerült rajta kívül, — köztük nagyon sok törökvonatkozású, költői emléket, ha sok esetben töredékesen is. (A gyönyörű Komáromi szép lány balladáját köteten kívül tette közzé.) Nem is szólva arról, hogy például a betyárköltészet senkinél nem olyan gazdag, mint nála. Munkálkodásának egyetlen komoly fogyatékossága — őt magát is bántotta — hogy nem értett a dallam-jegyzéshez; puszta szövegközléssel meg kellett elégednie.

Különösen mint gyűjtés-szervezőt szükséges itt még megemlítenünk *Sebestyén* Gyulát. Az ő érdeme a regösénekek felkutatása, ő szerkesztette az első, s eddig egyetlen, átfogó dunántúli gyűjteményt (a MNGy VIII. köteteként jelent meg); ebben szépszámmal adott közre balladákat is, köztük *csak* a székelyföldről ismert balladák dunántúli változatait. Kéziratos hagyatéka terjedelemre meghaladja publikációit.

Az újstílusú kutatómunka úttörője *Vikár* Béla, a Kalevala remekbefordítója: ő már fonográffal járja az országot a századforduló körüli években. Végigbarangolja a székely földet, az északi megyéket, az Alföld egyes tájait, de a Dunántúlt is; különös alapossággal a göcseji sarkot és még inkább szűkebb hazáját, Somogyot. Gyorsírással jegyez, töméntelen dalt, balladát mentve meg az enyészettől, — ezek zöme mindmáig kiadatlan, kéziratban van. (Bartók és Kodály népzenei kiadványai révén váltak belőle ismertté olyan nevezetes nagy-balladák, mint a dallamával együtt megtalált Biró szép Anna, Gyönge Judit asszony, A pogány király leánya és Görög Ilona.) Együttesen csupán somogyi gyűjtése jelent meg, a Magyar Népköltési Gyűjtemény VI. köteteként. Vonzó, hiteleshangú kiadvány, remek betyárballadákkal (Hunyadi-gulyás utolsó nótája, Isten hozzád szülöttem-föld).

Bartók Béla és *Kodály* Zoltán először az 1906-os Ethnographiában és következő két évfolyamában mutatja be sorozatosan erdélyi, illetve palócföldi gyűjtése jópár darabját, jobbára balladákat, — felléptük a rendszeres, tudományos igényű, népzenei gyűjtést indítja el.

Céljuk első sorban a dallamok kutatása volt, — mégis igen sok balladánk *szövege* is kettejük munkássága révén válhatott közkinccsé. (Csak gyűjteményünk Bartók nyomán adhatja újra közre

az Angoli Borbála, Sári bíró lánya, a vésztői Fehér Anna, a Sárighasú kígyó, Nagy hegyi tolvaj balladáit, Uti Miska siratóit, — Kodály nyomán két Kádár Katát, két Kőmives Kelement, két Molnár Annát, a Nagy-Bihal Albertnét, a ghymesi Fodor Katalinát, Bagolyasszonyt és sok mást.)

Munkatársaik és tanítványaik — *Bodon* Pál, *Molnár* Antal, *Lajtha* László, *Veress* Sándor és mások — közreműködésével szinte teljes egészében sikerült feltárni a magyar népköltészetet, szöveg és dallam pontos rögzítésével; megkezdődhettek a tárgyilagos és alapos összehasonlítások a szomszéd és rokon népek zenéjével — s bizonyos fokig költészetével. Különösen sok fontos, szép balladát, ballada-változatot köszönhetünk *Lajtha* László gyüjtőmunkájának, — például több Kőmives Kelement, a Bodor Katalinát, Basa Pistát és számos betyárballadát.

1923-ban jelent meg Bartók és Kodály közös szerkesztésében az *Erdélyi magyarság* című nagyfontosságú székelyföldi gyüjtés, majd 1924-ben Bartók szerkesztésében és nevezetes tanulmányával az ország egész népköltészetét reprezentáló, alapvető népzenei rendszerezés, *A magyar népdal*. Mindkettő sok, különbnél-különb balladát is közöl, dallamával együtt.

Az utóbbi húsz-harminc évben különböző terjedelmű és értékű — egy-egy tájegység, megye népköltészeti anyagát bemutató — gyüjtések jelentek meg, melyek balladakincsünket is gazdagították. Ilyen elsősorban *Domokos* Pál Péter két *moldvai* kiadványa, — több régi ritka balladánk (a Júlia szép leány, Budai Ilona, a párjavesztett gerlice) ezekben tűnt fel először dallamával együtt, olyan páratlan szövegváltozatok kíséretében, mint a Seprődi Borbála. Nagyon gazdag gyüjtemény továbbá *Berze Nagy* János vaskos *baranyai* gyüjtése, — összeállításunk több kitűnő balladával gyarapodott belőle.

Szétszórtan jelentek meg értékes népköltési közlemények a régi *Magyar Nyelvőr* és az *Ethnographia* évfolyamaiban, köztük igen sok ballada. Szépszámú kiadatlan balladát őriz a néprajzi múzeum népzenei osztályának túlnyomórészt fonográfra is felvett nagy gyüjteménye, — ez utóbbiakat a Magyar Népzene Tára tervbevett kötetei hozzák lassan nyilvánosságra. Kálmány hagyatékát is folyamatosan kiadják. Ellenben kiadatlan s részint feldolgozatlan még — sok más apróbb-nagyobb kéziratos gyüjteménnyel együtt — *Erdélyi* János, *Abafi* Lajos, *Vikár, Sebestyén* Gyula kéziratos hagyatéka; mindegyik önmagában is hatalmas anyag. (Érdemes

tudnunk, hogy fiatal korában *Móricz* Zsigmond is gyűjtött, Szatmárban; jegyzőfüzetei mostanában kerültek elő.)

Attól még messze vagyunk, hogy a Magyar Népzene Tára mintájára rendszerezhessük és terjedelmes kötetek hosszú sorában kibocsássuk a Magyar Népköltés Tárát. Itt van azonban az ideje, hogy kiadjunk egy rendszerező, áttekinthető, *egyetemes magyar balladagyüjteményt*. Szükség van rá. Régi népi hagyományainknak tartozunk, új népi kultúránk egészséges fejlődését mozdítjuk elő vele.

A gyűjtők nyomában

Nem lehetünk eléggé hálásak azoknak, akik alig száz év leforgása alatt, százados mulasztásokat pótolva, szenvedélyes, odaadó munkájukkal fölmérhetetlen tömegű kincset hordtak össze az enyészet elől, a nemzeti kultúra tárházába. Tárházba hordták, valóban, azaz egy kissé a háborítatlan kegyeletnek, azt, aminek eleven áramként kéne keringenie az irodalmi köztudatban, szellemi életünkben. Sajnos, éppen legfontosabb népköltési gyüjteményeink (például Kálmány kötetei) szinte hozzáférhetetlenek, a bennük rejtőző roppant értékekkel szakembereken kívül más alig ismerkedik. Erről persze nem a gyüjtők tehetnek.

Azzal azonban tisztában voltak gyüjtőink valamennyien, hogy az enyészet elől kell menteniük, ami menthető. Krizáék is már azzal a tragikus iparkodással faggatják a székely parasztokat, hogy ők jegyzik föl a népköltészet utolsó maradványait, — legalább is az utolsó balladákat.

Nos, a századfordulót követő újabb, gondos gyüjtések révén még mindig ép, teljes — egyszer-másszor a régi gyüjtések darabjainál is sértetlenebb — balladák kerültek elő, sőt egy-két kivétellel (mint a Szilágyi és Hagymási, Kerekes Izsák, Komáromi szép lány) valamennyit megtalálták, legtöbbjét fonográfba is beleénekeltették.

Mégis azt kell mondanunk, hogy az ódonhangú, ódon szépségeket őrző klasszikus ballada a multé. Gyakorlatilag nincs többé. A mult Magyarországának leginkább elkülönülő, régebbi állapotban megrekedt vidékein — különösen a más népek közé ékelt ma-

Budapest

gyar nyelvszigeteken — akadtak rá gyüjtőink; egy-két öregen kívül más ezeken a helyeken sem igen emlékezett rájuk.

Mindenekelőtt Erdélyben, az egy tömbben élő székelység körében találtak sok balladát. (A moldvai és bukovinai gyüjtések a székely balladakincset teszik teljesebbé.) Kezdetben gyüjtőink hitték is, hogy csak Erdély hegyei között terem ballada s elméletet is alapoztak erre. Aztán, hogy egyre-másra bányászták elő a Dunántúl egyes istenhátamögötti völgyeiből vagy a palócföld eldugott zugaiból is a népköltés nemes emlékeit, a réginél régibb balladaváltozatokat, — Erdély egyeduralma is megtörött. Annyi azonban tény, hogy legtöbb klasszikus balladánk a székely falvakból származik s az egész nyelvterületen elterjedt balladáknak is a székelységben élnek legteljesebb, legépebb változatai.

Az Alföldön a mult század második felében Kálmány még gyüjtött remek klasszikus szövegeket, — azóta betyárballadákon és újakon kívül más itt nem igen akad. Bizonyára azért, mert az Alföld — mint a magyarlakta területek közül a fejlődésre, haladásra legfogékonyabb — ad túl legelőbb mindenen, ami régi. (Gondoljunk arra, hogy 48 legfontosabb paraszti támasza az Alföld s hogy a földmunkás mozgalmak ugyancsak innen indultak ki.) Viszont alföldi a betyárballada: a nyílt társadalmi mondanivalójú, jellegzetesen plebejusi hangú szegénylegény-költészet itt — azonkívül leginkább Somogyban — virágzott ki. A ballada „hazájának", Erdélynek, betyárja nem volt (rablói, nagy hegyi tolvajai inkább akadnak), — betyárdalait, betyárballadáit is az Alföldről kölcsönözte.

A jó száz éve tartó kutatómunka kihatott az egész magyar nyelvterületre, ha nem is egyforma erővel. (Dunántúl északi megyéiben például szórványos gyüjtéseken kívül egyéb nem folyt.) A fölgyüjtött roppant mennyiségű hagyomány is elenyészően kis hányada voltaképpen a föl nem kutatott, ezer és ezer változatban élő, folyton variálódó magyar népköltészetnek. A kutatás révén mégis kirajzolódhat most már előttünk balladáink *elterjedési területe*.

Nagy meglepetést okozott a mult század végén, hogy a híres erdélyi *Molnár Anna*-balladának megtalálták töredékes változatait a Dunántúl nyugati peremén, de egyéb ismert székely balladák mellé is napvilágra vetődtek dunántúli megfelelőik. A váratlan felfedezések tetszetős és romantikus elképzeléseket szültek, az évezredes dunántúli—székely-rokonság költői maradványainak

kezdték vélni a szóbanforgó szövegeket. Közben sorra előkerültek a Molnár Anna további változatai, — hol Ung megyéből, hol a palócföldről, hol a Temesközből. A *Virágok vetélkedése* Erdélyen kívül még Nyitrában él nagyon elevenen, — de egészen váratlanul fölbukkant Tolnában is, a Duna partján. A *Bagoly-asszony* rejtélyes szövege Erdélyben és Nyitrában s nagyon megkopottan, töredékesen a Dunántúl. Még a Kőmíves Kelemenné egy töredéke is jelentkezik — legalább említés formájában — a Dél-Alföldről.

E példákból már aligha a dunántúli — székely-kapcsolatok ősi ködbe vesző naiv ábrándját olvashatjuk ki, sokkal inkább azt, hogy valaha, talán nem is egészen egy-két száz éve, népköltészetünk (s ezen belül balladaköltészetünk) meglehetősen egységes volt; ma már ritka klasszikus balladákat éppúgy énekelhettek a vasi jobbágyok vagy a szatmáriak, akár a székelyek vagy a borsodi matyók. Az egység megbomlott, de a hidak itt-ott még sokáig megmaradtak, emlékeztetőül.

Egyes, sok változatban elterjedt régi balladák, mint az eladott lány, vagy a szégyenbe esett lány, vagy akár a Fehér Anna, különös módon Erdélyben ismeretesek a legkevésbbé. Ez a jelenség talán arra vall, hogy még az országos virágzás idején is lehetett bizonyos területi megoszlás a balladák elterjedésében. Voltak nyilván olyanok, melyeket a Kis-Alföldön kedveltek jobban, másokat inkább a Dunántúl vagy Erdélyben.

A gyüjtések további nagy tanulsága az, hogy a feledés nem is csupán a régi, klasszikus balladát kezdi ki, — eltűnőben van immár a többiek jórésze is. Előbb-utóbb talán el is tűnik, mint népköltési műfaj, — éppen azért, mert korhoz, társadalomhoz kötött kulturális termék lévén, a paraszti életforma változásával talaját vesztette, akárcsak annakelőtte egy másféle társadalmi forma átalakulásával a hősi epika. Helyét esetleg más, újabb epikus műfaj foglalja el az ugyancsak megújhodás, változás előtt álló — s már nem is pusztán parasztinak ígérkező — kollektív költészetben.

Sirassuk a kiveszésre ítélt balladát? Azzal ugyan nem támaszthatjuk életre. Ismerjük inkább meg, hogy megbecsülhessük, — úgy is, mint páratlanul vonzó, elemi erejű, klasszikus művészi értéket, úgy is, mint az írásos kultúrából kizárt, elnyomott, századokon át nehéz munkában őrlődő magyar paraszti nemzedékek minden mélységekből feltörő alkotói képességének, gazdag fantáziájának, nagy emberségének emlékét és bizonyítékát. Népünk költészete — s abból is talán legelsősorban a ballada — méltán

kér helyet legfontosabb nemzeti hagyományaink között, nagy költőink alkotásaival egy sorban.

A zenei példa — az, hogy Bartók és Kodály a népzenén elindulva világraszóló, magasigényű, modern s mégis hagyományosan magyar zeneművészetet teremtett — ma még nem hat eléggé vissza az irodalmi gyakorlatra. Talán éppen azért, mert költőink a népköltészetből nem igen ragadnak meg mást, mint külsőségeket: a héjat, a felületesen értelmezett formát.

Már pedig, amit a népköltészet adhat és taníthat, több mint a nyolcas vagy tizenkettes szótagszám, több az időmérték semmibevételénél is. Balladáink magukban hordják a nagy és tartós közösségi hatás titkát, de annak a titkát is: hogyan vesse le egy történet a maga esetlegességeit, hogyan emelkedjék átfogó, közösségi mondanivalóvá. Szerkesztés, tömörítés, képalkotás, nyelvi erő dolgában ugyancsak gazdag a példatár. A népköltészet forrás, — mindenkor meríthet belőle a klasszikus igényű nemzeti irodalom.

Arany maga írja egy tanulmány-töredékében: egypár balladás költemény „oly *benső* teljességet mutat az elbeszélés illető fajaiban, mellyel a műköltés csak versenyezhet, de sehol még túl nem haladta", majd hivatkozik *Petőfi*re, aki „a magyar dalt, éppen a benső idom tekintetében oly magasra emelte" s aki „miként többször hallám nyilatkozni, nagy részt odaadott volna költeményeiből, csakhogy eredeti népdalaink szebbjeinek ő lehetne a szerzője."

Aztán így folytatja:

„Valóban vigasztaló, hogy az igazi, gyökeres, organikus költészet iránti ösztön nincs szorítva, sehol, semmi időben, egy-két kiváló egyéniségre, hanem az összes nép tömegében van letéve örök alapul, mellyel — mint föld-anyjával a hitrege óriása — csak érintkeznie kell a nemzeti műköltésnek, hogy mindannyiszor megifjodva, megújulva, gazdag erőben s egyszerű szépségben emelkedjék; lehányva magáról a ficamlott ízlés, romlott kor, mesterkélt világ ízetlenségeit."

Arany szavait — nyelvünk legnagyobb művészének, legtudatosabb költőnknek szavait — megszívlelheti egy felszabadult társadalom költője is, aki a ficamlott ízlés, romlott kor, mesterkélt világ terhes örökségével küzdve igyekszik alkotni „nagyot és szépet, emberit s magyart".

1954 április

CSANÁDI IMRE — VARGYAS LAJOS

KLASSZIKUS BALLADÁK

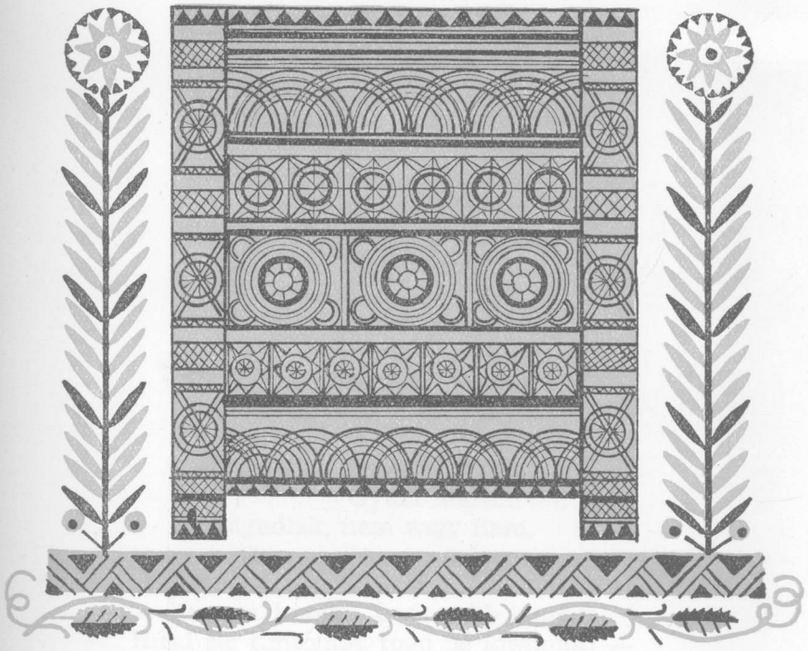

I

KÁDÁR KATA

(Két kápolnavirág)

— Anyám, anyám, édösanyám,
Gyulainé édösanyám —
Én elvöszöm Kádár Katát,
Jobbágyunknak szép leányát.

— Nem öngedöm, édös fiam,
Gyula Márton —
Hanem vödd el nagy uraknak
Szép leányát!

— Nem kell neköm nagy uraknak
Szép leánya,
Csak kell neköm Kádár Kata,
Jobbágyunknak szép leánya!

— Elmehetsz hát, édös fiam,
Gyula Márton —
Kitagadlak, nem vagy fiam,
Sem eccör, sem máccor!

— Inasom, inasom, kedvesebb inasom,
Húzd elé hintómot, fogd bé lovaimot! —

Lovakot béfogták, útnak indúltanak —
Egy keszkenyőt adott neki Kádár Kata:
— Mikor e' szénibe vörösre változik,
Akkor életöm is, tudd meg, megváltozik...

Mönyön Gyula Márton högyekön-vőgyekön —
Eccör változást lát a cifra keszkenyőn.

— Inasom, inasom, kedvesebb inasom:
A főd az istené, a ló az eböké —
Forduljunk, mett vörös szén már a keszkenyő,
Kádár Katának is immán rég vége lött!

A falu véginél vót a disznyópásztor:
— Hallod-e jó pásztor, mi ujság nállatok?

— Nállunk jó ujság van, de neköd rossz vagyon,
Mett Kádár Katának immár vége vagyon —
A te édösanyád őtöt elvitette,
Feneketlen tóba belé is vettette.

— Jó pásztor, mútasd meg, hol vagyon az a tó —
Arannyim mind tiéd, a lovam s a hintó!

El is mönének ők a tónak széjire:
— Kádár Kata lelköm, szólj egyet, itt vagy-e?
A tóba megszólalt Kádár Kata neki,
Hezzája béugrék hamar Gyula Márton.

Édösanyja vízi búvárokot kűdött —
Megkapták meghalva, esszeölelközve.
Egyiköt temették ótár eleibe,
Másikot temették ótár háta mögi.

A kettőből kinőtt két kápóna-virág,
Az ótár tetejin esszekapcsolódtak, —
Az anyjok odamönt, le is szakasztotta.
A kápóna-virág hezza így szólala:

— Átkozott légy, átkozott légy
Édösanyám, Gyulainé!
Éltömbe rossz vótál —
Most is meggyilkótál!

(Udvarhelyszék)

2

KÁDÁR KATA

(Két kápolnavirág)

— Engedje mög, édösanyám,
Édesanyám, Gyulainé,
Hadd vegyem el Kádár Katát,
Kádárnénak szép leányát!

— Nem engedem, édes fiam,
Édes fiam, Gyulai Márton, —
Elég vagyon nagyuraknak,
Végy el abból tésis egyet!

— Nem kell nekem, édösanyám,
Nagyuraknak szép leánya,
Csak kell nekem Kádár Kata,
Kádárnénak szép leánya!...

— Hol vagy, hol vagy, jó kocsisom,
Nyergeld meg a hátas lovam!...
Felfordul a szürke lóra,
Ugy indul a hosszu útra.

Ezt meglátta Kádár Kata —
Kaput nyitott Kádár Kata.
— Ne nyiss kaput, Kádár Kata,
Met nem azért jöttem én ma, —

Met nem azért jöttem én ma,
Hogy itt veled mulatozzak,
Hanem azért jöttem én ma,
Hogy tőled végbúcsut vegyek!

— Állj meg, állj meg, Gyulai Márton,
Hogy adjak egy fehér ruhát:
Véres lesz a fehér ruha,
Akkor tudd meg, hogy meghótam! . . .

Belétevé tarsolyába,
Ugy indula hosszu útra.
Egyszer néz a tarsolyába,
S vérré vált a fehér ruha.

Aval csak visszafordula,
S talált egy szőlőpásztorra.
— Jónapot, te szőlőpásztor!
— Hozta isten, Gyulai Márton.

— Mondd meg nekem, szőlőpásztor,
Mi hír vagyon a faluba?
— Semmi rosszat nem hallottam,
De kelmedről elég rossz van:

Elvesztették Kádár Katát,
Kádárnénak szép leányát,
Belevették a nagy tóba,
A feneketlen nagy tóba.

— Jere velem, szőlőpásztor,
Feneketlen tó martjára;
Neked adom szürke lovam,
Szürke lovam, paripámat . . .

Elmenének a nagy tóhoz,
Feneketlen tó martjára.
— Itt vagy-e, szólj, Kádár Kata,
Kádárnénak szép leánya!

— Itt vagyok, Gyulai Márton,
Itt vagyok, de már meghalok . . .
Beleszökék a nagy tóba,
A feneketlen nagy tóba.

Meghallá ezt Gyulainé,
Vizi buvárt kerestete;
Mind a kettőt kivéteté,
Feneketlen tó martjára.

Az egyiknek csináltatott
Fejér márványkő-koporsót,
A másiknak csináltatott
Sárga márványkő-koporsót.

Az egyiket temetteté
Az oltárnak eleibe,
A másikat temetteté
Az oltárnak háta megé.

Az egyiken emelkedék
Levél nekűl rozsmarinszál,
A másikon emelkedék
Szára nekűl szép szekfűszál.

Azok mindaddig nőlének,
Míg összeölelkezének.
Meglátá ezt Gyulainé
S mind a kettőt leszakasztá.

Szóval mondja Márton fia:
— Átkozott vagy, édös anyám!
Éltünkben sem hagytál békét,
Hótunk után sem hagysz békét;

Víz előtted megáradjon,
Sár utánad felfakadjon,
Az ég téged meg se áldjon,
Az ég téged meg se áldjon;

A kenyered kővé váljék,
Mosdóvized vérré váljék,
Törülköződ meggyulladjon,
Tőle orcád lángra gyuljon!

Kadicsfalva (Udvarhely)

3

KÁDÁR KATA

(Két kápolnavirág)

— Engedje meg, édesanyám,
Hadd kérjem meg Kádár Katát,
Jobbágyunknak szép leányát,
Jobbágyunknak szép leányát...

— Nem engedem, édes fiam,
Inkább téged elfogatlak,
Katonának...

Gyulainé kisebb fia
Kimene az istállóba,
Megnyergelé selyem lovát,
Megnyergelé selyem lovát.

Elindula hosszú útra,
Hosszú útra, bujdosásra.
Találа egy oláh ficsurt,
Találа egy oláh ficsurt.

— Hallod-e, te oláh ficsur,
Mi hír vagyon a faluba?
— Én egyebet nem hallottam:
Kádár Katát elvesztették,
Feneketlen tóba vették,
Feneketlen tóba vették!

— Mutasd meg nekem azt a tót, —
Neked adom a lovamot,
Selyem nyerget, hevederet,
Selyem nyerget, hevederet!

Gyulainé kisebb fia
Leüle a tó partjára:
— Élsz-e, rózsám, vaj meghótál,
Vaj felőlem gondókoztál?

— Se nem élek, se nem halok,
Csak felőled gondókozok!
Se nem élek, se nem halok,
Csak felőled gondókozok!

Gyulainé kisebb fia
Beleugrék a nagy tóba.
Gyulainé azt megtudta,
Mindakettőt kivetette.

Az egyiknek csináltatott
Fehér márványkő-koporsót,
A másiknak csináltatott
Veres márványkő-koporsót.

Az egyiket temettette
Az ótárnak elejibe,
A másikat temettette
Az ótárnak háta mellé.

Az egyiken nevelkedett
Veres csukros vilojaszál,
A másikon nevelkedett
Fehér csukros vilojaszál.

Addig s addig nevelkedtek,
Amig összeölelkeztek.
Addig s addig nevelkedtek,
Amig összeölelkeztek.

Gyulainé azt meglátá,
Mindakettőt leszakasztá,
Kebelibe elhirvasztá,
Kebelibe elhirvasztá.

Gyulainé kisebb fia
Hóta után megszólala,
Hóta után megszólala:
— Gyulainé, édesanyám.
Éltünkbe se hagyott békét,
Hótunk után se hagy békét!

A kenyere kővé váljék,
Kése benne kettétörjék!
Mosdóvize vérré váljék,
S a kendeje gerebenné!

Az a palló. lánggal égjen,
Méken kied átalmenjen!
— — — — — — — —

Ditró (Csík)

4

KÁDÁR KATA

(Két kápolnavirág)

— Gyulainé, édessanyám,
Engedje meg azt az egyet,
Hogy kérjem meg Kádár Katát,
Jobbágyunknak szép leányát.

— Mintsem, fiam, megengedném,
Inkább Katát elvesztetném,
Feneketlen tóban vetném,
Feneketlen tóban vetném!

— Szolgám, szolgám, édes szolgám,
Vezesd elé pejparipám,
Mer elmegyek nagy világba,
Országokról országokra!

Elévezették pejparipát, —
Egy ugrásbann úgy megugrik:
Kata kapujába ugrik,
Kata kapujába ugrik.

Kádár Kata kinn jár vala,
A kapuját nyissa vala.
— Ne nyisd, Kata, a kapudot,
Mer nem megyek guzsalyasba!

Gyulainé ezt megtudá,
Mind a kettőt lefogatá,
S feneketlen tóba dobták,
S feneketlen tóba dobták.

Onnét őket kiveteté,
Onnét őket kiveteté.

Az egyiket temetteté
Kerek oltár háta megé,
A másikat temetteté
Kerek oltár elejébe.

Az egyiken növekedett
Egy szép tulipán szálacska,
A másikból növekedett
Egy szép rozsmarint szálacska.
Ott is addig nődögéltek,
Oltár hegyin összenőttek:

Gyulainé ezt megtudá,
S őket onnat leszakitá,
S talpa alatt elsurolá,
S talpa alatt elhervasztá.

— Gyulainé, édesanyám!
Sem éltembe, sem holtomba
Nyugtomat nékem nem hagytad:
Az ördögök vigyenek el,
Az ördögök vigyenek el,
Ágról-ágra hordjanak el! . . .

Kászonaltíz (Csík)

5

KŐMIVES KELEMEN

(A falba-épített asszony)

Tizenkét kőmives összetanakodék,
Magos Déva várát hogy fölépittenék.

Hogy fölépittenék fél véka ezüstér,
Fél véka ezüstér, fél véka aranyér.

Magos Déva várhoz hozzá is kezdettek.
Amit raktak délig, leomlott estére,
Amit estig raktak, leomlott reggelre.

Megint tanakodék tizenkét kőmives,
Falat megállitni hogy lesz lehetséges.

Egymás között szoros eggyességet tettek:
— Melyik felesége hamarább jő ide,

Azt gyengén fogjuk meg, dobjuk be a tűzbe,
Annak gyenge hamvát keverjük a mészbe.

Csak igy állitjuk meg magos Déva várát,
És igy nyerhessük el annak drága árát . . .

— Kocsisom, kocsisom, nagyobbik kocsisom!
Én uramhoz menni lenne akaratom.

Fogd bé a lovakot, induljunk el útra,
Induljunk el útra, magos Déva várra . . .

Erős idő vala, záporeső hulla.
— Asszonyom, csillagom, forduljunk meg vissza!

Nem jó álmot láttam az éjjel álmomba;
Asszonyom, csillagom, forduljunk meg vissza!

— A hintó nem tiéd, a lovak nem tiéd,
Hajtsad a lovakot, hadd haladjunk elébb!

— Nem jó álmot láttam az éjjel álmomba:
Kőmives Kelemen udvarába jártam;

Hát az ő udvara gyásszal van behuzva,
Az ő udvarába egy mély kút fakada,

Az ő kicsiny fia oda beléhala.
Asszonyom, csillagom, forduljunk meg vissza!

— A hintó nem tiéd, a lovak nem tiéd,
Hajtsad a lovakot, hadd haladjunk elébb! . . .

Mennek, mendegélnek Déva vára felé.
Kőmives Kelemen őköt észrevevé.

Szörnyen megijedett, imádkozik vala:
— Istenem, istenem, vidd el valahova!

Mind a négy pejlovam törje ki a lábát,
Vessen a hintómnak négy kereke szakát,

Üssön le az útra tüzes istennyila,
Horkolva térjenek a lovaim vissza! . . .

Mennek, mendegélnek Déva vára felé.
Sem hintót, sem lovat semmi baj nem lelé.

— Jó napot, jó napot tizenkét kőmives,
Tizenkettő közül Kelemen kőmives!

— Jó napot, jó napot asszony feleségöm!
Hát ide mét jöttél a veszedelmedre?

Most szépen megfogunk, bédobunk a tűzbe,
Neked gyenge hamvad keverjük a mészbe.

Csak így állitjuk meg magas Déva várát,
És így nyerhessük el annak drága árát.

— Várjatok, várjatok, tizenkét gyilkosok,
Hogy bucsut vehessek asszonybarátimtól
Asszonybarátimtól, szép kicsiny fiamtól! . . .

Kőmives Kelemenné mikor haza mene,
Őt szépen megfogták, bédobták a tűzbe . . .

Kőmives Kelemen mikor hazamene,
Az ő kicsiny fia elejébe jöve:

— Apám, édesapám, mondja meg igazán,
Hogy hol van s merre ment az én édesanyám!

— Ne sírj, fiam, ne sírj, hazajő estére.
Ha estére nem jő, hazajő reggelre . . .

— Istenem, istenem, reggel is eljöve,
Az én édesanyám még haza nem jöve!

— Menj el, fiam, menj el magas Déva várra,
Ott van a te anyád, kőfalba van rakva . . .

Elindula sírva az ő kicsiny fia,
Elindula sírva magos Déva várra.

Háromszor kiáltja magos Déva várra:
— Anyám, édes anyám, szólj bár eggyet hozzám!

— Nem szólhatok, fiam, mert a kőfal szorított;
Magos kövek között vagyok berakva itt. —

Szive meghasada, a föld is alatta,
Az ő kicsiny fia oda beléhala.

Szentegyházasfalu (Udvarhely)

6

KELEMEN KŐMÍVES

(A falba-épített asszony)

Ihol elindula tizenkét kőmíves,
Ugy menyen, ugy menyen Déva vára felé.
Ők is rakni kezdik magas Déva várát.
Akit éjjel raktak, az nappal leomlott,
Akit nappal raktak, az éjjel leomlott...

Azt a törvényt tette Kelemen kőmíves:
Melyik felesége hamarébb kihozza
Az ebéd vékáját,
Kő közé rakassék, ott megégettessék,
Magas Déva vára halmára rakassék!

Ihol elindúla az ő felesége,
Az ebéd vékáját a fejire téve
S a kicsi gyermekit a karjára véve.
Őtet is meglátta az ő kedves társa:
— Istenem, istenem, támassz eleibe
Vagy két fenevadat: talán visszatérik...
Azt is elkerülte.
— Istenem, istenem,
Támassz eleibe egy fekete felhőt,
Hullass eleibe apró köves essőt,
Talán visszatérik!...
Azt is kikerülte.

— Jó napot, jó napot, tizenkét kőmíves!
Istenem, istenem, mi dolog lehessen:
Háromszor köszönni, egyszer se fogadni!...
— Azt a törvényt tette a te kedves társad:
Melyik felesége hamarébb kihozza
Az ebéd vékáját:

Kő közé rakassék, s ott megégettessék,
Magas Déva vára halmára rakassék.
— Nem bánom, ha úgy is!
Ha ugy megútáltad velem életed is...

Az ebéd vékáját fejéről levették,
Az ő kicsi fiát karjáról levették.
Mikor térdig rakták, csak tréfára vette;
Mikor övig rakták, bolondságra vette;
Mikor csecsig rakták, ő valóra vette:

— Ne sírj, kicsi fiam!
Vannak jó asszonyok, neked csecsit adnak;
Vannak jó gyermekek, téged elrengetnek;
Az égi madarak ágról-ágra szállnak,
Neked csirikolnak, téged elaltatnak!...

— Apám, édesapám! Hol van édesanyám?
— Ne sírj, kicsi fiam, mert hazajő öste.
Östét is elvárta s nem volt édesanyja.
— Apám, édesapám! Hol van édesanyám?
— Ne sírj, kicsi fiam, mert hazajő reggel! —
Reggelt is elvárta s nem volt édesanyja.
Mind a kettő meghótt!...

(Nyárád-mente, Székelyföld)

7

KŐMIVES KELEMEN

(A falba-épített asszony)

Egyszer elindula tizenkét kőmives,
Tizenkettő közül Kőmives Kelemen,

Hogy felépítsék ők magos Déva várát,
Hogy felépítsék ők magos Déva várát

Egy véka aranyér, egy véka ezüstér,
Egy véka aranyér, egy véka ezüstér.

Akit nappal raktak, az éjjel leduvadt,
Akit éjjel raktak, az nappal leduvadt.

— Istenem, istenem, ez mi dolog lészen?
Istenem, istenem, hát büntetést küldtél?

Akit nappal rakunk, az éjjel leduvad,
Akit éjjel rakunk, az nappal leduvad . . .

Kőmives Kelemen azt a törvényt tette:
Melyik felesége hamarabb odajő,

Fogják meg szép gyengén, öljék meg szép gyengén,
Az ő piros vérét keverjék mész közé.

Aranyér, ezüstér egy-egy vékájával
Ugy ha felépítik magos Déva várát.

Kelemenné asszony azt az álmot látta:
Kerek udvarkáján egy kerek kutacska,

Kerek kutacskája piros vérrel buzgott,
Kerek udvarkáján vérfolyócska folyott.

— Szolgám, szolgám, szolgám, legküsebbik szolgám,
Tóld ki a kocsidat, menjünk el gazdádhoz.

Nem jó álmot láttam, mer rossz álmot láttam,
Kerek udvarkámon egy véres kutacska.

Menjünk el gazdádhoz, fogd bé a hat lovat,
Siessünk, siessünk, ahogy csak birhatják.

A kocsi az enyim, hat ló a gazdádé,
Az ostor a tied, az út az istené.

Hajtsad édes szolgám, már int im a gazdád,
Tán azért integet, hogy menjünk hamarább.

Áldjon isten, áldjon, tizenkét kőmives,
Tizenkettő közül Kőmives Kelemen!

Az mi dolog légyen, az mi dolog légyen,
Hármat es köszöntem, egyet sem fogadtál?

— Hozott isten, hozott, kedves feleségem,
Én tettem a törvényt, fejemen es történt.

Azt a törvényt tettem, kedves feleségem:
Melyik felesége hamarább odajő,

Fogjuk meg szép gyengén, öljük meg szép gyengén,
Az ő piros vérét keverjük mész közé.

Ugy ha felépitjük magas Déva várát
Aranyér, ezüstér, egy-egy vékájával.

— Öljetek, öljetek, tizenkét kőmives,
Tizenkettő közül Kőmives Kelemen!

Csak hagyjatok, szóljak, szóljak bár még hármat,
Mert a halottnak es hármat harangoznak.

— Szóljál, szóljál, szóljál, kedves feleségem,
Én tettem a törvényt, fejemen es történt.

— Arany papucsomat adjátok lábomra,
Selyemszőrü szoknyám adjátok faromra.

Rengő bölcsücskémet tegyétek elémbe,
Az én gyermekemet tegyétek beléje.

Lesznek gyenge esők, kik megferesztgessék,
Lesznek gyenge szellők, kik elrengesgessék.

Öljetek, öljetek, tizenkét kőmives,
Tizenkettő közül Kőmives Kelemen! . . .

Az ő piros vérét mész közé keverték,
Magos Déva várát vele megépíték.

Oly magosra vitték ők az várnak falát,
Hogy az angyaloknak zengésit hallották.

Csíkverebes (Csík)

8

A LEGNAGYOBB PALLÉR

(A falba-épitett asszony)

Ugy rakják, ugy rakják magos Déva várát,
Ugy rakják, ugy rakják magos Déva várát.

Ha nappal felrakják, éjjelre leontsák,
Ha nappal felrakják, éjjelre leontsák.

A legnagyobb pallér azt a törvényt tette:
Míknek felesége jő reggel előre,

Rögtön megfogassék és vérit vetessék,
Az gyenge csontjait kőfal közi tegyék,

Az gyenge csontjait kőfal közi tegyék,
Az ő piros vérit mész közi keverjék.

Pallér felesége azt az álmot látta:
Udvara közepén vérpatak folydogál.

— Kocsisom, kocsisom, legjobbik kocsisom,
Készítsd el a hintóm, fogd bé a hat lovam.

A ló az ebeké, az út az istené,
Hajtsad kocsis, hajtsad, magos Déva felé! —

— Jó reggelt, jó reggelt, legkedvesebb uram!
— Jó reggelt, jó reggelt, kedves feleségem!

Kedves feleségem, mét jöttél most ide,
Mét jöttél most ide, fejed-elvesztére?!

Rögtön meg is fogták, és vérit vetették,
S a gyenge csontjait kőfal közi tették.

A gyenge csontjait kőfal közi tették,
Az ő piros vérit mész közi keverték.

— Istenem, istenem, hát a kicsi fiam?
Istenem, istenem, hát a kicsi fiam?

— Vadnak ingó bőcsők, akik elaltassák,
Vadnak jó asszonyok, akik megszoptassák!

— Istenem, istenem, hol van édesanyám?
Istenem, istenem, hol van édesanyám?

— Ne sírj, kicsi fiam, hazajő estére,
Ha nem jő estére, hazajő reggelre.

Ha nem jő reggelre, elveszett örökre,
Ha nem jő reggelre, elveszett örökre! . . .

Átkozott legyen hát magos Déva vára,
Még a nap se süssön fényesen már rája.

Elvesztettem érte kedves feleségem,
Árva maradt immár a kedves gyermekem!

Kászonaltíz (Csík)

9

KŐMIES KELEMEN

(A falba-épített asszony)

— Hova mégy, hova mégy, tizenkét kőmies?
Elmenyünk, elmenyünk, hogyha dolgot kapnánk!

— Jertek, megfogadlak, jertek, megfogadlak,
Hogy épitsétek fel magos Déva várát.

Egy véka arangyal, két véka ezüsttel,
Két véka ezüsttel, három véka rézzel! —

Hozzá es fogának magos Dévavárhoz:
Kit délelőtt raktak, délután megomlott,

Kit délután raktak, az éjjel megomlott,
Kit délután raktak, az éjjel megomlott.

Arra tanakozék tizenkét kőmies:
— Améknek idejön előbb felesége,

Aztat aj fogjuk meg, tűzzel égessük meg,
Aztat aj fogjuk meg, tűzzel égessük meg,

A szép fejér hammát mész közi keverjük,
Magos Déva várát azzal felépitsük! —

— Istenem, istenem, adj egy sötét erdőt,
Hogy hadd térjen vissza asszony-feleségem!

Azt es adott isten, mégsem tére vissza,
Azt es adott isten, mégsem tére vissza.

— Jónapot, jónapot, Kőmies Kelemen!
— Isten hozott, isten, asszony-feleségem!

— Eljöttem, eljöttem, látogatásodra!
— Eljöttél, eljöttél, fejed-vesztésire!

— De azt én jól tudom, hogy tik ugy es tesztek,
Hogy embert megöltök, avval pénzt kerestek! —

Aj, avval megfogák, nyakát ketté vágák,
Tűzzel megégeték, tűzzel megégeték,

Az szép fejér hammát mész közi keverék,
Az szép fejér hammát mész közi keverék,

Avval felépiték magos Déva várát,
Avval felépiték magos Déva várát,

Arra kifizeték egy véka arangyal,
Egy véka arangyal, két véka ezüsttel,

Két véka ezüsttel, három véka rézzel,
Két véka ezüsttel, három véka rézzel. —

Elindula haza Kőmies Kelemen, —
Kérdé a leánya: — Apám, édesapám,

Apám, édesapám, hol van édesanyám?
— Elmaradt messzére, hazajön estére...

Este es eljöve, mégsem jöve haza,
Este es eljöve, mégsem jöve haza.

Kérdé a más leánya: — Apám, édesapám,
Apám, édesapám, hol van édesanyám?

— A te édesanyád a nagy kőfal közt áll —
A te édesanyád a nagy kőfal közt áll...

Gyergyóalfalu (Csík)

10

A BÍRÓNÉ

(Az elcsalt menyecske)

A katona a menyecskét
Erdőszélbe csalogatta.

Addig-addig csalogatta,
Erdőszélbe csalogatta.

Leültette a menyecskét,
Ölébe hajtotta fejét.

Gondolkozik a menyecske:
Hogyan váljon meg most tőle.

Kihúzta az egyik kardját,
Avval vágta le a nyakát.

Fölöltözött ruhájába,
Ugy vágtatott hazájába.

Ugy vágtatott hazájába,
Bíró uram udvarába...

— Bíró uram, adjál szállást,
Lovamnak éjjeli állást.

— Nem adhatok én most szállást,
Lovadnak éjjeli állást,

Mert nincs nékem feleségem,
Ki jó vacsorát készitsen.

— Nem kell nékem jó vacsora,
Csak kell nékem meleg szoba. —

Húzd le, fiam, a csizmámat,
Szárogasd meg a kapcámat.

— Apám, apám, édesapám,
Ez ám az én édesanyám!

Megismerem a lábárul,
Bogárfekete hajárul.

— Nincs teneked édesanyád,
Mer elcsalták a katonák! —

Kigombolja a dolmányát,
Ugy szoptatja kis árváját.

Keszthely (Zala)

11

MOLNÁR ANNA

(Az elcsalt menyecske)

— Jer, menjünk el, Molnár Anna
Hosszú útra, rengetegre,
Tejjel-mézzel folyó helyre!
— Nem menyek én, Sajgó Márton.
Vagyon nekem jámbor uram,
Jámbor uram s kicsi fiam.

Meg nem állá Molnár Anna,
Elindula hosszú útra,
[Hosszú útra, rengetegre,]
S tejjel-mézzel folyó helyre.
Találnak egy citromfára,
Leülnek az árnyékába.

— Hallod-e te, édes kéncsem,
Nézz bár egyet a fejembe;
Édes kéncsem, Molnár Anna,
Fel ne nézz a citromfára!

Meg nem állá Molnár Anna,
Felnéze a citromfára:
Hát, ott vagyon hat szép leány,
Felakasztva egymásután.

Sírni kezde Molnár Anna:
A hetedik ő leszen ma.
Egy csöpp könnye kicsordula
Sajgó Márton arcájára.

Megébrede Sajgó Márton:
— Mé sírsz, mé sírsz, Molnár Anna?
— Nem sírok én, Sajgó Márton,
Mett hull a fának harmatja!

— Nem hull a fának harmatja,
Mett most éppen álló dél van;
Hallod-e te, Molnár Anna,
Indulj fel a citromfára,
Citromfának ága közi!

Molnár Anna felfeleli:
— Nem szoktam én fára hágni, —
Menjen elől Sajgó Márton,
Én is menyek majd utána!

Letámasztá fényes kardját
S megindula Sajgó Márton;
Ő is felkapá a kardját
S egyszerre levágá nyakát.

Felöltözék gunyájába,
Felűle a paripára,
S ugy indula hazájába,
Jámbor ura udvarába.

— Jó napot, te jámbor gazda!
— Isten hozta, vitéz uram!
— Hallod-e, te jámbor gazda,
Occa szállást éccakára!

— Nem adhatok, vitéz uram,
Elhagyott a hütös társam.
Kicsi fiam sír mindétig,
S vitéz uram nem alhatik.

— Semmi, semmi, te jó gazda,
Occa szállást éccakára! . . .
Ada is a jámbor gazda, —
S borért küldte a faluba.

Ő is felvevé a fiát,
Megszoptatá síró fiát.

Hazamene jámbor gazda,
S kérdi tőle: — Vitéz uram,
Vajon annak mi az oka,
Hogy most nem sír kicsi fiam?
Talám tudja, vitéz uram,
Hogy a háznál idegen van.

— Hallod-e, te jámbor gazda,
Egyet kérdek, felelj reá:
Feleséged ha még élne,
S egyszerre csak hazajőne:
Megszidnád-e, megvernéd-e,
Életibe felvetnéd-e?

— Meg se szidnám, meg se verném,
Életibe fel se vetném.
Leűle a nyoszolyára,

Felvette a kicsi fiát;
Kigombolá dolományát,
S megmutatá önnön magát.

(Székelyföld)

12

MÓNÁR ANNA

(Az elcsalt menyecske)

— Gyere velem, Mónár Anna,
Ruvát veszek vasárnapra!
— Nem menyek én, jó katona,
Vagyon ruvám vasárnapra:

Jámbor uram az erdőbe,
Kicsi fiam a bőcsőbe...
— Gyere velem, Mónár Anna,
Csizmát veszek vasárnapra!

— Nem menyek én, jó katona,
Vagyon csizmám vasárnapra;
Jámbor uram az erdőbe,
Kicsi fiam a bőcsőbe...

Elindula Mónár Anna,
Mennek ők a császárúton,
S megtalálnak nagy magos fát,
Leültek az árnyékába.

Igy szólott az jó katona:
— Nézz fejembe, Mónár Anna,
De ne nézzél fel a fára,
De ne nézzél fel a fára!

Feltekintett Mónár Anna
Nagy magos fa tetejében,
Ott látott ő sok szép fejet,
Aj, de nagyon megrettene.

— Eridj magad fel előre,
Met nem tudom én felmenni!
S ő felment, az jó katona,
S fejit vette Mónár Anna.

Felöltözött gunyájába,
Hazament a szobájába;
Felöltözött gunyájába,
Hazament a szobájába.

— Jó estét már, jó barátom,
Hol van néked feleséged?
— Míg az erdőben eljártam,
Hazajöttem s meg nem kaptam.

— Megérkeznék, megvernéd-e?
Megszidnád-e, rágolmaznád-e?
— Én nem verném, meg se szidnám,
Szívem mellé bégombolnám!

— Menj el, menj el a korcsmába,
Hojzál nékem egy icce bort!
— Nem tehetem, jó barátom,
Nagyon sir a kicsi fiam!

— Eredj, eredj, elállítom,
Eredj, eredj, elállítom...
Elment, elment jámbor ura,
Kigombolta s megszoptatta...

Fogadjisten (Bukovina)

13

MÓNÁR ANNA

(Az elcsalt menyecske)

— Gyere velem, Mónár Anna,
Gyere velem bujdosásra;
Gyere velem bujdosásra,
Burkusfának árnyékába!

— Nem megyek én, Zajgó Márton,
Itt nem hagyom csendes házam,
Csendes uram, jámbor uram,
Kartőn ülő kicsiny fiam...

Elindula Mónár Anna,
Burkusfának árnyékába.
Feltekinte Mónár Anna,
Burkusfának ágaira.

Hát hét asszony felakasztva!
Sírni kezdett Mónár Anna,
Hogy most ő lesz a nyócadik,
Hogy most ő lesz a nyócadik.

Kérdi tőle a katona:
— Mér sírsz, mér sírsz, Mónár Anna?
— Nem sirok én, Zajgó Márton,
Hull a fának a harmatja;

Burkusfának nagy harmatja,
Az orcámat az áztatja...
Mondja neki a katona:
— Anna, Anna, Mónár Anna,

Nézz egy kicsit a fejembe,
Nézz egy kicsit a fejembe!...
Nézni kezde Mónár Anna,
S elaluvék a katona.

Kihuzá a fényes kardját,
Elvágá a kadét nyakát,
Felöltöze gunyájába
S hazamene udvarába.

— Jó estét, te jámbor gazda!
— Isten hozta, jó katona!
— Gazda, gazda, jámbor gazda,
Adj szállást az éccakára!

— Nem adhatok, jó katona,
Feleségem bujdosásra,
Negyed egész álló napja
Nincs csendesség a házamba.

— Gazda, gazda, jámbor gazda,
Van-e jó bor a faluba?
— Vagyon csak itt, a szomszédba,
Vagyon csak itt a szomszédba . . .

Borér ment a jámbor gazda,
Levetkezett a katona,
Kigombolá dolományát,
Megszoptatá siró fiát.

Hazament a jámbor gazda:
— Én istenem, mi az oka?
Negyed egész álló napja
Nincs csendesség a házamba;

Hogy ide jött a katona,
Csendesség lett a házamba,
Hogy ide jött a katona,
Csendesség lett a házamba . . .

— Gazda, gazda, jámbor gazda,
Hol vagyon a feleséged?
— Negyed egész álló napja
Oda vagyon bujdosásra.

— Hazajönne feleséged:
Megszidnád-e, megvernéd-e,
Megszidnád-e, megvernéd-e,
Arcájára felvetnéd-e?

— Meg se szidnám, meg se verném,
Sem éltébe fel se vetném.
— Ha megszidsz is, ha megversz is:
Én vagyok a feleséged!

Gyergyószárhegy (Csík)

GYÖNYÖRŰ BÁN KATA

— Gyere csak, gyere csak, Gyönyörű Bán Kata,
A mi országunkra, szép Törökországra!

— Nem mék én, nem mék én Fekete Rác Pétör,
Mer van néköm fiam, kis futosó fiam,
Karonülő lányom, kedves hitvös párom.

— Ne gondolj te vele!
Gyere csak, gyere csak, Gyönyörű Bán Kata,
A mi országunkra, szép Törökországra.
Kutya se úgy ugat szép Törökországon,
Mint Magyarországon!
— Nem mék én, nem mék én Fekete Rác Pétör,
Mer van néköm fiam, kis futosó fiam,
Karonülő lányom, kedves, hitvös párom.

— Gyere csak, gyere csak Gyönyörű Bán Kata
A mi országunkra, szép Törökországra,
Kétszáz ezüst pénzér, hatvanhat tallérér,
Háromszáz aranyér!

Ekkor mán elmönt vele.

Elérték az erdőt, — otthatta a fiát,
Kis futosó fiát, karonülő lányát.
— Jegönyefa mellett itthallak titöket.

Mikor a madarak szárnyukkal csattognak,
Csak azt gondoljátok,
Hogy édösanyátok beszél tehozzátok.

Mikor eső esik: csak azt gondoljátok,
Hogy én fürösztgetlek, az édösanyátok!

Föltötte űket a fára, elmönt.

Sasok vágik szívit, hollók szödik szömit,
Szögény ártatlan lélöknek hasítja bús szívit.

Möntek, möndögéltek, azután leültek.
Fejibe keresött Kata a töröknek.

— Mi dolog, mi dolog, Gyönyörű Bán Kata:
Se eső nem esik, se föjhő nem látszik,
Mégis az én fejem csupa csavaró víz?

— Most kerekedött itt egy fekete fölhő,
Abbul csöpörödött ennyihány szöm eső.

Fölnézött, oszt látta, hogy egy madár éteti a fiát, azér sírt.

— Induljunk, induljunk, Gyönyörű Bán Kata,
Induljunk, induljunk, mer mán este lösz ránk!

Ahogy odaértek török lakására,
Hogy pihenést vöttek török szobájába,
Fekete Rác Pétör mingyá csak azt mondja:
— Főzzél mán, főzzél mán, Gyönyörű Bán Kata!

Gyönyörű Bán Kata kimönt a konyhára,
A nyálát leköpte konyha közepire:
— Most, édös kis nyálom, ha mondja a török:
Főzzél mán, főzzél mán, Gyönyörű Bán Kata —
Csak azt feleld néki: Mingyá készen lösz mán!

— Tálalj mán, tálalj mán, Gyönyörű Bán Kata!
— Mingyá tálalok mán, Fekete Rác Pétör!
— Tálalj mán, tálalj mán, Gyönyörű Bán Kata!
— Mingyá tálalok mán, Fekete Rác Pétör!
— Tálalj mán, tálalj mán, Gyönyörű Bán Kata!
— Mingyá tálalok mán, Fekete Rác Pétör!

Nem győzte mán várni Fekete Rác Pétör,
Kimönt a konyhára,
Sehun se tanálta Gyönyörű Bán Katát,
Gyönyörű Bán Kata útnak vötte magát.

Mindjá főnyergölte Fekete Rác Pétör
Legjobb paripáját.
Erdőrű-erdőre rugtatott nyomába,
De mög nem tanálta.
Vissza is rugtatott Fekete Rác Pétör.

Gyönyörű BánKata, amikor odaért ahhon az erdőhön, ahun a kisdedöktül elvált, nem tanált semmit se, csak a csontokat.

Vitt belűle haza, anyja lakására.

— Nyisd ki anyám, nyisd ki a zárós ajtódat!
Én vagyok, a lányod, a te Kata lányod!

— Mönj el sátán, mönj el, ne késértgess engöm,
Nincs énnéköm lányom!
Kilenc hete elmult, tizedikre fordul
Múta a halászok hálóval keresik,
Sehogy se tanálik!

— Nyisd ki anyám, nyisd ki a zárós ajtódat!
Én vagyok, a lányod, a te Kata lányod!

— Mönj el sátán, mönj el, ne késértgess engöm,
Nincs énnéköm lányom!
Kilenc hete elmult, tizedikre fordul
Múta a halászok hálóval keresik,
Sehogy se tanálik!

— Nyisd ki anyám, nyisd ki a zárós ajtódat,
Mer ha ki nem nyitod, a szívem möghasad!

— Nem nyitom, nem nyitom, nincs énnéköm lányom!
Kilenc hete elmult, tizedikre fordul
Múta a halászok hálóval keresik,
Sehogy se tanálik!

Mikor kinyitotta az ajtaját az édösanyja, ott feküdt Bán Kata, — arcra borult a két kisgyerök csontja mellett.

Apátfalva (Csanád)

15

BUDAI ILONA

(A kegyetlen anya)

Budai Ilona ablakban könyökle —
Hallja, hogy ellenség rabol a környékbe.
Csak eszibe juta kéncsös küs ládája,
S kéncsös küs ládáját hónya alá fogja,
Hajadon küs lányát jobb kezén vezette,
Futkosó küs fiát bal kezére vette.

Menyen, menyen, menyen sürü fenyves erdőn,
Egy fölhagyott uton, sötét rengetegön —
Hát, mintha hallaná lovak dobogását,
S csakhamar leteszi hajadon küs lányát.
Hajadon küs lánya ilyenképpen sira:
— Anyám, édesanyám, ne hagyj el az utba,
Essék meg a szüved, ne hagyj itt engemet!
— Bizony itthagylak én, leányom tégedet:
Mert leány helyibe leánt ad az isten,
De pénzem helyibe ingyen nem ad isten!

Menyen, tovább menyen, sürü fenyves erdőn,
A felhagyott uton, sötét rengetegön —
Hát, mintha hallaná lovak dobogását, —
S csakhamar leteszi futkosó küs fiát.
Futkosó küs fia ilyenképpen sira:
— Anyám, édesanyám, ne hagyj el az utba,
Essék meg a szüved, ne hagyj itt engemet!

— Bizony, itthagylak én, édes fiam, téged:
Mert fiu helyibe fiut ad az isten,
De pénzem helyibe ingyen nem ad isten!

Menyen, tovább menyen sűrű fenyves erdőn,
Az elhagyott uton, sötét rengetegön,
Mig eljuta végre egy szép tágas rétre —
Hát egy bivaltehen azon jödögel le:
Az idei bornyát szarva között hozta,
A tavalyi bornyát maga után rítta.
Ezt hogy megpillantá Budai Ilona,
A földre borula, keservesen sira,
Keservesen sira, kárhoztatá magát:
— Az oktalan állat nem hagyja el bornyát —
Istenem, istenem, én édes istenem,
Hát én, lelkes lévén, hogy hagyám gyermekem?!

Azzal visszafordult a nagy fenyves erdőn,
Az elhagyott uton, sötét rengetegön.
Csakhamar elérte s odanyujtá ujját,
S híni kezdé szépen az ő kicsi fiát. —
— Bizon, nem menyek én, mert nem voltál anya,
Ha az lettél volna, itt nem hagytál volna!

Menyen tovább, menyen a nagy fenyves erdőn,
A felhagyott uton, sötét rengetegön.
Csakhamar elérte s odanyujtá ujját,
S hívni kezdé szépen hajadon küs lányát.

— Bizon, nem mönyök én, mert nem voltál anya,
Ha az lettél volna, itt nem hagytál volna!

Hogy ezt igy hallotta, ilyenképpen sira:
— Immár olyan vagyok, mint út mellett a fa:
Aki ott elmenyen, ágaimot rontja,
Ágaimot rontja s a sárba tapodja!

Székelyszentmihály (Udvarhelyszék, a Fejér-Nyikó mellől)

16

SZEGÉNY ÁRVA ASSZONY

(A kegyetlen anya)

Úgy menyen, úgy menyen szegény árva asszony,
Egy nagy hosszu úton s egy nagy régi úton.
Jobb ódalán viszi vala síró lányocskáját,
Bal ódalán viszi vala síró fiacskáját.

— Istenem, istenem, szerelmes istenem —
Melyiket tegyem le s melyiket vegyem fel?
Ülj le, lányom, ülj le a rózsa-mezőbe,
Rózsavirág-szedni, koszorúba kötni!
Járnak meleg essők, kik megferesszenek,
S járnak meleg szelek, kik elrengessenek . . .

Úgy menyen, úgy menyen szegény árva asszony,
S elől megtalála egy baromállatot:
Jobb ódalán viszi vala egyesztendős bornyát,
Bal ódalán viszi vala kétesztendős bornyát,
Szarva között viszi vala kicsi bornyucskáját.

— Istenem, istenem, szerelmes istenem —
Ez egy baromállat s én egy lelkesállat:
Hát én hogy tevém le síró lányocskámat?!

Ő es megsirüle s ő es visszamene.
Hát körülbe vette három fene farkas.

A legnagyobb fene farkas szavát felfelelé:
— Szakasszuk háromba, szakasszuk háromba!
A középső fene farkas szavát felfelelé:
— Bizony nem bánom én, bizony nem bánom én!

A legkissebbik fene farkas szavát felfelelé:
— Vaj ne, szegényt, vaj ne! Vaj ne, szegényt, vaj ne!
Mük es csak vigyük el a mi ballanginkhoz,
S a mi ballanginkban mük es neveljük fel
Gyenge bárányhússal s gyenge malachússal!

— Anyám, édesanyám, édes farkas-anyám,
Eresszen el engem erdőbe sétálni,
Erdőbe sétálni s mezőbe nyúgonni!
— Ne menj, lányom, ne menj: sok vadászok járnak,
S a fejedet veszik, s a fejedet veszik!

— Apám, édesapám, édes farkas-apám,
Eresszen el engem erdőbe sétálni,
Erdőbe sétálni s mezőbe nyúgonni!

Úgy menyen, úgy menyen az ő édesanyja,
Úgy menyen, úgy menyen az ő édesanyja.
— Hol jársz, lányom, hol jársz?
Hol jársz, lányom, hol jársz?

— Hallgass, anyám, hallgass,
Hallgass, anyám, hallgass:
Anyám lettél lenne, el sem hagytál lenne!

Trunk (Moldva)

17

JULIA SZÉP LEÁNY

(A mennybe-vitt lány)

Julia szép leány egykoron kimöne
Búzavirág-szödni a búzamezőbe,
Búzavirág-szödni, koszorúba kötni,
Koszorúba kötni, magát ott mulatni.

Föl is fö'tekinte a magoss egekbe, —
Egy szép gyalog-ösveny hát ott jődögel le,
Azon ereszködék fodor fejér bárány,
A napot s a hódat szarva között hozván;
A fényös csillagot a homlokán hozta,
Két szép arany perec, aj, a két szarvába.
Aj, a két ódalán két szép égő gyertya,
Mennyi szőre-szála, annyi csillag rajta.

Szóval mondja neki fodor fejér bárány:
— Meg ne ijedj töllem, Julia szép leány!
Mett most esött héjja szüzek seröginek,
Ha eljőnél velem, én oda vinnélek,
A mennyei karba, a szönt szüzek közi,
Hogy bételnék veled azok kegyös rendi.
A mennyei kócsot adnám a kezedbe,
Első kakas-szókor jőnék nézésödre,
Másod kakas-szókor tégöd megkérnélek,
Harmad kakas-szókor tégöd elvinnélek. —

Az anyjához fordul Julia szép leány,
Szóval mondja neki: — Anyám, édösanyám!
Én is csak kimönék búzavirág-szödni,
Búzavirág-szödni, koszorúba kötni,
Koszorúba kötni, magamot mulatni.
Föl is fö'tekinték a magoss egekbe.
Egy szép gyalog-ösveny hát ott jődögel le,
Azon ereszködék fodor fejér bárány.

A napot és hódat szarva között hozván;
A fényös csillagot a homlokán hozta,
Két szép arany perec, aj, a két szarvába.
Aj, a két ódalán két szép égő gyertya,
Mennyi szőre-szála, annyi csillag rajta.
Szóval mondja neköm fodor fejér bárány:
Meg ne ijedj töllem, Julia szép leány!
Mett most esött héjja szüzek seröginek,
Ha elmönnék vélle, hogy oda vinnének
A mennyei karba, a szönt szüzek közi,
Hogy bételnék velem azok kegyös rendi;
A mennyei kócsot a kezembe adja,
Első kakas-szókor jőnek látásomra,
Másod kakas-szókor ingömöt megkérnek,
Harmad kakas-szókor ingömöt elvisznek. —
Sirass, anyám, sirass, éltömbe hadd halljam,
Hadd haljam éltömbe, hogy siratsz hótomba!

— Leányom leányom! Virágos kertömbe
Első raj méhömnek gyönge lépecskéje,
Gyönge lépecskének sárguló viassza,
Sárog viasszának födön futó füstje,
Födön futó füstje s mennybe ható langja!

A mennyei harang húzatlan szólalék,
A mennyei ajtó nyitatlan megnyílék, —
Jaj! az én leányom oda bévezeték!

Korond (Udvarhely, a Fejér-Nyikó mellől)

MÁRTON SZÉP ILONA

(A mennybe-vitt lány)

Itt es kerekedik egy kerek dombocska,
S azon nevelkedik egy édes almafa.

Édes az almája, csukros a virágja,
Alját vette vala sárig gyopár virág.

Itt es ereszkedik egy gyalog-ösvenke,
S azon ereszkedik egy fejér bárányka.

Jobb ódalán vala nyócvan mise-gyertya,
A fejében vala egy szép fényes napfény.

— Meg ne 'jedj, meg ne 'jedj, Márton szép Ilona!
Mert én idejöttem, isten parancsolta!

A szép szüzek serge egy híján nem telik,
Ha te idejönnél, veled es bételnék!

— Istenem, istenem, szerelmes istenem —
Én ilyent nem hallék, én ilyent nem láték:

Mennyei harangok húzatlan szóljanak,
Mennyei asztalok terítetlen telnek,
Mennyei poharok tőtetlen teljenek! . . .

Trunk (Moldva)

SZÁLLÁSKERESŐ JÉZUS

— Aggyisten jó estét, dúsgazdag vendéglős!
Adnál-e te szállást a Jézus Krisztusnak,
A Jézus Krisztusnak az ő érdemiér?

— Nem adhatok szállást a Jézus Krisztusnak:
Mer gyünnek ma néköm dúsgazdag vendégim,
Azok őbelüle nagy csúfot űznének!

— Menj el, Pétör, menj el a város végére:
Ott lakik, ott vagyon árva özvegyasszony,
Ott lakik, ott vagyon árva özvegyasszony . . .

— Aggyisten jó estét Veronika asszony!
Adnál-e te szállást a Jézus Krisztusnak,
Adnál-e te szállást a Jézus Krisztusnak?

— Mér nem adnék szállást a Jézus Krisztusnak,
A Jézus Krisztusnak az ő érdemiér?
A Jézus Krisztusnak az ő érdemiér . . .

Van néköm kisházam, három vetött ágyam, —
Bele lefekhetik, amellikbe tetszik,
Bele lefekhetik, amellikbe tetszik!

Lefeküdt a Jézus az egyik szép ágyba.
Szent Pétör megvárta, még Jézus elalszik,
Szent Pétör megvárta, még Jézus elalszik.

A fejinél fölkelt ragyogó napvilág,
A lábánál fölkelt tündöklő hódvilág,
A lábánál fölkelt tündöklő hódvilág . . .

Pécs

20

BARCSAI SZERETŐJE

(Az elégetett hűtlen asszony)

— Menj el uram, menj el, aj ki Kolozsvárra,
Aj ki Kolozsvárra, apám udvarába.
Hozd el onnan, hozd el a nagy vég vásznakat,
A nagy vég vásznakat s ingyen kapott gyolcsot.
— Ne menj apám, ne menj, aj ne menj hazól ki:
Anyámasszony bizony Barcsait szereti!
— Hallod asszony, hallod, mit ebeg a gyermek?!
— Ne hidd, édes uram, — részeg az a gyermek!

Aval elindúla az asszony szavára,
Az asszony szavára, aj ki Kolozsvárra.
Mikor feleútját elutazta volna,
Csak eszibe juta küssebb gyermek szava.
Ahajt megfordula, hazafelé téré,
Hazafelé téré, hazájába éré.

— Nyiss ajtót, nyiss ajtót, asszony-feleségem!
— Mingyár nyitok, mingyár, édes jámbor uram!
Had vessem nyakamba viselő szoknyámat,
Hadd kössem előmbe az előruhámat!
— Nyiss ajtót, nyiss ajtót, asszony-feleségem!
— Mingyár nyitok, mingyár, édes jámbor uram!
Hadd húzzam lábamba fejelés csizmámat,
Hadd kössem fejemre viselő ruhámat!
— Nyiss ajtót, nyiss ajtót, asszony-feleségem!
... Aj, mit tuda tenni, ajtót kelle nyitni.

— Add elé, add elé a nagy láda kólcsát!
— Nem adom, nem adom a nagy láda kólcsát:
A szomszédba jártam, kerten átalhágtam,
A nagy láda kólcsát ottan elhullattam, —
Hanem megtaláljuk szép piros hajnalkor,
Szép piros hajnalkor, világos viradtkor!

Ahajt csak bérugá gyontáros ládáját,
Végig lehasítá az egyik oldalát:
Csak kihengeredék Barcsai belőle, —
Aj, kapja a kardját, fejit vevé vélle.

— Hallod feleségem, hallod asszony, hallod:
Három halál közzül melyiket választod?
Avagy azt választod, hogy fejedet vegyem,
Vagy selyem hajaddal házat kisöpörjem,
Avagy azt választod: reggelig virasztasz,
Hét asztal vendégnek vígon gyertyát tartasz?!
— Három halál közzül én is azt választom:
Hét asztal vendégnek vígon gyertyát tartok...

— Inasom, inasom, én küssebb inasom,
Hozzad elé, hozzad a nagy kászu szurkot,
Hozzad elé, hozzad a nagy vég vásznakat,
A nagy vég vásznakat, ingyen kapott gyolcsot.
Fejinél kezdjétek, talpig tekerjétek,
A sok ingyen gyolcsot fejire kössétek.
Fejinél kezdjétek, talpig szurkozzátok,
Talpánál kezdjétek, végig meggyujtsátok.

Fejihez állítok egy oláh furulyást,
Lábához állítok egy cigán hegedűst —
Fujjad, oláh, fujjad az oláh furulyát,
Huzzad, cigán huzzad a cigán hegedűt,
Fújjátok széltibe, huzzátok ízibe:
Mostan hadd vigadjon feleségem szive!

(Udvarhelyszék)

21

BARCSAI SZERETŐJE

(Az elégetett hűtlen asszony)

— Édesapám-uram édesapám-uram —
Édesanyám-asszony Barcsait szereti!

— Ne higgy, jámbor uram, ne higgy, jámbor uram,
Mer részeg a gyermek, nem tudja mit beszél!...

Immár el fog menni, nagy ország-kerülni, —
Vissza fogott jőni: ablakára állni.

— Nyiss ajtót, nyiss ajtót, kedves feleségem!
— Nyitok mingyárt, nyitok, kedves jámbor uram —

Vándoron-szin szoknyám hadd vessem nyakamba,
Piros patkós csizmám hadd húzzam lábomba.

Nem várhatta vége-hosszát: bérugá a ház ajtóját,
Nem várhatta vége-hosszát: bérugá a ház ajtóját.

— Mit eszünk, feleség? Mit eszünk, feleség?
— Az nagy ablakba van borsos malac-hús is . . .

— Nem kell nékem, nem kell senki maradékja,
Csak a nagy ládából dió és mogyoró!

— Lelkem, jámbor uram — konyhán forgolódtam,
Elvesztém, elvesztém a nagy láda kóccsát . . .

Nem várhatta vége-hosszát: bérugá a lád' ódalát —
Kifordul Barcsai, kifordul Barcsai.

Az haját megfogá, az küszöbre húzá,
Az küszöbre húzá, nyakát kettévágá. —

— Kedves feleségem, asszony-feleségem!
Három halál közül melyiket választod:

Húsvágó tőke léssz? Favágó tőke léssz?
Vagy tizenkét asztali vendégnek vigan gyertyát tartasz?

— Vigan gyertyát tartok! Vigan gyertyát tartok!
— Hozzátok, gyermekek, az viasszos vásznot

Lábánál megkezdjük, fejéig tekerjük,
A fején meggyujtjuk, vigan elégessük —

Minden vegyen példát róla: hogy van a kurvának dolga!
Minden vegyen példát róla: hogy van a kurvának latra!

Kibéd (Maros-Torda)

22

BARCSAI SZERETŐJE

(Az elégetett hűtlen asszony)

— Apám, apám, apám, lelkem édesapám!
Anyámasszon, bizon, Barcsait szereti.

— Hallod, asszon, hallod, mit mond e kis gyermek!
— Hallom, uram, hallom, lelkem, jámbor társam!
Részeg ez a gyermek, nem tudja mit beszél.

Ottan elindula, aj, ki Kolozsvárra,
Fele útját mene, onnan visszatére,
Hazájához ére.

— Nyiss ajtót, nyiss ajtót asszon-feleségem!
— Nyitok, lelkem uram, lelkem jámbor társam!

Hogy vessem nyakamba vont-arany szoknyámot,
Hogy kössem előmbe potyolat ruhámot,
Hogy tegyem fejembe recefátyolomot,
Hogy húzzam lábomba szép piros csizmámot.

Akkoron bérugá palota ajtóját:
— Add elé, add elé a nagy láda kóccsát!
— A szomszédba jártam, kerten átalhágtam,
Ottan elejtettem a nagy láda kóccsát,
Hanem megtaláljuk szép piros hajnalba.

Akkoron bérugá nagy láda ódalát,
Csak kihengeredék belőlle Barcsai.
Aj, megfogá őtöt s egybe fejit vevé.

— Állj elé, állj elé asszon-feleségem!
Három halál közzül melyiket választod:
Vaj főbe lőjjelek, vaj fejedet vegyem,
Vaj hét asztal-vendégnek vigon gyertyát tartassz?
— Három halál közzül én is azt választom,
Hét asztal vendégnek vigon gyertyát tartok.

— Hallod, te szógáló, hozd bé a vég vásznot
S a nagy kászu szurkot!
Tetejin kezdjétek s talpig tekerjétek,
Talpánál kezdjétek, s tetejig égessétek! . . .

Istenem, istenem, én mit cselekedtem!
Megöltem Barcsait s kedves feleségem! . . .

(Marosszék, a Nyárád mentiről)

MARINKA

(Az elégetett menyecske)

Éfju Ráduj Péter, éfju Ráduj Péter . . .
Oláhul Marinka, magyarul Margitka . . .

— Háj ki, menyem, háj ki, selyem-fátyolt hoztam!
— Nem kell, anyám, nem kell, mert nekem es vagyon.

— Háj ki, menyem, háj ki, selyem-inget hoztam!
— Nem kell, anyám, nem kell, mert nekem es vagyon.

— Háj ki, menyem, háj ki, selyem-fotát hoztam!
— Nem kell, anyám, nem kell, mert nekem es vagyon.

— Elszenveded-e te: vágó-tőkének légy?
— Nem szenvedem, anyám, nem szenvedem, anyám!

— Elszenveded-e te: gyertya-tartónak légy?
— Elszenvedem, anyám, elszenvedem, anyám!

Csak ő es bémene, vászonnal, szijuval.
Megcsederé menyit, csak ő es meggyútá.

Talpig elégette, rózsás-kertbe vitte,
Rózsabokor alá, rózsabokor alá.

Éfju Ráduj Péter hazaére ő es,
Minnyát is azt kérdte: — Hol az én Marinkám,

Oláhul Marinkám, magyarul Margitkám?
Mondd meg, anyám, nyilván, mondd meg, anyám, nyilván!

— Búza mezejire, búzát aratgatni, —
Téged vigyázgatgat, téged vigyázgatgat.

Éfju Ráduj Péter csak üle es lóra,
El is mene ő es búza mezejire.

Nem látá Marinkát, ő es csak megtére,
Verni fogá lovát, verni fogá lovát.

— Ne verj, gazdám, ne verj! Ne verj, gazdám, ne verj,
Mert megmondom neked, hol a te Marinkád:

Rózsás kertbe vagyon, rózsabokor alatt! —
Csak ő hazamene, csak ő hazamene.

— Mondd meg, anyám, mondd meg! Mondd meg, anyám, mondd meg:
Hol az én Marinkám? Hol az én Marinkám?!

— Rózsás-kertbe vagyon, rózsabokor alatt! —
Mint egy pergelt csutak: ott látá Marinkát,
Magyarul Margitkát, magyarul Margitkát...

Nagypatak (Moldva)

24

MERIKA

(Az elégetett menyecske)

Oláhul Merika, magyarul Margitka,
Száz katona közül melyiket szereted?

Hódat-e vaj napot, vaj fényes csillagot?
— Hódat es szeretem, napot es szeretem,

De fényes csillagot leginkább szeretem...
Oláhul Merika, magyarul Margitka.

E napnak e fénye öreg Ráduj vajda,
E hódnak e fénye öreg Ráduj vajdáné.

Cifra fényes csillag éfiu Ráduj Péter,
Cifra fényes csillag éfiu Ráduj Péter...

— Oláhul Merika, magyarul Margitka,
Én is el kell menjek hadba hadakozni,

Hadba hadakozni, jó hírt hazahozni,
Jó hírt hazahozni, fejér ászlót emelni.

Anyám, édes anyám, viselje jól gondját,
Viselje jól gondját ez én Merikámnak.

Viselje jól gondját ez én Merikámnak, —
Oláhul Merika, magyarul Margitka.

— Azt megengeded-e: favágó helyemen,
Favágó helyemen favágó csutkám légy?

— Azt meg nem engedhetem, lelkem édes anyám,
Hogy favágó legyek...
Oláhul Merika, magyarul Margitka.

— Azt megengeded-e: nyársba felhúzzalak,
Nyársba felhúzzalak, lángon pirítsalak?

— Azt nem engedhetem, lelkem édes anyám...
Oláhul Merika, magyarul Margitka.

— Azt megengeded-e, hogy bétekerjelek
Viaszos vászonba, viaszos vászonba?

— Azt megengedhetem, lelkem édesanyám...
— Honnat fogom-e tekerni? Lábadtól, vaj fejedtől?

— Fogja a fejemtől, lábomig tekerje.
Oláhul Merika, magyarul Margitka.

— Alul gyujtsam én meg? — Fejemnél gyujtsa meg.
Fejemnél gyujtsa meg, talpomig égesse.

— Anyám, édes anyám, vaján virjad-e meg?
— Nem virjad, nem virjad, még csak éjfélig van.

Oláhul Merika, magyarul Margitka.
— Anyám, édes anyám, vajon virjad-e meg?

— Nem virjad, nem virjad, még csak kettőkor van..
Akkor nekije es megszakadt a szive.

(Ő) úgy elégette, mint egy porgolt csutkot,
Elvette, kivitte s e virágos kertbe.

— Oláhul Merika, magyarul Margitka,
Nyisd ki e kapudat! nyisd ki e kapudat!

Kiszökék ez anyja, kinyitta kapukat.
— Nem kell nekem, anyám, hogy kelmed nyissa ki!

Anyám, édes anyám, hol ez én Merikám?
— Elment, ő es elment s e rózsamezőbe,

S e rózsamezőbe rózsavirág-szedni...
Ő es csak elmene e rózsamezőbe.

Keresé s nem kapá, ő es visszatére.
— Oláhul Merika, magyarul Margitka,

Nyisd ki e kapudat! nyisd ki e kapudat!
Kiszökék ez anyja, kiszökék ez anyja.

— Nem kell nekem, anyám, hogy kelmed nyissa ki!
Hol ez én Merikám? Hol ez én Merikám?

— Elment ő es, elment e búzamezőbe,
E búzamezőbe, búza-aratgatni.

Keres, de nem kapá, régóta nem szólott.
Ő es visszatére, ő es visszatére.

— Oláhul Merika, magyarul Margitka,
Nyisd ki a kapumat! nyisd ki a kapumat!

Kiszökék ez anyja. — Nem kell nekem, anyám,
Nem kell nekem, anyám, hogy kelmed nyissa ki!

— Ő es odavagyon e virágos kertbe, —
Fejér rózsabokor vereset virágzik.

Vöres rózsabokor fejérvel virágzik, —
Ő es csak bémene s e virágos kertbe.

Ő es csak bémene s e virágos kertbe, —
Ott van az ő Merikája, mint egy porgó csutak.

— Anyám, édes anyám, hozza csak ki nekem
Az arany bütyü késemet, az arany bütyü késemet.

Anyám, édesanyám, temessenek engem
Ótár elejébe, ótár elejébe,

Anyám, édes anyám, Merikámat temessék
Ez ótárszegélyhez, ez ótárszegélyhez.

Ők ott es kinőttek, egy szép virágocska,
Ők ott es kinőttek, mi szép virágocska,

Esszekapcsókodtak, esszekapcsókodtak, —
Oda is elmene s ez átkozott dusmány.

Leszakasztotta őket, keze között meghirvasztotta,
Mind e két virágocskát, mind e két virágocskát...

Somoska (Moldva)

25

GYÖNGE RÁC MENYECSKE

(Az ügyes hűtlen asszony)

Ablakba könyöklék gyönge rác-mönyecske,
Hát künn sétál vala borbélylegény Gyurka.
— Jer bé hezzám, jer bé, borbélylegény Gyurka!
Jer bé hezzám, jer bé, szomszéd legény Gyurka!

Söröm is jó vagyon, borom is jó vagyon —
Neköd ingyön adok, másnak pénzér adok!
Sönki sincsen itthon, csak én vagyok itthon,
Sönki sincsen itthon, csak én vagyok itthon.

Uram a városba piros-csidma-vönni,
Apám az erdőbe somfa-vesszőt vágni,
Anyám a malomba fejér-liszt-őlleni,
Anyám a malomba fejér-liszt-őlleni . . .

Addig csalogatá borbélylegény Gyurkát,
Amig az ereszbe őkemit bécsalá. —
Egyször hazamöne az ő édös ura,
Egyször hazamöne az ő édös ura:

— Feleségöm, kéncsöm, eressz bé ingömöt!
A városba jártam, piros csidmát hoztam,
Piros csidmát hoztam, szépöt, milyent kaptam,
Piros csidmát hoztam, szépöt, milyent kaptam!

— Minnyá béeresztlek, édös kéncsöm uram —
Hogy vessem nyakamba kővári szoknyámot!
Mégis csak kéredzék az ő édös ura,
Mégis csak kéredzék az ő édös ura:

— Feleségöm, kéncsöm, eressz bé ingömöt!
A városba jártam, piros csidmát hoztam,
Piros csidmát hoztam, amilyent csak kaptam,
Piros csidmát hoztam, amilyent csak kaptam!

— Minnyá béeresztlek, édös kéncsöm uram —
Hogy húzzam lábamba kővári papucsom!
Mégis csak kéredzék az ő édös ura,
Mégis csak kéredzék az ő édös ura:

— Feleségöm, kéncsöm, eressz bé ingömöt!
A városba jártam, piros csidmát hoztam,
Piros csidmát hoztam, amilyent csak tudtam,
Piros csidmát hoztam, amilyent csak tudtam!

— Minnyá béeresztlek, édös kéncsöm uram —
Hogy kössem előmbe feteke ruhámot! —
Mégis csak kéredzék az ő édös ura,
Mégis csak kéredzék az ő édös ura:

— Feleségöm, kéncsöm, eressz bé ingömöt!
A városba jártam, piros csidmát hoztam . . .
Ő is béereszté az ő édös urát —
A jobb hónya alól kibocsátá Gyurkát.

(Udvarhelyszék)

26

GYÖNGE JÚDIT ASSZONY

(A szaván-kapott feleség)

Asztalnál ül vala gyönge Júdit asszony,
Lábánál röngette szép arany bölcsőjit:
— Beli fiam, beli, szép futkosó fiam!
Mett neköd nem apád Bátori Bódizsár, —
Im, az a te apád, erdélyi kapitány,
Aki adta neköd szép arany bölcsőjit,
Annak négy szarvába négy arany perecöt,
Osztán a fejedre bozsonyi süvegöt . . .

Hát, ajtón hallgassa Bátori Bódizsár.
— Meg ne tagadd, asszony, mostan-beszédödöt!

— Bizony, nem tagadom, lelköm jámbor uram:
Leányokot szidom, a rossz leányokot:
Virágomnak szépit nyílatlan leszödték,
Bokrétába kötték, legényöknek tötték!

— Megtagadád, asszony, mostan beszédödöt?
Nyiss ajtót, nyiss ajtót, asszony-feleségöm!

— Minnyát nyitok, minnyát, lelköm jámbor uram!
Hadd huzzam lábamba karmazsin csidmámot,
Hadd vessem nyakamba vont-arany szoknyámot.

De nem győzé várni, bérugá az ajtót:
— Készülj asszony, készülj, holnap álló délre
A rózsapiacra, a fővövő-helyre!

— Hol vagy édös szógám, legkedvesebb postám!
Készítsd elé neköm hat lovam, hintómot!

Ők elkészülének, el is indulának,
El is indulának, oda is jutának.

— Várj kicsit, várj kicsit, te fekete hóhér!
Mett a halottnak is hármat harangoznak,
Lám, árva fejemnek egyet sem konditnak?!

Azomba érközik erdélyi kapitány —
Egyször megfordítsa, kétször megcsókolja,
Kétször megfordítsa, százszor megcsókolja:
— Enyim vagy, nem másé, te asszonyi állat!

(Udvarhelyszék)

27

GYÖNGE JUDIT ASSZONY

(A szaván-kapott feleség)

Asztal mellett üle gyönge Judit asszony,
Lábával röngette kinn-futkosó fiát.

— Beli fiam, beli, kinn-futkosó fiam,
Mert nem az az apád, Bátori Boldizsár —

Hanem az az apád: erdélyi kapitány,
Aki adta neked arany rengő bölcsőd,

Arany rengő bölcsőd, pozsonyi süvegöd,
Pozsonyi süvegöd, lobogós gyolcs ingöd . . .

Az ajtón hallgassa Bátori Boldizsár:
— Meg ne tagadd, aszony, mostan-mondott szódat!

— Nem tagadom, uram: leányokat szidtam,
Virágomnak szépét nyilatlan leszödték,

Bokrétába kötték, legényeknek tötték...
— Készülj asszony, készítsd hatlovas hintódat,

Hatlovas hintódat, legszebb inasodat,
Pozsony városába, nagy lakodalomba!

Készülj asszony, készülj, holnap álló délkor!...
Ők is elmenének, odaérkezének.

Csak táncolni kezde erdélyi kapitány.
Erdélyi kapitány gyenge Judit asszonyt

Kétször fordította, kétször megcsókolta.
Szemmel tartá őtet Bátori Boldizsár.

Készülj, asszony, készülj, holnap álló délre,
Holnap álló délre, a fővevő-helyre, —

Fejeddel játszodnak, fejedet leütik!
Csak felhúzza kardját erdélyi kapitány,

Csak felhúzza kardját, beleereszkedik:
— Te megholtál értem, én is meg éretted!

Rugonfalva (Udvarhely)

28

BETLEN ANNA

(A szolgával szerelmeskedő lány)

Sárosi Mihály, Betlen János
Egy asztalnál ülnek vala,
Együtt esznek, isznak vala,
Együtt beszélgetnek vala.

Szóval mondja Sárosi Mihály:
— Hallja-e kend, kedves komám,
Fenyítse meg kend a hugát —
Éjtszakának idejiben
Ne járjon az istállóba!
Kocsisomot szeretgeti,
Hív paripám ébresztgeti!

— Hallja-e kend, kedves komám —
Az én hugom jámbor leány!

Szóval mondja Sárosi Mihály:
— Megmutatom *jámborságát*
Két karomnak erejével,
Fényes kardomnak élével!

Hallja kapu csikorgását,
Magos patkó kopogását,
Selyem szoknya suhogását,
Mindjárt ment az istállóba,
Az istálló ajtajába.

Szóval mondja kocsissának:
— Nyisd ki, kocsis, az ajtódat!

— Nem nyithatom, kedves gazdám,
Szabadon van hív paripám, —
Ha kinyitom, elszalasztom,
Tudom soha meg sem fogom! —

Ugy megrugá az ajtaját,
Hogy kétfelé esék mindjárt, —
Hát, ott vagyon Betlen Anna!
Kardját beléakasztotta:
Selyem szoknya elhasada,
Piros vére kicsordula. —

Hazaméne Betlen Anna,
Lefekvék a vetett ágyba.

Reggel odament az ángya:
— Mi lelt, mi lelt, Betlen Anna?!

— Aj, mi nem lelt, kedves ángyom!
Béhágék a kőkertembe:
Rózsabokor megakaszta,
Selyemszoknya elszakada,
A vér mindjárt kicsordula.
Talpig vagyok aludt vérben,
Magam pedig halófélben . . .

— Hallod-e, te Betlen Anna, —
Állj ki te az udvarodra,
Imádkozzál az istennek,
Bocsássa meg büneidet!

— Ángyom, ángyom, kedves ángyom —
Mossanak meg ürmös borba,
Takarjanak gyenge gyolcsba,
Küldjenek ki Kolozsvárra:
Vegyen minden példát róla,
Az árvának hogy van dolga! . . .

(Székelyföld)

MAGYARÓSI TAMÁS

(A visszavitt menyasszony)

— Magyarósi Tamás, mire házasodál?
— Vajda elföldjére, vajda leányára,

Vajda elföldjére, vajda leányára,
Vajda leányára, vajda Ilonára! . . .

Mikor mennek vala a nagy rengetegbe,
Mendegél a hintó, sírdogál a leány.

Szóval felfeleli a kisebb nyoszoló:
— Ha búja nem vóna, bizony nem is sírna,
De mivel búja van, hidd meg, hogy azér sír . . .

Mendegél a hintó, sírdogál a leány, —
Szóval felfeleli nagyobbik nyoszoló:

— Hallod-e, hallod-e, Magyarósi Tamás,
Adsz-ide, adsz-ide potyolat ingedet,

Potyolat ingedet apróka ruhának,
Selyem keszkenődet burkozó kötőnek!

— Szógám, édes szógám, fordítsd meg paripám,
Fordítsd meg paripám, számtalan násznépim!

Mikor mentek vala vajda kapujánál:
— Benn van-e, benn van-e, vajda apám-uram?
— Benn vagyok, benn vagyok Magyarósi fiam!

— Amit elvittünk vót, vissza es elhoztuk, —
Ha így tanitotta, már igy vegye hasznát!

Csíkmadaras (Csík)

30

BODOR KATALINA

(Az eladott lány, I)

Rákóci kocsmábo két karajcár a bor,
Arra mén, arra mén szegény özvegyasszony.

— Gyere be, gyere be szegény özvegyasszony,
Igyál egy icce bort, vagy ha kettő kell is, —

Sem magad pénzire, sem a fiadéra,
Hanem a lányodé', Bodor Kataliné'!

— Lányom, édös lányom, Bodor Katalina,
Eladtalak téged rákóci kocsmábo,
Rákóci kis urnak!

— Anyám, édösanyám, kedves szülő-dajkám,
Mér adtál gyilkosnak, Rákóci kis urnak,
Ki nappal aluszik, éjjel gyilkolódzik?!

Anyám, édösanyám, kedves szülő-dajkám,
Micsoda sereg az, a fekete sereg:
Napkeletről jönnek, napnyugotra mennek?!

— Lányom, édös lányom, Bodor Katalina,
Az teérted jön az, a fekete sereg! —

— Jó napot, jó napot, kedves napam-asszony!
— Fogadja el isten kedves lányom urát!

— Hol vagyon, hol vagyon én gyöngybéli mátkám?
— Az első szobábo ékösítti magát.

— Jó napot, jó napot én *gyöngybéli mátkám!*
— Fogadja el isten *Rákóci kis urfi!*

Akkor ott felkapja, ló farkához köti,
Tüskékről-tüskékre, bokrokra hurculja.

— Lassul járgy, lassul járgy, *Rákóci kis urfi,*
Már piros cipellőm sarkig vérbenn uszik!

Akkor ott fölkapja, kengyelt megszoritja,
Tüskékről-tüskékre, bokrokra hurculja.

— Lassúl járgy, lassúl járgy, *Rákóci kis urfi!*
Már szép selem ruhám félig vérbenn uszik!

Akkor ott fölkapja, kengyelt megszoritja,
Tüskékről-tüskékre, bokrokra hurculja.

— Lassúl járgy, lassúl járgy, én *gyöngybéli mátkám!*
Már aran koszorúm félig vérbenn uszik!

Akkor ott fölkapja, keblére szoritja:
— Mit önnél, mit innál, én gyöngybéli mátkám?

— Sem önném, sem innám, csak ágybo fekünném,
Sem innám, sem önném, csak ágybo fekünném.

— Mit önnél, mit innál én gyöngybéli mátkám?
— Anyám asztalárul csecsemadár szárnyát,
Atyám ablakábul jó fehér bort innám.

Nyisd ki anyám, nyisd ki zöldelő kapudot,
Vesd meg anyám, vesd meg vig halott-ágyamot!

Törökkoppány (Somogy)

31

FODORI KATICA

(Az eladott lány, I)

— Eladtalak, lányom, egy icce bor árun,
Egy kajla garason!
— Kinek, édesanyám? — Borsfai Lászlúnak!
— Én azho nem menek, menjen ké el maga!
— De azho köll menned, ha mindjárt meghalsz is! . . .

— Jó reggelt, jó reggelt, Fodori nagyasszony,
Kedves napamasszony!
Hol van a menyasszony, Fodori Katica,
Kedves hütvös párom?
Őtözik, vetközik röjtött kamorábo,
Haláli ruhábo!

— Jó reggelt, jó reggelt, kedves hütvös párom!
Nyisd föl az ajtódot, röjtött kamorádot!
— Nem nyitom ajtómot, röjtött kamorámot —
Nem vagy hütvös párom: megölő gyilkosom!

— Fodori nagyasszony, kedves napamasszony —
Nem vádul társának: ölű gyilkosának!
— Kössed ló farkáro, addig mindég húzasd,
Míg annak nem vádul! . . .

— Lassan menj, lassan menj, Vidrai Pál fia —
Kerék arany szoknyám tele vagyon vérrel,
Fekete két szömöm homályban borúltak . . .

— Lassan menj, lassan menj, Borosfai László,
Kedves hütvös párom —
Kerék arany szoknyám tele vagyon vérrel,
Fekete két szömöm homályban borúltak . . .

Röptön le is ódta, csakhamar kérdezte:
— Mit ennél, mit innál, Fodori Katica,
Kedves hütvös társam?
— Nem eszem, nem iszom, — mind eliget adtál,
De mégis megennék jönge szajkú szárnyát . . .

Borosfai Lászlú kapja a puskáját,
Hajtja a vadakat, lövi madarokat.

Mire hazavüttö jönge szajkú szárnyát,
Fodori Katicát kü is nyójtoztatták . . .

Resznek (Zala, Göcsej)

32

SZÉP PIROS ÖRZSÉBET

(Az eladott lány, II)

— Eladtalak férjhe, szép piros Örzsébet,
Szép fejír legényhe, —
Orcája oly fejír, mint a fejír hattyú,
Még annál fejirebb — mint a báránygyapjú.

Elmegyen Örzsébet cínteremkomrába,
Felőtözik cifrán ződ selyem ruhába.
Hányja a zsebibe számtalan pótráját,
Kerülyi, fordolja a szegények házát.

— Szegények, szegények, isten szegényei,
Kérjétek az istent, hogy engem vegyen el!
Mikó' hitre menek: hideg borzongasson,
Mikó' hitet mondok: szörnyen ki is fogjon! . . .

— Kocsisom. kocsisom, én első kocsisom,
Vágd meg azt a lovat, hadd ugorjon hármat!
— Kocsisom, kocsisom, én első kocsisom,
Adj egy pohár vizet! Szörnyethalok szomjan . . .
— De nem vizet adok, ha' piros bort adok!
— Mikulám, Mikulám, én német Mikulám,
Adj egy pohár vizet! Szörnyethalok szomjan . . .
— De nem vizet adok, ha' piros bort adok! . . .

— Fiam, éldes fiam, én német Mikulám —
Mi menyasszonyt hoztál, hogy nem szól énhozzám?
Se kezit nem nyujtja, se szavát nem adja,
Lábát se mozdétja . . .
Menyem, édes menyem, szép piros Örzsébet —
Nem is ösmertelek, mégis szerettelek.
Sok szép vendégeim gyászba őtöztetted,
Fiamot, magamot megkeserítetted . . .

(Nógrád, Salgó-vidék)

33

SZÉP ÖRZSÉBET

(Az eladott lány, II)

— Jányom, éldes jányom, szép Örzsébet jányom,
Talán nem is tudod, hogy férhő adtalak!
— Anyám, éldesanyám, kedves szülő dajkám —
Milyen az, milyen az, kinek odaadtál?

— Jányom, éldes jányom, szép Örzsébet jányom,
Olyan az, olyan az, mint az fehír galamb,
Olyan az, olyan az, mint az fehír hattyú,
Annál is fehérebb, mint az bárány-gyapjú.

Elmengyen Örzsébet cinterem-komrába,
Felőtözik cifrán ződ selyem ruhába.

— Anyám, éldesanyám, kedves éldesanyám,
Adjál csak, adjál csak sokszámú apró pízt,
Hogy adakozzak én isten szegínyinek,
Hogy imádkozzanak, hogy én meghalhassak.

Hányja a zsebibe számtalan pótráját,
Kerülyi-fordulja a szegínyek házát.

— Szegínyek, szegínyek, isten szegínyei,
Kérjétek az istent, hogy engem vegyen el!
Mikó' értem gyünnek: hideg borzongasson,
Hintóba ültetnek: szörnyen ki is rázzon,
Határjába érünk: rajtam ki is fogjon.
Hintóba ültetnek: ugyan ki is rázzon,
Határjába érnek: szörnyű halált haljon!

— Anyám, éldesanyám, kedves szülő dajkám,
Nem olyan, nem olyan, amillyennek mondtad! —
Anyám, éldesanyám, kedves szülő dajkám,
Adjál csak, adjál csak sokszámú apró pízt,
Hogy adakozzak én isten szegínyinek,
Hogy imádkozzanak, hogy én meg ne haljak!
Mikó' értem gyünnek: hideg ne borzongjon,
Hintóba ültetnek, hideg ki se rázzon,
Mert nem is olyan az, amilyennek mondtad!

Mikó' érte mentek, hideg borzongatta,
Hintóba ültették, ugyan ki is rázta.

— Legínyem, legínyem, kedves vőlegínyem,
Adjál csak, adjál csak, csak egy csepp vizet is!
— De nem vizet adok, ha' piros bort adok! —
Kocsisom, kocsisom, én első kocsisom,
Vágd meg azt a lovat, hagy ugorjon hármat!

— Legínyem, legínyem, kedves vőlegínyem,
Messzi vagyon-e még Újbécsnek határja?
— Vesd fel csak, vesd fel csak a te szemeidet,
Meglátod, meglátod Újbécsnek határját!

Meglátta, meglátta Újbécsnek határját,
Vőlegínynek pegyig leveles kapuját, —
Mikó' azt meglátta, mingyán szörnyűthala.

— Vőffínyem, vőffínyem, én kedves vőffínyem,
Fogd ki csak, fogd ki csak futós pej paripám,
Nyitasd fel, nyitasd fel Újbécsnek kapuját,
Hivasd ki, hivasd ki a győri kis papot —
Nem menyasszonyt hoztunk, ha' halottat hoztunk!

— Fiam, éldes fiam, kedves éldes fiam,
Mi menyasszonyt hoztál, hogy nem szól énhozzám?!
Se kezit nem nyujtja, se szavát nem adja!

— Anyám, éldes anyám, kedves éldes anyám,
Nem menyasszonyt hoztam, ha' halottat hoztam!

— Menyem, éldes menyem, szép Örzsébet menyem,
Nem is ismertelek, mégis szerettelek.
Sok szép vendégeim gyászba öltöztetted,
Fiamot, magamot megkeserítetted! . . .

Pécska (Arad)

SEPRŐDI BORBÁRA

(Az eladott lány, III)

Úgy sír, úgy kesereg Seprődi Borbára,
Kerek udvarába, pilota ágyába.
Ablakba varr vala Seprődi Borbára,
Ő es varrja vala az ő gyász ruváját.

Varrást varrja vala fekete selyemmel,
Himzést hímzi vala sűrű könnyeivel.
— Mit sírsz, mit keseregsz, Seprődi Borbára?
— Hogyne sírnék, hogyne s hogyne keseregnék:

Odaadott apám bé Lengyelországba,
Bé Lengyelországba, nagy lengyel királynak.
Nem is ő magának: feltartott fiának,
Nem is ő magának: feltartott fiának! . . .

Úgy jönnek, úgy jönnek hat lóval s hintóval,
Hatvan katonával s egy rongyos szolgával.
Még a dobokat es mind táncra veretik,
S még a lovakat es mind táncra léptetik.

S ők es csak érének Seprődi Jánoshoz,
Seprődi Jánosnak kötött kapujához.
— Hallod-e, hallod-e, Seprődi János úr!
Add ki szép lányodat, Seprődi Borbárát!

— Nem adom én nektek Seprődi Borbárát —
Az apám házánál nagyobb urak jártak,
Azkot sem uraltam s tüktök sem urallak,
Azkot sem uraltam s tüktök sem urallak!

— Hallod-e, hallod-e, Seprődi János ur!
Add ki szép lányodat, Seprődi Borbárát!
Ha nem adod, bizony mink es reád vessük,
Bizony reád vessük a császár adóját! . . .

Ej, ki kelle adja, nem vala mit csányjon,
Nem vala mit csányjon Seprődi János úr.
Úgy viszik, úgy viszik Seprődi Borbárát,
Seprődi Borbárát, hat lóval, hintóval.

Hat lóval, hintóval, hatvan katonával,
Hatvan katonával s egy rongyos szolgával.
Még a dobokat is mind táncra veretik,
Még a lovakat is mind táncra léptetik.

Forrófalva (Moldva)

HÁROM TÖRÖK ÚRFI

(Az eladott lány, IV)

Amott fenn a gangon ül egy szép kisasszony . . .
— Három aranygyűrű az ölembe perdült,
Három fehér galamb a vállamra repült:
Ó, anyám, ó, anyám, mi annak a jele?
— Ó, lányom, ó, lányom, az annak a jele:
Téged odaadtalak három török úrfinak!
— Ó, anyám, ó, anyám, inkább adott volna
Három pulykapásztornak,
Mintsem annak a három török úrfinak! —
Eredj fel kocsisom, nézz széjjel a padon,
Nézz széjjel, hogy mit látsz Törökország felé!
— Nem látok én semmit, semmi más egyebet,
Csak három török úrfit, egyre közelebb!

— Istenem, jóatyám, hallgasd meg kérésem:
Mire ideérnek a nagy ebédlőbe,
Kiterítve legyek, mikor odaérnek . . .

— Jó napot, jó napot, ismeretlen anya!
Hol vagyon, hol vagyon Erzsébet-leánya?
Nem tudom, nem tudom, —
Talán a kiskertbe, bokrétákat kötni,
Török úrfiaknak kalapjához tenni . . .

Mentek a kiskertbe.
— Jó napot, jó napot, ismeretlen kiskert!
Hol vagyon, hol vagyon Erzsébet kisasszony?
— Nem tudjuk, hol vagyon, — oly igen gyászoljuk,
Gyásztól és bánattól egész kiszáradtunk . . .

Mentek az anyjához.
— Jó napot, jó napot, ismeretlen anya!
Hol vagyon, hol vagyon Erzsébet-leánya?
— Nem tudom hol vagyon,
Tán biz a forrásra ment zsebkendőt mosni,
Török úrfiaknak a zsebébe tenni . . .

Mentek a forráshoz.
— Jó napot, jó napot, ismeretlen forrás!
Hol vagyon, hol vagyon Erzsébet kisasszony?
— Nem tudom, hol vagyon, — oly régen gyászolom,
Gyásztól és bánattól egész kiszáradtam . . .

Mentek az apjához.
— Jó napot, jó napot, ismeretlen apa!
Hol vagyon, hol vagyon Erzsébet leánya?

— Mit tűröm-tagadom, ha ki kell vallanom:
A nagy ebédlőbe most van kiterítve, —
Meghúzatod-e hát néki a harangot?
— Meghúzatom, atyám, mind a tizenhatot!
— Megsiratod-e hát egy kicsit, egy kicsit?
Csináltatol-e hát valami koporsót?
— Csináltatok, apám, aranyból, ezüstből . . .

— Kivereted-e hát valami szegekkel?
— Kiveretem, apám, gyémánttal-ezüsttel . . .
— Kikíséred-e hát az ajtóküszöbig?
— Kikísérem, apám, temetősirhalmig . . .

Oroszi (Bereg)

36

ERZSÉBET KISASSZONY

(Az eladott lány, IV)

Kiment a kisasszony aranyszékre ülni,
Aranyszékre ülni, arany inget varrni.
Feltette a lábát egy kis arany székre —
S egypár arany gyűrü csördült az ölébe.

— Anyám, anyám, anyám, mi annak a jele:
Egypár arany gyűrü csördült az ölembe?
— Lányom, édes lányom, az annak a jele:
Örökös úrfinak adtalak kezébe!

— Anyám, anyám, anyám, minek adott annak,
Inkább adott volna egy pulykapásztornak . . .
Inasom, inasom, kezem táplálója,
Eredj fel a hegyre, ama nagy toronyba,

Nézz széjjel, nézz széjjel a bécsi pusztába,
Nem látsz-e valakit, nem látsz-e valakit?
— Kisasszony, kisasszony, nem látok én senkit,
Nem látok én senkit, nem látok én semmit . . .

— Pulykáim, pulykáim, kezem nevelési,
Földre boruljatok, engem sirassatok.
Ruháim, ruháim, kezem táplálói,
Szögrül lehulljatok, engem sirassatok.

Inasom, inasom, kezem táplálója,
Eredj fel a hegyre, ama nagy toronyba,
Nézz széjjel, nézz széjjel a bécsi pusztába:
Nem látsz-e valakit, nem látsz-e valamit?

— Kisasszony, kisasszony, látok már valakit:
Tizenkét kocsival, negyven szolgáival!
— Bárcsak isten adná: míg ide jönnének,
Míg ide jönnének — ki is terítnének!

— Jó napot, jó napot, ismeretlen anyám!
Hol vagyon, hol vagyon Erzsébet szép mátkám?
— Elment ő, elment ő a Tiszára mosni,
Zsebkendőket mosni, úrfiaknak osztni.

— Nincsen ott seholse, ismeretlen anyám!
Hol vagyon, hol vagyon Erzsébet szép mátkám?
— Elment ő a kertbe virágot szaggatni,
Bokrétát kötözni, úrfiaknak adni.

— Nincsen ott seholse, ismeretlen anyám!
Hol van hát, hol van hát Erzsébet szép mátkám?
— Mit tűröm-tagadom, már ki kell vallanom:
A nagy ebédlőben ki is van teritve . . .

— Csináltatsz-e nekem valami koporsót?
— Csináltatok, rózsám, márványkő-koporsót.
— Behúzatod-e majd valami vászonnal?
— Behúzatom, rózsám, fekete fátyollal.

— Kivereted-e hát valami szögekkel?
— Kiveretem, rózsám, arannyal-ezüsttel.
— Kivitetsz-e vajon valami cigánnyal?
— Kivitetlek, rózsám, királyúrfiakkal.

— Meghúzatod-e majd a hármas harangot?
— Meghúzatom, rózsám, mind a tizenhatot.
— Kikísérsz-e rózsám, ha csak a kapuig?
— Kikísérlek, rózsám, a nyúgodalomig

(Ung)

37

BÁTORI KALÁRA

(Az eladott lány, IV)

— Bátori Kalára, édes-kedves jányom,
Állj fel az kőpadra, állj fel az kőpadra,

Nézz ki az ablakon, jön-é most valaki?
— Nem jön, nem jön senki! nem jön, nem jön senki!

— Másodszor is mondom, Bátori Kalára,
Állj fel az kőpadra, nézz ki az ablakon,

Nézz ki az ablakon, jön-é most valaki?
— Nem jön, nem jön senki! nem jön, nem jön senki!

— Harmadszor is mondom, Bátori Kalára,
Állj fel az kőpadra, állj fel az kőpadra,

Nézz ki az ablakon, jön-é most valaki,
Jön-é most valaki, jön-é most valaki?

— Látom, amoda jön három üveghintó,
Három veres zászló, három veres zászló . . .

Bátori Ferencné, édes-kedves anyám,
Kiérette jön a? kiérette jön a?

— Mi türés-tagadás, édes-kedves jányom:
Teéretted jön a! teéretted jön a . . .

— Bátori Ferencné, édes-kedves anyám,
Hát eladtál engem, hát eladtál engem . . .

Akkor várjál haza, mikor tűzhejjeden
Rozmaringot terem, rozmaringot terem,

A házad tetejin kaszáló fű terem, —
Pedig sose terem, pedig sose terem . . .

Ruháim, ruháim, szegrül lehulljatok,
Gyászba boruljatok, gyászba boruljatok,

Virágim, virágim, földre hervadjatok,
Engem sirassatok, engem sirassatok . . .

Nagyszalonta (Bihar)

38

FOGARASI ISTVÁN S AZ Ő TESTVÉRHUGA

(Az eladott lány, IV)

Ablakba könyököl Fogarasi István,
Mellette könyököl az ő testvérhuga.

— Hallottad-e hírit, édes testvérhugom:
Elköteleztelek be Törökországba,
Nagy török császárnak, jegybeli mátkának!
— Nem hallottam hírit, édes testvérbátyám . . .
Adjon isten nekem inkább víg vacsorát,
Víg vacsora után könnyü betegséget,
Szép piros hajnalba világból kimulást . . .

Meghallgatá isten az ő kévánságát:
Ada isten neki egy jó víg vacsorát,
Víg vacsora után könnyü betegséget,
Szép piros hajnalba világból kimulást...

Eljöve, eljöve a nagy török császár.
Kérdezi: hol vagyon gyürüsöm, jegyösöm?
— Virágos kertiben virágokat plántál...
Odamene, oda, a nagy török császár,
Hát a virágok is mind elhervadoztak,
Az ő szeretője pedig sehol sincsen.

Visszajöve, vissza, a nagy török császár.
Kérdezi: hol vagyon gyürüsöm, jegyösöm?
— Leányok házában magát öltözteti...
Odamene, oda, a nagy török császár,
Hát a leányok is mind gyászba öltöztek,
S az ő szeretője nyujtópadon fekszik.

— Add ide, add ide Fogarasi sógor,
Add ide énnékem gyürüsöm, jegyösöm!
Csináltatok néki márványkő-koporsót,
Be is behuzatom földig bakacsinnal,
Meg is megveretem aranyfejű szeggel,
Meg is gyászoltatom hatvan katonával...

— Nem adom, nem adom, te nagy török császár!
Csináltatok én is márványkő-koporsót,
Be is behuzatom földig bakacsinnal,
Meg is gyászoltatom hatvan katonával, —
Hadd nyugodjék itten apjával, anyjával,
Apjával, anyjával, szülötte-földiben!...

(Székelyföld)

BORISKA SZÉP LÁNYA

(Az eladott lány, IV)

— Boriska, Boriska, szép lányodért jöttünk,
Törökök kezébe szép lányodat add ki!

— Állj fel lányom, állj fel, állj fel a kőpadra,
Nézz ki az ablakon: mit látsz-e alatta?
— Három üveghintót, kilenc arany zászlót...
Hát nem volt-e kendnek egy darab kenyere,
Egy darab kenyere, egy pohárnyi bora,
Hogy ne adjon engem törökök kezébe...

Kimenyen a kertbe, leborúl a gyepre,
Zokogva kiáltja:
— Virágim, virágim, tőbűl hervadjatok,
Földig száradjatok,
Hadd lássa meg minden, hogy engem gyászoltok!

Bemenyen a házba, leborúl az ágyba,
Zokogva kiáltja:
— Gunyáim, gunyáim, szegrül lehulljatok,
Földön rothadjatok,
Hadd lássa mostohám, hogy engem gyászoltok!...

Gyalu (Kolozs)

Egy özvegyasszonynak szíp eladó jánya;
A jány fírhe menne, anyja nem engedi.
A leány az anyja szavát nem fogadá,
Az asszony a jányát szörnyen megátkozá:
— Mikor a hitre mígy, a hideg rázzon ki,
Mennyegződ estíjjin a lelked menjen ki! . . .

Először felkiált a kisebbik vőfí:
— Ides nénémasszony, bággyadt a menyasszony!
— Ha bággyadt, bággyadjík, talán elfáradott;
Messzirűl hoztátok, tán csak azír bággyadt.

Másodszor felkiált az öregebb vőfí:
— Ides nénémasszony, beteg a menyasszony!
— Ha beteg, feküdjík, talán a feje fáj;
Messzirűl hoztátok, talán csak azír fáj.

Harmadszor felkiált a vőlegíny maga:
— Ides anyámasszony, möghótt a menyasszony!
— Kocsisim, kocsisim, ti gyászos kocsisim,
Menjetek, fogjatok, az anyját hozzátok!
De ne úgy hozzátok, mint lakodalmára:
Átkozott jányának takaritására.
Ne kalácsot hozzon, hanem szemfedelet,
Átkozott jányának koporsót meg szeget . . .

. . . Harangoznak dílre, de nem dílebídre,
Az én kedves jányom most teszik a fődbe.
Húlljatok levelek, rejtsetek el éngem,
Mer az én jó jányom halálba kergettem.
Csillagok, csillagok, szípen ragyogjatok,
Az én jó jányomnak útat mutassatok!

Nagyszalonta (Bihar)

Egy asszony a lányát annyira átkozta,
Hogy az édesanyja szavát nem fogadta.

— Mikor mégy a hitre, fogjon ki a hideg,
Este vacsorakor menjen ki a lelked.

Először felkiált a nyoszolyóleány:
— Édes anyámasszony, beteg a menyasszony!

Másodszor felkiált a nyoszolyóasszony:
— Asszony, komámasszony, bágyad a menyasszony!

Harmadszor felkiált maga a nagyvőfény:
— Asszony, komámasszony, sápad a menyasszony!

Negyedszer felkiált maga a vőlegény:
— Kedves anyámasszony, meghal a menyasszony!

Ötödször felkiált maga a jánykérő:
— Asszony, komámasszony, meghalt a menyasszony!

— Fogjatok, kocsisok, a gyászos hintóba,
Menjetek apjáért, az édes anyjáért,

De ne úgy híjátok: a lakodalmára,
De csak úgy híjátok: a jánya torjára! . . .

Elérkezett immár a *jó* édesanya,
Kedves jó lányának nyakába borula.

— Ugyan édes lányom, mi bajod érkezett?
Talán a vacsora nem jóizűn esett?

— Nékem a vacsora jóizűn eshetett,
Édesanyám átka hamar elérkezett...

Karcsa (Zemplén)

42

PIROS SZÉP ÖRZSÉBET

(A török-rabolta lány)

Folydogál, folydogál a szép Duna vize,
Rajta mosakodik Piros szép Örzsébet.

Rajta mossa, rajta két szép fehér karját,
Két szép fehér lábát, piros szép orcáját.
Mingyár ott mögfogta a föl-török basa.

Mönnek űk, mönnek űk Törökország felé, —
Eccör csak azt kérdi a föl-török basa:

— Piros szép Örzsébet, szeretsz-e engömet?
— Ha nem szeretnélek, mög se fogtál vóna!

Mönnek űk, mönnek űk Törökország felé, —
Mögént csak azt kérdi a föl-török basa:

— Piros szép Örzsébet, szeretsz-e engömet?
— Ha nem szeretnélek, mög se fogtál vóna!

Mönnek űk, mönnek űk Törökország felé, —
Mögént csak azt kérdi a föl-török basa:

— Piros szép Örzsébet, szeretsz-e engömet?
— Ha nem szeretnélek, mög sem fogtál vóna!

A föl-törököknél esik nagy vendégség,
— Álom-bort is iszunk, Piros szép Örzsébet,
De te mög ne igyad, ha szeretsz engömet,
Mer ha te mögiszod, örökre elalszol!

A többi mögitta, de ű mög nem itta,
A többi elaludt, de ű el nem aludt.

Mögfordult, mögfordult a hazája felé,
A hazája felé, édösanyja felé.

— Nyisd ki, anyám, nyisd ki rostélyos kapudat,
Nyisd ki, anyám, nyisd ki gyantáros ajtódat,
Mer mingyá ittlepnek azok a sátányok!

Mikor mán az anyja beeresztötte a leányát, akkorára odaértek a törökök.

— Mönj el sátány, mönj el, ne késérgess engöm!
Nincs énneköm lányom: Dunába halászom!
Kilenc hete elmult, miúta keresöm,
Tizönkét forgácsom Dunába keresi...

Elbútatta a lányát, oszt nem tanálták mög a törökök, oszt elmöntek.

Padé (Torontál)

43

KOMÁROMI SZÉP LÁNY

(A török-rabolta lány)

Lefelé folyik a Tisza, Duna vize —
Azon mén, azon mén egy szép aran gálya,
Abba van, abba van egy csúf török vajda.

Arra mén, arra mén komáromi szép lány, —
Két korsót karjára, úgy mén a Dunára.

— Adjál vizet, adjál, komáromi szép lány!
— Hogy adjak, hogy adjak, te csúf török vajda?!
Te Duna közepin, én a Duna szélin!

Nyútsa az korsaját: fogja fehér karját,
Rántja az gályára, gálya tetejire.

— Ölelj mög hát engöm, komáromi szép lány!
— Öleljön mög tégöd pokolbéli sátán!

— Csókolj mög hát engöm, komáromi szép lány!
— Csókoljon mög tégöd vadbéli oroszlán!

— Feküdj le hát mellém, komáromi szép lány!
— Feküdjön le melléd magyarok fegyvere!

Pofonvágta vaskeztyűvel. Folyt a piros vére orrán-száján.

— Dunának feneke: koporsóm feneke...
Dunának két széle: koporsóm két széle...

Dunának habjai: az én szömfödelem...
Dunának halai: koporsóm szögei...

Dunai halacskák: az én siratóim...
Az égi madarkák: az én éneklőim...

Halászok, halászok, dunai halászok —
Csütörtökön délre engöm kifogjatok,
Engöm kifogjatok, el is temessetök!

Ruháim, ruháim, legszöbbik ruháim —
Szögrűl lehulljatok, összeboruljatok,
Úgy tudja mög anyám, hogy engöm sirattok!

Magyarszentmihály (Torontál)

44

KIS-GERGŐ ISTVÁNNÉ

(A gazdag asszony anyja)

— Uram, édös uram, édös jámbor uram,
Eressz el engemet, igen szépen kérlek,
Legkissebb leányod látogatására, —
Hallottam felőle: nem szánja a szegént!

El is elindula, reá is találа.
Kapuban áll vala legkissebb inassa.
— Inasom, inasom, én édös inasom,
Mondd meg asszonyodnak, ne sajnáljon tőlem,
Ne sajnáljon tőlem egy szelet kenyeret,
Egy szelet kenyeret s egy kis pohár vizet!

— Asszonyom, asszonyom, én édes asszonyom,
Azt mondja egy koldus: ne sajnáljon tőle
Egy szelet kenyeret s egy kis pohár vizet!
— Mintsem kenyeremet egy koldusnak adnám:
Komondor kutyámnak odahajítanám!
Mintsem a vizemet egy koldusnak adnám:
Palotám földjével inkább fölitatnám!

— Hallod-e, hallod-e, te nagyságos asszony!
Mikor leány voltál, ki leánya voltál?
— Kis-Gergő Istvánné legkissebb leánya;
— Bizony ha te voltál legkissebb leánya,
Úgy hát én is vagyok az ő hütös társa!

— Te vagy-e, te vagy-e, lelkem édesanyám!
Gyere be, gyere be, sietve jere be!
Csináltatok neked jó köményes levet,
Adok neked, adok, patyolat-gyolcs inget,
Neked adom, neked, irott palotámot,
Neked adom, neked, gyontáros hintómot,
Neked adom, neked, hat szép paripámot!

— Köményes levedet egye meg a kutya,
Patyolat-gyolcs inged fujja el a nagy szél,
Irott palotádot égesse meg a tűz,
Gyantáros hintódot egye meg a rozsda,
Hat szép paripádot verje le döghalál, —
Nem kell nekem semmid, te magad sem kellesz,
Maradj csak magadnak szép nagyságos asszony!

(Székelyföld)

NAGY-BIHAL ALBERTNÉ

(A gazdag asszony anyja)

Egy asszonynak vala három szép leánya,
Hármat adta férjhez három országba.
A legkissebiket bé Törökországba, —
Hallotta: nagy gazda, a szegényt nem szánja . . .

— Uram, édes uram, arra kérlek téged:
Erejsz el ingemet bé Törökországba,
Legkissebb lányomnak látogatására,
Legkissebb lányomnak látogatására!

— Eridj kocsis, eridj, fogd be az lovakot,
Vitesd el asszonyod bé Törökországba,
Legkissebb lányának látogatására,
Legkissebb lányának látogatására! . . .

El is indulának bé Törökországba,
Legkissebb lányának látogatására.
A város szélibe leszálla az asszony:
— No, te kocsis, menj el, menj el az hazádba —

Három hónap mulva jere el utánam,
Három hónap mulva jere el utánam! . . .
Öltözött az asszony koldusi ruhába,
Elment leányának az ő kapujába.

Elkezdette fújni búba s bánatjába,
Hogy — egy kis kenyeret! egy kis pohár vizet!
Meghallá a szolga, bément asszonyához:
— Asszonyom, asszonyom, nagyságos asszonyom,

Életem, halálom kezébe ajánlom —
Szegény koldus-asszony mind azt fujdogálja,
Hogy — egy kis kenyeret! egy kis pohár vizet!

Hogy — egy kis kenyeret! egy kis pohár vizet!
— Indulj s takarodjál, mert sok dolgom vagyon!
Indulj s takarodjál, mert sok dolgom vagyon!

Szegény koldus-asszony csak azt fujdogálja.
Meghallá a szolga, bément asszonyához:
— Asszonyom, asszonyom, nagyságos asszonyom,
Életem, halálom kezébe ajánlom —

Szegény koldus-asszony csak azt fujdogálja,
Hogy — egy kis kenyeret! egy kis pohár vizet!
— Szolgám, szolgálóim, ebem s kutyájaim,
Menjetek, s tegyétek a setét tömlöcbe!

Szegény koldusasszony ott azt fujdogálja:
— Tartsd fel anya, tartsd fel, tartsd fel leányodat,
S ontasd ki magadból a piros véredet,
Szípasd ki magadból az édes tejedet:
Méges azt érdemled, hogy tömlöcbe tegyen!
Méges azt érdemled, hogy tömlöcbe tegyen!

Meghallá a szolga, bément asszonyához:
— Asszonyom, asszonyom, nagyságos asszonyom,
Életem-halálom kezébe ajánlom —
Szegény koldus-asszony csak azt fujdogálja:

Tartsd fel anya, tartsd fel, tartsd fel leányodat,
S ontasd ki magadból a piros véredet,
Szípasd ki magadból az édes tejedet,
Méges azt érdemled, hogy tömlöcbe tegyen!

— Indulj, s takarodjál, mert sok dolgom vagyon, —
Az én éldesanyám, az nem jő el hojzám!
Szegény koldus-asszony csak azt fujdogálja, —
Meghallá a szolga, bément asszonyához:

— Asszonyom, asszonyom, nagyságos asszonyom,
Életem-halálom kezébe ajánlom —
Szegény koldus-asszony csak azt fujdogálja!
Szegény koldus-asszony csak azt fujdogálja!

— Eridj szolgám elől, hadd menjek utánad,
Azt a koldus-asszonyt, hadd lám, milyenforma! . . .
Kinyitá az ajtót, meglátá az anyját, —
Nyakába borula, ugy megsiratozta:

— Anyám, éldesanyám, mért nem mondta maga,
Hogy magával eztet nem tetettem volna!
Jőn be, éldesanyám, a belső szobámba,
Első pohár borom most magának adom!

— Vesse fel pokolszél a belső szobádat!
Dűtse fel pokolszél első pohár borod!
Mert nem azért jöttem, hogy ingem megkínálj:
Hanem hogy meghallám, hogy milyen asszony vagy!

Ditró (Csík)

46

NAGY-BIHAL PÉTERNÉ

(A gazdag asszony anyja)

— Uram, édes uram, Nagy-Bihal Pét'uram,
Eresszen el engem bé Törökországba,
Bé Törökországba, Konstáncinápolba,
Küssebb leányomnak látogatására.
Mer én azt hallottam: nem ad a szegénnek,
Nem ad a szegénnek s nem szánja a szegént!

Ő es felöltözék kódus gunyájába,
El es elindula bé Törökországba,
Bé Törökországba, Konstáncinápolba,
Küssebb leányának látogatására.

Mikor megyen vala az kapuja előtt,
Az kapuba álla küssebb asztalinas.
— Inaska, inaska, te jó Borbátina,
Menj be asszonyodhoz, kérj egy pohár vizet, —
Menj be asszonyodhoz, kérj egy pohár vizet,
Kérj egy küs kenyeret s arra pohár vizet...

— Azt a pohár vizet fődre kiönteném,
Azt a küs kenyeret a kutyámnak vetném! —
Inaska, inaska, te jó Borbátina,
Fogd meg azt a kódust, vesd bé a tömlöcbe, —
Fogd meg azt a kódust, vesd bé a tömlöcbe,
Vesd bé a tömlöcbe, s annak fenekére!

— Istenem, istenem, szerelmes istenem,
Ma hét esztendeje s teljes harmad napja,
Hogy a napnak fényét soha nem láthattam,
S a hódnak es jelét soha nem láthattam!

Ezt ajtón hallgassa küssebb asztalinas,
Ahajt csak bészalad s mondja asszonyának:

— Asszonyom, asszonyom, nasságos asszonyom,
Sirást még hallottam, de olyat sohasem, —
Sirást még hallottam, de olyat sohasem,
Szegény kódusasszony magát így sirassa:

Istenem, istenem, szerelmes istenem,
Ma hét esztendeje s teljes harmad napja,
Hogy a napnak fényét soha nem láthattam,
S a hódnak es jelét soha nem láthattam!

— Inaska, inaska, te jó Borbátina,
Fogd meg azt a kódúst, vesd ki a tömlöcből,
Vesd ki a tömlöcből, tömlöc fenekiből,
Hogy hadd kérdezzem meg: hovávaló mán ő! ...

— Szegény kódúsasszony, hovávaló vagy te?
Hovávaló vagy te, szegény kódúsasszony?
— Talán én es voltam Nagy Bihal Péternek,
Nagy-Bihal Péternek kedves hitestársa.

— Úgy hát anyám vótál s kedves dajkám vótál,
Úgy hát anyám vótál s kedves dajkám vótál.
Jere bé, jere bé, lelkem éldesanyám,
Bizony megkészítek gyenge leveseket.
— Ne készits énnekem, te nagyságos asszony,
Ne készits énnekem, ördög elszaggasson!

— Jere bé, jere bé, lelkem éldes anyám —
Bizony meggyógyítom, hol béka megette,
Bizony meggyógyítom, hol béka megette,
Hol béka megette, hol kígyó megmarta ...

— Nekem ne gyógyits te, te nagyságos asszon!
Nekem ne gyógyits te, ördög elszaggasson!

— S jere bé, jere bé, lelkem éldes anyám,
Bizony néked adom az eveg-hintómat,
Az eveg-hintómat s hat pej paripámat,
Az eveg-hintómat s hat pej paripámat ...

— Az dög es verje le hat pej paripádat!
A rozsda egye meg eveges hintódat!

Csíkmadaras (Csík)

KÉT KIRÁLYGYERMEK

— Hallod-e te, király fia,
Gyere hezzám guzsalyasba!
— Nem megyek, mer setét vagyon,
Setét vagyon igen nagyon.

S beleesem az tengerbe,
Az tengernek közepibe;
Beleesem az tengerbe,
Annak es az mélységibe.

— Meggyujtom arany gyertyámat,
Eljöhetsz az világánál;
Meggyujtom arany gyertyámat,
Eljöhetsz az világánál! . . .

Elindul az király fia,
Este későn guzsalyasba;
Beleesett az tengerbe,
Tengernek a közepibe.

Beleesett az tengerbe,
Tengernek a közepibe.
Annak es az mélységibe,
Annak es az mélységibe.

Ugy sír, ugy sír király lánya,
Szinte magából kifogyna;
Ugy sír, ugy sír király lánya,
Szinte magából kifogyna.

Szóval kérdi éldes anyja:
— Mét sírsz, mét sírsz, éldes lányom?
— Hogyne sírnék, éldes anyám,
Elvesztettem gyöngyös pártám;

Beleesett az tengerbe,
Az tengernek közepibe;
Beleesett az tengerbe,
Annak es az mélységibe!

— Ne sírj, ne sírj, éldes lányom,
Neked adom az magamét!
— Nem kell neköm az kjendeké,
Csak kell neköm az magamé!

Vizi buvárt fogadának,
Keresésre indulának.
S nem kapják az gyöngyös pártát,
De megkapják király fiát.

Az királyné maga mondja:
— Húzzátok ki az martjára;
Vigyétek az palotába,
S tegyétek az vetett ágyba.

Csináltassunk kőkoporsót,
Huzassuk meg az harangot;
Kísérd ki őt az kriptába,
Három könyvet hullass rája . . .

Homoród (Udvarhely)

48

KIS LILIA

(A pogány király leánya)

A pogány király leánya
Szépen sétál az utcába
A szép kedves éfiúval,
A szép kedves éfiúval.

Azt meglátá pogány király:
Megfogatá szép éfiút,
Feltéteté a várfokra.
Ott fuvatá hideg széllel,
Ott vereté az esővel.

Odamene kis Lilia,
Szépen termett szép viola:
— Mit csinálsz itt, szép éfiú?
— Én bizony csak mint egy árva,
Ki társától meg van válva . . .

Hazamene kis Lilia,
Szépen termett szép viola:
— Atyám király, egyet szólnék,
Ha nehezen nem is esnék:

Azt izente szép éfiú,
Vétesse le a várfokról,
Ne fuvassa hideg széllel,
Ne veresse az esővel . . .

Megfordula pogány király,
S úgy megrugá az ő lányát:
Piros szoknya elhasada,
Piros vére elindula,
S ahajt szörnyü halált hala.

Huzni kezdék hirharangot, —
Meghallá a szép éfiú:
— Jaj de szépen harangoznak —
Talán az én Liliámnak?

Jaj, ha ő megholt énértem,
Én is meghalok őérte! . . .
Lefordula a várfokról,
S ahajt szörnyü halált hala . . .

Tordátfalva (Udvarhely)

49

SZÉP JÚLIA

(A pogány király leánya)

— Szép Juliám, szép leányom,
Kertemben nyílt tulipánom,
Ne szeresd te jobbágyodat!
— Nem szeretem jobbágyomat,
Csak szeretem az ifiat,
Szép ifiat, a lelkemet! . . .

Jaj, kimene öreg király,
Megfogatá az ifiat,
Fölteteté csonka torony,
Csonka torony tetejére.

Hej, kimene szép Julia,
Meglátá őt az ifiu:
— Hej, Juliám, szép Juliám,
Kertbe nyiló szép violám,
Menj be te is az apádhoz,

Essél térdre eleibe,
S mondd meg neki ilyen szókkal:
Atyám, atyám, öreg király —
Vétesse be az ifiat
Csonka torony tetejéből;
Ne veresse az esővel,
Ne fútassa hideg széllel,
Ne süttesse a napfénnyel! . . .

Hej, bemene szép Julia,
Térdre esék apja előtt
S monda neki ilyen szókkal:
— Atyám, atyám, öreg király —
Vétesse le az ifiat
Csonka torony tetejéből;
Ne veresse az esővel,
Ne fútassa hideg széllel,
Ne süttesse a napfénnyel! . . .

Jaj, kiméne öreg király,
Levéteté az ifiat
Csonka torony tetejéről.
Kiviteté sik mezőre,
Sík mezőnek közepére.
Ott őt mindjárt megöleté,
Szivét, máját kivéteté,
S Juliának hazaküldé.

Hogy meglátá szép Julia
Hogy megölték az ifiat —
Fejét földre csüggesztette,
Magát halni eresztette.

Hogy meglátá öreg király
Hogy haldoklik Juliája:
— Hej, Juliám, szép leányom,
Kertembe nőtt tulipánom —
Ha én ezt így tudtam volna,
Dehogy megölettem volna:

Fiamnak fogadtam volna, —
Királyságom, országomat
Mind-mind nekiadtam volna . . .

(Székelyföld)

50

BIRÓ SZÉP ANNA

(A hajdúkkal útnak-induló lány)

Mögállnak, mögállnak, három hajdulegén,
Biró Jánosnénak kötött kapujába.
Oda leülének, ahajt kisétála
Aj, Biró szép Anna s szóval így fölmondja:

— Hova valók vagytok, három hajdulegén?
Szóval igy fölmondja nagyobb hajdulegén:
— Aj, bizon mi vagyunk mező-detrehemi!
— Hát üsmeritök-e Hajdu Benedököt,
Az én édösömöt?
Szóval így felmondja nagyobb hajdulegén:
— Üsmerjük, üsmerjük: kinyeres pajtásunk!
Szóval igy felmondja aj Biró szép Anna:
— Álljatok mög kissé, hadd mönjek veletek,
Az én édösömhöz, Hajdu Benedökhöz!

Ahajt besétála aj Biró szép Anna,
A nyakába veté kamuka szoknyáját,
Elejibe köté selyöm karincáját,
A fejire köté feteke fátyolát,
A lábába huzá piros szép csidmáját.
Jobb zsebébe tevé háromszáz aranyát,
Bal zsebébe tevé háromszáz tallérát,
Az ujjába huzá tiz ez arany gyürüt.

Szóval igy fölmondja az ő édösanyja:
— Ne mönj el, ne mönj el, édös szép leányom,
Mett bizon megölnek az hajdulegényök!
— Bizon, elmönyök én az én édösömhöz,
Hajdu Benedökhöz, az én édösömhöz!
... El es elindula aj Biró szép Anna.

Ugy mönnek, úgy mönnek, három hajdulegén,
Elhagyott utakon, felhagyott utakon.
Egyszer egy szép mezőn mikor mönnek vala,
Se szél nem fuvallék, se meg nem akada,
Méges végighasadt selyöm karincája.

— Istenöm, istenöm, szerelmes istenöm!
Ma bételik rajtam édösanyám szava,
Mett bizon megölnek az hajdulegényök!

Szóval igy fölmondja aj Biró szép Anna:
— Üljünk le, üljünk le, három hajdulegén!
Szóval igy fölmondja nagyobb hajdulegén:
— Ne üljünk, ne üljünk, aj Biró szép Anna, —
Ehelyt elébb vagyon egy kis csitnye bokor,
Annak árnyékába nyugodjunk meg mü es!
... Oda leülének, oda leülének.

Szóval igy fölmondja nagyobb hajdulegény:
— Öljük meg, öljük meg, aj Biró szép Annát!
Szóval igy fölmondja küssebb hajdulegén:
— Hadd jöjjön el velünk az ő édösihöz,
Hajdu Benedökhöz!

Szóval igy fölmondja nagyobb hajdulegén:
— Ha őtöt nem öljük, megölünk tégedet!
— Ingöm se öljetök, őtöt se öljétök!

Szóval igy felmondja nagyobb hajdulegén:
— Bizon, megöljük mü, bizon, megöljük mü,
Aj Biró szép Annát, aj Biró szép Annát!

Budapest

Szóval igy fölmondja aj Biró szép Anna:
— A fejemön vagyon feteke fátyolom,
A lábamba vagyon piros patkós csidmám,
Tiz ujjomba vagyon tiz ez arany gyűrü,
Jobb zsebembe vagyon háromszáz aranyom,
Bal zsebembe vagyon háromszáz tallérom,
Azt es néktek adom, csak meg ne öljetök!

Szóval igy fölmondja nagyobb hajdulegén:
— Gyűrünk es elég van, pénzünk es elég van,
Bizon, megölünk mü, bizon, megölünk mü!

Szóval igy felmondja aj Biró szép Anna:
— El ne mocskoljatok, el ne röcsköljetök,
Egyszeri ütésbe szörnyü halált haljak!

Úgy megüté főbe nagyobb hajdulegén,
Mingyát Biró Anna szörnyű halált hala, —
Őtöt es megfoszták sok szép gunyájától,
Csutakkal s bokorral oda bétakarák ...

Úgy mönnek, úgy mönnek három hajdulegén,
Egy küs fogadócskát ők es elérének,
Oda bémönének, s oda bémönének.

Szóval igy felmondja nagyobb hajdulegén:
— Mérjed a bort, mérjed, küs korcsomárosné:
Ha kell, gunyát adunk, ha kell, pénzt es adunk!
Szóval igy felmondja küs korcsomárosné:
— Hol kaptátok tü es azt a sok szép gunyát?
Szóval igy felmondja nagyobb hajdulegén:
— Egy szép hugom megholt, s annak a gunyája.
Szóval igy felmondja küssebb hajdulegén:
— Megölték, megölték, aj Biró szép Annát,
S annak a gunyája, s annak a gunyája!

Azon elészökék Hajdu Benedök es:
— Hol öltétek tü meg, hol öltétek tü meg
Az én édösömöt, aj Biró szép Annát?! —
Ő es megfogatá a két hajdulegént:

— Gyere velem, gyere s mutasd meg énnékem,
Hol öltétek tü meg az én édösömöt,
Aj Biró szép Annát, az én édösömöt?!

El es elindulnak, el es elmönének,
Meg es megérköztek hamar arra helyre.
Szóval igy felmondja aj Hajdu Benedök:
— Te holtál érettem, s én is halok érted!
... S mingyát ereszködék az éles kardjába,
S mingyát szörnyü halált ő es ahajt hala.

(Székelyföld)

51

BIRÓ SZÉP ANNA

(A hajdúkkal útnak-induló lány)

Igy iszik, úgy iszik három hajdulegény,
Biró Zsigmondnénak kötött kapujába.

Kisétála hezzok, aj, Biró szép Anna:
— Hovávalók vattok, három hajdulegény?
— Meződebreceni s, aj, bé barassai.
— Nem ismeritek-e Hajdú Benedöket,
Hajdu Benedöket, az én édösömet?
— Mü bizony ismerjük, kenyeres pajtásunk.
— Nem bánjátok-e tü, elmenjek veletek?
— Nem bánjuk, nem bánjuk s nyereségnek tartjuk.

Besétála hamar, aj, Biró szép Anna:
— Anyám, édesanyám, édes-kedves anyám,
Igy iszik, úgy iszik három hajdulegény
Biró Zsigmondnénak kötött kapujába.

Kérdém tőle, kérdém: hovávalók vagytok?
Meződebreceni s aj, bé barassai.
Nem ismeritek-e Hajdu Benedöket,
Hajdu Benedöket, az én édösömet?
Hej, de ők ismérik, kenyeres pajtások. —
Nem bánja-e maga, hogy elmenjek vélök?

— Ne menj el, leányom, gyönyörű virágom:
Ha ő téged szeret, bizonnyal megkeres! —
Szóval fölfelelé, hej, Biró Szép Anna:
— Anyám, édesanyám, én elmegyek vélök!

Elindula vélök, aj, Biró szép Anna. —
Úgy mennek, úgy mennek a nagy régi uton,
A nagy régi uton s rengeteg havason.

Szóval fölfelelé nagyob hajdulegény:
— Öljük meg, öljük meg, aj, Biró szép Annát!
Szóval fölfelé másik hajdulegény:
— Nem bánom, nem bánom, — nyereségnek tartom!
Szóval fölfelelé küssebb hajdu legény:
— Ne öljük meg, szegényt, — hadd jöjjön el vélünk!
— Hogyha te nem ölöd: téged is megölünk!

Szóval fölfelelé, aj, Biró szép Anna:
— Jobbfelől zsebemben háromszáz forintom
Csak meg ne öljetek, én azt nektek adom!
Szóval fölfelelé másik hajdu legény:
— Pénzed is a miénk, magad is a miénk!

Szóval fölfelelé, aj, Biró szép Anna:
— Balfelől zsebemben vagyon négyszáz forint:
Csak meg ne öljetek, én mind nektek adom!
Szóval fölfelé másik hajdulegény:
— Öljük meg, öljük meg, aj, Biró szép Annát!

Igy mennek, úgy mennek a nagy régi uton,
A nagy régi uton s rengeteg havason.
Amikor menének Citrom-patakánál,

Aj, Biró szép Annát megölék ők hárman.
Rajta felejtették a sok drága gyöngyét,
Drága sok szép gyöngyét s lobogós gyócsingét.

— Menj el vissza, menj el, küssebb hajdulegény!
Hozd el hozzám, hozd el a drága szép gyöngyét,
A drága szép gyöngyét s lobogós gyócsingét! . . .
Amikor elmene Citrom-patakánál,
Aj, Biró szép Anna még élt akkorában.

— Ne félj tőlem, ne félj, aj, Biró szép Anna!
Mit izensz éntőlem Hajdu Benedöknek?
— Én csak azt izenem Hajdu Benedöknek:
Ne veszessze el magát egy hitvány leányért,
Mert én elvesztöttem Hajdu Benedökért!

Aztán odamene Hajdu Benedök es:
— Hol kaptátok tü ezt, három hajdulegény,
Három hajdulegény, sok szép drága gunyát!
Szóval fölfelelé nagyobb hajdulegény:
— Nyereségre vettük, nyereségre vettük!

Szóval fölfelelé másik hajdulegény:
— Egy nénénk meghala, s arról ránkmarada!
Szóval fölfelelé küssebb hajdulegény:
— Nénénk se hala meg s pénzét el se vettük:
Hej, Biró szép Annát mü hárman megöltük!

— Jere velem, jere, küssebb hajdulegény,
Mutasd meg énnekem, aj, Biró szép Annát,
Aj, Biró szép Annát, az én édösömet!
Mert én neked adom szürke paripámat,
Szürke paripámat s minden vagyonomat!

Úgy mennek, úgy mennek a nagy régi uton,
A nagy régi uton s rengeteg havason.
Amikor menének Citrom-patakánál,
Kapta hegyes tőrét s beléereszkedék:
— Te megholtál értem s én meghalok érted! . . .

Lengyelfalva (Udvarhely)

HÁROM TOLVAJ LEGÉNY

Mind menyen, mind menyen három tolvaj legény,
Mind menyen, mind menyen rengeteg erdőkön.
Rengeteg erdőkön görögöt érének,
Görögöt megölék, szekerét fölverék.

Mind menyen, mind menyen három tolvaj legény,
Korcsomát érének, oda bémenének.
Egyből azt kérdezék:
— Hej, korcsomárosné, vagyon-e jó borod?
— Borom is jó vagyon, lányom is szép vagyon,
Magam is vig vagyok!

Mind eszik, mind iszik három tolvaj legény,
De a legifjabbik nem eszik, nem iszik,
Nem eszik, nem iszik, egyre szomorodik:

— Adta volna isten, hogy a rengő bőcsöm
Lett vóna koporsóm, —
Az én pólaruhám bizony szemfödelem,
Az én pólakötőm — eresztő kötelem! . . .

(Székelyföld)

53

SZÉP FEHÉR PAKULÁR

(A megölt havasi pásztor)

Úgy őrzi, úgy őrzi szép fehér pakulár
Ezer báránykáját, méntelen sok juhát.

Csak odajövének három disznópurkár.
— Jó napot, jónapot, szép fehér pakulár!

— Isten hozott, isten, három disznópurkár!
— Tudod-e, métt jöttünk, szép fehér pakulár?

— Ha én nem tudom es, de tü mondjátok meg!
— Mük es azétt jöttünk: nem adod-e nekünk

Ezer báránykádat, méntelen juhodat?
Ha nem adod nekünk, mi fejedet vesszük!

— Ha fejem veszitek: engem temessetek
Tellám kapujába, báránykám jászlába.

Kissebbecske siltim lábamhoz tegyétek,
Nagyobbacska siltim fejemhez tegyétek.

Mikor alól fú szél: fújja, fúdogálja,
Felőlünnet fogja: még jobban találja.

Egy úttal mellékest ahol elémentek,
Ott nekem es vagyon egy füstös házacskám,
Abba vagyon nekem egy öreg mámikám.

Tudom jól, megkérdi: hogy vagyok, mint vagyok . . .
Tudd ríva felelni, hogy vagyok, mint vagyok . . .

Ne mondd, hogy meghóttam: csak megházasodtam,
A napnak hugával s a földnek zsírjával.

Trunk (Moldva)

54

SZEGÉNY CSOBÁNLEGÉNY

(A megölt havasi pásztor)

Őrözgeti vala szegény csobánlegény
Ezer báránkáját, néztelen sok johát.

Úgy jőnek, úgy jőnek három purkárlegény.
— Jó napot, jó napot, szegény csobánlegény!

— Isten hozott, isten, három purkárlegény!
— Tudod-e, mét jöttünk? add ide te nekünk

Ezer báránkádot, néztelen sok johod!
— Nem adom, nem adom ezer báránkámot!

— Ha nem adod nekünk, mük ès fejed vesszük!
— De tük ne mondjátok, hogy fejem vettétek,

Hanem azt mondjátok, hogy megházasodtam
Fődnek e zsírjával, napnak e hugával.

Egy útval mellékest, tük hol elémentek,
Ott es vagyon nekem egy füstes házecskám,

Abba van nekem es egy öreg mámikám.
Jól tudom, megkérdi: hogy vagyok? mint vagyok?

Mondjátok azt neki, hogy megházasodtam,
Napnak e hugával, fődnek e zsírjával.

Hol meg elémentek, egy kertvel mellékest,
Ott es vagyon nekem két kicsi hugecskám,

Virágot gyomlálnak, mind engem gyászolnak.
Jól tudom, megkérdik: hogy vagyok? mint vagyok?

De tük ne mondjátok, hogy fejem vettétek,
De tük ne mondjátok, hogy fejem vettétek,

Hanem úgy mondjátok, hogy megházasodtam
Napnak e hugával, fődnek e zsírjával.

E küsebb sültümet lábamhoz tegyétek, —
Alulul fújja szél, fújja, fúdogálja,

Aki azt meghallja, mindenki azt mondja:
Szegény csobánlegény magát hubojgassa . . .

Klézse (Moldva)

55

A NAGY TÜZES TOLVAJ

(A zsivány felesége)

— Eleget könyörgék apámnak s anyámnak,
Hogy ne adjon ingöm nagy hideg havasra.

Nagy hideg havasra, nagy tüzes tolvajnak,
Ki most es oda van utkereszt állani.

Útkereszt állani, örményt megfosztani,
Egy pénzért, kettőért lelkét elveszteni . . .

Mind ajtón hallgassa az nagy tüzes tolvaj,
Szóval felfelelé az nagy tüzes tolvaj:

— Nyiss ajtót, nyiss ajtót, gyenge rác menyecske!
Szóval felfelelé gyenge rác menyecske:

— Várj kicsit, várj kicsit, édös jámbor uram,
Hadd vessem nyakamba ződ selyem szoknyámat,

Tekerjem fejemre gyenge fátyolomat,
Hadd huzzam lábomra sárga papucsomat . . .

Megrugta az ajtót, mindjárt behasada.
— Mé sirtál, mé sirtál, gyenge rác menyecske?

— Nem sirtam, nem sirtam, konyhán foglalkodtam,
Konyhán foglalkodtam, cserefát égettem,
Cserefának füstje huzta ki az könyvem.

— Hol vadtok, hol vadtok, legjobbik kocsisom?
Fogd be egybe mindjárt hat szép paripámat;

Tedd fel asszonyodat; hónap nyóc órakor
Hónap nyóc órakor légy rózsa-mezőbe,
Légy rózsa-mezőbe, az fővevő-helybe!

— Ha fejemet veszed, vagy csak vérem veszed,
Vedd fel az fejemet, tedd az tarsalyodba,

Tedd az tarsalyodba, vigy el Móduába.
Móduai Mártonnak tégy az asztalára.

Ebéden, vacsorán legyek az asztalán,
S jó reggel hajnalba tégy ki az kapuba:

Vegyen példát róla minden apa, anya,
Ne adja gyermekét nagy hideg havasra,
Nagy hideg havasra, nagy tüzes tolvajnak...

Kadicsfalva (Udvarhely)

56

A NAGY HEGYI TOLVAJ

(A zsivány felesége)

— Istenem, istenem, áraszd meg a vizet,
Hadd vigyen el éngem apám kapujára,
Hadd hajtson el éngem anyám asztalára,
Hadd panaszoljam el én sok panaszimat:

Anyám, édesanyám, mért adtál el éngem
Nagy hideg havasra nagy hegyi tolvajnak,
Úton elállónak s ember-megfosztónak,
Ki most es oda van embert gyilkorolni.

Egy vöröshagymáért nem szánja az embert,
Egy vöröshagymáért nem szánja az embert,
Egy pénzér, kettőér nem szán vért ontani,
Egy pénzér, kettőér nem szán vért ontani.

Hegyek és völgyek közt van az én lakásom,
Csendes folyóviznek csak zúgását hallom.
A csendes folyóvíz télen megaluszik,
De az én bánatom soha meg nem nyugszik.

Már megunta lábam márvány követ nyomni,
Márvány követ nyomni, véres ruhát mosni.
Márvány követ nyomni, véres ruhát mosni,
Sok ártatlan vérit vizen eleresznyi.

Adta volna isten, ne láttalak vóna,
Híredet-nevedet ne hallottam vóna.
Adta volna isten, ne láttalak vóna,
Híredet-nevedet ne hallottam vóna...

— Mér sirsz, asszony, mér sirsz, tán anyádhoz jártál,
Vaj anyád járt ide, vaj te jártál hojzá?
— Nem sírok, nem sírok, anyámhoz se jártam,
Anyámhoz se jártam, anyám se járt ide:
Cserefát égettem, gyereket rengettem,
Cserefának füstje húzta ki a könyvem...

Levivé pincébe s elvágá a nyakát.
— Apám, édesapám, hol van édesanyám?
— Hallgass, fiam, hallgass, majd eléjő anyád,
Majd eléjő anyád, úgy ebéd tájékán.

— Apám, édes apám, eljött egy ebédtáj,
Eljött egy ebédtáj, még sincs édesanyám...
Levivé pincébe, elvágá a nyakát.
Elvágá a nyakát: — Itt van édesanyád!

Csíkjenőfalva (Csík)

57

A HÍRES TOLVAJ

(A zsivány felesége)

Jőjj meg Duna, jőjj meg! jőjj meg Duna, jőjj meg,
Záporval, eszővel, sz ez én könyveimmel.

Hajts el Duna, hajts el, hajts el Duna, hajts el,
'z apám kapujába, 'z apám kapujába,

Hogy rikojthasszom meg, hogy rikojthasszom meg:
Apám, édesz apám! apám, édesz apám,

Kinek adta lányát! kinek adta lányát:
Hiresz tolvaj után, hiresz tolvaj után!

Ki moszt isz odavan, ki moszt isz odavan
Nagy utat állani, nagy utat állani,

Készeket megfenni, készeket megfenni,
Örmény papot ölni, örmény papot ölni!

Anyám, édesz anyám! anyám, édesz anyám,
Mikor engem csántál, mikor engem csántál,

Csinálhattál lenne, csinálhattál lenne
Egy mármur kövecskét, egy mármur kövecskét,

Kit e patak mossa, kit e patak mossa...
Anyám, édesz anyám! anyám, édesz anyám,

Mikor förösztgettél, mikor förösztgettél
Gyenge meleg vizbe, gyenge meleg vizbe,

Förösztthettél lenne, förösztthettél lenne
Buzgó forró vizbe, buzgó forró vizbe.

Mikor kötözgettél, mikor kötözgettél
Gyenge gyócsruhába, gyenge gyócsruhába,

Kötözgettél lenne, kötözgettél lenne
Tüzes parazsába, tüzes parazsába.

Anyám, édesz anyám! anyám édesz anyám,
Mikor rengetgettél, mikor rengetgettél,

Mikor rengetgettél, mikor rengetgettél
Rengő bőlcsecskébe, rengő bőlcsecskébe,

Rengethettél lenne, rengethettél lenne
Hét singnik be földbe, hét singnik be földbe.

Megunta két karom, megunta két karom
Véresz ruhát mosni, véresz ruhát mosni,

Jajszóval szujkolni, jajszóval szujkolni,
Könnyűvel áztatni, könnyűvel áztatni.

Megunta két fülem, megunta két fülem
Ződ erdő zugászát, ződ erdő zugászát,

Vadmadár szólászát, vadmadár szólászát,
Puska ropogászát, puska ropogászát...

Bogdánfalva (Moldva)

58

AZ ÚTONÁLLÓ

(A zsiványfelesége)

— Minden édesanya meggondolja magát,
Hogy kinek adja el szép hajadon lányát! —
Engem is eladott az én édesanyám
Egy utonállónak, egy embergyilkosnak,
Aki minden éjjel elszökik mellőlem
Utakat állani, embereket ölni;
Minden éjfél-tájban odahozza mellém,
Odahozza mellém a véres ruháját...

— Társam, édes társam, vidd el ezt a ruhát
A sötét barlangba, a vizes patakba.
Ott is ugy ereszd le, senki meg ne lássa,

Még a madarak se szóljanak reája.
Ugy mosd ki, ugy mosd ki, zuhanja se halljon,
Zuhanja se halljon, csöpp vize se lásson!

— Társam, édes társam, sírtál te valahol?
— Nem sírtam, nem sírtam, én uram, én uram . . .
Cserfa füstje fogta kökény-kék szememet,
Annak lángja csapta piros két orcámat.

— Társam, édes társam, mért sírtál, mért sírtál?
— Apámtul izentek, menyegzőbe menjek, —
Öcsém házasítják, hugom férjhöz adják.

— Társam, édes társam, mit vissz ajándékot?
— Uram, édes uram, egypár viasz-gvertyát.
Ugy van ott a szokás: ha lányt férjhözadnak,
Legényt házasitnak — viasz-gyertyát adnak.

— Társam, édes társam, mitől van, mitől van:
Atyád erdejében madarak sem szólnak?
— Uram, édes uram, ugy vagyon a szokás:
Mikor lányt eladnak, madarak sem szólnak.

— Társam, édes társam, mitől van, mitől van:
Atyád mezejében ekén nem szántanak?
— Uram, édes uram, ugy vagyon a szokás:
Mikor lányt eladnak, se vetnek, se szántnak.

— Társam, édes társam, mitől van, mitől van:
Atyád városában nagyon harangoznak . . .!
— Uram, édes uram, ugy vagyon a szokás:
Mikor lányt eladnak, hirharangot huznak.

— Társam, édes társam, mitől van, mitől van:
Atyád udvarában én sok népet látok . . .!
— Uram, édes uram, ugy vagyon a szokás:
Mikor lányt eladnak, szép sereggel járnak.

— Társam, édes társam, mitől van, mitől van:
Atyád udvarában nagy jajgatást hallok . . .!
— Uram, édes uram, ugy vagyon a szokás:
Mikor lányt eladnak, jajszóval siratnak.

— Fogjátok, vigyétek tömlöc fenekére:
Atyámat megölte, anyámat megölte!
Vigyétek, tegyétek tömlöc fenekére:
Öcsémet megölte, hugomat megölte!

Kánya (Tolna)

59

ANGOLI BORBÁLA

(A szégyenbe esett lány)

Angoli Borbála kis szoknyát varatott,
Elül kurtábbodott, hátul hosszabbodott.

Elül kurtábbodott, hátul hosszabbodott,
Szép karcsú dereka egyre vastagodott.

— Lányom, lányom, lányom, Angoli Borbála,
Mi dolog lehet a: kerek-aljú szoknya

Elül kurtábbodik, hátul hosszabbodik,
Szép karcsú derekad egyre vastagodik.

— Szabó nem jó szabta, varó nem jó varrta,
Ez a szobaleány reám nem jól adta.

— Lányom, lányom, lányom, Angoli Borbála,
Mi dolog lehet a: kerek-aljú szoknya

Elül kurtábbodik, hátul hosszabbodik,
Szép karcsú derekad egyre vastagodik?

— Anyám, anyám, anyám, Vándorvári Kati,
Folyóvizet ittam, attól vastagodom.

— Lányom, lányom, lányom, Angoli Borbála,
Mi dolog lehet a: kerek-aljú szoknya

Elül kurtábbodik, hátul hosszabbodik,
Szép karcsú derekad igen vastagodik?

— Mit tűröm-tagadom, csak ki kell vallanom:
Gyöngyvári úrfitól, attól vastagodom.

— Pandúrok, jöjjetek, fogjátok, vigyétek,
Fogjátok, vigyétek, börtönbe tegyétek,

Tizenhárom napig sem enni, sem inni,
Sem enni, sem inni, sem pedig aludni . . .

Tizenharmad napra előjön az anya:
— Eszel-e vagy iszol, vagy pedig aluszol?

— Nem eszem, nem iszom, sem pedig nem alszom,
Csak egy órát engedj, levelem had' írom..

Levelem had' írom Gyöngyvári úrfinak,
Gyöngyvári úrfinak, kedves galambomnak . . .

— Jó estét, jó estét, ösmeretlen anyám,
Hol vagyon, hol vagyon az én kedves babám?

— Kinn van a kiskerben gyöngyvirágot szedni,
Bús koszorút kötni, a fejére tenni.

— Nincsen ott, nincsen ott, ösmeretlen anyám.
Mondja meg, hol vagyon az én kedves babám?

— Mit tűröm-tagadom, csak ki kell vallanom:
Benn van a szobában, fekete-szín padon.

Bemegy a vőlegény, bemegyen sietve,
Veszi a nagykését, szegezi szívének:

— Vérem a véreddel egy patakot mosson,
Szívem a szíveddel egy sírba nyugodjon.

Szívem a szíveddel egy sírba nyugodjon,
Lelkem a lelkeddel egy istent imádjon.

Vésztő (Békés)

60

HANGOLI BORISKA

(A szégyenbe esett lány)

— Lányom, éldes lányom, mi lelte (a) ruhádot?
Elől rövidedik, hátul hosszabbodik!

— Szabó nem jó szabta, varró nem jó varrta —
Verje meg az isten, jaj de elrontotta!

— Vigyétek, ördögök, nyakavágó hídra,
Vigyétek lányomat, nyakavágó hidra!

— Anyám, édesanyám, csak egy órát várjon,
Csak egy órát várjon, míg levelem írom . . .

— Fecskécském, fecskécském, vidd el levelecském,
Vidd el levelecském Gyöngyvári urfinak.

Ha délbe érsz oda, tedd a tányérjára,
Ha este érsz oda, tedd a párnájára —

Tudom elolvassa, könnyével áztatja,
Sűrű könnyeitől a betüt nem látja...

— Kocsisom, kocsisom, leggyorsabb kocsisom,
Fogd be a hat lovat, azt is a legjobbat!

Te legyél villámlás, én meg csak sillámlás —
Életbe találjuk Hangoli Boriskát!...

— Jó napot, jó napot, ismeretlen anyám!
Hol vagyon, hol vagyon Hangoli Boriska?

— Elment a Tiszába zsebkendőket mosni,
Gyöngyvári urfinak azzal kedvezkedni.

— Mindenütt bejártam, seholsem találtam!
Hol vagyon, hol vagyon Hangoli Boriska?

— Elment a kiskertbe gyöngyvirágot szedni,
Gyöngyvári urfinak azzal kedvezkedni.

— Mindenütt bejártam, seholsem találtam!
Hol vagyon, hol vagyon Hangoli Boriska?

— Bement a szobába asztalt teríteni,
Asztalt teríteni, tálat borongatni.

— Már ott is bejártam, seholsem találtam!
Hol vagyon, hol vagyon Hangoli Boriska?

— Mit tűröm-tagadom, ha ki kell vallanom:
Szobájában alszik, nyoszolyában nyugszik.

Belép a vőlegény, nyúl a kebelibe,
Kiveszi a nagy kést, szúrja a szívébe:

— Ha ettéd nem lettem, a másé se legyek!
Vérem a véreddel egy patakot mossék,

Testem a testeddel egy sírba nyugodjék,
Lelkem a lelkeddel egy istent imádjék.

Engem temessenek templom elejibe,
Hangoli Boriskát templom közepibe,
A mi kisdedünket az oltár elejibe!

Bárna (Nógrád)

61

GYÖNGYVÁRI KATICA

(A szégyenbe esett lány)

— Istenem, istenem, ugyan mi lelt engem!
Három rőf pántlika körűl nem ér engem!
Eddig egyet vettem: bokorra kötöttem,
De már hármat vettem: bokrot nem köthettem!

— Lányom édes lányom, Gyöngyvári Katicám,
Hogy van a te ruhád:
Elől rövidedik, hátúl hosszabbodik?!

— Anyám, édesanyám, kedves édesanyám, —
Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta!

— Lányom, édes lányom, Gyöngyvári Katicám —
Szabó is jól szabta, varró is jól varrta...
Verje meg az isten a te rosszvoltodat!

— Anyám, édesanyám kedves édesanyám —
Aki a nagyhétben hétszer megkéretett,
Attól van énnekem héthónapos terhem...

— Lányom, édes lányom, de nagy szajha lettél!
Engem a házamba megszégyenitettél! —
Vigyétek, vigyétek! Katonák, vigyétek!
Mélységes tömlöcöm mélyére tegyétek! —

— Lányom, édes lányom, Gyöngyvári Katicám —
Ugyan mit álmodtál e hosszu éjtszakán!...

— Az én sárga keztyűm az én kezemen volt,
Az én piros cipőm az én lábamon volt...

— Lányom, édes lányom, Gyöngyvári Katicám —
A te sárga keztyűd: lesz a kimulásod,
A te piros cipőd: lesz a vérontásod!

— Engedjetek egyet: hadd irok levelet
Az én galambomnak, Árhádi Jánosnak!
Az én hüvelyk-ujjam: az én iró pennám,
Az én könnyhullásom: az én iró tentám. —
Hollóm, édes hollóm, vidd el levelemet
Az én galambomnak Árhádi Jánosnak...

— A hollótúl ne küldd, mert a holló olyan:
Ahol dögöt talál, ott mindenütt leszáll...

— Szarkám, édes szarkám, vidd el levelemet
Az én galambomnak, Árhádi Jánosnak...

— A szarkától se küldd, mert a szarka csacska,
Titkos verseidet nem igen tagadja...

— Fecském, édes fecském, vidd el levelemet
Az én galambomnak, Árhádi Jánosnak!
Ha útban találod: tedd a jobb vállára,
Ha otthon találod: tedd a tányérjára... —

— Kocsisom, kocsisom, kedves fullajtárom,
Fogd be a lovakat a fekete gyászba, —
Most viszik galambom a halál-órára! —
Testem a testeddel egy sirban nyugodjon!
Vérem a véreddel egy patakot folyjon!
Lelkem a lelkeddel egy istent imádjon!

(Csongrád)

62

FODOR KATALINA

(A szégyenbe esett lány)

— Lányom, ides lányom, Fodor Katalina,
Micsoda dolog az: a te rásaszoknyád

Micsoda dolog az: a te rásaszoknyád
Elő rövidedik, hátó hosszabbodik?!

— Anyám, ídesanyám, Sár-Fodor Péterné,
Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta!

— Lányom, ídes lányom, Fodor Katalina,
Micsoda dolog az: a te rásaszoknyád —

Micsoda dolog az: a te rásaszoknyád
Elő rövidedik, hátó hosszabbodik?!

— Anyám, ídesanyám, Sár-Fodor Péterné,
Sem tűröm-tagadom, el sem tagadhatom:

Bizony, van énnekem héthónapos terhem
Hedervári Györgytől, Györgyvári Jánostól...

— Fogjátok, vigyétek ezt a híres kurvát
A setét temlöcbe, a setét temlöcbe!

Tizenharmad napig se innya, se ennyi,
Se innya, se ennyi ne adjatok neki,

Tizenharmad napra magam is elmegyek,
Magam is elmegyek az ő haláláre... —

— Lányom, ídes lányom, Fodor Katalina,
Élő-e vagy haló a setét temlöcbe?!

— Anyám, ídesanyám, sem ílek, se halok,
Se ílek, se halok, csak istent imádok.

Az íjjel álmomban bizony azt álmodtam:
Térgyig veres köntös vót az én nyakamba.

Sárga cipellőim vótak az lábomba,
Kétágú korbácska vót az én kezembe...

— Lányom, ides lányom, Fodor Katalina:
Te veres köntösöd a te piros víred,

Sárga cipellőid a te sárga színyed,
Kétágu korbácskád: a te két hóhérod!

— Istenem, istenem, kűdd el angyalkádot,
Kűdd el angyalkádot madarka képibe:

Hagy írjak cídulát Hedervári Györgynek,
Hedervári Györgynek, Györgyvári Jánosnak...

Madarkám, madarkám, én ídes madarkám,
Vidd el levelemet Hedervári Györgynek!

Hogyha oda elírsz, szállj az ablakjába,
Szállj az ablakjába, tedd a tányérjába...

— Szolgáim, szolgáim, én ídes szolgáim,
Fogjátok lovaim, hogy menjek utánna!

Hajtsad, kocsis, hajtsad hat zabos paripám,
Csak íletbe írjem Fodor Katalinám! —

Fene megeszi is hat zabos paripám,
Csak íletbe írjem Fodor Katalinám!

Kedves jó barátim, micsoda sereg ez,
Micsoda sereg ez, ez a setét sereg?

— Fodor Katalinát most viszik vesztenyi,
Fodor Katalinát most viszik vesztenyi...

— Anyám, ídes anyám, Sár-Fodor Péterné,
Elöletted lányod, utána engemet! —

Egyiket temették napkeletje felől,
Másikat temették napnyugotja felől.

Egyiknek a sírján két szál rozmaring nyőtt,
Másiknak a sirján két pár gilice kőtt...

Ghymes (Nyitra)

FODOR KATALINA

(A szégyenbe esett lány)

— Lányom, édös lányom, Fodor Katalina,
Micsoda dolog a, micsoda dolog a:
Kerekalju szoknyád hátul hosszabbodik,
Elül rövidödik?!

— Anyám, édös anyám, kedves szülődajkám,
Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta...
— Szabó is jól szabta, varró is jól varrta!...
Kocsisim, kocsisim, kedves szép szógáim,
Fogjatok loakat a hintó elejbe,
Vigyétök, vigyétök ezt a szajha ringyót
Tömlöc fenekére!

Elvitték... Nénje vót, odamönt.

— Húgom, édös húgom, Fodor Katalina,
Élsz, vagy mög is hóttál?
— Még életbe vagyok, isten jóvoltjábúl...
— Irtad-e leveled váradi kis úrnak,
Kedves galambodnak?

— Irnám levelemet, de levelem nincsen...
— A szép ujjad legyen pennád,
A szép könnyed legyen téntád,
A szép tenyered legyen leveled...

— Megírtam levelem... elkünném szarkátul...
Szarka csacska madár, ki találja csacsogni...
Elkünném varnyútul... varnyú dögre talál,
Ott találja felenni...
Elküdöm föcskétül... föcske firizs madár!
Ha délkor érsz oda, tedd a tányérjára,
Ha este érsz oda, tedd az vánkossára!...

Éppen délkor ért oda, mikor a nagykalány kezébe vót a váradi kis úrnak.

A kalány a kezébűl kifordút,
A könny a szömébűl kihördűt.
— Kocsisim, kocsisim, kedves szép szógáim,
Vigyetök, vigyetök bécsi kisasszonyhon,
Kedves galambomhon!

Befogtak. Sok aranyat vitt magával. Az úr a lány édösanyjához ment.

— Jolnapot, jolnapot, hercegné asszonyom!
Ne fogadja istent váradi kis úrtul!
Mondja meg, mondja meg,
Hol van a bécsi kisasszony,
A kedves galambom...
— Mast kűdtem, mast kűdtem aranyos nagy kerbe!

Kereste, de nem találta.

— Jolnapot, jolnapot, hercegné asszonyom!
Ne tegyen bolonddá! mondja mög, hol vagyon
A bécsi kisasszony, a kedves galambom...
— Mast kűdtem, mast kűdtem aranyos kis kútra!

— Jolnapot, jolnapot, hercegné asszonyom!
Ne fogadja istent váradi kis úrtul!
Ne tegyen bolonddá: mondja mög, mondja mög,
Hol van a bécsi kisasszony,
A kedves galambom?
— Mast kűdtem, mast kűdtem aranyos nagy kútra!

— Jolnapot, jolnapot! fogadja el istent
Váradi kis úrtul...
Hol vagyon, hol vagyon a bécsi kisasszony,
A kedves galambom...
— Mast kűdtem, mast kűdtem azt a szajha ringyót
A hóhér elibe!

— Hávalósi hóhér vötte el a fejét?
— A sopronyi.

— Ha azét elvötte, enyémet is vögye!
Véröm a vérével egy patakon folyjon,
Lelköm a lelkével egy istent szógáljon,
Testöm a testével egy födbe nyugodjon...

Két szál verág nőtt a síron. Az asszony a vőjeét le tudta szakasztani, a lányáét nem.

— Kimenj, pogány, kimenj az isten házából!
Van énnéköm házam, terétött asztalom
A mönnybe!
De van ugyan néköd pokónak mélyébe,
Élös borotvábul és vas-gerebenbül!...

Szaporca (Baranya)

64

FODOR KATALINA

(A szégyenbe esett lány)

— Lányom, édes lányom, Fodor Katalina,
Mi lélte szoknyádat?
Elül rövidödik,
Hátul hosszabbodik!

— Anyám, édesanyám, szabó nem jól szabta,
Szabó nem jól szabta,
Varró nem jól varrta,
Varró nem jól varrta.

— Lányom, édes lányom, szabó is jól szabta,
Szabó is jól szabta,
Varró is jól varrta,
Varró is jól varrta.

— Anyám, édesanyám, mit tűröm-tagadom,
Mit tűröm-tagadom,
Csak ki kell vallanom,
Csak ki kell vallanom:

Gyöngyvári Jánosnak, Gyöngyvári Jánosnak
Nyolchónapos terhe,
Gyöngyvári Jánosnak
Nyolchónapos terhe.

— Fogjátok, vigyétek tömlöc fenekére,
Tömlöc fenekére,
Tizenötöd napig
Kemény vasra verve!

Tizenötöd napra odaméne bátyja,
Odaméne bátyja
Tömlöc ajtajára,
Tömlöc ajtajára.

— Hugom, édes hugom, Fodor Katalina,
Élsz-e vagy meghaltál?
Hugom, édes hugom,
Élsz-e vagy meghaltál?

— Bátyám, édes bátyám, se élek, se halok,
Se élek, se halok,
Csak itten nyavalygok,
Csak itten nyavalygok.

— Hugom, édes hugom, Fodor Katalina,
Irjad leveledet
Gyöngyvári Jánosnak,
Kedves szeretődnek!

— Bátyám, édes bátyám, de még tollam sincsen,
De még tollam sincsen!
— Legyen a te tollad
Az ujjad hegyei.

— Bátyám, édes bátyám, de még téntám sincsen,
De még téntám sincsen!
— Legyen a te téntád
A sűrü könnyeid!

— Bátyám, édes bátyám, de még postám sincsen,
De még postám sincsen!
— Legyen a te postád
A csacsogó fecske!

— Bátyám, édes bátyám, írom levelemet,
Irom levelemet
Gyöngyvári Jánosnak,
Kedves szeretőmnek.

— Istenem, istenem, visznek vesztőhelre,
Visznek vesztőhelre,
Simeon-mezőre,
Simeon-mezőre!

— Fecském, édes fecském, vidd el levelemet,
Vidd el levelemet
Gyöngyvári Jánosnak,
Kedves szeretőmnek!

Ha odaérsz reggel, szállj az ágyfájára,
Szállj az ágyfájára!
Ha odaérsz délbe,
Szállj a tányérjára!

Ha odaérsz este, ha odaérsz este,
Szállj az asztalára!
Ha odaérsz este,
Szállj az asztalára!

Odaére délbe, rászállt tányérjára,
Rászállt tányérjára, —
Gyöngyvári Jánosnak
Kiesett kalánya.

A Gyöngyvári János mindjár lóra üle,
Mindjár lóra üle, —
Simeon mezőre
Azonnal elméne.

Piros bécsi kendőt ottan löbögtette,
Ottan löbögtette, —
Kedves szeretőjét
Evvel megmöntötte.

— Szívem szép szerelme, Fodor Katalina,
Jőjj hát most közelebb,
Jőjj hát most közelebb!
Szívemre ölellek.

Odaméne hozzá, karjára ölelte,
Karjára ölelte...
A szép szerelmes pár
Életét vesztötte.

Egyiket temették ótár elejébe,
Ótár elejébe, —
Másikat temették
Ótár hátujába.

Kinyőtt a sírjukon két szép rozmaringszál,
Két szép rozmaringszál, —
Az is összeborul,
Az is összeborul.

Odaméne anyja, odaméne anyja
Lányát siratgatni, —
Odaméne anyja
Lányát siratgatni.

A rozmaringszálrul letörött egy ágat,
Letörött egy ágat, —
A vércsöpp utána
Azonnal kicsordult.

— Lányom, édes lányom, Fodor Katalina,
Kelj föl a sirodbul,
Kelj föl, édes lányom,
Kelj föl a sirodbul!

— Anyám, édes anyám, hagyj békét holtomnak,
Hagyj békét holtomnak:
Ha élnem nem hagytál,
Hagyj békét holtomnak!

Magyaregregy (Baranya)

65

SALLAI SZÉP KATA

(A halálra táncoltatott lány)

Táncónak, táncónak a sári legények
A sári ivóba, —
Köztök van, köztök van Darvas Kis Kelemen.
Nem eszik, nem iszik, sem a táncba nem áll.

Elmentek, elmentek a sári legények
Sári béróného, Sallai Katáho:
— Jó napot, jó napot, jó sári béróné,
Elgyöttönk, elgyöttönk,
Sári béróného, Sallai Katáho...

— Anyám, éldesanyám, gazdag éldesanyám,
Hozza be hát nekem azt a bályi ruhám:
Aranyfejő pártám, kis kamuka szoknyám,
Keskenytalpó csizmám!...

Elmentek, elmentek a sári legények
A sári ivóba.
— Gyere hát táncóni, sári béró lyánya,
Sallai szép Kata!
— Nem menek, nem menek, Darvas Kis Kelemen:
Piszkos a te ruhád, szennyes leszek tőle!

— Másodszor is mondom: gyere hát táncóni
Sári béró lánya, Sallai szép Kata!
— Nem menek, nem menek Darvas Kis Kelemen:
Piszkos a te ruhád, szennyes leszek tőle!

— Még harmadszor mondom: gyere táncba, gyere,
Sallai szép Kata!
Csufot tettél rajtam: csufot teszek rajtad!

— Anyám, éldesanyám!
Hozza be hát nekem azt a bályi ruhám!
A selyem kalapom, a bársony kabátom, —
A zsebit rakja meg aranyval, ezüstvel!...

— Gyere hát táncóni, sári béró lyánya,
Sallai szép Kata!
Muzsikás, muzsikás, tyizenkét muzsikás:
Ha este mehhuzod — regvő legyen végi!
Ha regvő mehhuzod — este legyen végi!

— Eressz el, eressz el, Darvas Kis Kelemen!
Aranyfejő pártám a fejembe dagadt...
— Dehogy eresztelek: hétszer kérettelek, —
Ha nekem nem adtak, másnak se adjanak!...
Muzsikás, muzsikás, tyizenkét muzsikás:
Ha regvő mehhuzod — este legyen végi!
Ha este mehhuzod — regvő legyen végi!

— Eressz el, eressz el, Darvas Kis Kelemen!
Kis kamuka szoknyám derekamra dagadt...
— Dehogy eresztelek: hétszer kérettelek, —
Ha nekem nem adtak, másnak se adjanak!...
Muzsikás, muzsikás, tyizenkét muzsikás:
Ha regvő mehhuzod — este legyen végi!
Ha este mehhuzod — regvő legyen végi!

— Eressz el, eressz el, Darvas Kis Kelemen!
Vékonytalpó csizmám telyi aludt vérvel...
— Dehogy eresztelek: hétszer kérettelek, —
Ha nekem nem adtak, másnak se adjanak!...
Muzsikás, muzsikás, tyizenkét muzsikás:
Ha regvő mehhuzod — este legyen végi!
Ha este mehhuzod — regvő legyen végi!

— Eressz el, eressz el, Darvas Kis Kelemen —
Jaj, má odavagyok! mingyá szörnyűthalok!
Fogjatok meg engem jó lyány-pajtásnéim,
Vigyetek el engem sári béróného,
Az éldesanyámho...
Nyisd ki, anyám, nyisd ki leveles kapudot...
Vesd me' nekem, vesd me' a fekvő ágyamot...
Keresd is ki nekem a haló ruhámot...

— Anyám, éldesanyám, ugyan kinek huzzák
A hármas harangot?
— Fiam, éldes fiam, Darvas Kis Kelemen:
Sári bérólyánynak, Sallai Katának...

— Jó napot, jó napot, jó sári béróné!
Elgyöttem még egyszer sári béróného,
Sallai Katáho...

Ekkor Darvas Kis Kelemen reáborult a Sallai szép Kata holttestére, és ott halt meg.

(Nógrád, Salgó-vidék)

SÁRI BÍRÓ LÁNYA

(A halálratáncoltatott lány)

— Jónapot, jó napot Sári bírónénak,
Sári bírónénak, a Kati lányának!

— Jőjj be, Kati lányom, legények hivatnak,
Sári városában lakodalmat laknak.

— Nem mék anyám, nem mék, mer tudom, nem jó lesz
Árvadi Jánosnak lakodalma most lesz.

— Vedd föl, Kati lányom, finom selyem szoknyád,
Húzd a lábaidra, húzd karmazsin csizmád.

Tíz pár aranygyűrűd rakd az ujjaidra,
Hadd szakadja szívit kedves galambodnak.

— Jó estét, jó estét, Árvadi Jánosnak!
Én is megérkeztem a lakodalomba.

— Gyere velem táncra, egy kis mulatságra.
— Nem megyek én kenddel, mer zsíros az ingujj.

— Gyere velem táncra, egy kis mulatságra!
— Elmegyek én kenddel, nem zsíros ingujja.

— Huzd rá, cigány, délig, déltül fogva estig,
Estétül hajnalig, világos viradtig!

— Eresszen kend mán el, mer mingyán meghalok,
Finom selyemszoknyám testemhöz ragadott!

— Nem bánom, meghalsz is, világból kimégysz is:
Ha enyém nem lettél, másé se lehessél!

— Huzd rá, cigány, délig, déltül fogva estig,
Estétül hajnalig, világos viradtig!

— Eresszen kend mán el, mer mingyán meghalok:
Tíz pár aranygyűrű ujjamra dagadott!

— Nem bánom, meghalsz is, világból kimégysz is:
Ha enyém nem lettél, másé se lehessél!

— Eresszen kend mán el, mer mingyán meghalok:
A csizmám szárában a vér megaludott!

— Nem bánom, meghalsz is, világból kimégysz is:
Ha enyém nem lettél, másé se lehessél!

— Huzd rá, cigány, délig, déltül fogva estig,
Estétül hajnalig, míg ki nem terítik!

— Fogjál, kocsis, fogjál, gyerünk hamar haza . . .
Nyisd ki, anyám, nyisd ki leveles kapudat,

Bontsd el, anyám, bontsd el paplanos ágyadat,
Hadd pihentessem el fáradt tagjaimat.

— Jó napot, jó napot Sári bírónénak,
Sári bírónénak, a Kati lányának !

Ugyan, kedves anyám, hogy van már a Kati?
Ugyan, kedves anyám, hogy van már a Kati?

— Jól van már a Kati, nincs is semmi baja,
Ki is van terítve a ház közepibe!

Csináltatsz-e neki diófa-koporsót?
— Csináltatok, anyám, márványkő-koporsót!

— Meghúzatod-e már a hármas harangot?
— Meghúzatom, anyám, mind a tizenhatot!

— Kiviteted-e hát valamily gödörbe?
— Kivitetem, anyám, gyászos temetőbe!

— Kiviteted-e hát valamily koldussal?
— Kivitetem, anyám, tizenhat zsandárral!

Átkozott az apa, hétszerte az anya,
Ki egyetlen lányát a bálba bocsátja.

Este elereszti, reggel sem keresi,
Harmadnapra pedig halva viszik neki . . .

Tápiószele (Pest)

67

SZERETŐ, PÁRJÁVAL

(A halálra táncoltatott lány)

— Jó estét, jó estét, csaplárosné asszonyság!
Hol van az Erzsi babám? Talán le is fekidt már!

— Lefekidt, lefekidt szép paplanos ágyába.
— Menjen csak bé s kőtse fel, s készítse el a bálba!

Bémene, felkőté, elkészíté a bálba,
Piros bárson cipőjét felhuzá a lábába.

Elindult, elindult Erzsi babám a bálba,
Akkor az ég felette bé es borult humályba.

Béborult, béborult, el es setétedett már,
Akkor az Erzsi babám el es keseredett már.

Bémene, bémene, hosszúpadra leüle, —
Akkor a két nagy legén a cigánra tekinte.

— Hujzad, cigán, hujzad! hujzad cigán, regvelig!
Regvelig, nyóc óráig Erzsi babám nem nyugszik!

— Erejsz ki, erejsz ki, erejsz ki, hogy hűljek ki!
Piros bárson cipőmből az aludt vért öntsem ki!

— Ne menj ki, ne menj ki, ne hűtsd ki te magadot:
A két arany gyürüdöt az ujjadba dagasztod! —

— Leányok, leányok, most rollam tanóljatok:
Szeretőt tük párjával többet sose tartsatok!

Átkozott, átkozott, átkozott az az anya,
Ki az édes leányát a bálba odaadja! . . .

Harangoznak délre, de nem déli ebédre,
Hanem az Erzsi babám most teszik bé a fődbe.

Lécped (Moldva)

68

CSÁTI BÍRÓ LÁNYA

(A halálra táncoltatott lány)

— Jó estvét, jó estvét, Csáti birónéja!
— Adjon isten, adjon, Palkó Péter fia.

— A lányaér jöttem, egy legény hivatja,
Egy legény hivatja, egy pár táncra hívja.

— Őtözz, lányom, őtözz, ne legyél oly gyermek,
Mert mit gondolnak a legények felőled!

Őtsd föl magadra az égszin selyemruhád,
Húzd fel a lábadra szép karmazsin csizsmád,

Rakd fel az ujjadra tíz pár aranygyűrőd,
Hagy hasíjja ketté szeretődnek szívét! . . .

— Jó estét, jó estét, hát minek hivattál?
— Ül le mellém, ül le, maj megtudod mingyá.

Húzd rá, cigány, húzd rá estvétől éjfélig,
Éjféltől hajnalig, hajnal hasadtáig!

— Bucsájj mán, bucsájj mán, te átkozott lélek,
Mingyá visszagyüvök, csak vetkezni megyek.

Égszin selyemruhám testemhez tapadva,
Tiz pár aranygyűrőm ujjamra dagadva,

Szép karmazsin csizsmám tele aludt vérrel . . .
— Semmi, babám, semmi, fordídd ki belűle!

— Átkozott az apa, az az édesanya,
Ki a lyányát estve a táncra bucsájja.

Estve elbucsájja, reggel várja haza,
Reggel várja haza, akkor is meghalva.

— Megvetheted mán te paplanos ágyadat,
Míg én megcsörgetem ólmos ablakodat!

Áj (Abaúj)

69

CSÁTI BÍRÓ LÁNYA

(A halálra táncoltatott lány)

— Jó estét, jó estét, Csáti biró asszony,
Talán alszik is már a kedves galambom?

— Alszik már, alszik már az utószobába,
Be is van takarva piros paplanába.

— Ha alszik, kőtse fel, kűdje el a bálba,
Kék selyem ruháját őtse fel magára.

Karmazsin csizmáját vegye a lábára.
Két pár aranygyűrűt húzzon az ujjára.

— Jó estét, jó estét, hát minek hivattál?
— Gyere, ülj le mellém, majd megmondom mindjár.

— Nem jöttem én ülni, sem pedig pihenni;
Kedves szeretőmmel egy kicsit mulatni.

— Húzd rá, cigány, húzd rá, estétől éjfélig,
Éjféltől hajnalig, hajnal hasadtáig.

— Eressz ki, bocsáss ki egy kicsit pihenni,
Karmazsin csizmámból a vért kiönteni.

— Nem lehet, nem szabad, nem lehet kimenni,
A muzsikusoknak nem szabad pihenni . . .

Átkozott az apa, az az édesanya,
Ki egyetlen lányát bálba elbocsássa.

Este elbocsássa, reggelig nem látja,
Reggel nyolc órakor halva viszik haza.

Harangoznak délre, fél tizenkettőre,
Csáti biró jányát most teszik a fődbe.

Szép selyem ruhába, szép fehér fátyolba,
Szép gyöngykoszoruja vállára van hajtva . . .

Áj (Abaúj)

70

FEHÉR ANNA

(A halálraitélt húga)

Fehér László lovat lopott
A fekete halom alatt,
Nagyot csattant szíj-ostora,
Behallatszott Gönc városba.

Gönc városa, rajta-rajta,
Fehér László el van fogva. —
Fehér Anna meghallotta,
Leszalad az istállóba:

— Fogd be, kocsis, a lovakat,
Rakjál rájuk színaranyat;
Holnap megyünk a városba,
Bátyám szabadítására . . .

— Bíró uram, aggyonisten,
Aggyonisten, aggyonisten . . .
Hoztam néked színaranyat,
Szabadítsd ki a bátyámat.

— Nem kell nékem színaranyod,
Csak egy-éjjeli hálásod:
Hálját vélem egy éjszaka,
Bátyád szabad egy órára! —

Erre Anna egyet sem szól,
Végigsiet a folyosón,
Folyosórul folyosóra,
Megy a börtön ajtajára:

— Édes bátyám, Fehér László,
Hallod, mit mondott a bíró?
Háljak véle egy éjszaka,
Szabad leszel egy órára...

— Ne hálj véle, a huncuttal,
Akasztófára valóval!
Néked lányságodat veszi,
Bátyádnak fejit veteti!...

Erre Anna semmit sem szól,
Végigsétál a folyosón,
Folyosórul-folyosóra,
Megy a bíró szobájába...

— Éjfél után egy órakor
Mi csörög az udvarodon?
— Lovad viszik itatóra,
Zabla csörög a szájába!

Erre Anna semmit nem szól,
Végigsiet a folyosón,
Folyosórul-folyosóra,
Megy a tömlöc ajtajára.

— Fehér László, édes bátyám,
Aluszol-e, vagy meghaltál?
Felelik a többi rabok:
— Ne keresd itt a bátyádat...

Zöld erdőbe, zöld mezőbe,
Akasztófa tetejébe...
Erre Anna semmit nem szól,
Sírva sétál a folyosón:

— Átkozásom nem szokásom,
De ha megfog, azt se bánom:
Mosdóvized vérré váljon,
Törülköződ lángot hányjon,

Tizenhárom esztendeig
Nyomjad az ágyad fenekit,
Tizenhárom szekér szalma
Rohadjon el az ágyadba,

Tizenhárom sor patika
Ürüljön ki a számodra,
Tizenhárom esztendőre
Vigyenek a temetőbe!...

Szikszó (Abaúj)

71

FEHÉR ANNA

(A halálraitélt húga)

Fehér László lovat lopott,
A fekete halom alatt.
Nagyot pattant az ostora,
Meghallotta Gönc városa.

Elvitték őt Víg-Egerbe,
Víg-Egernek tömlöcébe.
Meghallotta Fehér Anna,
Hogy a bátyja el van fogva.

Mindjárt megyen Fehér Anna
A tömlöcnek rostélyára:
— Bátyám, bátyám, Fehér László,
Élsz-e még te, vagy meghóttál?
— Se nem élek, se nem halok,
Mindig rólad gondolkozok.

— Bátyám, bátyám, Fehér László,
Ki itten mostan a bíró?
— Török Miklós itt a bíró,
Az akasztófáraváló.

El is ment ő a biróhoz,
A birónak asztalához:
— Biró, biró, biró gazda,
Engedje ki a bátyámat:
Tállal mérem az aranyat,
Vékával a huszasokat.

— Nem kell nekem tál aranyad,
Sem vékával a huszasod:
Háljál velem egy éjszaka,
Kiengedem egy hónapra.

Fehér Anna nem hallgatta,
Leszaladt a rab-ajtóra:
— Bátyám, bátyám, Fehér László,
Azt mondotta itt a biró:
Háljak vele egy éccaka,
Kiszabadulsz egy hónapra.

Fehér László azt mondotta:
— Ne hálj vele egy éccaka;
Szüzességed is elveszted,
A bátyádat megöleted.

Fehér Anna nem hallgatta,
Véle hálott egy éccaka. —
Valamikor éféltájba
Nagy csörgést hall az udvarba.

— Biró, biró, biró gazda,
Mi csörög itt az udvarba?
— Lovam viszik itatóra,
Zabola csörög szájába.

Fehér Anna nem hallgatta,
Leszaladt a rab-ajtóra:
— Bátyám, bátyám, Fehér László,
Élsz-e még te, vagy meghóltál?

Megszólalt a tömlöctartó:
— Ne keresd itt a bátyádat, —
Vég erdőbe, sik mezőbe,
Akasztófa tetejébe . . .

— Biró, biró, igaz hűtlen,
Verjen meg az igaz isten:
Szüzességemet elvetted,
A bátyámat megöletted!

Mosdóvized vérré váljon,
Töllőkendőd lángot hányjon;
Töllőkendőd lángot hányjon,
A jó isten meg ne áldjon!

Kiskovácsvágása (Gömör)

72

FEHÉR ANNA

(A halálraítélt húga)

Fehér László lovat lopott
A fekete halom alatt,
Minden nyeregszerszámostul,
Csikófékkel, kantárostul.

Utána ment Gönc városa
Hogy őtet megfogni lássa,
Egész vidék faluibul
Még csak ugyan hadnagyostul.

— Isten jónap, hadnagy uram!
— Fogadj isten, édes fiam;
Kinek hivnak, édes fiam?
— Majd megmondom, hadnagy uram!

— Van-e néked apád, anyád?
Szólj igazán, csak meg ne bánd.
— Nincsen nékem apám, anyám,
Csak van nékem egy szép hugám.

A lovamnak fehér lába,
Az én húgám Fehér Anna . . .
— Nem kérdem én a lovadat,
Sem a te kedves húgodat,

Hanem kérdem a nevedet,
Különben rossz lesz teveled!
Fogjátok meg a huncfutot,
Az akasztófáravalót!

— Fehér László az én nevem,
Megmondani mindig merem,
Hogy engemet annak hívnak;
Én utánam nagyon vannak.

— Vigyétek le a tömlöcbe,
Annak is a mélységibe!
Kezét-lábát vasra verve;
Kivallatok mindent vele! . . .

Fehér Anna hogy megtudta,
Hogy a bátyja fogva volna:
— Fogd be, kocsis, a lovakat,
Tégy mellém sok aranyakat!

— Isten jó nap, hadnagy uram!
— Fogadj isten, gyöngy madaram!
Miért gyöttél, szép madaram?
— A bátyámér, hadnagy uram.

Ha a bátyámat kiadná,
Zsák arannyal kiváltanám;
Gyöngyünk, vagyonunk odadnám,
Az isten is megáldaná . . .

— Nem kell nékem zsák aranyod,
Sem a gyöngyöd, sem vagyonod:
A bátyádot kiadatom,
Ha az enyém léssz, galambom . . .

Nem szól erre Fehér Anna,
Csak elmegy a folosóra,
Folosóról a rostélra,
Hogy akadna a bátyjára.

— Isten jó nap, kedves bátyám!
— Fogadj isten, kedves húgám!
— Én kiváltlak, bátyám, téged;
A hadnagyé leszek érted.

— Ne légy azé a huncfuté,
Az akasztanivalóé:
Néked pártádat elveszi,
Bátyádnak fejét véteti! . . .

Nem szól arra Fehér Anna,
Csak elmegy a folosóra,
Folosóról palotára,
Lefekszik a nyoszolyába.

— Aluszol-e, Fehér Anna,
Édes kincsem, szép Diána?
— Nem aluszom, nem nyughatom,
Mer a lánc-zörgelést hallom.

— Csak aludjál, édes kincsem,
Te vagy rubintom, mindenem;
Szép a képed, a termeted,
Érted odadom mindenem.

Béreseim fáér járnak,
Azok nagy lármával vannak . . .
Aluszol-e, Fehér Anna,
Kipiroslott kisded alma?

Aluszol-e, Fehér Anna,
Tejbe mártott bíbor rúzsa?
— Nem aluszok, nem nyughatok,
Mer sok puskalövést hallok.

— Csak aludjál, csak nyugodjál,
Csak engem szivedbe zárjál;
Vasalt ajtóm becsapdosták,
Csattanására riadtál . . .

Fehér Anna, elaludtál,
De bátyádnak vége van már! . . .
— Hadnagy uram, hadnagy uram,
Átkozott légy, hadnagy uram!

Viz előtted megáradjon,
Sár utánad felfakadjon,
Lovad lába megbotoljon,
Tégedet a fődbe nyomjon,

Mosdó vized vérré váljon,
Kendőruhád meggyulladjon,
A kenyered kővé váljon, —
Isten soha meg ne áldjon!

Gerjen (Tolna)

73

FEHÉR ANNA

(A halálraítélt húga)

Fehér László lovat lopott
A fekete halom alatt.
Hatot fogott suhogóra
Görc városa csodájára.

Rajta, rajta, Görc városa,
Fehér László meg van fogva.
Verjünk vasat a kutyára,
Jobb kezére, bal lábára!

— Kutya betyár, add meg magad,
Vagy azt mondd meg, kinek hínak!
Kutya betyár, add meg magad,
Vagy azt mondd meg, kinek hínak!

— Az én lovam keselylábú,
Az én húgom Fehér Anna.
Nem kérdjük mink a lovadat,
Sem azt a büszke húgodat!

— Kutya betyár, add meg magad,
Vagy azt mondd meg, kinek hínak!
Kutya betyár, add meg magad,
Vagy azt mondd meg, kinek hínak!

— Az én lovam keselylábú,
Az én nevem Fehér László!
— Verjünk vasat a kutyára,
Jobb kezére, bal lábára! . . .

El is vitték jó messzire,
Sötét börtön fenekére.
El is vitték jó messzire,
Sötét börtön fenekére.

Fehér Anna meghallotta,
Hogy a bátyja be van fogva.
Parancsolja kocsisának:
— Kocsisom, fogj be hat lovat!

Kocsisom, fogj be hat lovat,
Tégy fel egy véka aranyat, —
Tégy fel egy véka aranyat, —
Kiszabaditom bátyámat! . . .

Fehér Anna nem nyúgodott,
Felszaladt a vasajtóra:
— Bátyám, bátyám, Fehér László,
Aluszol-e vagy nyúgodol?

— Se nem alszok, se nem nyugszok,
Húgom, rólad gondolkozok;
Se nem alszok, se nem nyugszok,
Húgom, rólad gondolkozok . . .

Fehér Anna nem nyúgodott,
Felszaladt a vasajtóra:
— Bátyám, bátyám, Fehér László,
Hogy hivják itten a bírót?

— Ez a bíró Horvát bíró,
Az akasztófára való!
Ez a bíró Horvát bíró,
Az akasztófára való!

Ekkor megyen Fehér Anna
Horvát bíró ablakára:
— Bíró, bíró, Horvát bíró,
Szabadítsd ki a bátyámat!

Szabadítsd ki a bátyámat,
Adok egy véka aranyat!
— Nem kell nékem az aranyad
Csak hálj vélem egy éjcaka!

Fehér Anna nem nyúgodott,
Felszaladt a vasajtóra:
— Bátyám, bátyám, Fehér László,
Azt mondta nekem a bíró:

Kiszabadul bátyád még ma,
Háljak véle egy éjcaka!
Kiszabadul bátyád még ma,
Háljak véle egy éjcaka!

— Húgom, húgom, Fehér Anna,
Ne hálj véle egy éjcaka!
Szűzességedet elveszi,
A bátyádnak fejét veszi!

Fehér Anna nem nyúgodott,
Elment a bíró házához.
Véle is hált egy éjcaka
Az aranyos nyoszolyába.

Éjféltájban egy órakor
Csörgés esett az udvaron.
— Bíró, bíró, Horvát bíró,
Mi csörömpöl az udvaron!

— Kocsisom lovát itatja,
Annak csörög zabolája!
Kocsisom lovát itatja,
Annak csörög zabolája.

Fehér Anna nem nyúgodott,
Felszaladt a vasajtóra:
— Bátyám, bátyám, Fehér László,
Aluszol-e vagy nyúgodol?

— Húgom, húgom, Fehér Anna,
Ne keresd itt a bátyádat:
Zöld erdőbe, zöld mezőbe,
Akasztófa tetejébe!

Akkor megyen Fehér Anna
Horvát bíró ablakára:
— Bíró, bíró, Horvát bíró,
Lovad lába megbotoljon!

Lovad lába megbotoljon,
Tégedet a földhöz vágjon!
Lovad lába megbotoljon,
Tégedet a földhöz vágjon!

Tizenhárom szekér szalma
Rothadjon el az ágyadba,
Tizenhárom esztendeig
Nyomjad az ágyad fenekit,

Tizenhárom doktor keze
Fáradjon ki sebeidbe,
Tizenhárom sor patika
Ürüljön ki a számodra, —

Ugye, bíró, jót kivánok?
Mosdóvized vérré váljon,
Törülköződ lángot hányjon.
Isten téged meg ne áldjon!

Vésztő (Békés)

TÖRTÉNELMI BALLADÁK, VITÉZI, BUJDOSÓ ÉS RAB-ÉNEKEK

74

SZILÁGYI ÉS HAGYMÁSI

— Pajtásom, pajtásom, kinyeres pajtásom,
Már hét esztendeje, hogy mü fogván estünk
Császár tömlecébe, két gerezd szöllőért!
Azután nem láttuk a napnak járását,
Hódnak, csillagoknak változó forgását...

Ezt ajtón hallgatta császár szép leánya.
Szóval így felmondja császár szép leánya:
— Halljátok meg szómat, két magyar úrfiak,
Apám tömlecéből szabadult ifiak:
Felfogadjátok-é, ha innen kiviszlek,
Hogy Magyarországba ingemet bévisztek?
Arra szóra mondja nagy Szilágyi Miklós:
— Bizony felfogadjuk, császár szép leánya!

Azonnal elmene császár szép leánya
Az apja házába,
A kezéhez vevé tömlecnek kócsait,
A zsebébe tevé kevés aranyait,
Sietve elmene s megnyitá az ajtót.

Megindulának ők onnan el, sietve.
Mikor mentek volna, vissza-visszanéze
Császár szép leánya.
— Halljátok meg szómat két magyar úrfiak,
Apám tömlecéből szabadult ifiak:
Imhol jön, imhol jön az atyám tábora —
Jaj, már ha elérnek, tüktöket levágnak
S ingem visszavisznek!
— Ne félj semmit, ne félj, császár szép leánya —
Münköt se vágnak le, ha kard el nem törik,
Téged se visznek el, ha az isten segít!

Azon megérkezett a kegyetlen tábor.
— Pajtásom, pajtásom, láss a küsasszonyhoz,
Ne hagyjam magunkat! . . .
Elérte a tábor, harcba mene vélle.

Egy elmenetibe gyalogösvényt vágott,
Visszajövetibe szekérutat csapott, —
A nagy táborból csak élve egyet hagyott,
Aki menne haza s a hírt mondaná meg.

Mikor az eltelék, — hogy elindulának,
Igy mondja, igy mondja Hagymási László ezt:
— Pajtásom, pajtásom, próbáljuk meg egymást,
Hogy melyiké legyen császár szép leánya!

— Halljátok meg szómat két magyar úrfiak,
Apám tömlecéből szabadult ifiak:
Érettem de soha ne vagdalkozzatok,
Hanem térdre állok — vegyétek fejemet! . . .

Azonnal azt mondja nagy Szilágyi Miklós:
— Pajtásom, pajtásom, kenyeres pajtásom —
Én neked bocsátom császár szép leányát,
Mert van nekem otthon jegyesem, gyűrűsöm,
Hüttel elkötözött hütes feleségem . . .

Err' a szóra osztán császár szép leánya
Hagymási Lászlónak ottan elmarada.
Nagy Szilágyi Miklós haza elindula,
Hagymási László is küsasszonyt elvivé . . .

(Székelyföld)

75

BIRÓ JÁNOS, BIRÓ KATA

(Két rab testvér)

Elfogának két szép rabot:
Egyik szép rab Biró János,
Másik szép rab Biró Kata.
Másik szép rab Biró Kata . . .

— Nézz te vissza, édes hugom,
Nem jönnek-e az törökök!
Nem jönnek-e az törökök,
Az törökök s az tatárok?

Nem jönnek-e az törökök,
Nem jönnek-e az tatárok?
Engem itten összevágnak,
Téged innet visszavisznek.

Bujj bé, hugom, vízmosásba,
Ott könyörögj az istennek.
Ott könyörögj az istennek,
S két karomnak győzedelmet.

S két karomnak győzedelmet,
Paizsomnak erős elmet.
S két karomnak győzedelmet,
Paizsomnak erős elmet...

Őt megsegíté az isten,
S csak egy maradt hírmondani.
Őt megsegíté az isten
S csak egy maradt hírmondani.

— Bujj ki, hugom, vízmosásból,
Induljunk el hazafelé!
Bujj ki, hugom, vízmosásból,
Induljunk el hazafelé!

Mikor mennek vala atyja kapujánál,
Szóval így felele: — Menj bé, éldes hugom!

Menj bé, hugom, menj bé az atyánk házához,
Kérj el szállást nékünk, bár az éccakára,
Bár az éccakára, bár az ajtó mellett!

— Asszonyom, asszonyom, nagyságos asszonyom,
Adjon szállást nékünk, bár az éccakára,
Bár az éccakára, bár az ajtó mellett!

Most jövünk Törökországból,
Egy bátyámmal vagyok,
Jó bátyámmal vagyok itten,
Igen megvagdalták!

— Menj ki, kódus, menj ki, mer én a kódusnak,
Mer én a kódusnak büzit nem állhatom!

Avval csak kiszalad a szegény rableány,
Udvaron találá az ő édes apját.

— Gazduram, gazduram, nagyságos gazduram,
Adjon szállást nekünk bár az éccakára,
Bár az éccakára, bár az istállóba.

Most jövünk Törökországból,
Egy bátyámmal vagyok,
Jó bátyámmal vagyok itten,
Igen megvagdalták!

— Meglehet, meglehet, te szegény rableány, —
Meglehet, meglehet, te szegény rableány...

— Hugom, éldes hugom, most mán reám hallgass:
Első kakas-szókor én lebetegedem;

Első kakas-szókor én lebetegedem;
Másod kakas-szókor egy mirigyem szökik;

Másod kakas-szókor egy mirigyem szökik,
Harmad kakas-szókor világból kimúlok.

— Bátyám, éldes bátyám, lelkem-szivem bátyám!
Mi ugyan béjártuk az Törökországot,
Vissza es eljutánk az atyánk házához.

Vissza es eljutánk az atyánk házához,
Szállást kértünk vala az éldes anyánktól.

Szóval igy felele: — Menj ki kódus, menj ki,
Mer én a kódusnak büzit nem állhatom!

Ezt ajtón hallgassa nagyobb asztal-inas,
Mondá asszonának: — Nagyságos asszonyom,
Sírást még hallottam, de ollat sohasem:

Egyik kódus meghót, másik úgy sirassa,
Egyik kódus meghót, másik úgy sirassa:

Bátyám, éldes bátyám, lelkem-szivem bátyám!
Mi ugyan béjártuk az Törökországot,
Vissza es eljutánk az atyánk házához.

Vissza es eljutánk az atyánk házához,
Szállást kértünk vala az éldes anyánktól.

Szóval így felele: Menj ki kódus, menj ki,
Mer én a kódusnak büzit nem állhatom! —

Akkor csak szalada a nagyságos asszony,
Az ajtót megnyita, szóval így felele:

— Hogyha tudtam vóna, hogy fiam s lányom vagy,
Nemhogy ajtó mellé szállást n' adtam vóna,

Nemhogy ajtó mellé szállást n' adtam vóna,
Hanem kebelemre bezártalak vóna . . .

S avval megölelé s szörnyü halált hala.

Csíkmadaras (Csík)

76

JÁNOS GYÖRGYNEK KÉT GYERMEKE

(Két rab testvér)

János Györgynek két gyermekét
Elrablották a tatárok,

János Györgynek két gyermekét
Elrablották a tatárok.

Egy szép fiát s egy leányát,
Egy szép fiát s egy leányát.

S jaj ugy viszik, mint a foglyot,
S jaj ugy viszik, mint a foglyot.

Aj, bezárták az ő öccsit,
Aj, bezárták az ő öccsit.

Könyörgötte az ő öccse,
Könyörgötte az ő öccse:

— Néném, néném, Erzsók asszony,
Vedd magadhoz tömlesz kócsát,
Eressz ki engemet innen,

Vedd magadhoz tömlesz kócsát,
Eressz ki engemet innen.

Induljunk el mi hazánkba,
Induljunk el mi hazánkba,

Újfaluba, Barassóba,
Újfaluba, Barassóba . . .

Magához vevé tömlesz kócsát,
Magához vevé tömlesz kócsát,

Elereszté az ő öccsét,
Elereszté az ő öccsét,

Elindultak hazájukba,
Elindultak hazájukba,

Újfaluba, Barassóba,
Újfaluba, Barassóba.

S mikor haza értek, vóna:
— Néném, néném, Erzsók asszony,

Menj be magad szállást kérni.
— Anyám, anyám, édesanyám,

Adjon éccakára szállást,
Adjon éccakára szállást,

Szép fiának s leányának,
Szép fiának s leányának,

Megszabadult madarának,
Megszabadult madarának.

— Menj ki, menj ki, te nagy dáma,
Ne kesergesd a lelkemet,

Menj ki, menj ki, te nagy dáma,
Ne kesergesd a lelkemet, —

Most temettem kicsidemet,
Most es eszembe juttatád,

Most temettem kicsidemet,
Most es eszembe juttatád!

— Anyám, anyám, édesanyám,
Bár a juhok pajtájába!

Anyám, anyám, édesanyám,
Bár a juhok pajtájába!

— Menj ki te kis inasocska,
Adj a juhok pajtájába!

Menj ki te kis inasocska,
Adj a juhok pajtájába,

Oda es az ajtajába,
Oda es az ajtajába!

— Néném, néném, Erzsók asszony,
Néném, néném, Erzsók asszony,

Menj ki, nézd meg, följött-e a
hajnalcsillag . . .

Lányom, lányom, édes lányom,
Mér nem mondád meg az este,

Lányom, lányom, édes lányom,
Mér nem mondád meg az este,

Főztem vóna kemény-levest.
Főztem vóna kemény-levest,

Adtam vóna gyenge gyócs-inget reá,
Adtam vóna gyenge gyócsinget reá.

— Laccsa fel a kutya levesedet,
Laccsa fel a kutya levesedet,

Égje meg a tűz gyenge gyócs ingedet,
Égje meg a tűz gyenge gyócs ingedet!

Gyergyóalfalu (Csík)

77

SZÖGEDI BÍRÓNÉ

(Két rab testvér)

— Isten jó nap, isten, szögedi bíróné!
Azé kűdött engöm az én kedves bátyám:
Hogyha adna néki egy karaj kinyeret.

— Eridj, te szógáló, vágj a kutyákébú! . . .
Szógáló mögszánta, adott cselédébűl.
Azt felelé néki szögedi bíróné:
— Mönj ki a házambúl, szolgám csábítója,
Katonám kurvája!

Hazamén a lánka nagy sírva-zokogva:
— Még aszondta néköm szögedi bíróné:
Mönj ki a házambúl szógám csábítója,
Szógám csábítója, katonám kurvája!

— Eridj, édös húgom, kérjél hát csak tűle
Csak egy darab vásznat, csak egy darab vásznat,
Hogyha adna néköm, néköm szömfödélnek, —
Ki ne jelöntsd magad legkisebb szavadbúl!

— Isten jó nap, isten, szögedi bíróné!
Azé kűdött engöm az én kedves bátyám:
Hogyha adna néki csak egy darab vásznat!

— Eridj, te, szógáló, adj a lópokrócbúl! . . .
Szógáló mögszánta, vágott a vászonbúl.
Másodszor is mondja szögedi bíróné:
— Mönj ki a házambúl szógám csábítója,
Szógám csábítója, katonám kurvája!

Hazamén a lánka nagy sírva-zokogva:
— Még aszondta néköm szögedi bíróné:
Mönj ki a házambúl szógám csábítója,
Szógám csábítója, katonám kurvája!

— Eredj, édös húgom, kérjél hát csak tűle
Csak egy darab deszkát, csak egy darab deszkát,
Hogyha adna néköm csak koporsónak is!
Ki ne jelöntsd magad legkisebb szavadbúl!

— Isten jó nap, isten, szögedi bíróné!
Azé kűdött engöm az én kedves bátyám:
Hogyha adna néki csak egy darab deszkát,
Csak egy darab deszkát csak koporsónak is!

— Eridj, te szógáló, adj a rossz hídlásbúl! . . .
Szógáló mögszánta, adott jó deszkábúl.
Harmadszor is mondja szögedi bíróné:
— Mönj ki a házambúl szógám csábítója,
Szógám csábítója, katonám kurvája!

Hazamén a lánka nagy sírva-zokogva:
— Még aszondta néköm a mi édösanyánk:
Mönj ki a házambúl, szógám, csábítója,
Szógám csábítója, katonám kurvája!

— Eridj, édös húgom, mondd mög az anyámnak:
Azt izente néki maga édös fia:
Hogy hát csak gyűjjön el — takarításomra

— Isten jó nap, isten! azt izente bátyám,
Az én édös bátyám, mint szülött magzatja,
Aki katona vót, maga édös fia:
Hogy gyűjjön el hozzá, most van utolsóba,
Hogy hát csak gyűjjön el — takarítására!

Miko' odaméne az ű édösanyja,
Mán akkor a lélek elig vala benne.
Két karral ölelte, hazafelé vitte,
Paplanyos ágyába mindjá beletötte.
Miko' beletötte, életinek lött vége.

Szaján (Torontál)

78

RÁKÓCZI SÁMUEL

Püspök várossába hogy bémentem vala
Nem sokad magammal, csak század magammal –

A váradi bassa vendégségbe hiva;
Egy cseppet sem késtem, csakhamar elmentem.

Mikoron bementem a város kapuján —
Mikoron bementem a város kapuján

Egyfelül a bassa fogá jobbkezemet,
Másfelül a pogány kötözi testemet.

— Mi dolog, vitézek, hogy engem kötöztök!
Mi dolog, vitézek, hogy engem kötöztök!

Talán azt tudjátok, hogy én rab nem vagyok,
Héj, ha azt tudnátok: térdig vasban járok! . . .

Megüték a dobot a piac közepén,
Megfuvák a sipot a torony tetején.

— Urak sallangóssa, Rákóczi Sámuel,
Úri méltóságod szolgaságra vál el!

Urak sallangóssa, Rákóczi Sámuel,
Kényén-tartott tested térdig vasban hever! . . .

Ha a tenger vize mind ténta vólna is,
Valamennyi fűszál mind penna vólna is:

Mégsem írhatná le kínjai sokságát,
Melyekkel emésztik, szegényt, ő nagyságát.

79

KÁDÁR ISTVÁN

Szörnyű nagy romlásra készült Pannónia,
Kinek, mint tengernek, megáradott habja.
Sok búnak, bánatnak körülvett nagy árja,
Mert a vitézeknek esett ma egy híja.

Fölemelé Kádár szemeit az égre,
Mondván: — Uram, Jézus, jöjj segítségemre!
Nosza, jó katonák, harcoljunk két kézre!
Mert nem látok embert jőni segítségre.

Az zászlótartónak felszóval kiáltja:
— Vidd el, fiam, vidd el az zászlót más útra!
Hogy el ne vesszen mi urunk kevés hadja,
Mert Magyarországért meghalok én még ma.

Kiontom véremet én szegény hazámért,
Ezenről meghalok kedves nemzetemért.
Nem szánok érette bizony ontani vért,
Mert én a Krisztustól veszek jutalmat, bért.

Kászonújfalu (Csík)

80

BASA PISTA

Megölték a Basa Pistát,
Fejedelem katonáját.
Út szélin hótan találták,
Lengyelországnak határán.

Lengyelországnak határán,
Rákóczinak bujdosásán.
Basa Pistát ott megfogták,
Az életit kioltották.

Ékes aranyos dolmányán
Végigömlött piros vére, —
— Jaj, istenem, jaj, Szűz Márja,
Mért is jöttem bujdosásra?

Életimet feláldoztam,
Vezérim mególtalmaztam,
Hazám határán megálltam,
Gyilkosokkal megcsatáztam...

Fehér Julis hazavárja
Minden este vacsorára.
Ne várd Julis, ne várd Julis...

Diósad (Szilágy)

81

KICSI NEMES LEGÉNY

(Rab-ének)

Nagy Törökországban kicsi nemes legény
Ártatlan s ok nélkül raboskodik szegény.
Szóval azt kiáltja: — Anyám, édesanyám,
Három kővárad van, válts meg az egyikkel!

— Nem váltlak, nem váltlak, lelkem kedves fiam —
Mert fiú helyébe fiat ád az isten,
De kőváram helyett nem ad mást az isten!

— Nem bánom, nem bánom, lelkem édesanyám —
Mert koporsóm leszen tengernek két martja,
Szemfödelem leszen tenger sürü habja,
Harangszóm is leszen tengernek zugása.
Eltemetnek engem tengerbe a halak,
Megsiratnak engem az égi madarak,
Az égi madarak s az erdei vadak...

(Székelyföld)

82

MEZŐBÁNDI ÚRFI

(Rab-ének)

Hallottátok hírét híres Barassónak?
Abban csináltattak ételő tömlöcöt,
S abba fogva vagyon Mezőbándi úrfi.

Mezőbándi úrfi egyszer ezt felelé:
— Hogyha volna nékem egy íródiákom
S egy bízott emberem:
Íródiákommal levelet iratnék,
S bízott emberemtől levelem küldeném.

Hát azonban dobban az ő édesanyja.
— Anyám, anyám, anyám, lelkem édesanyám!
Milyen álmot láték az éjjel álmomban:
Két sing veres sinór az én nyakam körül
S két fekete holló az én fejem felett!

— Üsse guta, fiam, azt a te álmodat:
Két sing veres sinór a te piros véred;
S két fekete holló a te két hengéred.

— Anyám, anyám, anyám,
Mikor engem szültél, szültél volna követ!
S mikor feresztettél gyenge meleg vízbe,
Feresztettél volna forró-buzgó vízbe!
S mikor takargattál gyenge gyolcs ruhába,
Takargattál volna forró parazsába!...

(Marosszék)

VIDD EL, MADÁR

(Rab-ének)

Vidd el, madár, vidd el, levelemet vidd el,
A tengeren is túl egynehány mérfölddel.

Ott találod rózsám keserű bánatban,
Mindjárt megesmered szive-busultában.

Koppants az ablakán, levelemet tedd le,
Vaj pedig akaszd fel az ablak-keresztre.

Ha kérdi, hogy vagyok: mondjad, hogy rab vagyok,
Karcsu derekamon rabszíjat hordozok.

Rab vagyok, rab vagyok, szabadulást várok,
Keserves fogságból utána sohajtok. —

Ha kérdi, menyek-e: mondd meg, hogy elmennék,
Csak ez a vasajtó mán egyszer megnyilnék.

Ha el nem mehetek tavasz kezdetére,
Talám csak elmenyek fecske-jövetére.

S ha akkor sem menyek: rózsa-nyilására,
Vaj, istenem, talám koporsó-zártára.

(Csíkszék)

VÉREMMEL IRATTAM

(Rab-ének)

Véremmel irattam e kis cédulácskám,
De nincs oly követem, kitől elküldhessem.

Méhemtől küldeném — félek, mezőre száll,
Kedve szerint való virágjára talál.

Szarkától küldeném, de igen cserregő —
Titkos bánatimat, félek, kicserregi.

Készülj, édes fecském, vidd el levelecském:
Se nem olyan közel, se nem olyan messze,
Csak túl a tengeren harminc mérfődnyire,

Ahol nevekedik egy kerek dombocska,
Egy kerek dombocska, egy kicsi falucska, —

Tudom, megismered az én rózsám házát,
Ónos az ablaka, üveg az ajtaja,

Az ablak alatt van egy édes almafa.
Édes az almája, hamis a gazdája.

Adta vóna isten, ne ismertem vóna:
Fekete két szemem ki nem sírtam vóna,
Gesztenyeszín hajam meg nem őszült vóna.

Ha kérdi: hogy vagyok? mondd meg, hogy rab vagyok, —
Magam egészségben, szivem gyötrelemben . . .

(Székelyföld)

NÉ HOL KEREKEDIK

(Rab-ének)

Né hol kerekedik egy fekete felleg,
Né hol száll, né hol száll egy fekete holló!
Szállj le holló, szállj le, se nem igen messze,
Se nem igen közel: kétszáz mérföldnyire.
Izenjek apámnak és édes anyámnak,
Jegybeli mátkámnak.

Repülj udvarára, szállj le ablakára, —
Ha kérdi: hogy vagyok? mondjad, hogy rab vagyok.
Király udvarában térdig vasban vagyok.
Megunta két lábam már a követ nyomni
Megunta két kezem már a láncot húzni,
Megunta két fülem tenger mormogását,
Vadgalamb zugását.

Megitatták velem a keserű pohárt,
Elém terítettek fekete gyász ruhát . . .

(Marosszék)

KEREKES IZSÁK

Hallottad-e hirét a hires Szebennek,
A hires Szebennek s a hires Mohának,
A Mohában lakó Kerekes Péternek,
S Kerekes Izsáknak, ő felnőtt fiának?
Ez egyszer ittason ment az istállóba,
Ott is lefeküvék a lovak jászlyába.

Egyszer csak kimene az ő édesapja
A tornácba s lenéz onnan a határra.
Hát bizony jődögel nagy fekete sereg,
Úgy látszik messzünnen, mint a setét felleg.
Nem tudják, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondolják: a szebeni rácok.

Ekkor csak lemene Izsák édesapja
A lovak jászlyához s ilyen szókkal mondja:
— Kelj fel fiam, kelj fel, jó Kerekes Izsák!
Mert bizony jődögel nagy fekete sereg,
Ugy látszik messzünen, mint a setét felleg,
Nem tudjuk, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok.

Ekkor megfordula az első álmából,
De mégsem kele fel a lovak jászlyából.
Másodszor kimene az ő édesanyja
S ilyen szókkal költi igen hamarjába:
— Kelj fel fiam, kelj fel, jó Kerekes Izsák!
Mert bizony jődögel nagy fekete sereg,
Úgy látszik messzünnen, mint a setét felleg,
Nem tudjuk, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok!

Ekkor megfordúla második álmából,
De mégsem kele fel a lovak jászlyából.
Harmadszor kimene szép gyönyörű mátka
A tornácba s mindjárt lenéz a határra.
Hát jő az ellenség igen hamarjába, —
És leszalada ő a lovak jászlyához,
És így kezd beszélni a kedves urához:
— Kelj fel, szivem, kelj fel — itt van az ellenség!
Nem tudjuk, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok!

És ekkor felugrék jó Kerekes Izsák,
Igen hamarjába a lovát kihozák,
Felköté a kardját mindjárt oldalára,
S felfordula szépen jó barna lovára,
És visszatekinte s ilyen szókkal beszélt:
— Kiontatom vérem apámért, anyámért,
Megöletem magam szép gyürűs mátkámért,
Meghalok én még ma magyar nemzetemért!

E szók után lovát sarkantyúba kapja,
S az ellenség felé nagy bátran ugratja:
Hát, jőnek a rácok, ő meg előttök van,
Kard-emelve vágtat igen iszonyúan.
— Add meg magad, add meg, jó Kerekes Izsák!
(A rácok előre neki azt kiáltják)
Látjuk, hogy vitéz vagy, de csak egyedül vagy,
A reménység téged most mindjárást itthagy,
Akármint mesterkedj, a mi kezünkbe vagy!

— Mit adok rajtatok, ha egyedül vagyok!
Kard nem jár meg engem, akármint vágjatok! —
Mond Kerekes Izsák s vagdal jobbra-balra,
Hullatja a rácot a kardja egymásra.
Egy elémentébe gyalogösvényt vága,
És visszajöttébe szekérutat nyita,
De ekkor megbotlék a lovának lába,
Ő meg a lováról a földre borúla.

Jó Kerekes Izsák igy járt a lovával, —
A rácok pediglen karddal és dárdával
Vágják-ölik őtet s mindaddig göbődik,
Amig egyet sem rug s nem is vergölődik.

Igy pusztították el Kerekes Izsákot,
Aki a kardjával levága sok rácot.

(Székelyföld)

87

HEJ, FÚDD EL SZÉL

(Bújdosó-ének)

Hej, fúdd el szél, fúdd el hosszú utnak porát,
Hogy ne lelje senki fakó lovam nyomát.

Mer most bujdosok el Lengyelország felé,
Szegény Rákóczival idegen nép közé.

Idegen országból még a hír sem hallik,
De ha mégis hallik, akkor is rossz hallik.

Repülj madár, repülj, száz falun keresztül,
Repülj a rózsámhoz, csak ő van egyedül.

Ha kérdi: hogy vagyok? mondjad, hogy rab vagyok,
Hozzávaló szerelemben, mondjad, meg is halok...

Bogyiszló (Pest)

88

MEGJÁRTAM A HADAK ÚTJÁT

(Bújdosó-ének)

Megjártam a hadak útját,
Nem tartottam lovam száját, —
Nem tartottam lovam száját,
Most siratom magam baját.

Harcoltam én a hazáért,
Istenért és szabadságért.
Búval eszem most kenyerem,
Bujdosó lett énbelőlem.

Ihol késő most bánkódni,
A harc után hadat vágni.
Megyek messze Rákóczival,
Szivem tele bajjal, búval.

Ha esne is oly esetem,
Hogy történne betegségem:
Ki gyámolítana engem,
Ismértelen idegenben?

Búval vagyok bővelkedő,
Sok-nyomorúság-szenvedő.
Elhagylak én, áldott haza,
Nem láthatlak soha, soha.

Hol szépséges feleségem?
Hol vagy te is, nemzetségem?
Kis gilicém, kicsi lányom?
Kérem istent, hogy megáldjon.

Harcoltam én a hazáért,
A haza szabadságáért.
Most bujdosás a kenyerem,
Sós a könnytől, mikor eszem.

Szegvár (Békés)

89

DANCSUJ DÁVID

(Bujdosó-ballada)

Bodok felett vagyon egy kis sürü berek,
Szegény Dancsuj Dávid a között kesereg.
Nem jó, Dávid, nem jó sírni-keseregni, —
Ha meglát valaki, hova tudsz ellenni? . . .

Az a fekete föld ketté hasadhatna,
Szegény Dancsuj Dávid belé borúhatna:
De a fekete föld ketté nem hasadhat,
Szegény Dancsuj Dávid belé nem borúhat . . .

— Adjon isten annak ezernyi ezer jót,
Ki az én bölcsőmet megrendítette vót.
Köszönöm apámnak s az édes anyámnak,
Mert jó fiat nevelt bolygó katonának,
Az ország rabjának . . .

Mennyi égen csillag — iródeák vóna,
Mennyi réten fűszál — mind pennaszár vóna,
Mennyi erdő-lapi — mind papiros vóna,
Veres tenger hobja — mind tentalé vóna:
Az én sok bánatim mégse férne réa,
Mégse férne réa . . .

(Székelyföld)

EGY BEREG ALATT

(Bujdosó-ének)

Egy bereg alatt van egy szürke ló,
Egy bereg alatt van egy szürke ló, —
Azon van, azon, azon van, azon
Minden bungyírom.

Akarnám tudnyi, mi a felesíg,
Akarnám tudnyi, mi a felesíg, —
Felteszi puskát, leteszi kardot,
Kísz a felesíg.

Akarnám tudnyi, hun lesz halálom,
Akarnám tudnyi, hun lesz halálom, —
Egyik erdőbe, másik mezőbe,
Ott lesz halálom.

Akarnám tudnyi, ki fog siratnyi,
Akarnám tudnyi, ki fog siratnyi, —
Erdei vadak, égi madarak,
Azok siratnak.

Akarnám tudnyi, ki fog követnyi,
Akarnám tudnyi, ki fog követnyi, —
Erdei vadak, égi maradak,
Azok követnek.

Akarnám tudnyi, ki fog beásnyi,
Akarnám tudnyi, ki fog beásnyi, —
A Hudi Mátyás és Mónár Gergely,
Azok beásnak.

Kisvicsáp (Nyitra)

ÜTIK A RÉZDOBOT

(Vitézi ének)

Ütik a rézdobot,
Állják a verbunkot.
Lovam nyerög alatt,
Magam fegyver alatt.

Kard az oldalamon,
A lovamon nyerög, —
Menni kell, galambom,
Az isten áldjon mög.

Fölöttem kard fordult,
Piros vérem csordult.
Sirass, édösanyám,
Sirass, kedves rózsám.

Mögbotlott pej lovam
Szép hazám határán, —
Lovam a vásáron,
Magam a rabságon.

Fújdogál a szellő
Magyar hazám felől —
Sokat gondolkodom
Régi babám felől.

Okorág (Baranya)

FELJÖTT MÁR AZ A NAP

(Vitézi ének)

Feljött már az a nap, melyben kell indulni,
Házamtól, házamtól bús szívvel távozni,

Kedves szüleimtől sírva elbucsuzni,
Kedves hitestársam árván itt kell hagyni.

Látom, hitestársam, hogy búsul a szíved,
Hogy idegen földre kell mennem mellőled.

Ha vissza jöhetek, víg örömet vehetsz;
A magzatainkot igaz hitben neveld.

Tü es, magzataim, arra vigyájzatok,
A jóban anyátok szavát fogadjátok.

A jóban anyátok szavát fogadjátok,
Hogy szomorú átok ne szálljon reátok . . .

Eddig való dolgom a tavaszi szántás,
Kertekbe, rétekbe füvet lekaszálás.

Immán ökröm hejjin lovam a nyeregbe,
Szíj-ostorom hejjin kantárszár kezembe.

Pedig ódalamon lészen karabélom,
Székelyi virtusom, ha kell, megmutatom.

Csíkszenttamás (Csík)

MÁR ELJÖTT AZ A NAP

(Vitézi ének)

Már eljött az a nap, hogy el kell indulni,
Hazámtól s házamtól messzire távozni,
Öreg szülőimtől sirva elbúcsuzni.

Harsog a trombita, indulni kell erre, —
Ökröm szarva helyett kard van a kezembe,
Ekém szarva helyett a fegyverem töltve.

Ki tudja, hol lészen nekem meghalásom?
Erdőn-e vagy mezőn? vagy a hideg szellőn?
Beteg fogok lenni — ki fog megsiratni?
Meg találok halni — ki fog eltemetni?

Tengernek nagy partja — koporsóm oldala,
Tengernek mélysége — koporsóm feneke,
Tenger sürü habja lészen szemfedelem,
A tengeri halak lesznek sirásóim,
Az égi madarak lesznek siratóim . . .

(Háromszék és Erdővidék)

ÁLDJA MEG AZ ISTEN

(Vitézi ének)

Áldja meg az isten azt az édesanyát,
Aki katonának neveli a fiát!

Húsz évig neveli világ pompájára,
Húsz éves korába öltözteti gyászba. —

Szólnak ott az ágyúk, csattognak a kardok, —
Lelkem, édesanyám, most mindjárt meghalok.

Hogyha a nagy isten rajtunk nem könyörül,
A vitézek közül még egy sem menekül.

— Nohát pajtás, ássál sírt én kardhegyemmel,
Takard bé szememet az én zsebkendőmmel.

— Ások pajtás, ások sírt én kardhegyemmel,
Bétakarom szemed az én zsebkendőmmel.

— Nohát pajtás, írd meg szomorú halálom —
Hol történt halálom idegen országon.

Ki levelem kapja, jajszóval olvassa,
Én édes anyámnak bánatját újítja.

Kedves édesapám, tehozzád fordúlok,
Katona létemre utoljára szólok:

Éltemet áldozom az magyar hazámért,
Véremet kiontom az magyar nemzetért.

Ne félj, Magyarország, isten vigyáz reád,
Ellenség kezibe nem adja határát.

Vacsárcsi (Csík)

LÁTOM A SZÉP EGET

(Vitézi ének)

Látom a szép eget fölöttünk fémleni,
Békesség csillagát rajtunk lengedezni.

Talán vérmezőben háromszinü zászló —
A seregek ura legyen oltalmazóm.

Nem szánom véremet ontani hazámér,
Méges fáj a lelkem az én otthonomér.

A bús harangok es néma hangon szólnak,
Mikor indulni kell szegény katonának.

Sír az egyik szemem, sírjon a másik es, —
Sírjon mind a kettő, mint a záporesső:

Mer még a fecske es, ahol nevelkedik,
Búsan énekel, ha indulni kelletik.

Felkötöm a kardot apámért s anyámért,
Megforgatom én a szép magyar hazámért . . .

Tekerőpatak (Csík)

KATONA VAGYOK ÉN, ORSZÁG ŐREZŐJE

(Vitézi ének)

Katona vagyok én, ország őrezője, —
Sír az éldesanyám, hogy elvisznek tőle.
Sír az éldesanyám, a rózsám meg gyászol,
Fekete gyászvirág búsul ablakába.

Falu legényei, kenyeres pajtásim,
Az isten áldása szálljon le reátok;
Éljetek örömmel, mert én búval élek,
De az én rózsámat el ne szeressétek!

Megpendült harangom, pallérozott kardom,
Nem szabad énnékem az ágyban meghalnom.
Áldozom éltemet az ország javára,
Forgatom fegyverem vitézek módjára.

Istensegíts (Bukovina)

LÍRAI BALLADÁK

97

A RÚZSA SZÍP VIRÁG

(Virágok vetélkedése)

Oda vetekegyik háromféle virág.
Virágom, vélled elmegyek,
Virágom, tőlled el sem maradok.

Elsőféle virág a búza szíp virág.
Virágom, vélled elmegyek,
Virágom, tőlled el sem maradok.

Másikféle virág a szőlő szíp virág.
Virágom, vélled elmegyek,
Virágom, tőlled el sem maradok.

Harmadikféle virág a rúzsa szíp virág.
Virágom, vélled elmegyek,
Virágom, tőlled el sem maradok.

Ne vetekedj vélem, te szőlő szíp virág,
Mert bizony énvélem széles ez világ íl.
Virágom, vélled elmegyek,
Virágom, tőlled el sem maradok.

Ne vetekedj vélem, te [búza] szíp virág,
Mert bizony énvélem szent misét szógálnak.
Virágom, vélled elmegyek,
Virágom, tőlled el sem maradok.

Oda vetekegyik a rúzsa szíp virág.
Virágom, vélled elmegyek,
Virágom, tőlled el sem maradok.

Ne vetekedj vélem, te szőlő szíp virág,
Mert bizony énvélem lyányok dicsekednek.
Virágom, vélled elmegyek,
Virágom, tőlled el sem maradok.

Kolon (Nyitra)

98

A SZÉP RÓZSAVIRÁG

(Virágok vetélkedése)

Készek veszekedni szép búza-mezőbe,
Szép búza-mezőbe háromféle virág.

Elsőnek elkezdte a szép búzavirág:
— Szebb vagyok, szebb vagyok mindannyiotoknál,

Mer engem leszednek, az oltárra tesznek,
Jézus szent testének imádnak ott engem.

Másodiknak kezdte a szép söllővirág:
— Szebb vagyok, szebb vagyok mindannyiotoknál,

Mer engem leszednek, az oltárra tesznek,
Jézus szent vérének imádnak ott engem.

Harmadiknak kezdte a szép rózsavirág:
— Kedvesebb vagyok én mindannyiotoknál,

Mer engem leszednek, bokrétába kötnek,
Legények, leányok adnak kedvesüknek.

Bogyiszló (Pest ill. Tolna)

99

A SZÉP SZEGFŰVIRÁG

(Virágok vetélkedése)

Egy buzamezőben háromféle virág —
Szóval felfelelé a szép buzavirág:
— Szebb vagyok, jobb vagyok annyiból náladnál, —
Engemet leszednek s a templomba visznek,
Nekem mind azt mondják: ez a Krisztus teste.

Szóval felfelelé a szép szőlővirág:
— Szebb vagyok, jobb vagyok annyiból náladnál, —
Engemet leszednek s a templomba visznek,
A templomba visznek s a pohárba töltnek;
Nekem mind azt mondják: ez a Krisztus vére.

Szóval felfelelé a szép szegfűvirág:
— Szebb vagyok, jobb vagyok annyiból náladnál, —
Szűzek, szép leányok engemet leszednek,
Bokrétába kötnek, a templomba visznek,
S a szeretőjeknek süvegébe tesznek! . . .

(Marosszék)

100

HÁROM ÁRVA

Tova menyen három árva, —
Tőlük kérdi a Szűz Márja:
— Hova mentek, három árva?
Hova mentek, három árva?

Álljatok meg, három árva:
Adok néktek arany vesszőt.
Csapjátok meg a temetőt,
Csapjátok meg a temetőt!

— Kelj föl, kelj föl, édesanyánk,
Mer elszakadt a gyászgunyánk!
— Nem kelhetek, édes fiam,
Elrothadtak az inaim.
Elrothadtak az inaim,
Két karjaim s két lábaim.
A vérem is elároklott,
S a lelkem is elbucsuzott...

— Adja ide, édesanyám,
A koporsójának kócsát:
Hadd zárjam ki koporsóját,
Csókoljam meg kezét-lábát!

— Tova menyen egy menyecske,
Két orcája ki van festve:
A lesz néktek mostohátok,
Aki fejért ad reátok.

Mikor fejért ad reátok:
Vérrel virágzik hátatok;
Mikor kenyert ad kezedbe:
Hull a könyved kebeledbe...

Én istenem, valahára
Tekints reá az árvára,
Hogy ne jusson bujdosásra
Egyik ajtótól a másra:

Egyik ajtón ha megszánják,
A másikon pirongassák...

Tekerőpatak (Csík)

101

HÁROM ÁRVA

— Huvá mísz te, három árva?
— Komáromba, szógálatra.
— Ne menj oda, három árva,
Nem akadsz ott jó gazdára!

Adok néked nyírfavesszőt,
Veregesd meg a temetőt...
— Kelj fel, kelj fel, ídesanyánk,
Megrongyollott minden ruhánk!

— Nem kelhetek, én gyermekim,
Mer béestek két szemeim,
Elszáradtak két lábaim,
Orcámra hullnak könnyeim.

Van tinéktek mostohátok,
Ki gondot viseljen rátok...
— Van minékünk egy mostohánk,
De nem visel gondot reánk.

Ha kinyeret kírünk tülle,
Követ tészen tenyerünkbe;
Mikor tisztát ád mireánk,
Vírrel bocsátja azt reánk.

Mikor fésüli a fejünk,
Sarkunkra foly le a vírünk;
Mindétig kinoz bennünket —
Idesanyánk, keljen fel kend!

Nagyszalonta (Bihar)

102

HÁROM ÁRVA

Diófának három ága,
Az alatt ül három árva.
— Hova mentek, három árva?
— Hosszu útra, bujdosásra.

— Jertek hozzám, három árva!
Adok hárman három vesszőt,
Verjétek meg a temetőt!
— Kelj fel, kelj fel, édesanyánk,
Mer elszakadt a gyászruvánk.

— Kelnék, kelnék, de nem tudok,
Mer a föld moha béfogott.
Vagyon nektek mostohátok,
Aki fehért adjon rátok.

— Vagyon nekünk egy mostohánk,
Aki fehért adjon reánk.
Mikor fehért ad hátunkra,
Vérrel virágzik az alja!

... Tovább indult három árva,
Hosszu utra, bujdosásra.
Azt mondá a nagyobb árva:
— Menjünk, menjünk, bujdosásra,
Hosszu utra, Molduvába!

Azt mondá a kisebb árva:
— Ne menjünk el Molduvába,
Hosszu utra, bujdosásra,
Inkább öljetek meg engem!

Vegyétek ki szivem, májam,
Takarjátok gyenge gyolcsba,
Tegyétek bé zöld ládába,
Vigyétek bé Barassóba,
Tegyétek ki vaskapura:
Vegyen példát minden árva,
Kinek nincsen édesanyja.

Kisbacon (Udvarhely)

103

SZOLGÁK ÓESZTENDEI ÉNEKE

Mikor a szógának telik esztendeje,
Veszi a gúnyáját, viszi a csapszékre.

Mondja a gazdája: — Maradj meg jövőre!
Csapd ki hat ökrömet a zöld legelőre! —

— Egyik meg a kutyák mind a hat ökrödet,
A tűz égesse el vasas szekeredet!

Meguntam, meguntam gazdám kovártélyát,
Három töpörtyűvel a bűtös laskáját!

Anyám, anyám, anyám, kedves édesanyám,
Mikor engem szültél, mír nem szültél követ!

Mikor feresztettél gyönge langyos vízbe:
Feresztettél volna tiszta forró vízbe.

Mikor takargattál az én kis pólyámba:
Takargattál volna tüzes parázsába.

Mikor tejet adtál: adtál volna mérget, —
Hogy ne enném ezt a sok keserűséget...

(Kolozs, Kalotaszeg)

104

A KOSZORÚT KÖTŐ LÁNY

Ahol felnőtt vala egy édesz almafa,
Szárig gyoszár virág alatta nőtt vala.
Szegény árva lyánka alatta ül vala,
Maga koszorúját kötögeti vala.

Hova gyoszár nem ér, bila-gyöngyvel toldja,
Bila-gyöngyvel toldja, aranyval nyomtatja.
Énekeli vala tanolt énekeit,
Törölgeti vala keserves könnyüit.

— Isztenem, isztenem, szerelmesz isztenem —
Apa sz anya nélkül hogy kell igy megélnem?!
Atyafiu nélkül, egy hitesz társz nélkül,
Mit fogok csinálni éltemben egyedül?!

Csak ajtón szólamlék egy idegen szózat:
— Ne szirj, ne keszeregj, — e szavakra biztat... -
Apád, anyád [helyett] atyádfia leszek,
Hitesz társzad helyett hitesz társzad leszek.

— Ne hitegessz ingem, te kevély idegen,
Mert nekem isz vagyon jegyesszem, gyürüsszem,
Jegyesszem, gyürüsszem, jegybeli szép mátkám:
Ő lesz életemben nekem apám sz anyám.

Ki moszt isz odavan hadban hadakozni,
Hadban hadakozni, zászlót elhordozni.
Holnap délelőttre tán jó hírt fog hozni,
Hajnalkor akarok elibe indulni.

(Moldva)

105

A FIÁT KERESŐ SZŰZ MÁRIA

Elindult a Szűz Mária
Nagy sírással, nagy zúgással,

Hogy keresse a szent fiát, —
Elétanált zsidóleányt.

— Jónapot is, zsidóleány.
— Szép szerencse, Szűz Mária.

— Nem láttad-e a szent fiam?
— Nem tudom én, nem láttam én . . .

Továbbindul Szűz Mária,
Elétanál Betlehembe.

— Jónapot is, Betlen ember.
— Szép szerencse, Szűz Mária.

— Nem láttad-e a szent fiam?
— Milyen szinű a szent fiad?

— Milyen szinű a szent fijam?
Aranyfogú, gesztenyhajú.

— Erigy, erigy, Szűz Mária,
Erigy, erigy hamarjába:

Most korozzák a szent fejit,
Most szegezik a szent kezit,

Most bárdolják szent oldalát,
Piros vérit lecsurgatják.

Szépkenyerűszentmárton (Szolnok-Doboka)

HÚRON-SZÓLÓ SZÉP GERLICE

(A párjavesztett gerlice)

Húron-szóló szép gerlice
Kedves társát elvesztette.
Elrepűle zöld erdőbe, —
Ő nem szálla szép zöld ágra,
Hanem szálla asszú ágra.
Asszú ágát kopogtatja,
Kedves társát siratgatja:
— Társam, társam, édes társam,
Sohasem lesz olyan társam,
Mint te voltál nékem társam!

Húron-szóló szép gerlice
Elrepűle messze földre,
Messze földre, zöld buzába.
Ő nem szálla zöld buzába,
Hanem szálla konkoly-ágra.
Konkoly ágát kopogtatja,
S kedves társát siratgatja:
— Társam, társam, édes társam,
Sohasem lesz olyan társam,
Mint te voltál nékem társam!

Húron-szóló szép gerlice
Elrepűle messze földre,
Messze földre, folyóvízre.
Nem iszik ő tiszta vizet,
Ha iszik is, felzavarja,
S kedves társát siratgatja:
— Társam, társam, édes társam,
Sohasem lesz olyan társam,
Mint te voltál nékem társam!

(Székelyföld)

KÉT GÖRICE

(A párjavesztett gerlice)

Kövecses víz közepibe
Úgy federik két görice.

Odamene egy nagy madár,
Rívik csapa, mint egy tatár.

Ez egyiket elszenvedé,
Másikat onnat elüzé.

Ez is onnat felreppene,
Zöld erdőbe béreppene.

Ott sem szálla szép zöld ágra,
Hanem szálla asszú ágra.

Asszú ágot kopogtassa,
Társecskáját hivogassa:

— Társom, társom, édes társom,
Hallod-e sok sóhajtásom?

Vigyázgatlak, de nem látlak,
Sóhajtozlak, nem hallhatlak.

Ő es onnat felreppene,
Zöld nádosba béreppene.

Ott sem szálla szép zöld nádra,
Hanem szálla asszú nádra

Asszú nádat kopocsolja,
Társecskáját rikóltozza:

— Társom, társom, édes társom,
Hallod-e sok rikoltásom?

Csontaidat megkaphatnám,
Rakáskába rakogatnám.

Vérecskédet meglelhetném,
Vele szépen megfesteném. —

Ő es onnat felreppene,
Messze földre úgy elmene.

Ott kesereg kedves társa,
Nem hitte, hogy megláthassa.

Szóla neki, ő nem szóla,
Mire csakhogy meg nem hala.

Onnat is ő felreppene,
Zöld mezőbe béreppene.

Ott sem szálla zöld fűszálra,
Hanem egy asszú virágra.

Sárig lábát sárba tette,
Magát úgy eleresztette.

Szárnyát széjjel széllyesztette,
Magát holtté eresztette.

Odajöve fülyemilye,
— Mit szomorogsz? — kérdi tőlle.

— Mit sírsz, mit sírsz kis görice,
Istennek szép teremtése.

— Hogyne sírjak, fülyemilye,
Jó társecskám úgy elmene.

Egy nagy madár elkergette,
Tám halálra ijesztette.

— Ne sírj, ne sírj, kis görice,
Istennek szép teremtése!

Társod helyett társod leszek,
Párod helyett párod leszek!

— Nekem nem kell senki társa,
Senki társa, senki átka.

Nekem csak igaz társam kell,
Tőllem élhetsz akárkivel.

Szüvem csak vele nyughatik,
Bágyadt testem elalhatik.

Klézse (Moldva)

108

EGY BAGOLY-ASSZONY

(Puszta malomba)

Puszta malomba,
Puszta malomba
Cserfa-gerenda
Cserfa-gerenda.

Abba sirdogál,
Abba sirdogál
Egy bagoly-asszony,
Egy bagoly-asszony.

MTA Zenetudományi Intézet Könyvtára Budapest

— Mit sírsz, mit bánkódsz,
Mit sírsz, mit bánkódsz
Te bagoly-asszony,
Te bagoly-asszony?

— Hogyne sirkonnék,
Hogyne sirkonnék,
Hogyne bánkonnék,
Hogyne bánkonnék:

Otthon feledtem,
Otthon feledtem
Vetett ágyamat,
Vetett ágyamat —

Abba feledtem,
Abba feledtem
János uramot,
János uramot —

Ammellett hattam,
Ammellett hattam
Ringó bőcsémet,
Ringó bőcsémet —

Abba feledtem,
Abba feledtem
János fiamot,
János fiamot —

Ammellett hattam,
Ammellett hattam
Hímes ládámot,
Hímes ládámot —

Abba feledtem,
Abba feledtem
Karika-kontyom,
Karika-kontyom —

Ha az itt vóna,
Ha az itt vóna,
Olyat ugornék,
Olyat perdűlnék,
Mint a karika...

Zsére (Nyitra)

109

BAGOLY-ASSZONKA, FEJÉR GÖLICE

(Puszta malomba)

Puszta malomba
Cserfa-gerenda —
Rajta sétikál
Bagoly-asszonka.

Utána sétál
Fejér gölice:
— Mé' sirsz, mé' sirsz te,
Bagoly-asszonka?

— Hogyne sírnék, te
Fejér gölice —
Hon felejtöttem
Rengő bőcsőmöt,

Benn felejtöttem
Siró gyermököm —
Jaj, jaj, gyermököm,
Siró gyermököm!

Mé' sirsz, mé' sirsz te
Fejér gölice?
— Hogyne sirnék, te
Bagoly-asszonka —

Hon felejtöttem
Záros ládámot,
Benn felejtöttem
Gyöngyös pártámot —

Jaj, gyöngyös pártám,
Szép gyöngyös pártám!

(Udvarhelyszék)

110

A PÁVÁS LÁNY

A hegyek közt, a völgyek közt,
A hegyek közt, a völgyek közt,
Egy szűzecske pávát őrzött,
Egy szűzecske pávát őrzött.

Arra mennek jövevények,
Arra mennek jövevények,
Két szép fiatal legények,
Két szép fiatal legények.

— No te szép szűz, mire kérünk,
No te szép szűz, arra kérünk,
Ződ erdőbe gyere vélünk,
Ződ erdőbe gyüjj el vélünk.

— Ha én elmegyek veletek,
Ha én elmegyek veletek,
Hát a pávám ki őrzi meg?
Hát a pávám ki őrzi meg?

— Hajtsd el aztat egy forrásra,
Hajtsd el aztat egy forrásra,
Úgy sem bízhatod azt másra,
Úgy sem bízhatod azt másra. —

Ződ erdőbe bémenének,
Ződ erdőbe bémenének,
A szép szűznek helyet vetnek.
A szép szűznek helyet vetnek.

Felérzett a szűz estére,
Felérzett a szűz estére,
Fülemile énekére,
Fülemile énekére.

— Jaj istenem, mit kell tenni,
Jaj istenem, mit kell tenni?
Szűz koszorúm le kell tenni,
Szűz koszorúm le kell tenni.

A fejkötőt fel kell tenni,
A fejkötőt fel kell tenni,
De nincs ki mellett viselni,
De nincs ki mellett viselni...

Kisgyőr (Borsod)

111

GAZDAG VÉNEMBER-FÉRJ

— Mit sírsz, mit keseregsz, édes feleségem?
Van nekem jószágom, sok szép gazdaságom,
Sok szép gazdaságom, szép szántóföldeim,
Szép szántóföldeim, jótermő szőlleim,
Jótermő szőlleim, három gulya marhám,
Három gulya marhám, négy szép hintós lovam,
Négy szép hintós lovam, kőbül rakott várom,
Kőbül rakott várom, szép eladó lányom...

— Verje meg az isten sok szép gazdaságod,
Hordja el az árvíz szép szántóföldeid,
Jégeső verje el jótermő szőlleid,
A mennykő csapja meg négy szép hintós lovad,
A dög eméssze meg három gulya marhád,
Szakadjon hegyibéd kőből rakott várad,
Magam se érjem meg a holnapi napot,
Hogyha nincsen néked ifju legénységed!

Nagydém (Veszprém)

112

ESTE GUZSALYASBA

Este guzsalyasba én eccör e'möntem,
Mónárlegénkével jádzodozni kezdtem.

Fényös hajnalcsillag bár fö' ne virjadna,
Hogy a szerelömnek vége ne szakadna.

Haza kelle mönni majd a guzsalyasból, —
Anyám is azonba fő'kele az ágyból.

Gyönge nyírág-vesszőt frissen elévötte
Karcsu derekamon hajtogatni kezdte. —

Ha a mónárlegén tiszta gyémánt vóna,
Mégse mönnék többet guzsalyasba hezza.

(Udvarhelyszék)

113

SZÉP ILONA

(A gunaras lány)

— Isten jó nap, bíró gazda
A kend házában!
— Fogadj isten, szép Ilona,
Az én házamban!

Miért jöttél, szép Ilona
Az én házamban?
— Azért jöttem, bíró gazda,
A kend házában:

Én kihajtám ludaimat
A zöld pásintra,
Odamene bíró fia,
Köziben hajta.

Agyon üté bíró fia
Szép gunáromat,
Agyon üté bíró fia
Szép gunáromat...

— Mit kívánsz hát, szép Ilona,
Szép gunárodért?
— Azt kivánom, bíró gazda,
Szép gunáromért:

Minden szál tollacskájáért
Egy-egy aranyat,
Szépen kiterjedt szárnyáért
Egy arany tállat,

Szépen sétáló lábáért
Arany kalanat,
Hajnal-kiáltó torkáért
Aranytrombitát...

— Számtalan sok kívánsága
Szép Ilonának,
Akasztófa azért helye
Bíró fiának.

— Eredj el hát, bíró fia,
Akaszd fel magad,
Szép Ilona két karjára
Függeszd fel magad!

Akasztófád ollyan légyen,
Mint kinyílt rózsa,
A két lába, a két karja
Akasztófája!

Sárospatak (Zemplén)

GYÖNGY ILONA

(A gunaras lány)

Kihajtottam a libámat
A zöld pázsitomra,
A zöld pázsitomra.

Arra gyütt a bíró fia
Arany bozogánnyal,
Arany bozogánnyal.

Agyonütött egy libámat,
Szépen-járó, szépen-szóló
Gondos gunáromat,
Gondos gunáromat.

Mögállj, mögállj, bíró fia,
Panaszt töszök rúlad,
Panaszt töszök rúlad!

Elmegyek hát a bíróhon,
Majd bepanaszollak,
Majd bepanaszollak!

— Adjon isten, bíró gazda!
— Fogadj isten, Gyöngy Ilona;
Üljön le minálunk,
Üljön le minálunk!

— Nem ülök én le magiknál,
Mer nagy a panaszom,
Mer nagy a panaszom!

— Mondd el, mondd el, Gyöngy Ilona,
Mi légyön a panasz,
Mi légyön a panasz?

— Kihajtottam a libámat
A zöld pázsitomra,
A zöld pázsitomra,

Arra gyütt a ke'tök fia
Arany bozogánnyal,
Arany bozogánnyal.

Agyonütött egy libámat,
Szépen-járó, szépen-szóló
Gondos gunáromat,
Gondos gunáromat!

— Mondd el, mondd el, Gyöngy Ilona,
Mi légyön az ára,
Mi légyön az ára?

— Az én libámnak az ára
Hatvan forint ára,
Hatvan forint ára.

A tolláér, minden szálér
Egy aranyat várok,
Egy aranyat várok,

A fejéér, a melléér
Háromszáz forintot,
Háromszáz forintot,

De az összes mindönéér
Ezör forint járna, —
Kend fia az ára!

Katádfa (Baranya)

KIHAJTOTTAM A LIBÁMAT

(A gunaras lány)

Kihajtottam a libámat
Sej, haj, a pástra.
Arra jött a biró fia,
Meghajingálta.

Ne hajingáld, biró fia,
Hamvas gunárom!
Hazamegyek, az apádnak
Elpanaszolom.

— Adjon isten, biró uram,
Sej, haj, jó napot!
— Adjon isten, édes lányom,
Néked mi bajod?

— A fia meghajingálta
Hamvas gunárom.
— Mit kérsz érte, édes lányom?
Néked megadom.

— A fejéér, a lábáér
Két köböl buzát,
A zúzáér, a májáér
Két aranyalmát.

Hát még az a tarka-barka hamvas farka
Hát még az maga mennyit ér!
Végy el engem, biró fia,
Nem kell semmi bér!

Áj (Abaúj)

STRÓFA-ISMÉTLŐ BALLADÁK

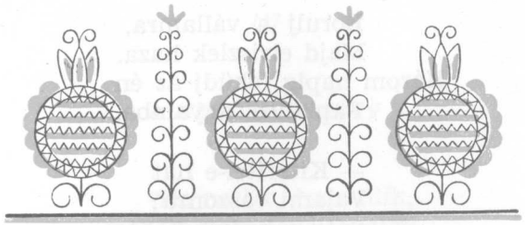

116

A MEGÖLT LEGÉNY

Megöltek egy legényt
Hatvan forintjáért,
Bevetették a Tiszába
Szürke pejlováért.

Tisza be nem vette,
Partjára kitette.
Arra jött egy révészlegény,
Mindjárt jelentette.

Arra jött az anyja,
Költi, de nem hallja.
Gesztenyeszínű, göndör haja
Vállára van fagyva.

Arra jött az apja,
Szólítja, nem hallja.
Sárga sarkantyús csizmája
Lábára van fagyva.

Arra jön babája,
Költi, azt már hallja.
— Kelj föl, csárdás kisangyalom,
Borulj a vállamra.

Borulj a vállamra,
Majd elviszlek haza.
Három napig feküdj az én
Paplanos ágyamba.

— Kiterítel-e hát
Valami vászonra?
— Kiterítlek, kedves babám,
Kétsoros bársonra.

— Csináltatol-e hát
Valami koporsót?
— Csináltatok, kedves babám,
Márványkő-koporsót.

— Kivereted-e hát
Valami szögekkel?
— Kiveretem, kedves babám,
Arannyal, ezüsttel.

— Meghúzatod-e hát
A hármas harangot?
— Meghúzatom, kedves babám
Budán mind a hatot.

— Kikísérsz-e tehát
A temető-sáncig?
— Kikísérlek, kedves babám,
Örökös házáig.

Áj (Abaúj)

A MEGÖLT LEGÉNY

Hajnallik, hajnallik,
De nem jól hajnallik.
A vajdácski legényekről
Nem jó hír hallatszik.

Megöltek egy legényt
Hétszáz forintjáért,
Tiszába is bevetették
Pej paripájáért.

Tisza be nem vette,
Partjára vetette.
Arra ment egy hajós legény,
Hálójába vette.

Odament az anyja,
Kőti, de hiába:
— Kelj fel, fiam, édes fiam,
Gyere velem haza!

— Kelnék, ha fel tudnék,
De meg vagyok halva.
Réz-sarkantyus, sárga csizmám
Lábamra van fagyva.

Odament az apja,
Kőti, de hiába:
— Kelj fel, fiam, édes fiam,
Gyere velem haza.

— Kelnék, ha fel tudnék,
De meg vagyok halva.
Vállam-verő, szőke hajam
A nyakamra fagyva.

Odamegy babája,
Kőti, nem hiába.
Sírva borul a nyakába,
Csókkal a szájára.

— Ébredj, édes rózsám,
Hadd vigyelek haza!
Harmadnapig, negyednapig
Nyugodj a házamba!

— Nem kelhetek már fel,
Mer meg vagyok halva.
Három leány, három legény
Vigyen a házadba.

Megsiratsz-é engem
Három legény előtt?
— Megsiratlak, kedves rózsám,
Egész világ előtt.

— Csináltatsz-e nékem
Diófa koporsót?
— Csináltatok, kedves rózsám,
Márványkő-koporsót.

— Ha már eltemettél,
Soha ne felejtsél!
A siromra rozmaringot,
Virágot ültessél!

Öntözzék a lányok,
Hogy el ne hervadjon.
A te szived, édes rózsám,
Hogy meg ne hasadjon.

Vajdácska (Zemplén)

A SÁSI KÍGYÓ

(Szeretet próbája)

Od'alá szolgáltam, szolgalegény vótam,
Csóri patakon túl nyóc ökröt őrzöttem.
Lehajtván fejemet csipke-bukor alá,
Kebelembe bújott a nagy sási kígyó,
Szívem szorongatja, piros vérem szíjja,
Genge derekamot má átalszakajtja.

— Vedd ki, atyám, vedd ki kebelembe bújót,
Kebelembe bújót, a nagy sási kígyót!
Szívem szorongatja, piros vérem szíjja,
Genge derekamot má átalszakajtja.
— Inkább elleszek én az egy fiam nékűl,
Minthogy má ellennék az egy kezem nékűl.
Eridj az anyádho, maj talán kiveszi.

— Vedd ki, anyám, vedd ki kebelembe bújót,
Kebelembe bújót, a nagy sási kígyót!
Szívem szorongatja, piros vérem szíjja,
Genge derekamot má átalszakajtja.
— Inkább elleszek én az egy fiam nékűl,
Minthogy má ellennék az egy kezem nékűl.
Eridj a bátyádho, maj talán kiveszi.

— Vedd ki, bátyám, vedd ki, kebelembe bújót,
Kebelembe bújót, a nagy sási kígyót!
Szívem szorongatja, piros vérem szíjja,
Genge derekamot má átalszakajtja.
— Inkább elleszek én az egy öcsém nékűl,
Minthogy má ellennék az egy kezem nékűl.
Eridj az ángyodho, maj talán kiveszi.

— Vedd ki, ángyom, vedd ki kebelembe bújót,
Kebelembe bújót, a nagy sási kígyót!
Szívem szorongatja, piros vérem szíjja,
Genge derakamot má átalszakajtja.
— Inkább elleszek én az egy kissebbik uram nékűl.
Minthogy má ellennék az egy kezem nékűl,
Eridj az öcsédhe, maj talán kiveszi.

— Vedd ki, öcsém, vedd ki kebelembe bújót,
Kebelembe bújót, a nagy sási kígyót!
Szívem szorongatja, piros vérem szíjja,
Genge derekamot má átalszakajtja.
— Inkább elleszek én az egy bátyám nékűl,
Minthogy má ellennék az egy kezem nékűl.
Eridj a rózsádho, maj talán kiveszi.

— Vedd ki, rózsám, vedd ki kebelembe bújót,
Kebelembe bújót, a nagy sási kígyót!
Szívem szorongatja, piros vérem szíjja,
Genge derekamot má átalszakajtja.
— Inkább elleszek én az egy kezem nékűl,
Mintsem én ellennék a galambom nékűl.

Lapujtő (Nógrád)

SÁRIG-HASÚ KÍGYÓ

(Szeretet próbája)

Menyecske, menyecske, te barna menyecske,
Rég megmondtam néked: ne menj a cserésbe!

Bément a cserésbe, lefeküdt a fűbe:
Sárig-hasú kigyó bébútt kebelébe.

— Anyám, édesanyám, kedves és jó dajkám —
Sárig-hasú kigyó bébútt kebelembe!

Arra kérem magát: vegye ki belőle!
Szerelmes szivemet megemészti benne!

— Nem veszem, leányom: kezemet megmarja!
Az én kicsi gyenge ujjam leszakajsza!

Inkább elleszek én jó leányom nélkül,
Hogysem én ellegyek gyenge karom nélkül!

— Bátyám, édes bátyám, kedves és jó bátyám —
Sárig-hasú kigyó bébútt kebelembe!

Arra kérem magát: vegye ki belőle!
Szerelmes szivemet megemészti benne!

— Nem veszem, testvérem: kezemet megmarja!
Kezemet megmarja, ujjam leszakajsza!

Inkább elleszek én jó testvérem nélkül,
Hogysem én ellegyek gyenge karom nélkül!

— Kedvesem, kedvesem, hűséges kedvesem —
Sárig-hasú kigyó bébútt kebelembe!

Arra kérem magát: vegye ki belőle!
Tüdőmet, májamat megemészti benne!

Erre az éldese meg is keseredett,
Gyenge karjaira ruhát tekergetett.

Bényúlt kebelibe, kivette belőle:
Sárig-hasú kigyó aranyalma leve.

S igy hát az éldese jobb, mint hív szülöttje,
Tizenkét éve, hogy mind őtet kereste.

Csíkrákos (Csík)

120

A MEGÉTETETT JÁNOS

— Hát te hol jártál, szivem-lelkem Jánosom?
— Jaj, én ángyoméknitt, édesanyám-asszony!
Jaj, fáj szivem, fáj, vesd meg ágyamot!

— Hát ott mit adtak, szivem-lelkem Jánosom?
— Ott négylábu rákot, édesanyám-asszony!
Jaj, fáj szivem, fáj, vesd meg ágyamot!

— Hát azt mibe adták, szivem-lelkem Jánosom?
— Azt egy szép tányérban, édesanyám-asszony!
Jaj, fáj szivem, fáj, vesd meg ágyamot...

— Azért vagy tán beteg, szivem-lelkem Jánosom?
— Az a földbe viszen, édesanyám-asszony!
Jaj, fáj szivem, fáj, vesd meg ágyamot...

— Hát mit hagysz apádnak, szivem-lelkem Jánosom?
— Jó vasas szekerem, édesanyám-asszony!
Jaj, fáj szivem, fáj, vesd meg ágyamot...

— Hát mit hagysz bátyádnak, lelkem-szivem Jánosom?
— A szép négy ökrömet, édesanyám-asszony!
Jaj, fáj szivem, fáj, vesd meg ágyamot...

— Hát mit hagysz ecsédnek, szivem-lelkem Jánosom?
— Négy szép hámos lovam, lelkem anyám-asszony!
Jaj, fáj szivem, fáj, vesd meg ágyamot...

— Hát mit hagysz hugodnak, szivem-lelkem Jánosom?
— Házi rakományom, édesanyám-asszony!
Jaj, fáj szivem, fáj, vesd meg ágyamot...

— Hát mit hagysz ángyodnak, szivem-lelkem Jánosom?
— Örök kárhozatot, édesanyám-asszony!
Jaj, fáj szivem, fáj, vesd meg ágyamot...

— Hát mit hagysz anyádnak, szivem-lelkem Jánosom?
— A bút s a bánatot, édesanyám-asszony!
Jaj, fáj szivem, fáj, vesd meg ágyamot...

(Székelyföld)

121

KATÁT KÉRETTÉK

(Kétféle menyasszony)

Katát kérették bé Barassóba,
Ingöm is igön — Oláhfaluba.
Haj, a víg kedvem, víg akaratom
Mégsem hagy ingöm bánatba esnöm,
Bánatba esnöm.

Katát ütették hat-ló-hintóba,
Ingöm is igön — szántó-taligára.
Haj, a víg kedvem, víg akaratom
Mégsem hagy ingöm bánatba esnöm,
Bánatba esnöm.

Katának adtak selyem-vigánát,
Neköm is adtak — csüpü-rokolyát.
Haj, a víg kedvem, víg akaratom
Mégsem hagy ingöm bánatba esnöm,
Bánatba esnöm.

Katának töttek fejire fátyolt,
Neköm is igön — csüpü-mazlagot.

Haj, a víg kedvem, víg akaratom
Mégsem hagy ingöm bánatba esnöm,
Bánatba esnöm.

Katának húztak karmazsin csidmát,
Neköm is igön — kapca-bocskorkát.
Haj, a víg kedvem, víg akaratom
Mégsem hagy ingöm bánatba esnöm,
Bánatba esnöm

Katát ütették föső asztalhoz,
Ingöm is igön — disznyóváluhoz.
Haj, a víg kedvem, víg akaratom
Mégsem hagy ingöm bánatba esnöm,
Bánatba esnöm.

Katának adtak hétféle ételt,
Neköm is igön — korpa-kevertet.
Haj, a víg kedvem, víg akaratom
Mégsem hagy ingöm bánatba esnöm,
Bánatba esnöm.

Katának adtak pohár piros bort,
Neköm is igön — szapulott lúgot.
Haj, a víg kedvem, víg akaratom
Mégsem hagy ingöm bánatba esnöm,
Bánatba esnöm.

Katát fektették paplanyos ágyba,
Ingöm is igön — disznyó-alomba.
Haj, a víg kedvem, víg akaratom
Mégsem hagy ingöm bánatba esnöm,
Bánatba esnöm.

Katát csókolták gombos ajakkal,
Ingöm is igön — balta-fokokkal.
Haj, a víg kedvem, víg akaratom
Mégsem hagy ingöm bánatba esnöm,
Bánatba esnöm.

(Udvarhelyszék)

KÍRETI A NÉNÉMET

(Kétféle menyasszony)

Kíreti a nénémet
Cifra szabólegíny,
Engemet is kíret egy
Szegíny kondáslegíny.
Öröme a nénémnek
Cifra szabólegíny,
Hej, de nékem siralom
Szegíny kondáslegíny!

Kísírik a nénémet
Hangos muzsikával,
Engemet is kísírnek
Egércincogással.
Öröme a nénémnek
Cifra szabólegíny,
Hej, de nékem siralom
Szegíny kondáslegíny!

Kontyolják a nénémet
Bodros fűkötővel,
Engemet is kontyolnak
A disztóböndővel.
Öröme a nénémnek
Cifra szabólegíny,
Hej, de nékem siralom
Szegíny kondáslegíny!

Ültetik a nénémet
Aranyos asztalho,
Engemet is ültetnek
A disztóvályúho.

Öröme a nénémnek
Cifra szabólegíny,
Hej, de nékem siralom
Szegíny kondáslegíny!

Kínálják a nénémet
Mandulás kaláccsal,
Engemet is kínálnak
Hamupogácsával.
Öröme a nénémnek
Cifra szabólegíny,
Hej, de nékem siralom
Szegíny kondáslegíny!

Etetik a nénémet
Aranyos tányírból,
Engemet is etetnek
A disztóvályúból.
Öröme a nénémnek
Cifra szabólegíny,
Hej, de nékem siralom
Szegíny kondáslegíny!

Itatják a nénémet
Kiristálypohárból,
Engemet is itatnak
A disztóvályúból.
Öröme a nénémnek
Cifra szabólegíny,
Hej, de nékem siralom
Szegíny kondáslegíny!

Felteszik a nénémet
Aranyos hintóba,
Engemet is feltesznek
Szamártalyicskába.
Öröme a nénémnek
Cifra szabólegíny,
Hej, de nékem siralom
Szegíny kondáslegíny!

Fektetik a nénémet
Tormos nyoszolyába,
Engemet is fektetnek
A disztó vackába.
Öröme a nénémnek
Cifra szabólegíny,
Hej, de nékem siralom
Szegíny kondáslegíny!

Kőtik az én nénémet
Nyócágú korbáccsal,
Engemet is kőtenek
Szíp hajnali csókkal.
Siralom a nénémnek
Cifra szabólegíny,
Hej, de nékem nagy öröm
Szegíny kondáslegíny!

Nagyszalonta (Bihar)

123

SZOLGABÍRÓ LÁNYA, KOSÁRKÖTŐ LÁNYA

(A házasuló királyfi)

Egyszer egy királyfi mit gondolt magába,
Hehehe, hahaha, mit gondolt magába:

Föl kéne öltözni kocsisom-ruhába,
Hehehe, hahaha, kocsisom-ruhába.

El kéne most menni Szoda városába,
Hehehe, hahaha, Szoda városába.

Meg kéne kéretni (a) szolgabíró lányát,
Hehehe, hahaha, szolgabíró lányát.

— Jóestét, jóestét, szolgabíró lánya,
Hehehe, hahaha, szolgabíró lánya!

— Jóestét, jóestét, szegény kocsislegény,
Hehehe, hahaha, szegény kocsislegény!

Üljön le minálunk, festett kanapéra,
Hehehe, hahaha, festett kanapéra!

— De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek,
Hehehe, hahaha, hogy én itt leüljek,

Hanem azért jöttem: jössz-e hozzám, vagy nem?
Hehehe, hahaha, jössz-e hozzám vagy nem?

— Nem menek, nem menek, szegény kocsislegény,
Hehehe, hahaha, szegény kocsislegény:

Van a szomszédunkban (egy) kosárkötő lánya,
Hehehe, hahaha, kosárkötő lánya.

— Jóestét, jóestét, kosárkötő lánya,
Hehehe, hahaha, kosárkötő lánya!

— Jóestét, jóestét, szegény kocsislegény,
Hehehe, hahaha, szegény kocsislegény!

Üljön le minálunk, hófehér padkára,
Hehehe, hahaha, hófehér padkára.

— De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek,
Hehehe, hahaha, hogy én itt leüljek,

Hanem azért jöttem: jössz-e hozzám, vagy nem?
Hehehe, hahaha, jössz-e hozzám, vagy nem?

— Elmenek, elmenek, szegény kocsislegény,
Hehehe, hahaha, szegény kocsislegény! —

... Egyszer egy királyfi mit gondolt magába,
Hehehe, hahaha, mit gondolt magába:

Föl kéne öltözni királyfi ruhába,
Hehehe, hahaha, királyfi ruhába.

El kéne most menni Szoda városába,
Hehehe, hahaha, Szoda városába,

Meg kéne kéretni (a) szolgabíró lányát,
Hehehe, hahaha, szolgabíró lányát.

— Jóestét, jóestét, szolgabíró lánya,
Hehehe, hahaha, szolgabíró lánya!

— Jóestét, jóestét, király őfölsége,
Hehehe, hahaha király őfölsége!

Üljön le minálunk, zöld selem divánra,
Hehehe, hahaha, zöld selem divánra.

— De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek,
Hehehe, hahaha, hogy én itt leüljek,

Hanem azért jöttem: jössz-e hozzám, vagy nem?
Hehehe, hahaha, jössz-e hozzám, vagy nem?

— Elmenek, elmenek, király őfölsége!
Hehehe, hahaha, király őfölsége!

— Kellesz a fenének, annak is a vénnek,
Hehehe, hahaha, annak is a vénnek:

Van már nékem egy más: kosárkötő lánya,
Hehehe, hahaha, kosárkötő lánya!

— Jóestét, jóestét, kosárkötő lánya,
Hehehe, hahaha, kosárkötő lánya!

— Jóestét, jóestét, király őfölsége,
Hehehe, hahaha, király őfölsége!

Üljön le minálunk, festett kanapére,
Hehehe, hahaha, festett kanapére.

— De nem azért jöttem, hogy én itt leüljek,
Hehehe, hahaha, hogy én itt leüljek,

Hanem azért jöttem: jössz-e hozzám, vagy nem?
Hehehe, hahaha, jössz-e hozzám, vagy nem?

— Nem menek, nem menek király őfölsége,
Hehehe, hahaha, király őfölsége —

Van már nékem egy más: szegény kocsislegény,
Hehehe, hahaha, szegény kocsislegény . . .

— Én vagyok az a *más*, — csókoljuk meg egymást!
Hehehe, hahaha, csókoljuk meg egymást!

Újszász (Pest)

GAZDAG BÍRÓ LÁNYA, SZEGÉNY SZITÁS LÁNYA

(A házasuló királyfi)

Eccör egy királyfi mit gondolt magába,
Hun-hun-hun, tralla-la, mit gondolt magába!

Rávötte a subát, zsíros kocsisruhát,
Hun-hun-hun, tralla-la, zsíros kocsisruhát.

Elmönt a királyfi gazda bírólányhon,
Hun-hun-hun, tralla-la, gazda bírólányhon.

— Jó napot, jó napot, gazda bíró lánya!
— Hun-hun-hun, tralla-la, üljön a padkára!

— Nem azé gyüttem én, hogy én itt leüljek,
Hun-hun, tralla-la, hogy én itt leüljek,

Hanem azé gyüttem: gyüssz-e hozzám, vagy nem?
Hun-hun-hun, tralla-la, gyüssz-e hozzám, vagy nem?

— Nem mögyök, nem mögyök, mer én gazdag vagyok —
Hun-hun-hun, tralla-la, gazdagra is várok. —

Elmönt a királyfi szögény szitáslányhon,
Hun-hun-hun, tralla-la, szögény szitáslányhon.

— Jó napot, jó napot, szögény szitás lánya!
— Hun-hun-hun, tralla-la, üljön le a székre.

— Nem azé gyüttem én, hogy én itt leüljek,
Hun-hun-hun, tralla-la, hogy én itt leüljek,

Hanem azé gyüttem: gyüssz-e hozzám, vagy nem?
Hun-hun-hun, tralla-la, gyüssz-e hozzám, vagy nem?

— Elmögyök, elmögyök, mer én szögény vagyok,
Hun-hun-hun, tralla-la, szögényre is várok. —

Rávötte a bundát, kiskirályfi-ruhát —
Hun-hun-hun, tralla-la, elmönt a gazdaghon.

— Jó napot, jó napot gazda bíró lánya!
— Hun-hun-hun, tralla-la, üljön a díványra!

— Nem azé gyüttem én, hogy én itt leüljek,
Hun-hun-hun, tralla-la, hogy én itt leüljek.

Hanem azé gyüttem: gyüssz-e hozzám, vagy nem?
Hun-hun-hun, tralla-la, gyüssz-e hozzám vagy nem?

— Elmögyök, elmögyök, mer én gazdag vagyok,
Hun-hun-hun, tralla-la, gazdagra is várok!

— Nem köllesz, nem köllesz, ebatta szajhája,
Hun-hun-hun, tralla-la, ebadta szajhája!

Nem köllött a suba, zsíros kocsisruha,
Hun-hun-hun, tralla-la, ne kölljön a bunda! —

Elmönt a királyfi szögény szitáslányhon,
Hun-hun-hun, tralla-la, szögény szitáslányhon.

— Jó napot, jó napot szögény szitás lánya!
— Hun-hun-hun, tralla-la, üljön a padkára!

— Nem azé gyüttem én, hogy én itt leüljek,
Hun-hun-hun, tralla-la, hogy én itt leüljek.

Hanem azé gyüttem: gyüssz-e hozzám, vagy sem?
Hun-hun-hun, tralla-la, gyüssz-e hozzám, vagy sem?

— Nem mögyök, nem mögyök, mer én szögény vagyok,
Hun-hun-hun, tralla-la, szögényre is várok.

— Enyim vagy, enyim vagy, enyim vagy, galambom,
Hun-hun-hun, tralla-la, enyim vagy, virágom! —

Szögény szitás lányát viszik a hintóba,
Hun-hun-hun, tralla-la, viszik a hintóba.

Gazdag bíró lányát a kutya-tartóba,
Hun-hun-hun, tralla-la, a kutya-tartóba!

Padé (Torontál)

125

VÁRJ LÁNYOM, EGY KICSIT

(Rossz feleség)

— Jöjjön haza, édesanyám,
Mert beteg az édesapám! . . .
— Várj, lányom egy kicsit,
Hadd táncoljak egy kicsit,
Minnyár én is menyek —
Egyet-kettőt fordulok,
S minnyár otthon lesszek!

— Jöjjön haza, édesanyám,
Dörgölje meg édesapám! . . .
— Várj, lányom egy kicsit,
Hadd táncoljak egy kicsit,
Minnyár én is menyek —
Egyet-kettőt fordulok,
S minnyár otthon lesszek!

— Jöjjön haza, édesanyám,
Gyóntassuk meg édesapám! . . .
— Várj, lányom egy kicsit,
Hadd táncoljak egy kicsit,
Minnyár én is menyek —
Egyet-kettőt fordulok,
S minnyár otthon lesszek!

— Jöjjön haza, édesanyám,
Már meghót az édesapám! . . .
— Várj, lányom, egy kicsit,
Hadd táncoljak egy kicsit,
Minnyár én is menyek —
Egyet-kettőt fordulok,
S minnyár otthon lesszek!

— Jöjjön haza, édesanyám,
Temessük el édesapám! . . .
— Mondd meg: akik viszik,
Hogy kert mellett ne vigyék,
Mer horgas a karja,
Megakad a karóba —
Visszajő a nyakamba!

— Jöjjön haza, édesanyám,
Eltemették édesapám! . . .
— Jaj, jaj, lepedőm,
Szép fehér lepedőm!
Mer én urat még kapok,
De lepedőt nem szabok, —
Mer én fonni nem tudok,
Lepedőt sem csinálok!

Kászonújfalu (Csík)

ERIDJ, ÉDES JÓ LEÁNYOM

(Rossz feleség)

Jöjjön haza, édesanyám,
Mer beteg az édesapám.
Eridj, édes jó leányom,
Minnyár én is megyek,
Egyet-kettőt had forduljak,
Minnyár otthon leszek.

Jöjjön haza, édesanyám,
Mer meghalt az édesapám.
Eridj, édes jó leányom,
Minnyár én is megyek,
Egy fél kupát hogy csapjak bé,
Minnyár otthon leszek.

Jöjjön haza, édesanyám,
Eltemettük édesapám.
Eridj, édes jó leányom,
Én es minnyár megyek,
Egyet-kettőt had forduljak,
Minnyár otthon leszek.

Jöjjön haza, édesanyám,
Eltoroztuk édesapám.
Eridj, édes jó leányom,
Én es minnyár megyek,
Egyet-kettőt had forduljak,
Minnyár otthon leszek.

Jöjjön haza, édesanyám,
Leánkérők jöttek hozzám!
Isten áldja, komámasszony,
Mos már hazamegyek,
Eljöttek a leánkérők,
Én is férhez megyek.

Kászonimpér (Csík)

127

SZÉP ILONA

(A csudahalott)

— Anyám, anyám, édes anyám,
Meg kell haljak Ilonaétt,
Ilonának szépségeétt,
Az ő karcsu derekaétt.

— Fiam, fiam, Mónár Bálint,
Meg ne halj te Ilonaétt,
Ilonának szépségeétt,
Az ő karcsú derekaétt!

— Anyám, anyám, édes anyám,
Meg kell haljak Ilonaétt,
Ilonának szépségeétt,
Az ő karcsú derekaétt.

— Fiam, fiam, Mónár Bálint,
Csináltassunk aranymalmot;
Csináltassunk aranymalmot,
Hátha eljő szép Ilona.

— Anyám, anyám, édes anyám,
Meg kell haljak Ilonaétt,
Ilonának szépségeétt,
Az ő karcsú derekaétt.

— Fiam, fiam, Mónár Bálint,
Csináltassunk ezüstmalmot,
Csináltassunk ezüstmalmot,
Hátha eljő szép Ilona.

— Anyám, anyám, édes anyám,
Meg kell haljak Ilonaétt,
Ilonának szépségeétt,
Az ő karcsu derekaétt.

— Fiam, fiam, Mónár Bálint,
Tedd magadat, hogy meghóttál!
Meghuzzassuk nagy harangot,
Hátha eljő szép Ilona . . .

Kelj fel, kelj fel, édes fiam,
Utadba van, kiétt meghótál.
Kelj fel, kelj fel, édes fiam,
Utadba van, kiétt meghótál.

Kelj fel, kelj fel, édes fiam,
Kapudba van, kiétt meghótál.
Kelj fel, kelj fel, édes fiam,
Kapudba van, kiétt meghótál!

— Kelj fel, kelj fel, édes fiam,
Melletted van, kiétt meghótál!
Kelj fel, kelj fel, édes fiam,
Melletted van, kiétt meghótál!

— Sose láttam ily halottat,
Kinek lába indulólag;
Kinek lába indulólag,
Kinek karja ölelőleg.

Kinek karja ölelőleg,
Kinek szája csókolólag;
Kinek szája csókolólag,
Kinek szeme kacsintólag . . .

Felkőtt, felkőtt Mónár Bálint
S megölelte szép Ilonát,
Felkőtt, felkőtt Mónár Bálint
S megölelte szép Ilonát.

Józseffalva (Bukovina)

128

GÖRÖG ILONA

(A csudahalott)

— Bizony csak meghalok, anyám, édesanyám,
Görög Ilonáért, karcsu derekáért.

Karcsu derekáért, gombos ajakáért,
Gombos ajakáért, piros orcájáért!

— Ne halj, fiam, ne halj, Bertelaki László!
Csináltatok néked olyan csudamalmot:

Kinek egyik köve bélán-gyöngyöt hányjon,
Másod-köve pedig sustákot, petákot.

Oda is eljönnek szűzek, szép leányok,
A tied is elgyün, szép Görög Ilona . . .

— Eresszen el engem, anyám, édesanyám
Csudamalom látni, csudamalom látni!

— Ne menj, lányom, ne menj: megvetik a hálót,
Megvetik a hálót, megfogják a márnát! . . .

— Bizony csak meghalok, anyám, édesanyám,
Görög Ilonáért, karcsu derekáért,

Karcsu derekáért, piros orcájáért,
Piros orcájáért, gombos ajakáért!

— Ne halj, fiam, ne halj, Bertelaki László!
Csináltatok neked olyan csudatornyot,

Kinek magassága az eget fölérje,
Kinek szélessége Tisza partját érje.

Oda is eljönnek szűzek, szép leányok,
A tied is elgyün, szép Görög Ilona.

— Eresszen el anyám, anyám, édesanyám
Csudatorony-látni, csudatorony-látni!

Kinek magassága az eget föléri,
Kinek szélessége Tisza partját éri.

— Ne menj, lányom, ne menj, szép Görög Ilona,
Megvetik a hálót, megfogják a márnát! . . .

— Bizony, csak meghalok, anyám, édesanyám
Görög Ilonáért, karcsu derekáért,

Karcsu derekáért, gombos ajakáért,
Gombos ajakáért, piros orcájáért.

— Halj meg, fiam, halj meg, Bertelaki László!
Ide is eljönnek csudahalott-látni,

A tied is eljő, szép Görög Ilona,
A tied is eljő, szép Görög Ilona.

— Eresszen el anyám, anyám, édesanyám
Csudahalott-látni, csudahalott-látni,
Ki érettem megholt, halálé változott!

— Nem eresztlek lányom, lányom, édes lányom!
Megvetik a hálót, megfogják a márnát! . . .

Avval csak bészökött öltöző házába,
A nyakába vette fontalan szoknyáját,

Elejébe vette (a) fehér előruhát,
A lábába húza piros, patkós csizmát.

— Kelj föl fiam, kelj föl, Bertelaki László,
Mert a határon jön szép Görög Ilona,

Kiér te megholtál, halálé változtál!
Kelj föl fiam, kelj föl, mert a lábodnál áll,
Kiér te megholtál, halálé változtál! . . .

— Láttam én halottat, de ilyent sohase,
Kinek az ő lába felszökőleg álljon,

Kinek az ő karja ölelőleg álljon,
Kinek az ő szája csókolólag álljon! —

Avval csak felszökött Bertelaki László . . .

Rugonfalva (Udvarhely)

A GYÁVA SZERETŐ

— Várlak, rózsám, vacsorára,
Apró, mézes pogácsára,
Bejöhetsz, szivem, bátran.
Bátran hozzám bejöhetsz,
Az ágyamra lefekhetsz.

— Mégsem merek én bemenni,
Ó, én édes angyalom.
A kutyának ugatásán
Eszrevesznek, virágom.
— Dobj egy koncot a kutyának,
Majd megszünik ugatása!
Bejöhetsz, szivem, bátran,
Bátran hozzám bejöhetsz,
Vetve az ágy, lefekhetsz.

— Mégsem merek én bemenni,
Ó, én édes angyalom.
A csizmámnak kopogásán
Eszrevesznek, virágom.
— Takarj rongyot a sarkára,
Nem hallatszik kopogása!
Bejöhetsz, szivem, bátran.
Bátran hozzám bejöhetsz,
Bontva az ágy, lefekhetsz.

— Mégsem merek én bemenni,
Ó én édes angyalom.
Az ajtónak csikorgásán
Eszrevesznek, virágom.
— Jól meghájaztam a sarkát,
Nem hallani csikorgását!
Bejöhetsz, szivem, bátran.
Bátran hozzám bejöhetsz,
Bontva az ágy, lefekhetsz.

— Mégsem merek én bemenni,
Ó, én édes angyalom.
A gyertyának világánál
Eszrevesznek, virágom.
— Dobj egy garast a banyának,
Vegye hamvát a gyertyának!
Bejöhetsz, szivem, bátran.
Bátran hozzám bejöhetsz,
Vetve az ágy, lefekhetsz.

— Mégsem merek én bemenni,
Ó, én édes angyalom.
Az egerek cincogásán
Eszrevesznek, virágom.
— Jaj, te vitéz, de 'jába élsz,
Még az egerektől is félsz!
Elmehetsz már, nem kellesz,
Nem vagy előttem kedves!

Resznek (Zala)

130

SÍRVA SÉTÁL A KAPUBAN JÁNOS

(Sirdogáló János)

Sírva sétál a kapuban János —
Kérdi tőle a gazdasszony:
— Mi most a baj, János?
— Ha az asszony megengedné,
Hogy a kapun belől mennék...
— Lehet, szivem, János!

Sírva sétál kapun belől János —
Kérdi tőle a gazdasszony:
— Mi még a baj, János?
— Ha az asszony megengedné,
Hogy a ház elébe mennék...
— Lehet, szivem János!

Sírva sétál a ház előtt János —
Kérdi tőle a gazdasszony:
— Mi még a baj, János?
— Ha az asszony megengedné,
Hogy a pitarba bemennék...
— Lehet, szivem János!

Sírva sétál a pitarban János —
Kérdi tőle a gazdasszony:
— Mi még a baj, János?
— Ha az asszony megengedné,
Hogy a házba bemehetnék...
— Lehet, szivem János!

Sírva sétál benn a házban János —
Kérdi tőle a gazdasszony:
— Mi még a baj, János?
— Ha az asszony megengedné,
Hogy az ágyra felfekhetném...
— Lehet, szivem, János!

Sírva fekszik fel az ágyra János —
Kérdi tőle a gazdasszony:
Mi még a baj, János?
— Ha az asszony megengedné,
Hogy magamhoz ölelhetném...
— Lehet, szivem, János!
...Mindjárt nem sírt János.

(Csongrád)

A KAPUBA CSAK SIRDOGÁL JANCSI

(Sirdogáló János)

A kapuba csak sirdogál Jancsi,
Kérdi tőle gazdasszonya:
— Mi lelt, szivem Jancsi?
— Gazdasszonyom megengedné,
Hogy a házba bemehetnék...
— Szabad, szivem Jancsi,
Lehet, szivem Jancsi!

A házban is csak sirdogál Jancsi,
Kérdi tőle gazdasszonya:
— Mi lelt, szivem Jancsi?
— Gazdasszonyom megengedné,
A komódra felülhetnék...
— Szabad, szivem Jancsi,
Lehet, szivem Jancsi!

A komódon csak sirdogál Jancsi,
Kérdi tőle gazdasszonya:
— Mi lelt, szivem Jancsi?
— Gazdasszonyom megengedné,
Hogy az ágyra felfekhetnék...
— Szabad, szivem Jancsi,
Lehet, szivem Jancsi!

Az ágyon is csak sirdogál Jancsi,
Kérdi tőle gazdasszonya:
— Mi lelt, szivem Jancsi?
— Gazdasszonyom megengedné
Hogy a jányára fekhetnék...
— Szabad, szivem Jancsi,
Fen' egyen meg, Jancsi!

Dercen (Bereg)

HÉJ PÁVA, HÉJ PÁVA

(Gőgös feleség)

Héj páva, héj páva, császárné pávája!
Szegén legén vótam, gazdag leánt vettem,
S a gazdag leánnak kedvit nem lelhettem.
A vásárba mentem, piros csizmát vettem,
Aval hazamentem s az asztalra tettem.
— Kéncsem, feleségem, mondj uradnak ingem!
— Én bizon sohasem, tejes életembe!
Mett apám házánál nagyobb urak jártak,
Őköt sem uraltam, téged sem urallak!

Héj páva, héj páva, császárné pávája!
Szegén legén vótam, gazdag leánt vettem,
S a gazdag leánnak kedvit nem lelhettem.
A vásárba mentem, rojtos ruhát vettem,
Aval hazamentem s az asztalra tettem.
— Kéncsem, feleségem, mondj uradnak ingem!
— Én bizon sohasem, tejes életembe!
Mett apám házánál nagyobb urak jártak,
Őköt sem uraltam, téged sem urallak!

Héj páva, héj páva! Császárné pávája!
Szegén legén vótam, gazdag leánt vettem,
A gazdag leánnak kedvit nem lelhettem.
Az erdőre mentem, somfabotot szeltem,
Aval hazamentem, a pad alá tettem.
— Kéncsem, feleségem, mondj uradnak ingem!
— Én bizon sohasem, tejes életembe!
... Botom elékapám, hátára vagdalám —
— Uram vagy! uram vagy! halálig, uracskám!

(Háromszék)

133

SZEGÉNY LEGÉNY VOLTAM, GAZDAG LEÁNYT VETTEM

(Gőgös feleség)

Szegény legény voltam, gazdag leányt vettem,
S a gazdag leánynak szavát se értettem.

— Fogadj engem uradnak, gyenge feleségem!
— Nem fogadlak, nem biz én, teljes életemben;

Apám, anyám házát nagyobb urak járták,
Azokat se fogadtam, téged se fogadlak!

... Elmenék a városra, sok szép mindent vettem,
Azt én hazahordtam, nagy asztalra tettem.

— Fogadj engem uradnak, gyenge feleségem!
— Nem fogadlak, nem biz én, teljes életemben;

Apám, anyám házát nagyobb urak járták,
Azokat se fogadtam, téged se fogadlak!

... Elmenék a városra, egy szép bundát vettem,
Azt én hazahoztam s nagy asztalra tettem.

— Fogadj engem uradnak, gyenge feleségem!
— Nem fogadlak, nem biz én, teljes életemben;

Apám, anyám házát nagyobb urak járták,
Azokat se fogadtam, téged se fogadlak!

... Elmenék az erdőre, csipkebotot vágtam,
Én azt hazahoztam, ajtó mögé tettem.

Kerülj-fordulj, botocskám, duff a hátad közepe!
Kerülj-fordulj, botocskám, duff a hátad közepe!

— Fogadj engem uradnak, gyenge feleségem!
— Uram vagy, uram vagy, láncos teremtette!

(Moldva, — ma Egyházaskozár, baranyai település)

134

A MEGCSALT FÉRJ

— Édes-kedves feleségem...
— Mi baj, angyalom?
— Mit keres itt a nyerges ló
Az udvaromon?

Néz az asszony jobbra-balra:
— Hol van itt a nyerges ló?
A tehenet kötötte meg
Borcsa szolgálló!

— Tehén hátán sárga nyerget
Aj, ki látott már,
Mióta a nagy magas ég
És a nagy világ?! —

— Édes-kedves feleségem...
— Mi baj, angyalom?
— Mit keres itt a kék dolmány
Az én ágyamon?

Néz az asszony jobbra-balra:
— Hol van itt a kék dolmány?
Ágyterítőm penészedett,
Aztat tettem rá!

— Ágyterítőn sárga gombot,
Aj, ki látott már,
Mióta a nagy magas ég
És a nagy világ?! —

— Édes-kedves feleségem . . .
— Mi baj, angyalom?
— Mit keres itt a pár csizma
A fogasomon?

Néz az asszony jobbra-balra:
— Hol van itt a pár csizma?
A szolgálló köcsögök helytt
Azt rakott oda!

— Köcsögökön rézsarkantyút,
Aj, ki látott már,
Mióta a csillagos ég
És a nagy világ?! —

— Édes-kedves feleségem . . .
— Mi baj, angyalom?
— Mit keres itt a katona
Az én ágyamon?

Néz az asszony jobbra-balra:
— Hol van itt a katona?
A szolgállóm hideg lelte, —
Az feküdt oda!

— Szolgállónak pörge bajszát,
Aj, ki látott már,
Mióta a csillagos ég
És a nagy világ?! —

— Édes-kedves feleségem . . .
— Mi baj, angyalom?
— Még az éjjel bált csinálok,
Hogyha akarom!

Néz az asszony jobbra-balra:
— Milyen lesz itt az a bál?
Ajtó megett ázott kötél
És egy nagy bot áll!

Vésztő (Békés)

135

CSILLAGOM, RÉVÉSZEM

(Révészek nótája)

— Csillagom, révészem, vigy által a Dunán!
Uramtól maradott subám neked adom!

— Nem viszlek át, nem biz én,
Mert nagy zaj mén a Dunán,
Mert nagy zaj mén a Dunán!

— Csillagom, révészem, vigy által a Dunán:
Uramtól maradott lovam neked adom!

— Nem viszlek át, nem biz én,
Mert nagy zaj mén a Dunán,
Mert nagy zaj mén a Dunán!

— Csillagom, révészem, vigy által a Dunán:
Uramtól maradott *magam* neked adom!

— Át is viszlek a Dunán,
Aranyszőrü paripán, —
Megölellek a partján!

Lédec (Bars)

136

HAJ, RÉVÉSZ, RÉVÉSZ

(Révészek nótája)

— Haj, révész, révész,
Magyar ifju révész,
Vigyázz a nagy hajón,
Vigyázz a nagy hajón:

Uramról maradt
Egy fekete pej ló,
Azt is neked adom,
Azt is neked adom...

— Nem kell kedvemnek,
Szép szerelmemnek,
Bánat a szivemnek!
Bánat a szivemnek...

— Haj, révész, révész,
Magyar ifju révész,
Vigyázz a nagy hajón,
Vigyázz a nagy hajón:

Uramról maradt
Egy láda kincsem,
Azt is neked adom,
Azt is neked adom...

— Nem kell kedvemnek,
Szép szerelmemnek,
Bánat a szivemnek!
Bánat a szivemnek...

— Haj, révész, révész,
Magyar ifju révész,
Vigyázz a nagy hajón,
Vigyázz a nagy hajón:

Uramról maradt
Egy hajadon lányom,
Azt is neked adom,
Azt is neked adom...

— Az kell kedvemnek,
Szép szerelmemnek,
Öröm a szivemnek.
Öröm a szivemnek...

Bucsuzz, Magdal, bucsuzz
Apádtól, anyádtól,
Leány-barátidtól,
Leány-barátidtól;

Leány-barátidtól,
Legény-mátkaidtól, —
Leány-temagadtól,
Leány-temagadtól...

Béd (Nyitra)

CSILLAGOM, ASSZONYOM

(Szolga és asszonya)

— Csillagom, asszonyom, füzess ki engemet!
— Én szógám, én szógám, ne hagyj itt engemet;
Odadom, odadom sok fóka gulyámat...
— Nem köll nékem, nem köll a te fóka gulyád;
Itt van az esztendő, füzess ki engemet!

— Én szógám, én szógám, ne hagyj itt engemet;
Odadom, odadom ládabeli kincsem...
— Nem köll nékem, nem köll ládabeli kincsed;
Itt van az esztendő, füzess ki engemet!

— Én szógám, én szógám, ne hagyj itt engemet;
Odadom, odadom az hajadon lányom...
— Nem köll nékem, nem köll az hajadon lányod;
Itt van az esztendő, füzess ki engemet!

— Én szógám, én szógám, ne hagyj itt engemet;
Odadom, odadom... *magamat* ajállom...
— Csillagom, asszonyom, eddig is ezt vártom!

Kánya (Tolna)

PAPCSÚFOLÓ

— Járjad, pap uram, a táncot,
Maj' egy falka ludat adok!
— Nem járom, nem tudom,
Nem illik, nem szabad
Papnak táncot járni!

— Járjad, pap uram, a táncot,
Maj' egy kövér disznót adok!
— Nem járom, nem tudom,
Nem illik, nem szabad
Papnak táncot járni!

— Járjad, pap uram, a táncot,
Maj' egy szép menyecskét adok!
— Járom is, tudom is,
Illik is, szabad is
Papnak táncot járni!

Mohács (Baranya)

KEVÉLY UGRON JÁNOS

— Hová méssz, hová méssz, kevély Ugron János?
— Nyitra vármegyébe, Nyitra Katicához.
— Ne menj oda, ne menj, mert hibás a leány, —
Legelső hibája: sánta az a leány!

— Nem bánom, nem bánom, mit gondolok véle!
Csináltatok neki magassarku csizmát,
Földig-érő szoknyát...

— Hová méssz, hová méssz, kevély Ugron János?
— Nyitra vármegyébe, Nyitra Katicához.
— Ne menj oda, ne menj, mert hibás a leány, —
Második hibája: részeges a leány!

— Nem bánom, nem bánom, mit gondolok véle!
Nem bánom, nem bánom, — bőven a pincébe,
Bőven igyék benne...

— Hová méssz, hová méssz, kevély Ugron János?
— Nyitra vármegyébe, Nyitra Katicához.
— Ne menj oda, ne menj, mert hibás a leány, —
Harmadik hibája: haragos a leány!

— Nem bánom, nem bánom, mit gondolok véle!
Ha látom haragját, kiállok előle,
Kiállok előle...

Kolozsvár

KIT KÉNE ELVENNI

El kéne indulni,
Meg ké' házasodni,
De még az a kérdés:
Kit kéne elvenni?
Jajjaj jaj, jajjaj jaj,
Kit kéne elvenni?

Ha kisasszonyt veszek —
Nem tud szőni-fonni!
Jaj, de szégyen nekem
Pénzzel gagyát venni!
Jajjaj jaj, jajjaj jaj,
Pénzzel gagyát venni!

Ha öreget kérek —
Az mindig szomorú,
Annak minden szava
Egy égi háború!
Jajjaj jaj, jajjaj jaj,
Egy égi háború!

Ha gazdagot kérek —
Mindig csak azt hányja,
Hogy: az enyimből élsz,
Ebadta hitványa!
Jajjaj jaj, jajjaj jaj,
Ebadta hitványa!

Ha szegényt megkérek —
Avval mit csináljak?
Egy koldusból kettőt
Tehát mért csináljak?
Jajjaj jaj, jajjaj jaj,
Ugyan mért csináljak?

Istenem, istenem,
Ugyan mit csináljak:
Legénykedjem-e még,
Vagy megházasodjak?
Jajjaj jaj, jajjaj jaj,
Vagy megházasodjak?

Az az egy reménység
Táplál ezután is:
Jó lesz a legénység
Nekem továbbra is!
Jajjaj jaj, jajjaj jaj,
Nekem továbbra is!

Gyergyószentmiklós (Csík)

141

GILICEMADÁR

(Hol háltál az éjjel)

— Hun háltál az íjjel, gilicemadár?
— A kapud tusakján, szivem-asszonkám.
— Mér bejjebb nem jüttél, gilicemadár?
— Uradtúl nem mertem, szivem-asszonkám.

— Nincs itthon az uram, gilicemadár,
Falupatakán van, kűhidat csinál.
— Jó lova van annak, gyorsan haza jár,
A szerelem bántja, szivem-asszonkám.

— Hun háltál az íjjel, gilicemadár?
— Ajtód előtt háltam, szivem-asszonkám.
— Mér bejjebb nem jüttél, gilicemadár?
— Uradtúl nem mertem, szivem-asszonkám.

— Nincs itthon az uram, gilicemadár,
Falupatakán van, kűhidat csinál.
— Jó lova van annak, gyorsan haza jár,
A szerelem bántja, szivem-asszonkám.

— Hun háltál az íjjel, gilicemadár?
— Ágyad előtt háltam, szivem-asszonkám.
— Mér bejjebb nem jüttél, gilicemadár?
— Uradtúl nem mertem, szivem-asszonkám.

— Nincs itthon az uram, gilicemadár,
Falupatakán van, kűhidat csinál.
— Jó lova van annak, gyorsan haza jár,
A szerelem bántja, szivem-asszonkám.

— Hun háltál az íjjel, gilicemadár?
— Dunyhád alatt háltam, szivem- asszonkám.
— Megjött má az uram, gilicemadár,
Van má más is, ki a dunyhám alatt hál.

Csákvár (Fejér)

142

CINÖGEMADÁR

(Hol háltál az éjjel)

— Hun háltál az éjjel, cinögemadár?
— Rúzsám ablakjába, gyönge vilojám!
— Mé' nem gyüttél be hát, cinögemadár?
— Féltem az uradtul, gyönge vilojám!

— Nincs itthun az uram, cinögemadár:
Litvai erdőbe hídakat csinál.
— Jó lova van annak, hama hazaér,
Jaj lösz neköm, rúzsám, hogyha nálad ér!

— Hun háltál az éjjel, cinögemadár?
— Rúzsám ajtajába, gyönge vilojám!
— Mé' nem gyüttél be hát, cinögemadár?
— Féltem az uradtul, gyönge vilojám!

— Nincs itthun az uram, cinögemadár:
Litvai erdőbe hídakat csinál.
— Jó lova van annak, hama hazaér,
Jaj lösz neköm, rúzsám, hogyha nálad ér!

— Hun háltál az éjjel, cinögemadár?
— Rúzsám ágya előtt, gyönge vilojám!
— Mé' nem gyüttél be hát, cinögemadár?
— Féltem az uradtul, gyönge vilojám!

— Nincs itthun az uram, cinögemadár:
Litvai erdőbe hídakat csinál.
Ha úgy félsz, minek élsz, cinögemadár?!
Távozz tűlem: van mán, aki velem hál!

Hosszúhát (Csongrád)

BETYÁRBALLADÁK, RABNÓTÁK

143

ANGYAL BANDI

Lám megmondtam, Angyal Bandi,
ne menj az alföldre,
Csikósoknak, gulyásoknak
közibe, közibe,

Mert megtanulsz lovat lopni
izibe, izibe,
Majd úgy kerülsz a vármegye
kezibe, kezibe! —

Mikor kezdé Angyal Bandi
a lovát nyergelni,
Cifra csüngős kantárjával
fékelni, fékelni,

Rajta üte Gönc városa
megfogni, megfogni:
Akkor kezde Angyal Bandi
bámulni, bámulni.

Rajta volt az aranyrojtos
gatyája, gatyája,
Sléziából volt a maté-
riája, riája.

Válla hegyét a bundája
nyomitja, nyomitja,
Csizmaszárát a sallangja
boritja, boritja.

Fátyolkendő a nyakába
bokroson, bokroson,
Kurta süveg a fejébe,
módoson, módoson.

Megkötözték Angyal Bandit
kötéllel, kötéllel,
Úgy kisérték el Kassára,
fegyverrel, fegyverrel.

Egy icce víz, egy font kenyér
a Bandi számára,
Harminchárom-fontos vasat
kezére, lábára . . .

Debrecen

ANGYAL BANDI

Lám megmondtam, Angyal Bandi,
ne menj az Alföldre,
Csikósoknak, gulásoknak
közibe, közibe,
Mer megtanulsz lovat lopni
izibe —
Akkor kerülsz a vármegye
kezibe, kezibe.

Mikor kezdte Angyal Bandi
a lovát nyergelni,
Sárga csengős kantárjára
fölfogni, fékelni:
Rajta ütött Gönc városa
megfogni —
Akkor kezdett Angyal Bandi
búsulni, bámulni.

Megkötözték Angyal Bandit
kötéllel, kötéllel,
Ugy kisérték el Kassára
fegyverrel, fegyverrel.
Egy messző viz, fél funt kenyér
a Bandi számára,
Harminc funt vas a Bandinak
kezire, lábára . . .

Lápafő (Tolna)

145

BOGÁR IMRE

Megáradt a Tisza,
Nem akar higgadni,
Az a hires Bogár Imre
Átol akar menni.

Átol akar menni,
Lovat akar lopni,
Kecskeméti nagy vásáron
Pénzt akar csinálni.

Kocsmárosné lánya
Az ablakon leste:
Arrulalól jön egy lovas,
Talán Bogár Imre.

Ezüst a zablája,
Arany a kantárja,
Rózsaszinü selyemszallag
A kantárja szára.

— Kocsmárosné, hajja,
Tiz liter bort ide!
Megkínálom a vármegyét,
Ha iszik belőle.

Huncut a vármegye,
Nem iszik belőle, —
Az a szegény Bogár Imre
Most van a kezébe.

Harangoznak délre,
Fél tizenkettőre:
Az a hires Bogár Imre
Álljon föl a székre!

Fölállott a székre,
Föltekint az égre:
— Én istenem, sok rablásim
Most jutnak eszembe! . . .

Elapadt a Tisza,
Csak a nyoma maradt,
Meghalt szegény Bogár Imre
Csak a hire maradt . . .

Tüske-puszta (Tolna, Dombóvár mellett)

146

BOGÁR IMRE

Zavaros a Tisza,
Nem akar higgadni —
Az a híres Bogár Imre
Által akar menni.

Által akar menni,
Csikót akar lopni,
Kecskeméti zöld vásárra
Pénzt akar csinálni.

Pénzt akar csinálni,
Bölcsőt akar venni,
Azt a híres Duli Marcsát
El akarja venni.

— Kocsmárosné, hajja,
Van-e vacsorája?
— Van vacsorám, paprikás hús,
Vendégek számára!

— Kocsmárosné, hajja,
Van-e barna jánya?
— Barna jányom, vetett ágyon,
Vendégek számára!

— Kocsmárosné, hajja,
Száz icce bort adna:
Megkínálom a vármegyét,
Hogy ne lennék rabja! . . .

Gonosz a vármegye,
Nem iszik belőle,
Mert a szegény Bogár Imre
Most van a kezébe.

Láncot a zsiványnak
Kezére-lábára! . . .
Duli Marcsa a babáját
Már hiába várja.

Nézz ki Marcsa, nézz ki
Ablakod firhangján:
Most kísérik Bogár Imrét
Aranyszín paripán.

Ezüst a zablája,
Arany a kantárja,
Az a híres Bogár Imre
Annak a gazdája.

Harangoznak délre,
Féltizenkettőre, —
Most kísérik Bogár Imrét
A vesztőhelyére. —

Kiapadt a Tisza,
Csak a sara maradt,
Meghalt szegény Bogár Imre,
Csak a híre maradt.

Nagykőrös (Pest)

ITT AZ UTAZÓ LEVELEM

(Szaladjak-e vagy megálljak)

Csütörtökön virradóra
Ráültem egy pej csikóra.
Azon hajtottam a tinót —
Mind a három daruszőr vót
Mind a három daruszőr vót.

Egyet adtam a birónak,
Másikat a főbirónak,
Harmadikat (az) alispánnak,
Hogy könnyebben szabaduljak,
Hogy könnyebben szabaduljak.

Könnyebben is szabadultam,
Fejérvárnak elindultam.
Fejérvári fogadónál
Kilenc zsandár előmbe áll,
Kilenc zsandár előmbe áll.

Azt kérdezi: mi a nevem?
Hol az utazó levelem?
Dolmányomat kigombolom,
Levelemet megmutatom,
Levelemet megmutatom.

Éles kés a bal kezembe,
Töltött pisztoly jobb kezembe.
Hármat mingyárt fejbe lőttem:
Itt az utazó levelem!
Itt az utazó levelem!

Jaj, istenem, mi' csinyáljak:
Szaladjak-e, vagy megálljak?
Ha szaladok: fejbe lőnek,
Ha megállok: megkötöznek, —
Ha megállok: megkötöznek! . . .

Borsosberény (Nógrád)

148

KIS KALAPOM VÉRBEN USZKÁL

(Szaladjak-e vagy megálljak)

Nem loptam én életemben,
Csak egy csikót Debrecenyben.
Hajtottam rajta hat tinót,
Mind a hat daruszőrü volt.

Elhajtottam Szentpéterre,
Négyet eladtam belőle.
Kettőt adtam a bírónak,
Az én kiszabadítómnak.

Szentpéterről kiindúltam,
Békével megszabadúltam.
A labonyi fogadónál
Kilenc zsandár elejbem áll.

Mind a kilenc kérdi tőlem:
Hol az utazólevelem?
Hármat mingyárt agyonlőttem:
Itt az utazó levelem!

Jaj istenem, mit csináljak!
Szaladjak-e, vagy megálljak?
Ha szaladok, agyonlőnek,
Ha megállok, megkötöznek.

Ha szaladok, agyonlőnek,
Ha megállok, megkötöznek,
S úgy kísérnek Debrecenybe,
A törvényszék elejibe.

Kis kalapom vérben uszkál,
Lovam a zsandárkáplárnál.
Lovam a zsandárkáplárnál,
Magam a vármegyeháznál.

Fel-felhívnak a törvénybe,
A törvényszék elejibe.
Látom a pennát firkálni,
Hamis tanúkat vádolni.

Hej, tanúk, ne ítéljetek,
Mert nem tudjátok, mit értek!
Ki hogy szokott vélem bánni,
Úgy fogom visszaszolgálni.

Pécska (Arad)

149

GYÜNNEK A ZSANDÁROK MINDENFELŰ

(Fábián Pista)

Engöm hínak Fábián Pistának,
Ki is állok huszonnégy zsandárnak.
Szaladj zsandár, gyün Fábián Pista!
Hallod, hogy zúg a lovának lába!

Fekete föld termi a jó búzát,
Sűrű erdő neveli a betyárt.
Kocsmárosné viseli a gondját,
Kocsmárosné viseli a gondját.

Nem viselök szürke köpönyegöt,
Nem is öszöm a komisz-kinyeret.
Inkább adom magam a halálra,
Minthogy lögyek németöt katonája!

Gyünnek a zsandárok mindönfelű,
Száll a golyó az én fejem fölé.
Szögény Pista, csak maga egyedül
Forgolódik a fegyvere körül.

Jaj istenöm, ugyan mi'csináljak!
Mögadjam-e magam a zsandárnak?
Ha mögadom, nyakig vasra vernek,
Legénységömnek is végit vetnek! —

Fábián is szereti a táncot,
Várad felé zörgeti a láncot.
Jaj, de szépen pöng a sarkantyúja!
A vármögye mondva csináltatta.

Várad alatt van egy akasztófa,
Három betyár nyugodott mög rajta.
A ketteje semmit sem szólhatott,
De Fábián halálig búcsúzott:

Isten hozzád, Szalonta várossa!
Már én többet nem löszök lakossa
Terömhet mán ződ füvet lapossa,
Kis pej lovam lába nem tapossa!

Betyárságom én ugyan nem bánom,
Csak a kedves szeretőm sajnálom!

Pusztaföldvár (Békés)

150

INKÁBB LÖSZÖK HAZÁMNAK BETYÁRJA

(Kis Szabó Pista)

Engöm hínnak Kis Szabó Pistának,
Ki is állok huszonnégy zsandárnak.
Fényös kardom fölcsillog az égre, —
E' járt má sok zsandárnak végire!

Még azt mondja Vásárhely városa,
Hogy én lögyek nyócéves katona.
Nem löszök én nyócéves katona,
Inkább löszök hazámnak betyárja!

Jobb szeretök pusztán betyárkonni,
Mint a németöt katonája lönni;
Nem viselöm szürke köpönyegjit,
Nem is öszöm a komisz könyerit!

Fekete főd termi a jó buzát,
Sűrű erdő neveli a betyárt.
Szép csárdásné, viselje hát gondját,
Majd úgy kapja mög is a jutalmát.

Én istenöm, hol leszön lakásom?
Sűrű erdőn leszön möghalásom;
Eltemetnek az erdei vadak,
Mögsiratnak csevögő madarak.

A bodzafa fehéret virágzik,
Kis Szabó csak maga betyárkodik.
Mindön betyár vigyázzon magára:
Rövid vasat tösznek a lábára! . . .

A barackfa pirosra virágzik,
Szabó Pista csakúgy paripázik.
— Mögállj, Pista, nem soká mögfoglak,
Az akasztófára föl is húzlak! . . .

— Észak felül fújdogál a szellő,
Látom, gyün a zsandár mindönfelül.
Hát én, szögény, csak magam egyedül,
Sürgök-forgok az fegyverem körül.

Töltött dufla fegyver az kezembe,
Nem jöhetnek zsandárok elömbe.
Fegyveremet lerakom a fődre,
Ugy mögyök a zsandárok elébe.

Isten hozzád, Vásárhely várossa,
Én má többé nem löszök lakossa;
Terömhet má ződ füvet lapossa,
Kis pej lovam tovább nem tapossa.

Kiskunhalas (Pest)

A NÉMET SZÖKÖTT KATONÁJA

(Fábián Pista)

Engöm hínak Fábián Pistának,
A németöt szökött katonájának.
Nem viselöm szürke köpönyegit,
Nem is öszöm a németöt kinyerit.

Fekete főd termi a jó búzát,
Sűrű erdő neveli a betyárt.
Kocsmárosné, viselje hát gondját,
A jó isten hordozza az baját.

Szöged felül fújdogál a szellő,
Gyün a zsandár, mint a záporeső.
Szögény Fábián, maga van egyedül,
Ű is fordul a fegyvere felé.

— Bátor szivem, szömbeszállok vélek,
Mögfelelök magyar beszédömnek! . . .
Jaj istenöm, de nagyot vétöttem,
Hogy a zsandártisztet agyonlűttem!

Jaj istenöm, halált köll szenvednöm,
Vagy örökös rabságot viselnöm!
Szögedön túl van egy akasztófa,
Hej, csak odáig lösz sétálásom.

Eltemetnek a németöt agarak,
Mögsiratnak az erdei vadak:
Inkább löszök sasok vacsorája,
Mint én lögyek németöt katonája!

Isten hozzád Szalonta várossa!
Én mán többet nem löszök betyárja.
Terömhet mán ződ füvet lapossa,
Nem legeli a Fábián lova!

Apáca (Csanád)

152

PREKOP JÓZSI

Letörött a bécsi toron gombja,
Ihatnék a Prekop Józsi lova.
Erigy pajtás, meríjj neki vizet,
Prekop Józsi Perkátára siet.

Prekop Józsi a lovát itatja,
Idesanyja a fiát siratja.
— Ne sírjon ked, kedves szülődajkám,
Hét vármegyén forog instáncijám!

Prekop Józsi az lovát nyergeli,
Az galambja az ablakon nízi.
— Ne nízd, rúzsám, gyászos íletemet,
Mind teérted szenvedem ezeket.

Prekop Józsi felül a lovára,
Beugrat a perkáti csárdába.
Jónapot mond a csaplárosnénak,
Hogy hozzon bort a Prekop Józsinak.

Prekop Józsi mikor a bort issza,
Kilenc zsandár az ajtót bényitja.
Prekop Józsi akkor is azt mondja:
Űtet nímet soha meg nem fogja.

— Kilenc zsandár fogott meg engemet,
Megkötöztek, Fejírvárra vittek,
Letettek az tömlöc fenekire,
Nem láthatom rúzsámat estíre...

Arra alá faragnak az ácsok,
A Prekopnak koporsót csinálnak.
Majd elmenjünk az temetésire,
Rúzsát rakjunk sírja tetejire.

Puszta-Forna (Fejér)

153

LOVÁT FÉLTI, NEM A MAGA ÉLETIT

(Csehoj István)

Amoda van egy nagy kapu, kerítés, —
Csehoj István Bársony-lova nyerítöz.
Csehoj István Bársony-lovát nyergöli,
Azon magát Madarászba viteti.

— Kocsmárosné, adjon isten jónapot!
Mikor jártak erre lovas zsandárok?
— Adjon isten, Csehoj István, néköd is, —
Még nem láttam belűlük csak egyet is.

— Kocsmárosné, halpaprikást főzzék kend,
Amellé jó citromos bort hozzék kend;
Szógálóját strázsára állíjja kend,
Ha zsandár gyün, híradással lögyék kend! —

Halpaprikást mög se öszi felibe,
Beszalad a szógáló nagy-ijedve.
Beszalad a szógáló nagy-ijedve:
— Alulrú gyün kilenc zsandár fegyverbe!

Csehoj István nem vötte ezt tréfára,
Fölugrott a Bársony-paripájára.
Fölugrott a Bársony-paripájára,
Beugrasztott madarászi csárdába. —

— Szépen kéröm a fű-zsandár urakat:
Ne lűjjék ki alúlam a lovamat!
— Nosza-rajta, azt a betyár mindönit:
Lovát félti, nem a maga életit! —

Csehoj Istvánt mögnyomták egy buckába,
Mert kitört a lova lába, bokába.
Mögbotlott a lova lába, gödörbe,
Ott nyomta mög kilenc zsandár, fektibe.

— Zsandár uram, kéröm a nagy istenre:
Tekintsön föl a csillagos egekre...
De a zsandár nem hallgatott szavára,
Arra szóra belelűtt a vállába.

Csehoj Istvánt kötözik a kocsira, —
Akkor kérdi: hun az ű Bársony-lova?
— Bársony-lovad elmönt az ű útjára,
Tégöd pedig viszünk Félegyházára!...

— Mögüzenöm kedves feleségömnek:
Gondját viselje az hét cselédömnek;
Mert mán éngöm visznek Félegyházára,
Ott függesztnek föl az akasztófára.

Hogyha éngöm fő tanálnak akasztni,
Oda ne gyüjj, kedves párom, siratni.
Mert bús szived mög fog értem hasadni,
Hét cselédünk de árván fog maradni!...

Majdán (Torontál)

MAJ' HAJNAL IS LÖSZ MÁR

— Maj' hajnal is lösz már,
Majd is mögvirrad már,
Fordulj felém, kedves rózsám,
Majd magad maradsz már.

— Bárcsak piros hajnal
Sohase hasadna.
A mi édös szerelmünknek
Vége ne szakadna!

— Látod, rózsám, látod,
Azt a száraz nyárfát?
Majd ha ez kiződül, [akkor,]
Akkor járok hozzád.

— Hiszöm a teremtőm,
Kiződül az én fám,
A te csalfa szíved vissza,
Visszafordul hozzám...

Kaszaperi pusztán
Gyün két zsandár nyilván.
Csörög a lova zablája,
Célba a puskája.

Vásárhelyi pusztán
Gyün két lovas zsandár.
A sámsonyi kis csárdába,
Ott fogtak meg immár.

Vásárhelyi pusztán
Vótam csikósbujtár,
Számadóktul, betyároktul
Lopni tanúltam már. —

Röpűlj madár, röpűlj,
Szentösön körösztül,
Szállj be az én galambomhó,
Maga van egyedül.

Ha kérdi: hogy vagyok,
Mondd meg, hogy rab vagyok,
Orosházi cselédházba
Talpig vasba vagyok.

Meghalok, meghalok,
Még beteg se vagyok,
Orosházi kis nyomáson
Nyugodni akarok . . .

Édös anyám vót kend,
Mér nem tanított kend?
Gyönge fának ága vótam,
Mér nem hajlított kend?

Mohács (Baranya)

155

SZABÓ PÁL

— Két hete, vagy három,
Múta rúzsám várom.
Amoda gyün, amint látom,
Sütét pej paripán.

Sütét pej lovának
Arany a kantárja,
A rúzsámnak, Szabó Pálnak,
Én vagyok a párja.

— Nyis' ki rúzsám, nyis' ki
Szobádnak ajtaját:
Ehen gyün egy hírös betyár,
Úgy néz, mind Szabó Pál!

— Jó estét hát, rúzsám,
Régön nem láttalak.
Tennap mult el három hete,
Múta mendég várlak.

— Gyüttem vóna, rúzsám,
De ha nem löhetött.
A vármögye nyomomba vót,
Erre nem eresztött . . .

Isten hozzád, rúzsám,
Vöszöm végbúcsúmat:
El köll mönni messzi útra,
Kirűl ne várj vissza!

— Mondd mög néköm, rúzsám:
Möddég fogsz elmönni?
— Perjámosi nagy kocsmába,
Ott fogok möghálni! . . .

— Kocsmárosné, hajja,
Zárva a kapuja!
Nyissa kend föl szép csöndessen,
Hagy mögyök be rajta!

Kocsmárosné, hajja,
Van-e vacsorája?
— Van vacsorám, jó paprikás,
Szabó Pál számára!

— Kocsmárosné, hajja,
Van-e istállója?
— Van istállóm, szénám, zabom
Szabó Pál lovának!

— Kocsmárosné, hajja,
Hányat üt az óra?
Még kilencet el nem veri,
Mulathatunk rajta!

... Hallom, üt az óra,
Hallom, kilenc óra.
Feküdjünk le, Mihály öcsém,
El vagyunk fáradva.

Perjámosi csárda
Körül van sáncolva, —
Dúzs Istvánnak kis pej lova
Körösztül ugrotta.

Tizet üt az óra,
Rajtunk csaptak máma,
Még jól el sem aludhattunk
Az első álomba.

Hét vármögye hajtott,
Soha mög nem fogott,
Ez a három csudarongyos
Jaj, de rajtunk csapott!

Oda az életöm,
Mindön reménységöm:
Az öcsémet agyonlűtték,
Éngöm levasaltak.

Vas alatt késérnek,
A kocsira tösznek,
Még röggelre kis-zombori
Nagy tömlöcbe tösznek.

Letösznek messzire,
A legfenekire;
Magam vagyok, kedves rúzsám,
A nagy sütétségbe!

Lovam, édös lovam,
Le vagy-e te zárva?
Ládd, a gazdád keze-lába
Hogy le van láncolva!

Látom, a törvénbe
Tizönketten ülnek,
Tudom, mind a tizönketten
Rúlam törvénköznek.

Rúlam beszélgetnek,
Rúlam törvénköznek —
Tudom, azt a törvént töszik,
Hogy fölakasszanak.

— Kéröm az urakat,
Még egy szavam vóna:
A lovamra fölülhetnék,
Majd könnyen beszélnék!

Lovamra ülhetnék,
Majd könnyen beszélnék:
Kis-zombori törvénházat
Majd körülkerülném.

... Áldja mög az isten
Kis-Zombor faluját,
De verje mög az úristen
Dúzst egyedül magát!

Szállj el madár, szállj el
Vásárhely városba:
Ott lakik az édösanyám
Egy alacson házba.

Szállj az udvarába,
Szállj a szobájába,
Vidd el ezt a bús levelet,
Tödd az asztalára.

Ha kérdi: hogy vagyok?
Mondjad, hogy rab vagyok,
Kis-zombori nagy tömlöcbe
Térgyig vasba vagyok.

Térgyig vasba vagyok,
Könyékig bilincsbe, —
Szerdán, Illés napján délbe
Visznek az vesztésre.

Se eső nem esik,
Se harmat nem látszik,
Mégis az én üngöm-gatyám
Két ódalrúl ázik.

Édös anyám vót kend,
Mé' nem tanított kend?
Gyönge vessző ága vótam,
Mé' nem hajlított kend?

Szögént nem bántottam,
Gazdagot raboltam,
Pajtásomat emböröltem,
Szépasszont öleltem.

Möghalok, möghalok,
Még beteg sem vagyok, —
Kis-zombori szőlők alatt
Lészön möghalásom.

Nem bánom, nem bánom,
A rúzsám sajnálom:
Nincsen kinyérkeresője,
De van elvesztője! — —

... Szerdán, Illés napján,
Féltizenkettőre
Szól a hóhér Szabó Pálnak:
Lépjön föl a székre!

Fölépött a székre,
Fönézött az égre, —
Akkó jutott az eszibe,
Mit tött életíbe!

Szerdán, Illés napján,
Húzzák a harangot:
Szabó Pali nyakára rá-
Hurkolták a láncot ...

Monostor (Torontál)

156

KI SEM MEGYEK, MEG SEM ADOM MAGAM

(Kismargita)

Nem messze van ide Kismargita,
Környes-körül folyja azt a Tisza.
Közepibe koponyasi csárda,
Abba iszik egy betyár magába.

Amott jönnek nyolcan a zsandárok,
Jaj, de szépen fénylik a csákójuk.
Elől megy a zsandárok káplárja,
Egyenesen be a Koponyába.

— Jó estét adjon isten, csaplárné!
Hát ez a hátas paripa kié?
— Jó bort iszik annak a gazdája,
Most jött ide, nincs egy félórája.

— Küldje ki hát annak a gazdáját,
Nem bántjuk mi, ha megadja magát.
— Ki sem megyek, meg sem adom magam;
Kinek tetszik, vigye el a lovam.

Én a lovam nem annyira bánom,
Csak a nyereg-szerszámom sajnálom;
Izzasztómba a bugyellárisom, —
Abba hever százezer forintom.

Százat adtam a hátas lovamér,
Másik százat rávaló szerszámér,
Harmadikat egy szép barna lányér,
Negyediket vélem-hálásáér;

Ötödiket egy jó hordó borér,
Hatodikat elfogyasztásáér, —
Hetediket arra tartogatom:
Jön a zsandár, borral megkínálom!

Tiszacsege (Hajdú)

157

FEHÉRVÁRI UTCA

(Barna Péter)

Fehérvári utca sáros szokott lönni,
Annak közepébe vásár szokott lönni.

Majd én is fölülök valaki lovára,
Akiön rátöszöm magam a Dunára.

Amidőn magamat a Dunán áttöszöm,
Banádi pusztában vacsorámat öszöm.

Majd visszagyüjőre hajtok hat tehenet,
Kiért az mészáros ad bankót öleget.

Istenöm-országom! hol lösz megállásom?
Erdőn-e vagy mezőn, vagy a pusztaságon?

Hogyha erdőn lészön: mögösznek a vadak,
Majd elénekölnek szép-szólló madarak!

Juta (Somogy)

158

KÍKELLIK A MÁTRA

(Barna Péter)

Kíkellik a Mátra: eső akar lenni, —
Keres a vármegye, be akar fogatni.
Szilajon hát, szógám, nyergeld fel a Pirost,
Hadd úsztatom átal a zavaros Marost.

Megyek Vásárhelyre, megnízem a pajtást;
Hogyha lovam fáradt, jól tudom, nyergel mást.
Hogyha felnyergeli a fekete keselyt,
Jöhet a vármegye, tudom, hogy el nem ejt.

Zavaros Maroson magam átal teszem,
Bánáti gulyásnál jó vacsorát eszem.
Egy harmadfű tinót a kedvemír levág,
Kibűl az én fogam majd jóízű húst rág.

— Egyél, igyál, pajtás! — e lesz az áldomás. —
Majd hajtol te írte, tudom, jövőbe mást!
— Hajtok biz én, pajtás, vagy harminc tehenet,
Kiér a mészáros ád bankót eleget! . . .

Bánáti szigetbe nagy ballangok vagynak;
Akik odamennek, tudom, ottmaradnak.
Nekem is van benne harminchárom tinó;
Balszarvára sütve: mind prédára való!

(Hortobágy)

159

ERIDJ, PISTA PAJTÁS

(Barna Péter)

Eridj, Pista pajtás, nyergeld meg a Pirost,
Kivel átugratom a zavaros Marost.
Zavaros Maroson magam általtettem,
Bánati guljásnál jó vacsorát ettem.

— Egyél-igyál, pajtás, hisz e csak áldomás,
Mert ha visszafordulsz, tudom, hogy hajtol mást.
Egyél-igyál, pajtás, hisz e csak áldomás,
Mert ha visszafordulsz, tudom, hogy hajtol mást.

— Ha visszafordulok, hajtok egy tehenet,
Kiér a mészáros bángót ad eleget,
Ha visszafordulok, hajtok egy tehenet,
Kiér a mészáros bángót ad eleget...

A szegedi várban negyvennégyen ülnek,
Mind a negyvennégyen rólam törvénkennek.
Egy része azt mondja: fel kő akasztani!
Más része azt mondja: kár vóna bántani.

— Uraim, uraim, kárvallott uraim,
Kár volna még nekem akasztófán függni,
Gyócs ingem, gyócs gatyám szélnek lobogtatni,
Réz-sorkantyus csizmám szélnek összeverni...

Jó ló vót a Piros, jó ló is ellette,
Áldja meg az isten, aki fölnevelte.
Jó ló vót a Piros, jó ló is ellette,
Áldja meg az isten, aki fölnevelte.

Áldja meg az isten, aki fölnevelte,
Mer az én életem sokszor megmentette.
Áldja meg az isten, aki fölnevelte,
Mer az én életem sokszor megmentette.

Gyergyószentmiklós (Csík)

160

JÓ LÚ VÓT A FAKÓ

(Barna Péter)

Jó lú vót a fakó, jó lú is ellette,
Áldja meg az isten, aki felnevelte.

Fújd el, szellő, fújd el hosszú útnak porát,
Ne lelje vármegye fakó lovam nyomát...

Szegény Barna Péter, de sok lovat lopott,
Románné két lánya abból ruházkodott.

Veszett volna retek fekete földjébe,
Románné két lánya az anyja méhébe.

A budai csárda nem borulna gyászba,
Hogyha Barna Péter nem esne rabságba.

A vármegye háza sem nyílik hiába:
Szegény Barna Pétert viszik udvarába.

Szegény Barna Pétert szent János napjára
Kísérik halálra, tarcsai határba.

A tarcsai pusztán van egy kétágú fa,
Az lesz Barna Péter nyugodalmas háza.

Nyíljatok meg, egek, rejtsetek el engem,
Mer a fekete föld nem veszen be engem.

Kár volna még nékem a fán megszáradni,
Lobogós kék gatyám szélnek bocsátani,

Szép sarkantyús csizmám szélnek összeverni,
Fekete-kék szemem hollónak kivájni...

Tiszacsege (Hajdú)

161

ENGEM A VÁRMEGYE KERES

(Szilaj csikó nem eladó)

Árva, Csanád, Borsod, Heves —
Engem a vármegye keres.
Engem a vármegye nem szán,
Mert sok csinyt tettem a pusztán.
Sok jármot tűzre rakattam,
Sok hámot szegre aggattam.

Csötörtökön viradóra
Találtam egy pej csikóra.
Éjfélig mindig kergettem,
Hajnalra már felnyergeltem.
Azon hajtottam hat tinót,
Mind a hat galambszinü vót.

Most már kérik sok jó pénzért,
Hatvanhat ezüst tallérért.
De a csikó nem eladó,
Nem a hadnagy alá való.
Mert a hadnagy, ha ráülne,
Sok szegénylegényt megtenne!

...Azt az órát megátkoztam,
Mikor első lovat loptam.
Tudtam én azt, nem sokára
Jutok az akasztófára...

(Sajóvölgy)

162

CSÜTÖRTÖKÖN VIRADÓRA

(Szilaj csikó nem eladó)

Csütörtökön viradóra
Találtam egy pej csikóra,
Majd éjfélig terelgettem,
Mégis felkötőfékeztem.

Felültem én a hátára,
Beugrattam Fejérvárra,
Fejérvárrul Szentgyörgyvárra,
A szentgyörgyvári vásárra.

Kérdik tőlem: hogy a csikó?
De a csikó nem eladó!
De a csikó nem eladó,
Nem is csendőr alá való.

Mert ha erre csendőr ülne,
Még a madár is rab lenne!
Mert ha erre csendőr ülne,
Még a madár is rab lenne!

Alsok (Somogy)

163

CSÜTÖRTÖKÖN VERRADÓRA

(Szilaj csikó nem eladó)

Csütörtökön verradóra
Találtam egy pej csikóra.
Még jól el sem szöntyörödtem,
Kilenc zsandár áll előttem.

— Zsandár urak, mit akarnak?
Talám vasalni akarnak?
— Nem akarunk mink vasalni:
Szilaj csikót jöttünk venni.

— Szilaj csikó nem eladó,
Nem is zsandár alá való, —
Mer ha arra zsandár ülne,
Szabad madár is rab lenne!

Puszta-Forna (Fejér)

164

ZSANDÁROKNAK IZENVE VAN

(Nádi Jancsi)

Nádi Jancsi a csárdába
Ráparancsol a csárdásra:
— Huzza le a férhangokat,
Hadd mulassam ki magamat!

Nádi Jancsi Fenékbe van,
Zsandároknak izenve van:
Most jőjjetek hamarjába:
Nádi Jancsi a csárdába!

— Még egy icce borom járna,
Ha az idő el nem járna . . .
Az idő már későre jár,
Az ajtónál áll hat zsandár.

Jött a zsandár nagy sietvel
Dufla töltött fegyverekkel.
— Jancsi, akarsz-e meghalni!
Vagy magadat meg kell adni!

Jancsi kapta a fegyverét,
Elkeríté az istenét.
S mire magát észrevette,
Golyó szivét sértegette.

Nádi Jancsi fejér teste
Fenékben van eltemetve.
A fenéki temetőben
Nyugszik a fekete földben . . .

Pölöskefő (Zala)

165

LOPTAM LOVAT ÖTÖT-HATOT

(Kormos Pista)

Kormos Pistát Simontornyán megfogták,
Mindjár az urak elejbe hajtották.
Mind együtt volt, viceispán, alispán, —
Kérdik tőle: hány lovat loptál, István?

— Loptam lovat, ötöt, hatot, hetet is,
Mégse jutott az uraknak csak egy is.
Loptam volna ötvent, hatvant, hetvent is,
Jutott volna az uraknak csak egy is! . . .

Kormos Pistát kísérik a börtönbe,
Szeretője az ablakon át nézte.
— Ne nézd, ne nézd a gyászos életemet,
Mind teérted szenvedem most ezeket! . . .

Karád (Somogy)

166

KÉRÖM ALÁZATOSSAN AZ URAKAT

Nagypéntökön mossa holló a fiát —
Szélös világ mindön rosszat rám kiált.
Aki tudja, most mondja mög szömömbe:
Hány pár csikót loptam én életömbe?!

Kilenc tinót, kilenc csikót fogtak rám,
Kilenc hamis tanu esküdözik rám.
De én el nem vádolom, mer nem töttem:
Akkor is a rózsám mellett feküdtem.

Mögesküdik az én rózsám mellettem,
Hogy akkor is a jobbkarján pihentem.
De nem hisznek az ő gyenge szavának:
Kutya urak korbáncsokat ajálnak.

— Kéröm alázatossan az urakat:
Ne veressék mög a kisangyalomat!
Hajtok csikót, harminchármot, feketét,
Ki befutja a nagyurak mezejét, —

Ha mögveretik a kisangyalomat,
Sohasem füzetök mög az uraknak! . . .

Juta (Somogy)

167

PIROS VÉR FOLY AZ ASZTALON

(Vidróczki)

Kutyakaparóci csárda
Körül van zsandárral állva.
Körül-körül, környes-körül,
Csak Vidróczkit fogták körül.

— Na Vidróczki, most gyere ki,
Hét vármegye vár ideki!
— Mit ér nékem hét vármegye?
Tizenhárom gyüjjön ide!

Be is lőttek az ablakon,
Piros vér foly az asztalon.
Szeretője zsebkendője
Tiszta piros vérrel tele.

Sír az apám, sír az anyám,
Sír mind a két testvér-bátyám.
Ne sírj, apám, ne sírj, bátyám,
Nem soká betyárkodok mán:
Elég vót mán húsz esztendő,
Fogadjon be a temető.

Harangoznak, harangoznak —
Talán szegény Vidróczkinak.
[Talán szegény Vidróczkinak,]
Annak a [híres] betyárnak.

A mezei kis pacsirta
Szárnya az eget hasítja.
Hasítja a magos eget —
Szánja betyár-életemet.

Kisvárda (Szabolcs)

168

MIT ÉR NEKEM HAT VÁRMEGYE

(Vidróczki)

A Vidróczki hires nyája
Csörög-morog a Mátrába.
Csörög-morog a Mátrába,
Mert Vidróczkit nem találja.

Megyen az nyáj, megyen az nyáj
Környeskörül a gaz alján.
Ugyan hol állok elejbe
Kerek erdő közepébe?

Hozd ki, babám, szűröm, baltám,
Hadd menjek a nyájam után,
Mert levágják az kanomat,
Keselylábú ártányomat.

Esteledik már az idő,
Szállást kérnék, de nincs kitől.
Sűrű erdő a szállásom,
Csipkebokor a lakásom.

A Vidróczki sírhalmára
Gyöngy hull a koporsójára.
— Hej, Vidróczki, most gyere ki,
Hat vármegye vár ideki!

— Mit ér nekem hat vármegye?
Tizenkettő jöjjön ide!

(Mátravidék)

169

VIOLASZÍN PATYOLATBA

(Jáger Jóska)

A miskolci híres boltba
Ott vásárolt Jáger Jóska.
Ott vásárolt Jáger Jóska
Violaszín patyolatba.

Felöltözött krinolinba,
Úgy ment el a híres boltba:
Úgy ment a görög boltjába
S válogatott a szoknyába.

De a boltos nem gondolta,
Lányasszonynak szólította:
— Kérem szépen, lányasszonyka,
Mi lenne a vásárfia?

— Mi lenne a vásárfia?
Nékem olyan selyemruha,
Nékem olyan selyemkendő —
Kiből kétszáz forint kettő! . . .

Mikor elment Jáger Jóska,
Fölírta a boltajtóra:
„Itt vásárolt Jáger Jóska,
Violaszín patyolatba!" —

. . . Jáger Jóska nagy betyár volt,
Míg a koporsóban nem volt.
Nyugszik már a föld gyomrában
Tizenhat-szél gyolcs gatyában.

Jáger Jóska temetője —
Kivan a lába belőle:
Ha egy kis hó esik rája,
Bizony megfázik a lába . . .

Csincse (Borsod)

TALPIG VÖRÖS VIGANÓBA

(Jáger Jóska)

Este van már, alkonyodik,
Sűrű erdő sötétedik.
Van is abba híres betyár,
Ki száz ember előtt megáll.

Elől megy a Völner Pista,
Utána megy Jáger Jóska.
— Jáger Jóska, ne lőjj agyon,
Pej paripám néked adom.

— Nem kell nekem pej paripa,
Van a minden istállóba.
Nem kell nekem pej paripa,
Csak a babám csábítója! . . .

Bement Jáger győri bótba
Talpig vörös viganóba.
A bótos is meggondolta,
Kisasszonynak szólította.

— Üllön le hát, kisasszonyka!
Mi tetszik a vásárfia?
— Nékem ollan selemkendő,
Kiből ezer forint kettő! . . .

Mikor kiment Jáger Jóska,
Felírta a bótajtóra,
Felirta a bótajtóra:
„Itt vásárolt Jáger Jóska.
Vásált ollan selemkendőt,
Kiből ezer forint kettő!"

Jáger Jóska oly híres volt,
Hogy még koporsója se volt.
Ott fekszik a föld gyomrába,
Egy nagy fekete subába...

Csesznek (Veszprém)

171

SZÉP CSÁRDÁSNÉ, GYÖNGY VIOLA

(Juhász András)

Szert tettem jó hat pajtásra,
Mikor mentünk nagy rablásra.
Elindultunk nyugot felé,
A szennai csárda felé.

Még az ajtón be sem léptem,
Kérdik tőlem: mi a nevem.
— Juhász András az én nevem,
Pandur, mi bajod van velem?
— Semmi bajom nincs teveled,
Csak azt kérdem, mi a neved!

— Rakd le, pandur, fegyveredet,
Ne féltsd itt az életedet;
Egyél, igyál, úgy mulassál,
Mert utánam fáradoztál.

Szép csárdásné, gyöngy viola,
Van-e készen hízó ludja?
— Vagyon, András, de nincs készen,
Mindjárt megsütöm egészen.

— Süsse csak meg, hamarosan,
Hadd lakjunk jól sült ludhússal.
[Együnk, igyunk, úgy mulassunk,]
Mivel pandurokkal vagyunk!

[Hajnal felé van az idő,]
Legények, nekünk menni kő.
Kimulattuk már magunkat,
Itt hagyjuk a pandurokat...

Szenna (Somogy)

172

HARANGOZNAK A ZSANDÁRKÁPLÁRRA

Onnand alól jönnek a zsandárok.
Már messziről fénylik a csákójok.
Elöl jön a zsandárok káplárja,
Igyenest a Lebuki-csárdába.

— Jó estét, te lebuki csárdásné!
Hát ez a szép pej paripa kié?
— Jó bort iszik annak a gazdája,
Most ért ide, nincs még félórája.

— Kűdje ki hát annak a gazdáját,
Vagy jöjjön ki, vagy adja meg magát.
— Ki sem megyek, meg sem adom magam,
Fogjon meg, ha valamit akarnak!

— Ejnye betyár, hogy hivnak tégedet?
— Ha akarom, megmondom a nevem:
Engem hivnak Mélyföldi Pistának,
Ki szembe áll harminchat zsandárnak!

Zsandárkáplár, rakd le a fegyveredet,
Mer különben főd issza véredet!
... Zsandárkáplár rákapta fegyverét —
Két komondor nyalja piros vérét.

Harangoznak a zsandárkáplárra, —
Igyál, betyár, mulass utoljára!
Igyál betyár, mulass utoljára:
Akasztanak holnap nyolc órára.

— Elöl van az én szemem, nem hátul,
Nem félek én az akasztófátul:
Betyárgyerek szokott azon lógni, —
Kössenek fel, ha meg tudnak fogni!

Nagydorog (Tolna)

173

A NÉMET ZSANDÁRJA

Ha én aztat istentű tudtam vóna,
A csárdábú ki se indútam vóna.
Jobb lött vóna lefekünni, alunni,
Mint a Bozó tanyájára kimönni.

... Kétfelé hajlott az ákácfa ága, —
Én is vótam a némötnek zsandárja.
Én is vótam a némötnek zsandárja,
De az golyó nem engedte továbbra.

Mögizenöm én a többi zsandárnak,
Hogy vaktába ne induljon betyárnak;
Mert az betyár koporsóba téteti,
Az hóttestöt temetőbe viteti.

Jaj istenöm, még fiatal koromba
Dimon Lajos tétetött koporsóba;
Életömtű nagyon hamar mögfoszta, —
Soha eztet én el nem hittem vóna.

... Gyászba borút a mindszenti nagy úcca,
Jani zsandárt most késérik ki rajta.
Kivirágzott a mindszenti temető,
Jani zsandár fekszik benne legelő' ...

Kiskunhalas (Pest)

174

NAGYKÁLLAI FENYVES-ERDŐ A HAZÁM

(Gesztén Józsi)

Gesztén Józsi Bársony-lovát nyergeli,
A babája keservesen könnyezi.
— Ne sirassál, barna babám, éngemet,
Nagykállai fenyves-erdőn keresnek.

Nagykállai fenyves-erdő a hazám,
Oda gyere, barna babám, énhozzám.
Meglátod az aranyvesszős tanyámat,
Sugármagos, aranyos almafámat ...

Gesztén Józsi mikor kiment a rétre,
Hegyestetejű kalap a fejébe.
Dufla fegyver kilátszik a subából,
Leesett a kard a balódalárul.

Ezernyócszáznyócvanegybe mi történt?
Gesztén Józsit a zsandárok meglűtték.
Mikor ment a gulyáskunyhó elébe,
Eccerre lűtt két zsandár a fejébe.

Gesztén Józsi mikor látta, hogy meghal,
Felkiáltott jaj-keserves szavakkal:
— Ez a világ se vót nékem örömre,
Itt kell hagyni a babámat örökre.

Balsa (Szabolcs)

175

A NAGY SÁNDOR AZ ABLAKON KIUGROTT

(Patkó Sándor)

Patkó Sándor nem úri fajtból való,
Nem köll neki selyem paplan takaró,
Nem köll neki, sej-huj, senki viselt ruhája,
Beéri a tizenhat-szél gatyája.

Patkó Sándor kisétál az erdőbe,
Dupla pisztoly vágott vassal megtöltve.
Vágott vasat, sej-huj, kilöldözi sorjába,
Fut a pandur a somogyi csárdába.

Patkó Sándor levelet ír Sitkére:
„Kilenc ezer forint legyen előre!"
Illés Imre, sej-huj, írt alá a levélnek:
„Vacsora is legyen kilenc legénynek!"

MTA Könyvtár Antalócsoport Könyvtára
Budapest

Kivitte a kisbojtár a vacsorát,
Patkó Sándor egy nagy cserfa alatt állt,
Kérdi tőle, sej-huj: — Mit üzent a Nagy Sándor?
— Azt üzente: de nagy úr Patkó Sándor!

Patkó Sándor az ablakot zörgette,
A Nagy Sándor erre igen föle'de.
Arany pohár, sej-huj, holdvilágnál ragyogott, —
A Nagy Sándor az ablakon kiugrott.

(Rábaköz)

176

HÁCZKI KÁLMÁN KIUGROTT AZ ABLAKÁN

(Káplár Józsi)

Fekete tó, fehér templom messze van,
Káplár Józsi eddig Csabrendeken van.
Összeszedi mind a kilenc pajtását,
Megkerüli Háczki Kálmán kastélyát.

Háczki Kálmán éppen akkor vacsorált, —
Káplár Józsi benyitja az ajtaját.
Jaj de szépen ragyog az arany kalán, —
Háczki Kálmán kiugrott az ablakán.

Ej, te Jóska, kár volt neked rálőni,
Háczki Kálmánt a puskával megölni.
Megállj Jóska, megbánod valahára,
Kerülsz te még a szegedi fogházba!

... Szépen szól a szegedvári nagy harang,
Arra szállott három árva vadgalamb.
Húznak azok oly szomorú verseket, —
Most teszik le a megtörött testeket.

Szegedvári börtönajtó de sárga,
Abba vagyon Káplár Józsi bezárva.
Szegedvári börtönajtó repedj meg, —
Káplár Józsi sohase szabadul meg!

Arra alá koszorúzzák azt a fát,
Amelyikre Káplár Józsit fölhuzzák.
Sirassátok, ti gyönyörű leányok,
Mert az többé nem jár el tihozzátok...

(Rábaköz)

177

LOPTAM ÖKRÖT, URAKÉ LÖTT

Amoda egy kerek erdő,
Betyár lakja, tizönkettő.
Ki-kigyünnek a szélire,
Várik a bajt a fejükre...

Amoda gyünnek lovasok,
Feketélnek, mint a sasok.
Ha betyárok: jóbarátok,
Ha zsandárok: elszaladok.

Ha zsandárok — mi'csináljunk?
Szaladjunk-e, vagy mögálljunk?
Ha szaladunk: agyonlűnek,
Ha mögállunk: mögkötöznek!

— Isten jó nap, jó barátom!
Hát hogy is vagy, amint látom...
— Adjon isten, zsandár uram...
Hát sehogyse most ilyenkor! —

Jaj istenöm, jaj mindenöm!
Rabnak köll most néköm lönnöm!
Sirat éngöm apám, anyám,
Sirat éngöm az én rúzsám!

Ne sirassatok még nagyon,
Nem visznek még lűni agyon;
Akkor sirassatok nagyon,
Mikor visznek lűni agyon. —

Mögvasalnak, mögkötöznek,
Kalocsára bekésérnek.
Lovát köti lovam mellé,
Magamat a kocsi mellé.
Lovam öszi a jó szénát,
Magam a vármögye kosztját.

Kalocsai nagy törvénybe
Tizönkét úr ül a székbe,
Tekintgetnek a szömömbe:
Hány pár csikó jut eszömbe?

Nem jut nékem több eszömbe:
Kit eladtam Döbröcönbe,
Kit mögittam, kit mögöttem,
Kit a rúzsámra kőtöttem.
Drága vót a rokolyája,
Rámönt három tinó ára.

Elsőbb loptam e négy tinót —
Mind a négy daruszőrű vót.
Aztán loptam egy pej csikót —
Mind a négy lába kesely vót.

Azután loptam hat ökröt —
Mind a hat az uraké lött:
Kettőt adtam a bírónak,
Kettőt a komiszárusnak,
Kettőt a szolgabírónak, —
Igy hát nem maradt magamnak!

Monostor (Torontál)

178

MITŰL VÉRES A GATYÁTOK

Amott gyünnek a lovasok,
Feketélnek, mint a sasok.
Hej, betyárok, hej betyárok,
Mitűl véres a gatyátok?

— Isten jó nap, jó barátom!
Hát hogy is vagy? amint látom.
— Adjon isten, zsandár uram,
Hát sehogyse most ilyenkor!

Jaj, istenöm, jaj mindenöm!
Rabnak köll most néköm lönnöm!
Sirat engöm apám, anyám,
Sirat engöm kedves babám.

Ne sirassatok még nagyon,
Nem visznek még lűni agyon.
Akkor sirassatok nagyon,
Mikor visznek lűni agyon.

Szállj le ide, édös fecském,
Vödd szárnyadra levelecském!
Vidd az apám ablakjára,
Teridd le az asztaljára.

Majd mögtudja, hun a fia:
A gyulai nagy fogságba.
A gyulai nagy fogságba,
A bús szivem le van zárva.

Zörög-börög a vasajtó.
Ehun gyün a tömlöctartó!
Vizitálja fejem alját,
Nem ástam-e ki a falát?

Nincsen néköm varott párnám,
Heverök a subám szárnyán,
Arra hajtom bús fejemet,
Hullajtgatom könyveimet.

Nem fogok mindég rab lönni,
Ki fogok még szabadulni!
Ahogy fognak vélem bánni,
Vissza fogom én szolgálni.

Zörög-börög a vasajtó.
Ehun gyün a tömlöc-tartó!
— Szöggyed, árva, mindönödet!
Szabadítom életödet.

Apáca (Csanád)

BABÁJ GYURKA

Orosházárúl fúj a szél,
Zörög az ágácfa-levél.
Babáj Gyurka, hova lettél,
Hogy Makóra el nem gyüttél!

Mentem vóna: nem lehetett,
A vármegye nem eresztett.
Megkötözték a lábomat,
Elzárták szabadságomat.

Lovamot viszik Gyulára,
Magamot, vasba, utána, —
Nem fogok soká rab lennyi!
Ki fogok még szabadulnyi! —

Hajdú, hajdú, öreg hajdú —
Eddig nem tudtam, mi a bú!
Még a járásom szabad vót,
Jóbarátom mindenütt vót —

De mostmá, hogy rabbá estem,
Jóbarátom sehol sincsen!
De mostmá, hogy rabbá estem,
Jóbarátom sehol sincsen! . . .

Pécska (Arad)

ALBERT JÓSKA

Magossan száll hattyúmadár —
Rabságba esött egy betyár,
Kinek neve Albert Jóska;
Keze-lába körösztvasba.

— Hajtik a lovam Gyulára,
Magam is mögyök utánna.
Ne hajtsátok olyan nagyon:
Usse soká löszök vason.

Kéröm (a) komiszárus urat:
Ne örúljön rabságomnak!
Mer ha rabságomnak örül,
Kés forog a szíve körül:

Nem fogok mindég rab lönni,
Ki fogok még szabadulni, —
Ki hogy szokott vélem bánni,
Úgy fogom visszaszógálni! . . .

Azt nem hittem vóna soha,
Hogy így lögyön éltöm sorja:
Kezem-lábam körösztvasba,
A szeretőm árvaságba.

A szeretőm szép kis barna,
Vélem beszélni akarna.
— Szépön kéröm az urakat,
Hogy lássam a galambomat.
De az urak azt felelik:
— Mögtiltotta a törvényszék.

... Elhervadok, mind a levél,
Mind ősszel a nyárfalevél.
Nyárfalevél hideg miatt,
Én mög a szerelöm miatt ...

Magyarszentmárton (Torontál)

181

HOLTAKKAL VAGYOK EGYSZÍNŰ

Vasrostélyos az én szobám.
Még a fényes nap se süt rám.
Hát a holdvilág sugára
Hogy sütne hát az orcámra!

Csörög-csattog a vasajtó.
Talán jön a temlectartó!
Kezébe hozza a kulcsot,
Talán már kiszabadulok.

Nem a kulcsot, ha' a gyertyát.
Vizitálja fejem alját.
Azután meg a vasamat.
Nem sajnálja rabságimat.

Nyolc sor tégla a nyoszolyám,
Itt halok meg, kedves babám.
Vigyétek babámnak hirű:
Holtakkal vagyok egyszinű ...

Besenyőtelek (Heves)

182

HOLTAKKAL VAGYOK EGYSZÍNŰ

Ezön a sütét éccakán
Csillag ragyog az ég alján.
Csillag ragyog, hajnal hasad,
Szeretnélek, de nem szabad.

Csütörtökön viradóra
Tanáltam egy csőszgunyhóra.
Mellém raktam fegyverömet,
Öleltem a kedvesömet.

Még jól el se söndörödtem,
Kilenc zsandár áll mellettem.
— Zsandár urak, mit akarnak?
Talán bizon mögvasalnak?
— Mögvasalunk, mögkötözünk,
Kalocsára bekísérünk!

Kalocsai nagy törvénbe
Harminchat úr ül a székbe.
Kacsintgatnak a szömömbe:
Hány pár csikó jut eszömbe?
— Nem jut neköm több eszömbe,
Mint: miért vagyok tömlöcbe!

Csittög-csattog a vasajtó, —
Talán gyün a tömlöctartó?
Vizitálják a rabokat:
Mivel múlatják magukat?

Mondjátok tömlöctartómnak:
Ne örüljön rabságomnak,
Mer, ha rabságomnak örűl,
Nemsoká ű is bekerűl!

Vigyétek rúzsámnak hírűl:
Holtakkal vagyok egyszínű,
Amit öszök, nem jó ízű,
Étel-ital mind keserű.

Mondjátok édösanyámnak:
Küldjön egy párnát fiának.
Mögsegít még a jó isten,
Nem kénlódok mindég itten.

Törökbecse (Torontál)

183

MIKOR MEGYEK DEBRECENBE

Mikor megyek Debrecenbe,
Debreceni törvényszékbe,
Látom a sok urat írni, —
Rám tekintett valamennyi.

Le is írták a tiz évet,
Szabadulnék, de nem lehet.
Irok haza jó anyámnak,
Hozzon ruhát a fiának.

Elhozta a tiszta ruhám.
Jaj, de zokogva borúlt rám!
Sírhatsz, anyám, jajszóval is,
Egy fiad volt, rab lett az is.

Ne sírjon, kend, édesanyám,
Gyűjjön, nézze meg a szobám:
Két szál deszka a nyoszolyám,
Itt halok meg, édesanyám.

Vasrostélyos az ablakom,
Nyújtsd be karod, kisangyalom!
Hadd fogjam meg utoljára,
Búcsút veszek nemsokára.

Tura (Pest)

184

VERIK A KASSAI DOBOT

Tisza partján elaludtam, —
Jaj de szomorút álmodtam!
Megálmodtam azt az egyet,
Hogy engem a zsandár keres.

— Hát ti, kutyák, mit kerestek?
Talán én értem jöttetek?
— Érted jöttünk, el is viszünk,
Lipótvári rabbá teszünk!

Verik a kassai dobot,
Kísérnek egy szegény rabot.
Rabot, rabot rabságáér,
Engem meg a betyárságér.

Elkísérnek sok időre,
Két vagy három esztendőre;
Elkísérnek, el is visznek,
Lipótvári rabbá tesznek.

Lipótváron nem jó lenni,
Magánzárkán kell ott lenni.
A sarokba fogok állni,
Ott is fognak rám vigyázni.

Édesanyám, édesanyám,
Gyere nézd meg az én cellám:
Két szál deszka a nyoszolyám,
Itt halok meg, édesanyám!

Mikor megyek hazafelé,
Hasad az ég háromfelé,
Ragyognak rám a csillagok,
Mer tudják, hogy szabad vagyok...

Nagydobrony (Ung)

185

ISTEN HOZZÁD, SZÜLÖTTEM-FÖLD

Isten hozzád, szülöttem-föld,
Énmiáttam löhetsz már zöld:
Tiportalak — nem tiporlak,
Isten hozzád, már itthallak.

Nem hitted el, édes rózsám:
Két szál deszka a nyoszolyám.
Sürü csillag és holdvilág,
Ragyogó napfény se süt rám.

Nem hitted el, édesanyám:
Két szál deszka a nyoszolyám.
Sürü csillag és holdvilág,
Majd a fényes nap még süt rám.

Azt se hittem volna soha:
Tömlöc oldalamat nyomja,
Bodor hajam lekoptassa,
Piros orcám möghervassza.

Szob (Somogy)

186

JAJ BE SZENNYES MAGA INGE, GATYÁJA

Jaj be szennyes maga inge, gatyája!...
Bészennyesült a szentgyörgyi stokházba.
Mossa ingem, édesanyám, fehérre,
Holnap visznek a törvényszék elébe.

Ha bémenyek a törvényszék házába:
Leborulok a törvény asztalára.
Ha kijövök a törvényszék házából,
Elbúcsuzom a kerek nagy világtól.

Vasas lábam keservesen pengetem, —
Ó, istenem, most végzik a törvényem...
Édesanyám, pénz vagyon a zsebembe —
Markoljon ki kejed nekem belőle.

Csináltasson diófából koporsót,
Sárga szeggel veresse rá a jaj-szót,
Trombitások három troppot fújjanak,
Mett — istenem! — hónap felakasztanak!

(Székelyföld)

AMOTT VAN EGY NAGY HÁZ

(Rab vagyok, rab vagyok)

Amott van egy nagy ház, törvényszék a neve,
Abban van egy asztal, zölddel leterítve.

Abban van egy asztal, zölddel leterítve,
Rajta van egy pohár, méreggel van tele.

Akárkié legyen az a tele pohár,
Csak én értem jönne egy hirtelen halál!

Szállj el, fecskemadár, Gömörön keresztül,
Mondd meg az anyámnak, hogy be vagyok zárva!

Mondd meg, hogy itt vagyok, mondd meg, hogy rab vagyok,
A miskóci fegyház vaságyán hervadok.

Térdig bevasalva, könyékig a vérbe,
Szemem be van esve a nagy sötétségbe.

Deszka a nyoszolyám, tégla a vánkosom,
Kígyók, békák szeme a gyertyavilágom.

Kiskovácsvágása (Gömör)

LÓRA CSIKÓS, LÓRA

(Rab vagyok, rab vagyok)

Lóra csikós, lóra, elszaladt a ménes,
Csak egyedül maradt a pányván a nyerges.

Nem tehetek róla, mert meg vagyok fogva,
Ott az öreg bojtár, adjon számot róla.

A tömlöc feneke az én vetett ágyam,
Annak két oldala az én hálótársam.

A tömlöc teteje takaródzó párnám,
Kígyók, békák szeme világító gyertyám.

Nyujtsd be, rózsám, nyujtsd be fehér keszkenődet,
Hadd törülgessem le sűrű könnyeimet!

Rab vagyok, rab vagyok, szabadulást várok,
A jó isten tudja, mikor szabadulok.

Leszállott a páva vármegye házára,
A szegény csikósnak szabadulására . . .

(Vas)

189

SZÁLLJ LE, HOLLÓ, SZÁLLJ LE

(Rab vagyok, rab vagyok)

Amott kereködik egy fekete föllhő,
Abba tallászkodik sárgalábú holló.

Szállj le, holló, szállj le, tömlöc ablakára,
Onnan is szállj, holló, tömlöc ajtajára.

Hagy üzenök tűled apámnak, anyámnak,
Apámnak, anyámnak, jegybéli mátkámnak!

Szállj le, holló, szállj le, az idegen fődre,
Hagy írom levelem a száraz mejjedre,

Vidd el az anyámnak, jegybéli mátkámnak, —
Ha kérdi: hogy vagyok? mondjad, hogy rab vagyok:

Rab vagyok, rab vagyok, szabadulást várok,
Szögedi fogházba térgyig vasba vagyok.

Térgyig vasba vagyok, könyékig bilincsbe, —
Kiapadt a szömöm a nagy sütétségbe.

Az én fejem alja egy tégla-küvecske,
Takaródzó dunnám az tömlöc teteje.

Az én derékaljom az tömlöc feneke,
Az én égő gyertyám kényók-békák szöme . . .

Rábé (Torontál)

190

RÖPÜLJ PÁVA, RÖPÜLJ

(Rab vagyok, rab vagyok)

Rab vagyok, rab vagyok, szabadulást várok.
A jó isten tudja, mikor szabadulok.

Röpülj páva, röpülj, házamon körösztül,
Szólj be a rózsámhoz, maga van egyedül.

Ha kérdi, hol vagyok, azt mondd, hogy rab vagyok,
Kaposi börtönbe térdig vasban vagyok.

Térdig vasba vagyok, könyékig bölincsbe.
Kiapadt a szömem a nagy sötétségbe.

Surd (Somogy)

191

ELHERVADT CIDRUSFA

(Rab vagyok, rab vagyok)

Elhervadt cidrusfa a magos hegytetőn,
Én is elhervadtam a börtön fenekén.

Kilencfontos vasat nyolcat elszaggattam,
Kilencediket is jól elvásítottam . . .

— Anyám, kedves anyám, kérjed levelemet,
Kérjed levelemet, szabad életemet.

Anyám, kedves anyám, mit mondtak az urak?
— Azt mondták az urak, hogy felakasztanak.

— Ó, te drága anyám, kár vóna azt tenni,
Szép göndör hajamat szélnek ereszteni.

Sem egyért, sem másért, két szürke pejkóért,
Hozzátartozandó sallangos szerszámért...

Balatonberény (Somogy)

192

HUNYADI-GULYÁS UTOLSÓ NÓTÁJA

Az isten áldja mög a kiskutyám lábát!
Sokszor mögterelte Hunyadi gulájját. —

Gyünnek a csöndérek, — úgy hallottam: érttem;
Kevés bajjaimér nagy rabságra visznek.

Elkésérnek engöm az urak elejbe,
Régi cimboráim ott vallnak szömömbe.

Lekésérnek akkor a sötét börtönbe —
Istenöm! nem tudom, mi történik velem!

— Anyám, édösanyám, mondja az uraknak:
Mondják mög az urak, velem mit akarnak!

— Fiam, édös fiam, az urak azt végzik,
Huszonnégy órára fejedet elvészik.

— Anyám, édös anyám, kár volna azt tönni:
Hóhér keze által fejemet elvönni,

Sárga réz-sarkantyóm szélnek rezzögetni,
Robogós gatyámat szélnek robogtatni,

Szép kondor hajamat szélnek kondorgatni,
Szép piros orcámot napnak pirongatni! —

Gyönyörű barmaim, tizönhármon vagytok,
Mind a tizönhármon szép fehérrek vagytok.

Tizönharmadikat a nagy sas elvitte,
Szép piros vérével földet beföstötte.

Az itató-helem vérben bugyboríkult,
Az ötető-helem fenékbül fölfordult:

Ez lösz osztán néköm az utolsó órám, —
Kedves édösanyám, mas' már isten hozzád!

Juta (Somogy)

ÚJ BALLADÁK

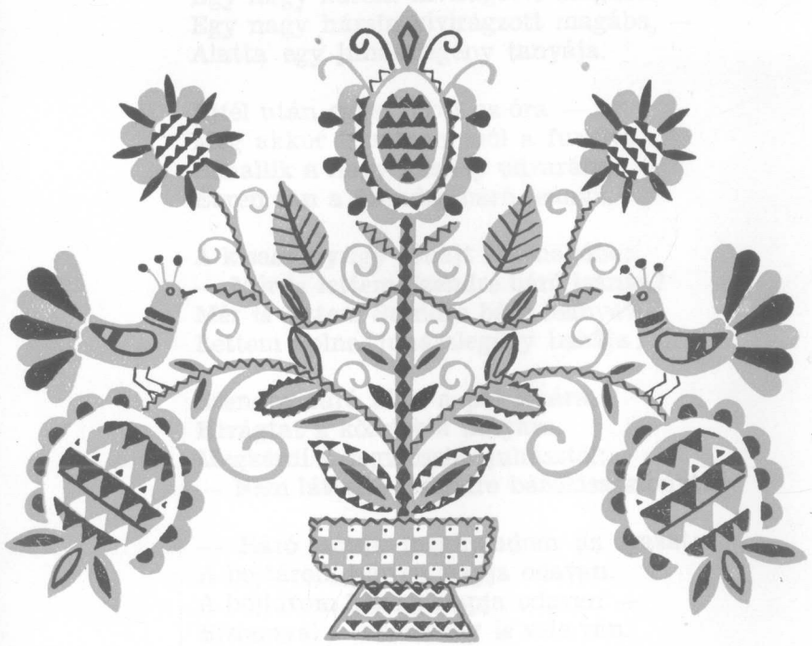

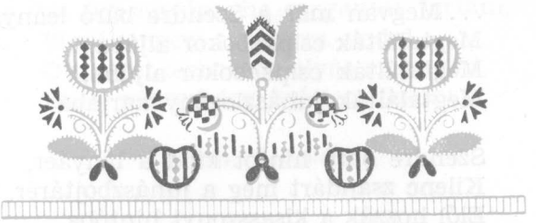

193

SZENDRE BÁRÓ LEÁNYA

Arra alá, a szendrei határba,
Egy nagy hársfa kivirágzott magába.
Egy nagy hársfa kivirágzott magába, —
Alatta egy juhászlegény tanyája.

Éjfél után egyet ütött az óra —
Még akkor is szépen szól a furulya.
Behallik a nagy kastély udvarába . . .
Ébren van a Szendre báró leánya.

A kisaszony így sóhajt föl magába:
— Mér is lettem Szendre báró leánya?
Mér is lettem Szendre báró leánya?
Lettem volna juhászlegény babája . . .

Szendre báró fölül a pej lovára,
Kivágtat a közelebbi tanyára.
Megkérdi a legidősebb juhásztól:
— Nem láttad-e Szendre bárókisasszonyt?

— Báró uram, megmondom az igazat:
A bojtárom három napja odavan.
A bojtárom három napja odavan —
Bizonnyal a kisasszony is vele van.

... Megvan már a Szendre báró leánya,
Megtalálták csipkebokor aljába.
Megtalálták csipkebokor aljába,
Megtalálták juhászlegény karjába.

Szendre báró hintót küld a lányáér,
Kilenc zsandárt meg a juhászbojtárér.
Elől hozzák a kisasszonyt hintóba,
Utána a juhászlegényt vasalva.

... Jaj de szépen kifaragták azt a fát,
Amelyikre majd a juhászt akasztják.
Fujja a szél gyócs üngit, gyócs gatyáját —
Mér szerette Szendre báró leányát...

Tác (Fejér)

194

A KISASSZONY GULYÁJA

Szépen legel a kisasszony gulyája,
A kisasszony maga sétál utána.
Már messziről kiáltja a gulyásnak:
— Szívem, gulyás, terítsd le a subádat!

— Nem terítem le biz az én subámat,
Zöld a vetés, behajtják a gulyámat.
— Már te avval, szívem gulyás, ne gondolj,
Kiváltja azt a jó anyám, ha mondom.

— Jól van, lányom, kiváltom a gulyádat,
De én többet lányomnak se fogadlak.
— Nem bánom én, édesanyám, tagadj meg,
Az én szívem a gulyásért hasad meg. —

— Édesanyám, ha meguntál tartani,
Vigyél engem a vásárra eladni.
Ott is ott lesz az a gulyás megvenni,
Ezüst pénzzel fog énértem fizetni.

Pácin (Zemplén)

195

SZŰCS MARIS

Este van, este van, be is sütétödik,
Szilasi Pista mán el is keserödik:
— Nem sírok, nem sírok, sírtam már öleget,
Úgyis tudom azt mán: nem löszök a tied!

Este van, este van, hatot üt az óra —
Mindön szép szűzleány készül a fonyóba.
Szögény Szűcs Maris is elindul magába,
De a csillagos ég be is borult gyászba.

Beborult, beborult, be is sütétödött,
Szögény Szűcs Marisra homályos este lött.
Mert Szilasi Pista elindult utána,
Nem is sok üdőre ott vót a sarkába.

— Kérlek, rúzsám, kérlek, kérlek az egekre,
Csak egy-két szavaim vögyél a füledbe:
Mér löttél, mér löttél másnak hütöstársa,
Másnak hütöstársa, szívemnek gyikossa?!

Mikor egyször mondja: fémlik a fokossa,
Másodszor odavág: vérös a fokossa,
Harmadszor odavág: elállott a szava,
Elállott a szava, összerogyott halva.

Szilasi Pistának minek a bukréta?
Mikor hiszen ű is egy szál levendula.
Egy szál levendula, két szál majoránna —
Szögény Szűcs Marisnak gyászos koporsója.

— Véröm a véröddel egy patakot mosson,
Testöm a testöddel egy sírba nyugodjon, —
Testöm a testöddel egy sírba nyugodjon,
Lelköm a lelköddel egy istent imádjon! . . .

Elborítja a köd a Tariján-rétet, —
Szögény Szűcs Marisra ráhúzták a fődet.
Fejtül való fája rézzel van kiverve,
Fekete pántlika van arra kötözve.

Mindön lány ablakján nyílik a szép rúzsa,
Csak Szűcs Mariséba hervad a tüsökfa.
Öntözzétök, lányok, hogy el ne hervadjon,
Galambotok szíve mög ne háborodjon!

Szőreg (Bács-Bodrog)

196

SZABÓ VILMA

Arra alá dörög az ég alja —
Szabó Vilma paradicsonyalma.
Nem jó ize vagyon az almának,
Kit a Vilma választott magának.

Szabó Vilma kiment az erdőbe,
Lefeküdt a hársfa levelére.
Ötöt-hatot kiáltottam neki:
— Kelj föl Vilma, mer meglát valaki!

Szabó Vilma nem vette tréfára,
Kapta magát, bémönt a csárdába.
Alighogy az ajtaját bezárta,
Kilenc zsandár bézörget hozzája.

— Szabó Vilma, nyisd ki az ajtódat!
Hová tötted három magzatodat?
— Kettőt töttem Tisza fenekére,
Harmadikat cédrusfa tövébe.

— Vilma, Vilma, fáj-e még a szived,
Hogy megölted három gyermekedet?
— Hogyne fájna, talán meg is hasad!
Halálomig zörgetem a vasat . . .

Nemesdéd (Somogy)

197

SZABÓ ERZSI

Szegény Szabó Erzsi, be elveszté magát!
Csütörtökön este, a virágos kertbe.

Az ő magzatkáját aprán elapritá,
Aprán elapritá, a csihányba hányá:

S még ott sem állhatá, s az útra kihányá, —
Átkozott Szőcs István kert mellett hallgatá.

— Anyám, éldesanyám, mit láték álmomba!
Fekete keresztfa fejem felett vala.

Két sing selyem sinór rajta fityeg vala,
Apró veres gyüngyszem róla szotyog vala,
Két fekete holló rajta kuhog vala...

— Leányom, leányom, nem igen jó álom!
Fekete keresztfa — a te akasztófád,
Két sing selyem sinór — az a te espárgád,

Apró veres gyüngyszem — az a te sírásod,
Két fekete holló — az a te hóhérid...

Hadikfalva (Bukovina)

198

SÁRA ASSZONY

— Mit mosogat, Sára néném, a kuton?
— Az uram ágylepedőjit, azt mosom.
Beleejtettem a ruca víribe,
Ki kell mosni a hónapi ünnepre.

— De sok víre vót annak a rucának,
Talán még több, amennyi az urának!
— Pedig én csak rucavírbe ejtettem,
A hónapi ünnepre dörzsölgetem.

— Sára néni, hát az ura merre van?
Tán a rucát koppasztja a konyhában?
— Favágni ment öccsivel az erdőbe,
Én meg jöttem tisztálni az ünnepre.

...Sára asszony tömlöcbe is azt hajtja:
Adják oda lepedőjit, hagy mossa,
Beleejtette a ruca víribe,
Ki kell mosni a hónapi ünnepre.

Nagyszalonta (Bihar)

199

BARNA JANCSI

Jaj de széles, jaj de hosszú ez az út,
Amelyiken Barna Jancsi elindult.
Rajta van a fehér inge, gatyája.
Rásütött a hajnalcsillag sugára.

Barna Jancsi kimegyen az erdőbe.
Jó komája fekszik egy fa tövibe.
Jó komája fekszik egy fa tövibe.
Barna Jancsi otl ölte meg fektébe.

Véres lett a Barna Jancsi ruhája.
Majd kimossa szeretője, babája.
— Mosd ki, babám, ingem-gatyám fehérre,
Holnap mék a csendbiztos úr elébe.

— Csendbiztos úr adjon isten jó napot.
— Adjon isten, Barna Jancsi, mi bajod?
— Csendbiztos úr, szívem nyomja a bánat,
Mert egy lányért megöltem a komámat.

— Barna Jancsi, ezt nem jól cselekedted,
Hogy egy lányért legjobb komád megölted.
— Csendbiztos úr, régen volt ellenségem.
Kovács Mari nem lehet feleségem.

Illavai börtönajtó de sárga!
Oda van a Barna Jancsi bezárva.
Illavai börtönajtó repedj meg!
Barna Jancsi, sose szabadulhass meg!

Kiskunhalas (Pest)

200

MÁTÉSZALKA GYÁSZBA VAN

Mátészalka gyászba van,
Zsandár Pali halva van...

Még vasárnap délután
Kiment a birkák után.

Mondta neki az anyja:
— Pali fiam, jöjj haza!

— Nem megyek én ma haza:
Vérbe fördök én még ma.

A kocsmába köll menni,
Verekedés fog lenni.

Három juhász inditja,
Ketteje meg csititja. —

— Édesanyám, édesem,
Van-e ruhám szennyesen?

Ha nincs ruhám szennyesen —
Hoztam egyet véresen! —

... A ruháját kimosták,
Magát kinyujtóztatták.

Kánya (Tolna)

201

MEGÉGETT A CSERÉNY

Megégett a szegedi nagy cserény,
Beleégett barna gulyáslegény,
Beleégett három pár ruhája,
Számadónak kivarrott subája.

Számadónak nincsen semmi kára,
Másikat vesz szegedi vásárba,
De a szegény barna gulyáslegény
Hej, maga is beleégett szegény.

Barna kislány kerűli a cserényt,
Keresi a barna gulyáslegényt.
Barna kislány, hiába keresed,
Beleégett, ki téged szeretett.

— Mutassátok, mutassátok sírját,
Hadd öntözöm könnyeimmel hantját,
Hadd teremjen rózsát, ne töviset,
Mert ő engem igazán szeretett...

(Pest)

GYERE BABÁM, VÁLTSÁL KI

A csökmői bírónak
Jó két lovat mondanak.
Ellopnám az éjszaka,
Hogyha már nem virradna.

De már hasad a hajnal,
Jön két zsandár, megvasal.
Vasalják a gyenge kezemet,
Az egyesbe betesznek.

Betesznek az egyesbe,
Az egyes fenekére.
— Gyere, babám, váltsál ki,
Ne hagyjál elhervadni!

— Kiváltalak, ki, ki, ki,
Nem hagylak elhervadni.
Eladom a selyem sálkendőm,
Kiváltom a szeretőm.

Csökmő (Bihar)

AZ URASÁG SZERETŐJE

Bazsó Mári kis fia
Mindig az apját ríjja.
— Ne ríjj, fiam, van apád:
A verebi uraság a te apád! . . .

Bazsó Mári firhangja,
Leszakadt a sallangja.
Majd vesz rá az uraság,
Bazsó Mári firhangjának sallangját.

Bazsó Mári kis ágya
Meg van vetve puhára,
Odajár az uraság,
Öleli a Bazsó Mári derekát.

Bazsó Mári köténye,
Kurta lett a kötője.
Majd vesz rá az uraság,
Bazsó Mári kötényére pántlikát.

Bazsó Mári orcája,
Elnyílott a rózsája.
Rösteli az uraság,
Pirosító keni el a bajuszát.

Bazsó Márin megesett:
Kicsi fia született.
Tiszteli az uraság:
Bazsó Mári, keress neki más apát.

Tengőd (Tolna)

204

HOVA MENJÜNK ICCAKÁRA

Három legény az utcába
Gondúkodik őmagába.
Gondúkozik őmagába:
Hova menjünk iccakára?

Már az egyik elgondúta:
Menyecskéhöl az ablakba!
Maj beszójjunk hajdu-módra:
— Itthun vagyon-e a gazda?

— Nincs idehaza a gazda,
Oda vagyon hosszi utra;
De maj meggyün szíp hajnalra,
De maj meggyün szíp hajnalra.

Jüjjön el ked tiz órakor,
De még jobb lesz, tizenegykor, —
Már akkor a bakter se jár,
Ablakomra senki se áll.

Kerüljön ked az ajtóra,
Három kilincs vagyon rajta:
Mind megnyílik egy szíp szóra,
Egy szíp szóra, egy pár csókra.

Tegye le ked a subáját,
Vesse le ked a [csizmáját],
Feküdjík ked az ágyamban,
Feküdjík ked az ágyamban . . .

Éjfíl után óra kettő, —
Kincsem rúzsám, kejjen ked fő,
Huzza fő ked a csizmáját,
Vegye rá ked a subáját.

Menjen ke' ki istállóba,
Feküdjík ke' a jászolba,
Mer ha hazagyün a gazda,
Kedet az ágyomba kapja!

Puszta-Forna (Fejér)

205

SEFFEL LIZA BŐ SZOKNYÁJA

Seffel Liza bűj szoknyája,
Ijju juju jújú,
Fölakadt a csipkefára,
Hoppadáré, hop-hop-hop.

Nem a csipkefa fogta mög,
Ijju juju jújú,
Marci Miska markolta mög,
Hoppadáré, hop-hop-hop!

— Ereszd, Miska, a szoknyámat,
Ijju juju jújú,
Ne szomorídd az anyámat,
Hoppadáré, hop-hop-hop!

— Mög van a mán szomorodva,
Ijju juju jújú,
Fekete gyász beborítja,
Hoppadáré, hop-hop-hop!

Szeged

206

LÉVAI PANNA

(Elkésett mennyegző)

Lévai Panna bújába
Lemönt a nagy Tiszára.
Utána mönt az anyja:
— Panna lányom, gyűjj haza!

— Hazamönnék, nem merök,
Gyurka bátyámtúl félök.
— Ne félj lányom, nem bánt a,
Édös bátyád, bátyád a!

Mihent hazaérköztek,
Keszegékhön elmöntek:
— Keszeg Illés, gyere el,
Házasodjál, vögyél el!

— Elvönnélek, nem löhet,
Édösanyám nem enged!
— Tagadd mög az anyádat,
Mindön retye-rutyádat!

A kocsiba kék fogni,
Kökindára kék mönni;
Kökindára kék mönni,
Pannát vizitáltatni.

— Lakodalmat se csinálj,
Inkább bőcsőt vögyél mán!
Szűz-koszorú sem köll mán,
Hamarébb fásli köll mán!

Pántlikám is eladom,
Bőcső-madzagra szánom! —
Pántlikáját levöszi,
Bőcső gombjára töszi.

Lakodalmat sem tösznek,
Az árán bőcsőt vösznek.

Szaján (Torontál)

207

BESÜT A TEMPLOMBA A NAP

(Elkésett mennyegző)

Besüt a templomba a nap,
Ja-ja jaj, hop-hop hopp!
Beharangoztat már a pap,
Ja-ja jaj, hop-hop hopp!

Felment a pap prédikálni,
Ja-ja jaj, hop-hop hopp!
A kis leányt eskettetni,
Ja-ja jaj, hop-hop hopp!

Alig várja az esketést,
Ja-ja jaj, hop-hop hopp!
A templomból a kimenést,
Ja-ja jaj, hop-hop hopp!

Elhaladtak egy-két házat,
Ja-ja jaj, hop-hop hopp!
A menyasszony megbabázott,
Ja-ja jaj, hop-hop hopp!

— Zsuzsi néni, Zsuzsi néni!
Ja-ja jaj, hop-hop hopp!
Az ajtót csak nyissa kend ki!
Ja-ja jaj, hop-hop hopp!

Ketten mentünk, hárman jövünk,
Ja-ja jaj, hop-hop hopp!
Jaj, be gyöngy a mi életünk,
Ja-ja, jaj, hop-hop hopp!

Pécska (Arad)

208

ELMENT A PAP MISÉT TÖNNI

(Elkésett mennyegző)

Elment a pap misét tönni,
Barna kislányt esküdtetni,
Igy tedd rá! úgy tedd rá!
Alig várta, hogy esküdjön,
A templombul elmehessön,
Igy tedd rá! úgy tedd rá!

Alig értek három házat,
A menyasszony megbabázott,
Igy tedd rá! úgy tedd rá!
Levetette a szoknyáját,
Abba takarta a fiát,
Igy tedd rá! úgy tedd rá!

Rén a gyerek a konyhába —
— Ne ré, gyerek, a konyhába!
Igy tedd rá! úgy tedd rá!
Anyád a szobába táncul,
Apád az asztalnál busul!
Igy tedd rá! úgy tedd rá!

Boda (Baranya)

209

A VÉN EMBER

Elment, elment a vín öreg
A fiának jány-kéretni-ni-ni.
Jányt kéretett a fiának,
Hazavitte az öreg magának.

Elment, elment a menyecske
A szomszédba beszélgetni-ni-ni,
Utánament a vén öreg
Bunkósbottal jól megveregetni.

— Nem azér vettelek én el:
A szomszédba beszélgetni-ni-ni:
Borzos hajam fésűlgetni,
Fehér nyakam ölelgetni-ni-ni! . . .

Elment, elment a vén öreg
A Tiszárúl vizet vinni-ni-ni.
— Jár a Tisza, jár a Duna,
Mégse döglött bele a vén kutya!

— Jaj istenem, mi'csináltam!
Az öreget borotválta-ta-tam:
A nyakának szalajtottam, —
Mer magam is úgy akarta-ta-tam.

Vereshagyma, vereshagyma,
Keserítsd meg az én szemeimet, —
Keserítsd meg a szememet, —
Hagy sírassam meg az öregemet! . . .

Nagyszalonta (Bihar)

210

A VÉN EMBER

Elment, elment a vén ember
A fiának leányt kérni.
Megkérette a fiának,
Hazavitte őmagának.

Elment, elment a menyecske
Ifjak közé játszadozni.
Utánament a vén ember:
— Gyere haza, te menyecske!

Nem azért vettelek én el,
Hogy te elmenj játszadozni, —
Hanem azért vettelek el:
Én fejemet fésülgetni!

Hazament az új menyecske
Szikratüzet élesztgetni;
Szikratüzet élesztgetni,
Fazék vizit odatenni.

— Gyere ide, te vén ember,
Hajtsd le ide az ölembe,
Hajtsd le ide a fejedet,
Megkoppasztom vén fejedet! . . .

— Gyüjjön átal, szomszédasszony,
Most haldoklik a vén ember;
Meregeti a szemeit,
Borzogatja a szakállát!

— Ne félj tőle, szomszédasszony!
[Köss kötelet a lábára;]
Köss kötelet a lábára,
Húzzad-vonjad a mályvába!

Kánya (Tolna)

211

ELMENT SIMON DISZNÓT LOPNI

Elment Simon disznót lopni,
Nem jó helre talált menni.
Készen várta egypár fegyver,
Igy jár kit az isten megver.

Nincs Simonnak takarója,
Semminemű pártfogója;
Cifra szűre koporsója,
Bikfalevél takarója.

Esik eső szép csendesen,
Sír Simonné keservesen.
Sírhat is az keservesen,
Elment Simon örökösen.

Diósjenő (Nógrád)

212

UTI MISKA SIRATÓJA

— Uti Miska, mit gondoltál,
Mikor hazul elindultál,
Mikor hazul elindultál.

— Én egyebet nem gondoltam:
Szerencsétlen uton jártam,
Szerencsétlen uton jártam.

Mindennek azt hátrahagyom:
Innap reggel fát ne vágjon,
Innap reggel fát ne vágjon.

Mer én innap reggel vágtam,
Szerencsétlen órán jártam,
Szerencsétlen órán jártam.

Testem romlott a bokorba,
Vérem kiomlott a porba,
Vérem kiomlott a porba.

Ott madarak vándoroltak,
Énekszóval virrasztottak,
Énekszóval virrasztottak.

Ezt a gazdám meghallotta,
Lovát szekeribe fogta,
Lovát szekeribe fogta.

— Gazdám, gazdám, édes gazdám,
Tégy fel engem szekeredre!
Tégy fel engem szekeredre!

Vigy el engem az hazámba,
Nyilvánfalu városába,
Nyilvánfalu városába.

Nyisd ki anyám az kapudat,
Halva viszik szép fiadat.
Készítsed a nyujtópadot.

Adjon inget s lábravalót,
Mert most adja az utolsót,
Mert most adja az utolsót.

Sirassatok meg, leányok,
Mert jól tudom, hogy sajnáltok,
Mert jól tudom, hogy sajnáltok...

Gyergyótekerőpatak (Csík)

213

UTI MISKA SIRATÓJA

— Harangoznak vecsernyére, —
Gyere, pajtás, az erdőre,
Az uj utnak tetejére,
Az uj utnak tetejére.

— Minden embernek meghagyom:
Sötét reggel fát ne vágjon;
Mert én sötét reggel vágtam,
Szerencsétlen órán jártam.

Testem törött a bokorba,
Vérem kihullott a porba.
A madarak pásztorolták,
Énekszóval virrasztották. —

Azt a gazdája megtudta,
Mindjárt utána indula.
Meg van a koporsó festve,
Uti Miska fekszik benne.

— Nyisd ki, apám, a kapudat,
Halva hozzák szép fiadat.
Sirass anyám, ne bízd másra,
Most siratsz meg utoljára.
Sirassatok meg, leányok,
Ugyis tudom, hogy sajnáltok.

Gyergyóújfalu (Csík)

214

UTI MISKA SIRATÓJA

Romlott testem a bokorban,
Piros vérem hull az hóban.
Romlott testem a bokorban,
Piros vérem hull az hóban.

— Gazdám, gazdám, édes gazdám,
Tégy fel engem szekeredre;
Tégy fel engem szekeredre,
S vigy el ingem a hazámba.

Vigy el ingem a hazámba,
Zsadány alsó falujába;
Zsadány alsó falujába,
Édesapám kapujába.

— Nyisd ki apám a kapudat,
Halva hozták szép fiadat.
— Ki sem nyitom, bé sem teszem,
Szép fiamat nem is várom.

— Ti leányok, sirassatok,
Arról tudják, hogy sajnáltok!
Ti leányok, sirassatok,
Arról tudják, hogy sajnáltok!

Koporsómat fölvegyétek,
A főd anyjához vigyétek.
Ott a kötélre tegyétek,
Ugy a földben erisszétek.

Jót kivánok a hazámnak,
Jót én apámnak s anyámnak,
Alsó-felső szomszédimnak,
Sok jó legény-barátimnak!

Én mindenkinek meghagyom:
Innap regvel fát ne vágjon.
Mert én innap regvel vágtam.
Szerencsétlen úton jártam...

Csíkrákos (Csík)

A MEGGYILKOLT LEGÉNY SIRATÓJA

— Molnár Gyuri, mit gondolál,
Mikor hazól elindulál?
— Én egyebet nem gondoltam:
Az halállal kezet fogtam.

Gyikosaim körülvettek,
Puskaszóval fenyegettek.
Csudálkoztak a csillagok:
Mit csinálnak a gyilkosok.

— Hagyjátok meg életemet,
Nektek adom sok pénzemet.
— Nem kell nekünk a sok pénzed,
Kell nekünk a piros véred.
Elébb kiontjuk véredet,
Osztán elvesszük pénzedet!

... Piros vérem folyt a porba,
Testem veték a bokorba.
Vadak elhordák testemet, —
Szánjátok bús esetemet!

Nagybacon (Háromszék)

A VÍZBEFÚLT SIRATÓJA

Jaj de szépen harangoznak
Az úzoni torony alatt!
Szegény Györbiró Áronnak,
Szegény Györbiró Áronnak.

— Áron, Áron, mit gondolál,
Mikor a vizre indulál?
— Én egyebet nem gondoltam:
Négy kerekemet megmostam.

Jó barátim, kik valátok,
Kik a viz szélin állátok:
Kezem nyujtám, nem szánátok,
Életem végét várátok.

A gát alól kifogának,
Lepedőbe takarának,
A nagy úton felvivének,
Györbiróni bétevének.

Édesanyám, nyisd kapudot,
Halva hozzák szép fiadot.
Készítsd fel a nyujtó padot,
Öltöztesd fel szép fiadot.

Engem anyám ne sirasson,
Értem könnyet ne hullasson!
Sirasson meg az én mátkám,
Az én pünkösti Márikám!

(Székelyföld)

TAMÁS RÓZSI SIRATÓJA

— Tamás Rózsi, mit gondoltál,
Mikor agyagér indultál?
— Én egyebet nem gondoltam,
Szerencsétlen uton jártam:
Letörött a föld fölöttem,
Elnyelt engem, elnyelt engem . . .

— Jó Tamásné, édesanyám,
Édes jó nevelő dajkám,
Felneveltél örömödre,
De nem értél semmit véle.

Tamás Imre, nyisd kapudat,
Halva hozzák a hugodat,
Vidd is ki az asztalodat,
Csinálj nyujtóztató padot.

— Édes jányom, szólj csak egyet!
— Édesanyám, nem szólhatok!
— Édes hugom, szólj csak egyet!
— Édes bátyám, nem szólhatok:
Három szilvafa közt vagyok, —
Három papnak könyörgése
Sem hoz többé az életre . . .

Jókus Mihály földje végén
Buzog a vér a föld szinén.
Ha kérdik, hogy miféle vér,
Mondjátok, hogy ártatlan vér . . .

Kide (Kolozs, Kalotaszeg)

TŐTIK A NAGY ERDŐ UTJÁT

(Katona-ballada)

Tőtik a nagy erdő utját,
Viszik a székely katonát.
Viszik, viszik szegényeket,
Szegény székely legényeket.

Ugy elviszik szegényeket,
Honnét madár sem jő ide;
Viszik járatlan utakon,
S üsmeretlen határokon.

Galicia közepibe
Egy kaszárnya van épitve,
S abba vadnak a székelyek,
S ott sirdukoznak szegények.

Kihajlottak az ablokba,
Rózsa nyílik csákójukba.
Rózsa nyílik, szegfü hajlik,
S édesanyjok szava hangzik.

Mit érek én a szavával,
Ha nem beszélek magával . . .

Csíkszenttamás (Csík)

MIKOR A NAGY ERDŐN KIMÉSZ

(Katona-ballada)

Mikor a nagy erdőn kimész,
Arra kérlek, vissza ne nézz;
Ne legyen szűvednek nehéz,
Hogy az idegen földre mész.

Fehér sziju az mejemen,
Fehér sziju az mejemen,
Rezes csákó a fejemen,
Rezes csákó a fejemen.

Jaj istenem, én istenem,
Jaj, hát Csíkból ki kell mennem.
A babámat itt kell hagynom,
A babámat itt kell hagynom.

Katonának vagyok írva,
Meghal éldes anyám sírva,
Katonának vagyok írva,
Meghal éldes anyám sírva.

Katonaságom sem bánom,
Csak éldes anyám sajnálom;
Katonaságom sem bánom,
Csak éldes anyám sajnálom.

Csíkvacsárcsi (Csík)

FEJEM FÖLÖTT KARD MEGFORDUL

(Katona-ballada)

Masérozunk észak felé,
Elmegyünk a porosz elé.
Elmegyünk a porosz elé,
Nem fekszünk a rózsánk mellé.

Lóger-karó a sátorom,
Fegyver árnyékában nyugszom.
Fegyver árnyékában nyugszom,
Sirathatsz már, kisangyalom.

Lóger-karó le van verve,
Köpönyegem ráterítve.
Köpönyegem a sátorom,
Sirathatsz már, kisangyalom.

Csütörtökön virradóra
Nap is gyászba borult arra.
Gyászba borult éjszakára,
Július harmadikára.

A nagy ágyúk zúgadoznak,
Apró fegyverek ropognak.
Fejem fölött kard megfordul,
Piros vérem földre csordul.

Jaj, istenem, nagy a bajom,
Mert a vérem folyik nagyon.
Tele van már a bakancsom,
Sirathatsz már, kisangyalom.
Tele van már a kis csizmám,
Sirathatsz már édes anyám.

— Orvos uram, kérem szépen,
Ne hagyja folyni a vérem!
Kötözze be a sebemet,
Mentse meg az életemet!

— Bekötözöm a sebedet,
Megmentem az életedet.
Megmentem az életedet,
Elvehedd a szeretődet!

Szeged

221

FEJEM FÖLÖTT KARD MEGFORDUL

(Katona-ballada)

Sárga csikó az út mellett
Mind lelegelte a füvet.
Legelj, sárga, nem vagy árva,
Veled megyek a csatába.

Ha felülök a sárgára,
Beugratok a csatába.
Fejem fölött kard megfordul,
Piros vérem földre csordul.

Beugratok a csatába,
Hull a golyó legjavába;
Ellövik a jobb kezemet,
Hullatom piros véremet.

Orvos urat arra kérem,
Ne hagyja elfolyni vérem,
Kösse be a sebeimet,
Hosszabbítsa életemet.

Rezi (Zala)

222

SZÉP A KATONA DOLMÁNYA

(Katona-ballada)

Szép a katona dolmánya,
Csontgombokkal ki van varrva.
De ha a vér elborítja,
Anyja szivét szomorítja.

Ha fölcsapják a szekérre,
Kit lábára, kit kezére,
Úgy viszik a sírhalomba,
Az örök nyugodalomba.

Még a sírból is kiabál:
— Édösanyám, ha meglátnál!
Ha meglátnád a testemet,
Könyü fogná el szemedet!

Még a sírból is kiabál:
— Pajtás uram, megállj, megállj!
Nem vagyok én még meghalva,
Visszamegyek még hazámba!

— Én, furvezér, nem engedem,
Mert meg nem cselekedhetem.
Őfelsége azt végezte:
Vidd, ha a golyó elérte!

Lucska (Gömör)

223

SZÓGÁLOM A CSÁSZÁRT NAGY KÉTELENSÉGBŐL

(Katona-ballada)

— Anyám, édesanyám, rejtsen el ingemet,
Jőnek a katonák s rabolnak el ingem!

— Fiam, édes fiam, merre rejtselek el?
Hogy bútassalak el, hogy ne vesszelek el?

... Csak oda zúdula hetvenkét katona,
Hetvenkét katona, egész kompánia.

— Hol van a fiatok? adjátok kezünkbe!
Legyen jó katona a hadseregünkbe!

— Hát leszek katona, de nem jó szűvemből,
Szógálom a császárt nagy kételenségből,

Felteszem a csákót, de nem kevélységből,
Csak a bú mondassa szomorú szívemből! ...

Lécped (Moldva)

224

FARKAS JULCSA

(A cséplőgépbe esett lány)

Ezernyolcszázhatvanötödik évben
Mi történt a belegrágyi nagykertben?
Farkas Julcsa fellépett az asztagra,
Egyenesen beleesett a dobba.

Mikor ezt a szeretője meglátta,
A két kezét a fejére kapcsolta:
— Gépész uram, álljon meg a masina,
A szeretőm beleesett a dobba!

De a gépész nem akarta hallani,
Nem akarta a gépet állítani.
Megállj, gépész, várjál a magadéra,
Majd téged is elemészt a masina!

Már mikor a nagytraktor is megállott,
Farkas Julcsa gyönge szava elállott.
Piros vére úgy folyik, mint a patak.
Szeretője siratná, de nem szabad.

Gyertek lányok, tegyük fel a szekérre,
Vigyük el a főorvos ur elébe!
A főorvos rátekint és azt mondja:
— Ennek csak a nagyisten az orvossa ...

Levelet írtak az édes anyjának,
Meg is kapta vasárnap délutánra. —
Olvasd anyám, olvasd a levelemet,
A traktorba hagytam az életemet.

Kitették a holttestet az udvarra,
Nincsen aki végig-hosszig sirassa.
Anyja helyett ráborul egy summáslány,
Még az ég is gyöngyharmatot hullajt rám.

Gyertek lányok, tegyük fel a szekérre,
Vigyük ki a gyöngyvirág-temetőbe.
Tegyük le a hideg sír fenekére,
Édesanyja hadd sirassa kedvére.

Tizenkettő, tizenhárom, tizennégy —
Farkas Julcsa édesanyja, hová mégy?
— Elmegyek a gyöngyvirág-temetőbe,
Rózsát viszek a lányom keresztjére.

— Kedves lányom, itt maradnék teveled,
De engem a testvéreid nem enged.
— Eridj haza, édesanyám, ne sirass, —
Van még otthon három árva, neveld azt . . .

Tard (Borsod)

FARKAS JULCSA

(A cséplőgépbe esett lány)

Árpatarló, búzatarló, de széles,
Arra jár a kispacsirta, beszédes.
Azt beszéli Farkas Julcsa anyjának:
Hirtelen halála lesz a lányának . . .

Farkas Julcsa fellépett az asztagra,
Egyenesen beléesett a dobba.
— János bácsi, állítsa meg a gépet,
Ha csak lehet, mentse meg az életem!

Mire a gép véglegesen megállott,
Farkas Julcsa gyenge szava elállott;
Utóljára annyit tudott mondani:
— Én istenem, hogy kell nekem meghalni?! . . .

Farkas Julcsát feltették a szekérre,
Elvitték a zsidó doktor elébe.
Zsidó doktor félrefordult, azt mondta:
— Ennek már a jóisten az orvosa.

Farkas Julcsát feltették a szekérre,
Elvitték az édesanyja elébe;
Piros vére folyik, mint a vízpatak,
Édesanyja gyenge szíve meghasad.

Farkas Manci kiszaladt az udvarra,
A két kezét a fejére kulcsolta:
— Én istenem, ki is gondolta volna,
Julcsa néném beleesett a dobba!

— Gyertek lányok, öltözzünk fel fehérbe,
Vigyük Julcsát Szabó Sándor elébe.
Nyisd ki, Sándor, zöldleveles kapudat,
Holtan hozzuk a te régi babádat.

Gyászba van a debreceni főutca,
Farkas Julcsát most viszik végig rajta.
Koporsóján sok a virágkoszorú,
Szabó Sándor megy utána — szomorú.

Elmehetsz már, Szabó Sándor, a bálba,
Farkas Julcsát nem látod már a sorba;
Nem öleled vékonykarcsú derekát,
Nem csókolod halványpiros orcáját.

Nem öleled vékonykarcsú derekát,
Nem csókolod halványpiros orcáját...

Balmazújváros (Hajdú)

JEGYZETEK

Válogatás, csoportosítás, címek

E gyüjtemény összeállításánál lehetőleg minden hozzáférhető népköltési kiadványt és kéziratos gyüjtést figyelembe vettünk. A felhasznált anyag felsorolását és rövid jellemzését lentebb, a Forrásjegyzékben találja az olvasó. (Lásd még a bevezető *Balladagyüjtőink, gyüjteményeink* című fejezetét.)

Egy-egy balladatípusból a lehetőségek szerint két vagy több változatot is közlünk, — a népköltészet helyes szemléletét igyekeztük ezzel is előmozdítani. A változatokat úgy válogattuk össze, hogy elgondolásban, költői megformálásban minél jobban különbözzenek. Több esetben azonban (különösen egy-egy fontosabb balladánál, mint a Fehér Anna) főszövegben is közlünk *csak* részleteikben eltérő változatokat, — részint mert ezek érzékeltetik leginkább a fogalmazási, árnyalati megoldások gazdagságát népünk költészetében, részint mert ezzel is a változat-alakulás jobb megértését reméljük. A ballada és a népköltészet általában ilyen kisebb eltérésekkel, egy-egy rész új megoldásával fejlődik s e részlet-módosulások halmozódása révén is alakulnak eltérő, új változatok, sőt esetleg új balladák is.

Azon voltunk, hogy a legköltőibb, legjellemzőbb változatokat válogassuk össze. A többé-kevésbbé azonos értékű változatok közül lehetőleg a kevésbbé ismertet adjuk közre.

Balladáink csoportosítása valamelyest korszakokat is érzékeltet: az első négy csoport nagyjából a régi balladák, az utolsó kettő az újabbkori, újabb stílusú balladák családját alkotja, — egy-két határesetnek számító darabtól eltekintve.

Az egyes csoportokat a mechanikus, egyszempontú (csupán tárgybeli vagy csupán műfaji) rendszerezés helyett különböző domináló sajátosságok figyelembevételével állítottuk össze, — így sikerült *valóban összetartozó* elemeket foglalnunk egy-egy csoportba. Mint rokon példát említhetjük, hogy népzenénk jellegzetes dallamtípusainak összeállításánál is hol hangnem, hol előadásmód, hol szótagszám vagy ritmus az irányadó s nem kizárólag a hangnem vagy kizárólag a ritmus. (Lásd Kodály tanulmányának, *A magyar népzené*-nek Példatárát.)

Balladáink régiségének vagy újvoltának megállapítása több kritérium alapján lehetséges. Egy-két ritka esetben adatok igazítanak el bennünket — legalább is hozzávetőlegesen — a ballada kialakulásának idejét illetően. (Például a Kádár Kata, Fehér Anna, Szilágyi és Hagymási esetében.) Máskor az a tény vall régiségre, hogy a balladának változatai vannak az európai népek balladaköltészetében. Vagy közös epikum-rokonsága van más népek balladáival. Nem utolsó sorban a stílus régiessége is mérvadó, —

kivéve egy-két olyan balladát, mint a Fehér Anna vagy a Halálra táncoltatott lány. Ezek ma is széltében elterjedtek, éppen ezért nyelvük nem olyan régies, mint az erdélyieké. Tekintetbe jöhet a régiség meghatározásánál a ballada ritkasága is, ha a többi szükséges jellegbeli egyezés megvan. Több kritériumot nem alkalmazhattunk, mert balladakutatásunk többel nem szolgál egyelőre.

Az egyes csoportokat tipológiai sorrend szerint nem állítottuk össze (véleményünk szerint nem is lehet), — célunk a csoportokon belül a változatosság érzékeltetése volt.

Ezt láthatjuk a *Klasszikus balladák* esetében is. A szigorúan ide tartozó, sötét drámaiságú balladák közül kiütnek valamelyest a Júlia szép leányhoz hasonlók, vagy a víg balladák (Magyarósi Tamás), a mesés hangulatú széphistória-vázlatok (Két királygyermek, A pogány király leánya). Ezeket szándékosan nem különítettük el, — már csak azért sem, mert számuk olyan csekély, hogy egy népszerűsítő kiadványban nem volna érdemes külön csoportot alkotni belőlük. Így viszont sokszínűbbé, gazdagabbá teszik a nagyszámú klasszikus csoportot.

Ami a *címek*et illeti: a nép maga nem ad címet balladáinak, — legfeljebb körülírja azt, amelyikre éppen hivatkozik. A címeket a közlők használják, a könnyebb eligazodás kedvéért. Mi e gyűjteményben a megszokott címek közül sokat megtartottunk, de számos esetben újat, megfelelőbbet kerestünk helyettük. (A szokottabb régi címeket is megtalálja az olvasó a *Betűrendes mutató*ban.) Nagyszabású, sok változatot tartalmazó balladagyűjteményről lévén szó, a címek alatt a változatokat összefogó, *típust-jelző alcímeket* kellett alkalmaznunk. Az összefoglaló, értelmező cím bevett dolog a tudományos közlésekben, sőt még az irodalomban is (gondoljunk Goethe és Arany János közös címadására: *Ballada az elűzött és visszatért grófról)*, — mellette szól az a meggondolás is, hogy ilyesmi nélkül a nemszakember olvasó ugyancsak nehezen boldogul a balladai nevek káoszában.

A szövegközlés

Ahány gyűjtő, annyiféle közlési mód. Van aki a legapróbb ejtési árnyalatokat is jelzi (mint Kálmány vagy Kriza), mások (például Erdélyi János, Török Károly) esetleg minden tájjelleget kilúgoznak a följegyzett szövegből. Noha e gyűjtemény balladáit nem pontosan abban a formában adjuk közre, ahogy forrásainkban találtuk, — a helyesírást is, a nyelvjárási sajátságok feltüntetését is módosítottuk, az olvasói igényeknek megfelelően, — ezt a különbséget nem akartuk elmosni. Az egyes tájak jegyei ugyanis nem puszta sallangok a népi költemény testén: gyakran ezek adják meg a hamvát, jóízét, hozzátartozhatnak ódon jellegéhez. Éppen ezért a fonetikusan lejegyzett szövegeket gyűjteményünkben is a paraszti ejtést érzékeltető alakban kapja az olvasó. Csakhogy általában egyszerűbben. Elhagytuk a különféle fonetikai jeleket — mint a kétpontos *e*, egypontos *a*, kúposékezetes *o*, — s nem jelöltünk kettőshangzókat sem, mint *jaó, füőd. Száj le* helyett a mi szövegünkben *szállj le, ety kirá'fi* helyett *egy királyfi*

áll, — minthogy a hangérték ezzel a változtatással nem igen szenved csorbát, az élvezhetőség viszont nyer vele.

Kivételt csupán a moldvai csángó-szövegekkel tettünk: a kialakult magyar beszédtől ezek ütnek el leginkább, kezdetleges nyelvi bájuk olvasás közben sok zavart okoz, — ezért ezeket erősebben átírtuk a köznyelvi ejtés szellemében. Jegyzeteink között azonban pontosabb alakjukban is közöljük őket az érdeklődők kedvéért.

A különféle helyesírási módok semmit sem érzékeltetnek a nyelvi sajátosságokból (például Kálmány hiányjelei, vagy a régies *cz*), — a helyesírást tehát egységesítettük.

Ugyancsak egységesítettük a gyűjtők szerint hol hatos, hol tizenkettes szótagszámú sorokba tördelt formákat, — hacsak valami rímelési, ritmikai érv nem szólt a hatos sorok megtartása mellett, mindenütt tizenketteseket adunk. Hasonlóképpen jártunk el a hol strófás, hol strófátlan lejegyzésekkel, — lehetőleg minden balladát tagoltunk.

Tájékoztató a dallamokról

Az egyes balladákra vonatkozó jegyzetek között ötven dallamot is talál az olvasó. Olyan dallamokat válogattunk ki, amelyek lehetőleg egy-egy, a kötetben szereplő szövegváltozathoz tartoznak s amellett különösen szépek.

Voltaképp minden balladához tartoznia kell vagy kellett dallamnak is, — a gyűjtőkön múlott, hogy le tudták-e jegyezni vagy sem. A következő forrásokból idézett vagy közölt változatok mellett mindig megtalálhatjuk a dallamot, akár hivatkozunk rá, akár sem: Bartók: A magyar népdal; Bartók—Kodály: Erdélyi magyarság, Kodály: A magyar népzene (Példatár); a MNGy XIV-ből a Kodály-gyűjtötte változatok; a Néprajzi Múzeum lejegyzett (MSz) vagy fonográfra is felvett (MF) népköltési anyaga; Domokos: A moldvai magyarság; Berze Nagy: Baranyai magyar néphagyományok (egy-két szöveg kivételével); Pálóczi Horváth: Ötödfélszáz énekek; Vargyas kéziratos gyűjtése stb.

A Sorrendi mutató-ból megláthatja az olvasó, melyik közölt balladát jegyezték fel dallamával együtt, melyiket anélkül. Ha egyik-másik csoportban csupán szöveges változatot talál is, nem jelenti még, hogy az illető ballada-típusból nincs dallammal együtt gyűjtött változat. Csak a következő típusokból nem került elő a népzenei gyűjtések közben énekelt változat: Gyönyörű Bán Kata, Betlen Anna, Három tolvaj legény, Komáromi szép lány, Szilágyi és Hagymási, Kicsi nemes legény, Mezőbándi úrfi, Kerekes Izsák, Dancsuj Dávid. A gazdag vénember-férj, Este guzsalyasba, Kevély Ugron János, Fábián Pista, Szabó Pál.

A gyűjteményünkben közreadott dallamokat ne tekintsük az illető ballada kizárólagos melódiájának. A balladák is — mint minden népköltési szöveg — könnyen cserélik dallamukat, különösen, ha olyan közkedvelt ritmusformát alkalmaznak, amelyre sok hasonló dallam is ráillik. Az ilyen dallamra ma balladaszöveget énekelnek, holnap egy lírai dalt, — a balladaszöveg is egyik faluban ilyen dallammal hangzik, másikban másmilyen-

nel. Csak egészen sajátos esetekben kapcsolódik össze szorosan egy-egy szöveg és egy-egy dallam: ha szokatlan a versformája, amely szokatlan dallamot is kíván, vagy ha a szöveg eredetileg valami különös dallammal terjedt el, ami egyúttal eredetének tisztázására is utat mutathat. Végül nem mindennapi népszerűség is elterjeszthet egy szöveget egy bizonyos dallammal. Minden ilyen esetet külön megjegyeztünk.

Forrás-jegyzék

SORRENDI MUTATÓ-nkban pontosan megjelöljük, melyik balladát hol, milyen kiadványban, folyóiratban vagy kéziratos gyűjteményben találtuk. A felhasznált forrásmunkák betűrendes jegyzékét — a *SORRENDI MUTATÓBAN* és az *EGYES BALLADÁK JEGYZETEI*-ben használt rövidítéseik sorrendjében és magyarázatával — itt közöljük:

Abafi kéziratos hagy. — Abafi-Aigner Lajos: Népköltési Gyűjtemény, I. Balladák. (Hozzávetőleg a mult század 50-es, 60-as és 70-es éveiből való: egy kilenckötetesre tervezett, de mindmáig kéziratban maradt sorozat első kötete. Kálmány Lajos hagyatékából került elő, — Abafi Kálmánynak is nagy ösztönzője volt. Főleg betyár- és újabb balladákat tartalmazó gazdag ballada-összeállítása mintegy húsz munkatársa gyűjtésén alapszik; az egész magyar nyelvterületen gyűjtetett. Az anyag zömét a fejérmegyei Fornapusztán és Csákváron jegyezte fel kitűnő gyűjtője, *Székely* Sándor.)

A mi dalaink, Ifjúsági daloskönyv, V. kiad. Cluj, 1940. (Népszerűsítő füzetes dallamkiadvány.)

Bartalus — Bartalus István: Magyar Népdalok. Egyetemes gyűjtemény, I—VII. kötet, Bp. 1873—96. (Sok műdallal kevert nagyszabású gyűjtemény, a dallamok sokszor hibás lejegyzésben. Néhány nagyon jó balladaszöveggel.)

Bartha Dénes: A XVIII. század magyar dallamai. Énekelt versek a magyar kollégiumok diák-melodiáriumaiból (1770—1800). Bp. 1935.

Bálint Sándor — B. S.: Szeged népe, új gyűjtés, I. Szeged, 1933. (Nagyobb füzetnyi, szegedi gyűjtés, dallamokkal.)

Berze Nagy — Berze Nagy János: Baranyai Magyar Néphagyományok, I. kötet, Pécs, 1940. (Vaskos kötetre rúgó, részben saját, részben tanítókkal stb. végeztetett gyűjtés, — a dallamok többnyire gyenge vagy hibás lejegyzésben. Szöveganyaga igen értékes, nagyon sok régi és új balladát ad. Van II. és III. kötete is, — ezek a prózai gyűjtés anyagát tartalmazzák. Berze Nagy jegyzeteiből néhány adalékot — főleg török-tatár hagyománnyal való összehasonlítást — felhasználtunk jegyzeteinkben.)

Csanádi Imre kéziratos gyűjtéséből a kötetben közreadott szövegeket az ország különböző vidékeiről származó magyar hadifoglyok énekelték el, 1947-ben.

Domokos — Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság, III. bővített kiadás, Kolozsvár, 1941. (E testes kiadás magában foglalja az azonos című 1931-es kisebb gyűjtemény és a Mert akkor az idő napkeletre fordul, 1940. anyagát is. 120 csángómagyar népdalt tartalmaz, dallamával együtt, —

többet Bartók fonográf után végzett lejegyzésében; köztük számos pótolhatatlan értékű balladát.)

EA — Ethnographiai Adattár: a néprajzi múzeum hatalmas tömegű, még nem eléggé áttekinthető kéziratos gyűjteménye. (Rendezését Kovács Péter végzi.) Régi és újabb gyűjtések, szakemberek és műkedvelő gyűjtők (diákok, vidéki értelmiségiek, parasztok stb.) lejegyzései vannak itt (jobbára dallamtalanul). Nevezetesebb nagyarányú gyűjteményei Abafi országos, Mailand Oszkár, Kanyaró Ferenc székelyföldi, F. Deák Ferenc jász-kun gyűjtése stb. Különösen nagy anyag Sebestyén Gyula kéziratos hagyatéka, — idetartoznak Abafi gyűjtésén kívül a felsoroltak is és még számos apróbb-nagyobb kéziratos gyűjtés. (Ezek jórészét Sebestyén a Magyar Népköltési Gyűjtemény soronkövetkező köteteiben tette volna közzé.)

Ecsedi — Ecsedi István: Hortobágyi pásztor- és betyárnóták, Debrecen, 1927. (Füzetnyi gyűjtemény, Bodnár Lajos dallam-lejegyzéseivel. Remek dalszövegek, köztük több balladás dal és egy-egy új ballada. A dalok egyrészét Ecsedi önkényesen történetté próbálta összefűzni.)

Erdélyi I. (vagy *II., III.*) — Erdélyi János: Magyar népdalok és mondák. I—III. kötet. Pest, 1846—48. (Az első nagyszabású magyar népköltési gyűjtemény, jellemzése a bevezetőben.)

Erdélyi-hagyaték — a Tudományos Akadémia gyűjtési felhívására az 1830-as évek elején és az 1848-as években beküldött nagymennyiségű kéziratos anyag (köztük dallam-feljegyzések is). — Erdélyi János erre támaszkodva szerkesztette háromkötetes kiadványát. A kéziratok és a kiadvány összevetését Pogány Péter végzi.

Ethn. — Ethnographia, a Magyar Néprajzi Társaság folyóirata 1890 óta máig. Az első világháború tájáig rendszeresen közölt népköltési lejegyzéseket, — azóta ritkábban. Itt mutatta be első gyűjteséit Bartók és Kodály is.

Ethn. Mitt. — Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn, 1887 — 1905. A külföldnek szánt németnyelvű néprajzi folyóirat, — előző gyűjteményekből átvett balladák szövegén és német fordításán kívül első közléseket is találunk benne.

Gönczi — Gönczi Ferenc: Göcsej népköltészete, Zalaegerszeg, 1948. (1895 és 1905 között gyűjtött, testes kötetet kitevő népköltési anyag megkésett kiadása. Egy csokor balladát is közöl, — többnyire töredékesek, esztétikailag gyengék.)

Gönczi: A somogyi betyárvilág, Kaposvár, 1944. A szöveg között több — sajnos nem egyszer pontatlanul közölt — népdal vagy ballada-idézet.

Gr. — a Magyar Rádió és a Néprajzi Múzeum gramofonlemez-sorozata. A hivatkozott felvételek közül egyik-másik még nem kész, esetleg dallamuk feljegyzése is hiányzik, csak szövegük található a felvételi jegyzőkönyvben. Megsemmisült lemezek szövegénél e jegyzőkönyvben szereplő felvételi számot adjuk.

Gyöngyvirág, 92 magyar népdal, közreadja — új gyűjtésű anyagból — Bárdos Lajos, Bp. 1952. (Népszerűsítő dallamkiadvány.)

Kálmány K. I. — Kálmány Lajos: Koszorúk az Alföld vadvirágaiból, I. kötet, Pécskára való. Arad, 1877. (Egyetlen aradmegyei helység népköltészetének bemutatása, gazdag ballada-anyaggal.)

Kálmány K. II. — u. a. II. Elegyes, Arad, 1878. (Békés, Arad, Csanád megye és Szeged népköltészetéből, még több balladával.)

Kálmány Sz. I. — Kálmány Lajos: Szeged Népe, I. Ős-Szeged népköltészete, Arad, 1881. (Szeged városából származó gyüjtés, — ballada-anyaga viszonylag kevés és gyenge.)

Kálmány Sz. II. — u. a. Temesköz népköltészete, Arad, 1882. (Torontál megye magyar településeinek népköltészetéből, gazdag ballada-anyaggal.)

Kálmány Sz. III. — u. a. III. Szeged vidéke népköltészete, Szeged, 1891. (A város közelebbi környékéről. Ballada-anyag tekintetében az egyik legvonzóbb Kálmány-kötet. Kálmányra vonatkozóan lásd még a bevezetőt.)

Kálmány-hagyaték I. — Kálmány Lajos népköltési hagyatéka, szerk. Ortutay Gyula, I. Történeti énekek és katonadalok, Bp. 1952., sajtó alá rendezte Dégh Linda. (Vaskos gyüjtemény, idevágó anyaga minimális.)

Kálmány-hagyaték II. — Alföldi balladák, Bp. 1954., sajtó alá rendezte Ortutay Gyula, (Terjedelemre nagyobb egy-egy átlagos Kálmány-kötet balladaanyagánál, esztétikailag azonban gyengébb; sok benne a töredékes, rongált szöveg. Elsősorban szakmai jelentősége van.)

Kiss Géza — K. G.: Ormányság, Bp. 1937. (A könyv végén, függelékként, egy kisebb, kitűnő népköltési gyüjtemény Kákics baranyai községből és környékéről, „egy marék virág a nagyobb gyüjteményből"; közte több balada, balladás dal. A dallamokat Farkas Ferenc és Veress Sándor jegyezte le.)

Kiss István kéziratos gyüjtése néhány újabb balladából áll.

Kodály: Magyar népzene, I—X. Dalok zongorakisérettel. (Feldolgozások saját gyüjtéséből, gyüjtési adatokkal. A szövegek sok esetben módosítva, kiegészítve.)

Koszorú — Arany János irodalmi hetilapja (1863—65). Először közölte Kriza nagy sikert arató „ó-székely" balladáit; közölt más gyüjtők feljegyzéseiből is.

Kővary Béla: Göcseji népdalok, kiadta Abafi-Aigner, 1876. Magyar Könyvesház 29.—30. (Füzetnyi gyüjtés, — balladaanyaga hamisítvány és „félnépi" szerzemény.)

Kriza — Kriza János: Vadrózsák, Székely népköltési gyüjtemény, Kolozsvár, 1863. I. kötet. (További kötetei nem jelentek meg. Újra kiadva a MNGy XI. és XII. köteteként, majd később Viski Károly gondozásában. Lásd még a bevezetőt.)

Madarassy László: Művészkedő magyar pásztorok, 1934. (Szöveg közben egyetlen balladát közöl Juhász Andrásról, — Kapoli Antal, a híres faragó juhász mondta el.)

Mailand kéziratos hagy. — Mailand Oszkárnak 1908-ból való, egész kötetre rúgó székelyföldi gyüjtése, — a MNGy VII.-ben megjelent anyag kiegészítése. A néprajzi múzeum Ethnográfiai Adattárában.

MF — a Néprajzi Múzeum fonográfgyüjteménye (Vikár, Bartók, Kodály, Molnár Antal, Lajtha László, Balla Péter, Veress Sándor és mások felvételei) a századfordulótól máig.

MNGy — Magyar Népköltési Gyüjtemény, I—XIV. kötet, kiadta a Kisfaludy Társaság, szerkesztői Arany László és Gyulai Pál, majd Vargha Gyula és végül Sebestyén Gyula. A IV. és V. kötet regös-énekeket, a IX., X., XII., XIII. meséket tartalmaz.

MNGY I. — Elegyes gyüjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből, Bp. 1872., szerk. Arany László és Gyulai Pál. (Vaskos gyüjtemény,

gazdag ballada-anyag; kitűnő közlések mellett félnépi szerzemények, gyüjtői hamisítások is előfordulnak benne. Számos gyüjtő: Gálfi, Gyulai, Kriza, Szabó Samu, Dömötör János, Szigligeti Ede, Vass Tamás, Baksay Sándor és mások. Meséket is ad közre, akárcsak a többi kötet.)

MNGy II. — Csongrádmegyei gyüjtés 1822. Szerk. Török Károly. (Az első nagyobbszabású alföldi gyüjtemény. Balladái újabb stílusúak. Helyneveket a kötet nem közöl.)

MNGy III. — Székelyföldi gyüjtés, 1882. Kriza János hagyatékát, Benedek Elek és Sebesi Jób kétes megbízhatóságú „gyüjteményét" és Orbán Balázs mesegyüjtését fogja egybe. (Meg kell jegyeznünk, hogy a Benedek—Sebesi-balladák néhány szerényebb darabja, vagy lírai gyüjtésük jórésze nem tekintendő hamisítványnak.)

MNGy VI. — Somogy megye népköltése, 1905. Gyüjtötte (jórészt paraszti gyüjtőkre támaszkodva) Vikár Béla. (Több dallamot is közöl a függelékben, — ezek fonográfhengereken is megvannak.)

MNGy VII. Székelyföldi gyüjtés, 1905. Gyüjt. Mailand Oszkár. (Ballada-anyaga meglehetős gyenge, sápatag.)

MNGy VIII. — Dunántúli gyüjtés, 1906. Szerk. (és részben gyüjtötte) Sebestyén Gyula. (A gyüjtők a vidéki értelmiségből valók. A gazdag balladaanyagban régi kéziratokból származó, folyóiratokból, újságokból átvett darabok is akadnak.)

MNGy XI—XII. — Kriza Vadrózsáinak új kiadása, Sebestyén jegyzeteivel.

MNGy XIV. — Nagyszalontai gyüjtés, 1924. Szerk. Szendrey Zsigmond, Kodály Zoltán közreműködésével. (A gyüjtés az első világháborút megelőző években folyt, a gyüjtők a szalontai középiskola diákjai. Kodály a háború alatt végezte el nyomukban a dallamok feljegyzését, melyet a kötet végén ad közre. Rokonszenves, gazdag alföldi anyag, pedig az újabb jellegűeket nem is foglalja magában, csupán azt, amit a szalontai népköltészetből Arany János is ismerhetett.

MSz. — a Néprajzi Múzeum dallammal és szöveggel lejegyzett (de fonográfra fel nem vett) gyüjteménye.

MNT II. — a Magyar Népzene Tára, szerk. Bartók Béla és Kodály Zoltán. II. kötet, Jeles napok, Bp. 1953. sajtó alá rendezte Kerényi György.

Népműv. Int. At. — a Népművészeti Intézet Adattára, a legutóbbi évek gyüjtéséből, dallamfeljegyzésekkel (szinte kizárólag új anyagot — betyárballadákat, ponyvai történeteket — tartalmaz).

Népr. Ért. — Néprajzi Értesítő, a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának értesítője.

Nyelvőr — Magyar Nyelvőr, nyelvészeti folyóirat 1872-től máig. Minthogy a népnyelvvel, néphagyományokkal is foglalkozott, régebbi évfolyamaiban nagyon sok értékes népdalszöveget és balladát jelentetett meg.

Ortutay — Ortutay Gyula: Mondotta... Nyíri és rétközi balladák, betyár és juhásznóták, Szeged, 1933. (Egy füzetre való, gondosan lejegyzett szöveg.)

Pap Gyula — P. Gy.: Palóc népköltemények, Sárospatak, 1865. (Füzetnyi hiteleshangú szöveggyüjtemény, néhány balladával.)

Pálóczi Horváth — Ötödfélszáz énekek, P. H. Ádám dalgyüjteménye az 1813. évből, Krit. kiadás, sajtó alá rendezte Bartha Dénes és Kiss József,

Bp. 1953. (A nagy gyüjtemény több népdalt is tartalmaz, kezdetleges dallamlejegyzéssel.)

Pt. — Kodály Zoltán: A magyar népzene, 1952, — a *példatárt* szerkesztette Vargyas Lajos.

Rozmaring, 91 magyar népdal, gyüjtötte és közreadja Kiss Lajos, 1952. (Népszerüsítő dallamgyüjtemény, néhány balladás dallal.)

Szabó Z. — Szabó Zoltán: A tardi helyzet, III. kiad., 1937. (Szöveg közben néhány népdal, balladás dal.)

SzNd — Bartók Béla — Kodály Zoltán: Erdélyi magyarság, Népdalok, Bp. 1923. (Bartók és Kodály alapvető fontosságú székelyföldi dallamgyüjteménye, elsősorban saját gyüjtésükből. SzNd. = Székely népdalok, Bartók rövidítése.

Útunk — magyarnyelvű irodalmi és művelődési folyóirat, Kolozsvár. 1954. jún. 4-i számában Faragó József beszámol a Folklór Intézet Kolozsvári Osztályának 200 csángó népdalt és balladát tartalmazó megjelenés előtt álló nagy gyüjteményéből; mutatóban néhány balladaszöveget is közöl.

Vargyas Lajos kéziratos gyüjtése az ország különböző helységeiből származó lejegyzéseket tartalmaz, dallamokkal együtt.

Vargyas RnK. — Régi népdalok Kiskunhalasról, Nagy Czirok László és Vargyas Lajos gyüjtéséből, Bp. 1954. (Népzenei gyűjtés, ebben néhány újabb ballada szövege.)

Vikár kéziratos hagyaték, gyorsírásból áttette Gergely Pál, rendezte Pogány Péter, 15 kisebb-nagyobb kéziratköteg, az országnak szinte valamennyi részéből a századforduló éveiből, — dallamaik részben megtalálhatók a Néprajzi Múzeum fonográfhengerein.

Vikár: A magyar népköltés remekei, II. kötet, Balladák, románcok stb. a Remekírók Képes Könyvtára sorozatban, 1906. (Népszerüsítő gyüjtemény, teljesen megbízhatatlan közlésben, — forrás és helység megjelölése nélkül önkényesen összevon változatokat. Elvétve néhány szöveg első közlésben, saját vagy mások gyüjtése alapján.)

SORRENDI MUTATÓ

A balladák alatt és itt a mutatóban is a helység vagy a vidék nevét a gyüjtő által megadott módon tüntetjük föl. Esetleges kiegészítések (megye megjelölése stb.) szükségképpen a régi helységnévtár adatai szerint. A zárójelbe tett helymegjelölés megyére vagy tájegységre vonatkozik. (Szolnok — zárójel nélkül várost, zárójelben megyét jelent.)

A forrás feltüntetése után zárójelben a gyüjtő vagy feljegyző neve áll.

I. KLASSZIKUS BALLADÁK

Két kápolnavirág

1. *KÁDÁR KATA* — (Udvarhelyszék, a Fejér-Nyikó melléről)
   Kriza 1. sz.
2. *KÁDÁR KATA* — Kadicsfalva (Udvarhely)
   Bartalus III. 7. sz. Dallammal.
3. *KÁDÁR KATA* — Ditró (Csík)
   SzNd 127. sz. (Kodály) Pt. 119. sz. Dallammal.
4. *KÁDÁR KATA* — Kászonaltiz (Csík).
   SzNd 113. sz. (Kodály) Pt. 13. sz. Dallammal.

A falba-épitett asszony

5. *KŐMIVES KELEMEN* — Szentegyházasfalu (Udvarhely)
   Gr. 113 (Lajtha) Dallammal.
6. *KELEMEN KŐMIVES* — (Székelyföld, Nyárád-mente)
   MNGy I. 174. o. (Szabó Samu).
7. *KŐMIVES KELEMEN* — Csíkverebes (Csík)
   MF 1611/c (Lajtha) Dallammal.
8. *A LEGNAGYOBB PALLÉR* — Kászonaltiz (Csík)
   SzNd 122. sz. (Kodály) Pt. 317. sz. Dallammal.
9. *KŐMIVES KELEMEN* — Gyergyóalfalu (Csík)
   SzNd 56. sz. (Kodály) Pt. 175. sz. Dallammal.

Az elcsalt menyecske

10. *A BÍRÓNÉ* — Keszthely (Zala)
    Bartók 315. sz. (Bartók) Pt. 216. sz. Dallammal.
11. *MOLNÁR ANNA* — (Székelyföld)
    MNGy I. 146. o. (Kriza).

12. *MÓNÁR ANNA* — Fogadjisten (Bukovina)
SzNd 93. sz. (Kodály) Pt. 341. sz. Dallammal.
13. *MÓNÁR ANNA* — Gyergyószárhegy (Csík)
Ethn. 1908., 109. o. (Bodon—Kodály) Pt. 79. sz. Dallammal.

Elcsalt menyecske — kegyetlen anya
14. *GYÖNYÖRŰ BÁN KATA* — Apátfalva (Csanád)
Kálmány Sz. II. 169. o.

A kegyetlen anya
15. *BUDAI ILONA* — Székelyszentmihály (Udvarhelyszék, a Fejér-Nyikó mellől).
Kriza 585. sz. (Koronka József, 1862, — EA 3652)
16. *SZEGÉNY ÁRVA ASSZONY* — Trunk (Moldva)
Domokos 26. sz. Dallammal.

A mennybe-vitt lány
17. *JULIA SZÉP LEÁNY* — Korond (Udvarhelyszék, a Fejér-Nyikó mellől).
Kriza 270. sz.
18. *MÁRTON SZÉP ILONA* — Trunk (Moldva)
Domokos 11. sz. Dallammal.

Szálláskereső Jézus
19. *AGGYISTEN JÓESTÉT, DÚSGAZDAG VENDÉGLŐS* — Pécs
Berze Nagy 334. o. Dallammal.

Az elégetett hűtlen asszony
20. *BARCSAI* — (Udvarhelyszék)
MNGy I. 149. o. (Gálfi Sándor).
21. *BARCSAI* — Kibéd (Maros-Torda)
SzNd 34. sz. (Seprődi János) Pt. 339. sz. Dallammal.
22. *BARCSAI* — (Marosszék, a Nyárád mentiről)
Kriza 381. sz. (Nagy Lajos).

Az elégetett menyecske
23. *MARINKA* — Nagypatak (Moldva)
Domokos 30. sz. Dallammal.
24. *MERIKA* — Somoska (Moldva)
Népr. Ért. 1941, 163. o. (Veress Sándor) Dallammal.

Az ügyes hűtlen asszony
25. *GYÖNGE RÁC MENYECSKE* — (Udvarhelyszék)
Kriza 9. sz.

A szaván kapott feleség
26. *GYÖNGE JUDIT ASSZONY* — (Udvarhelyszék)
Kriza 3. sz. (Ürmösi Sándor).
27. *GYÖNGE JUDIT ASSZONY* — Rugonfalva (Udvarhely)
SzNd 84. sz. (Vikár) Pt. 318. sz. Dallammal.

A szolgával szerelmeskedő lány
28. *BETLEN ANNA* — (Székelyföld)
MNGy III. 18. o. (Kriza).

A visszavitt menyasszony
29. *MAGYARÓSI TAMÁS* — Csíkmadaras (Csík)
SzNd 121. sz. (Bodon Pál) Pt. 235. sz. Dallammal.

Az eladott lány, I.
30. *BODOR KATALINA* — Törökkopány (Somogy)
Pt. 494. sz. (Lajtha) Dallammal.
31. *FODORI KATICA* — Resznek (Zala, Göcsej)
MNGy VIII. 177. o. (Kardos Albert) (jav. EA 3639-ből).

Az eladott lány, II.
32. *SZÉP PIROS ÖRZSÉBET* — (Nógrád, Salgó-vidék)
Pap Gyula 1. sz.
33. *SZÉP ÖRZSÉBET* — Pécska (Arad)
Kálmány K. I. 18. o.

Az eladott lány, III.
34. *SEPRŐDI BORBÁRA* — Forrófalva (Moldva)
Domokos 24. sz. Dallammal.

Az eladott lány, IV.
35. *HÁROM TÖRÖK ÚRFI* — Oroszi (Bereg)
Ethn. 1907, 127. o.
36. *ERZSÉBET KISASSZONY* — (Ung)
MNGy I. 180. o. (Fincziczki Mihály).
37. *BÁTORI KALÁRA* — Nagyszalonta (Bihar)
MNGy XIV. 263. o. (Kodály) Dallammal.
38. *FOGARASI ISTVÁN S AZ Ő TESTVÉRHUGA* — (Székelyföld)
MNGy III. 3. o. (Kriza).
39. *BORISKA SZÉP LÁNYA* — Gyalu (Kolozs)
MNGy I. 148. o. (Gyulai Pál).

A megátkozott lány
40. *EGY ÖZVEGYASSZONYNAK* — Nagyszalonta (Bihar)
MNGy XIV. 23. o.
41. *EGY ASSZONY A LÁNYÁT* — Karcsa (Zemplén)
MF 2537/a (Lajtha) Dallammal.

A török-rabolta lány
42. *PIROS SZÉP ÖRZSÉBET* — Padé (Torontál)
Kálmány Sz. III. 4. o.
43. *KOMÁROMI SZÉP LÁNY* — Magyarszentmihály (Torontál)
Ethn. 1914. 36. o. (Kálmány).

A gazdag asszony anyja

44. *KIS-GERGŐ ISTVÁNNÉ* — (Székelyföld)
MNGy III. 16. o. (Kriza).
45. *NAGY-BIHAL ALBERTNÉ* — Ditró (Csík)
SzNd 28. sz. (Kodály) Dallammal.
46. *NAGY-BIHAL PÉTERNÉ* — Csíkmadaras (Csík)
Ethn. 1908, 51. o. (Bodon Pál) Dallammal.

Két királygyermek

47. *HALLOD-E TE, KIRÁLY FIA* — Homoród (Udvarhely)
Bartalus II. 5. sz. Dallammal.

A pogány király leánya

48. *KIS LILIA* — Tordátfalva (Udvarhely)
SzNd 70. sz. (Vikár) Pt. 340. sz. Dallammal.
49. *SZÉP JÚLIA* — (Székelyföld)
MNGy III. 8. o. (Kriza).

A hajdukkal útnak-induló lány

50. *BIRÓ SZÉP ANNA* — (Székelyföld)
MNGy III. 22. o. (Kriza).
51. *BIRÓ SZÉP ANNA* — Lengyelfalva (Udvarhely)
SzNd 66. sz. (Vikár) Dallammal.

Három tolvaj legény

52. *MIND MENYEN, MIND MENYEN* — (Székelyföld)
MNGy III. 32. o. (Kriza).

A megölt havasi pásztor

53. *SZÉP FEHÉR PAKULÁR* — Trunk (Moldva)
Domokos 25. sz. Dallammal.
54. *SZEGÉNY CSOBÁNLEGÉNY* — Klézse (Moldva).
Útunk, 1954, 23. sz.

A zsivány felesége

55. *A NAGY TÜZES TOLVAJ* — Kadicsfalva (Udvarhely)
Bartalus I. 1. sz. Dallammal.
56. *A NAGY HEGYI TOLVAJ* — Csíkjenőfalva (Csík)
Ethn. 1908. 107. o. (Bartók) Dallammal.
57. *A HÍRES TOLVAJ* — Bogdánfalva (Moldva)
MF 2471/a (Veress Sándor) Dallammal.
58. *AZ ÚTONÁLLÓ* — Kánya (Tolna)
MNGy VIII. 184. o. (Szarvas Mariska).

A szégyenbe esett lány

59. *ANGOLI BORBÁLA* — Vésztő (Békés)
Bartók 34/a sz. (Bartók) Pt. 495. sz. Dallammal.
60. *HANGOLI BORISKA* — Bárna (Nógrád)
Ethn. 1907, 41 o. (Kodály) Dallammal.

61. *GYÖNGYVÁRI KATICA* — (Csongrád)
MNGy II. 3. o. (Török Károly).
62. *FODOR KATALINA* — Ghymes (Nyitra).
Ethn. 1907, 38. o. (Kodály) Dallammal.
63. *FODOR KATALINA* — Szaporca (Baranya)
Berze Nagy 163. o.
64. *FODOR KATALINA* — Magyaregregy (Baranya)
Berze Nagy 165. o. (Nemes József) Dallammal.

A halálra táncoltatott lány

65. *SALLAI SZÉP KATA* — (Nógrád, Salgó-vidék)
Pap Gyula 7. sz.
66. *SÁRI BÍRÓ LÁNYA* — Tápiószele (Pest)
Bartók 176/a sz. (Bartók) Dallammal.
67. *SZERETŐ, PÁRJÁVAL* — Lécped (Moldva)
Domokos 17. sz. Dallammal.
68. *CSÁTI BÍRÓ LÁNYA* — Áj (Abaúj)
Vargyas kéziratos gyüjt. Dallammal.
69. *CSÁTI BÍRÓ LÁNYA* — Áj (Abúj)
Pt. 19. sz. (Vargyas) Dallammal.

A halálraitélt huga

70. *FEHÉR ANNA* — Szikszó (Abaúj)
Csanádi kéziratos gyüjt.
71. *FEHÉR ANNA* — Kiskovácsvágása (Gömör)
Vargyas kéziratos gyüjt. Dallammal.
72. *FEHÉR ANNA* — Gerjen (Tolna)
MF 2369/b (Lajtha) Dallammal.
73. *FEHÉR ANNA* — Vésztő (Békés)
Bartók 29. sz. (Bartók) Pt. 116. sz. Dallammal.

II. TÖRTÉNELMI BALLADÁK, VITÉZI, BUJDOSÓ ÉS RAB-ÉNEKEK

Császár tömlöcéből szabadult úrfiak

74. *SZILÁGYI ÉS HAGYMÁSI* — (Székelyföld)
MNGy I. 160. o. (Szabó Samu).

Két rab testvér

75. *BIRÓ JÁNOS, BIRÓ KATA* — Csíkmadaras (Csík)
Ethn. 1908, 43. o. (Bodon Pál) Dallammal.
76. *JÁNOS GYÖRGYNEK KÉT GYERMEKE* — Gyergyóalfalu (Csík)
MF 1502 (Molnár Antal) Dallammal.
77. *SZÖGEDI BÍRÓNÉ* — Szaján (Torontál)
Kálmány Sz. II. 2. sz.

Rákóczi Sámuel

78. *A VÁRADI BASSA VENDÉGSÉGBE HIVA* — (helynév nélkül)
Pálóczi Horváth 250. sz. Dallammal.

Kádár István

79. *SZÖRNYŰ NAGY ROMLÁSRA KÉSZÜLT PANNÓNIA* — Kászonújfalu (Csík)
Kodály: Magyar népzene 37. sz. Dallammal.

Basa Pista

80. FEJEDELEM KATONÁJA — Diósad (Szilágy)
SzNd 50. sz. (Lajtha) Pt. 88. sz. Dallammal.

Rab-balladák, rab-énekek

81. *KICSI NEMES LEGÉNY* — (Székelyföld)
MNGy III. 42. o. (Kriza).
82. *MEZŐBÁNDI ÚRFI* — (Marosszék)
MNGy I. 188. o. (Szabó Samu).
83. *VIDD EL, MADÁR* — (Csík)
MNGy I. 193. o. (Hermányszegi).
84. *VÉREMMEL ÍRATTAM* — (Székelyföld)
MNGy III. 33. o. (Kriza).
85. *NÉ HOL KEREKEDIK* — (Marosszék)
MNGy I. 191. o. (Gyulai Pál).

Kerekes Izsák

86. *HALLOTTAD-E HÍRÉT A HÍRES SZEBENNEK* — (Székelyföld)
MNGy III. 4. o. (Kriza).

Vitézi és bújdosó énekek

87. *HEJ, FÚDD EL SZÉL* — Bogyiszló (Pest)
MF 2576/b (Lajtha) Dallammal.
88. *MEGJÁRTAM A HADAK ÚTJÁT* — Szegvár (Békés)
Ethn. 1900, 418. o. (Keviczky Ferenc) Dallammal.
89. *DANCSUJ DÁVID* — (Székelyföld)
MNGy III. 35. o. (Kriza).
90. *EGY BEREG ALATT* — Kisvicsáp (Nyitra)
MF 1296/b (Kodály) — Dallammal.
91. *ÜTIK A RÉZDOBOT* — Okorág (Baranya).
Kiss Géza 418. o. Dallammal.
92. *FELJÖTT MÁR AZ A NAP* — Csíkszenttamás (Csík)
MSz 1055. sz. (Bartók) Dallammal.
93. *MÁR ELJÖTT AZ A NAP* — (Háromszék és Erdővidék)
MNGy III. 205. o. (Benedek—Sebesi).
94. *ÁLDJA MEG AZ ISTEN* — Vacsárcsi (Csík)
Bartók 168. sz. (Bartók) Dallammal.
95. *LÁTOM A SZÉP EGET* — Tekerőpatak (Csík)
Bartók 217. sz. (Bartók) Pt. 234. sz. Dallammal.
96. *KATONA VAGYOK ÉN* — Istensegíts (Bukovina)
Kodály: Magyar népzene 32. sz. Pt. 349. sz. Dallammal.

III. LÍRAI BALLADÁK

Virágok vetélkedése

97. *A RÚZSA SZÍP VIRÁG* — Kolon (Nyitra)
MNT II. 259. sz. (Kodály) Dallammal.
98. *A SZÉP RÓZSAVIRÁG* — Bogyiszló (Pest)
MF 2632. sz. (Lajtha) Dallammal.
99. *A SZÉP SZEGFŰVIRÁG* — (Marosszék)
MNGy I. 182. o. (Szabó Samu).

Három árva

100. *TOVA MENYEN HÁROM ÁRVA* — Tekerőpatak (Csík)
MF 1033/c (Bartók) Pt. 137. sz. Dallammal.
101. *HOVÁ MÍSZ TE, HÁROM ÁRVA* — Nagyszalonta (Bihar)
MNGy XIV. 21. o. (Kodály) Dallammal.
102. *DIÓFÁNAK HÁROM ÁGA* — Kisbacon (Udvarhely)
MNGy III. 78. o. (Benedek—Sebesi).

Szolgák óesztendei éneke

103. *MIKOR A SZOLGÁNAK* — (Kolozs, Kalotaszeg)
A mi dalaink 178. sz. (Bereczky Sándor) Pt. 104. sz. Dallammal.

A koszorút kötő lány

104. *AHOL FELNŐTT VALA* — (Moldva)
Erdélyi I. 421. sz.

A fiát kereső Szűz Mária

105. *ELINDULT A SZŰZ MÁRIA* — Szépkenyerűszentmárton (Szolnok-Doboka).
MNT II. 25. sz. (Lajtha) Dallammal.

A párjavesztett gerlice

106. *HÚRON-SZÓLÓ SZÉP GERLICE* — (Székelyföld)
Koszorú, 1864, I. 26. o. (Szabó Samu).
107. *KÉT GÖRICE* — Klézsa (Moldva)
Nyelvőr 1881, 479. o. (Rokonföldi).

Puszta malomba

108. *EGY BAGOLY-ASSZONY* — Zsére (Nyitra)
Ethn. 1907, 232. o. (Kodály) Dallammal.
109. *BAGOLY-ASSZONKA, FEJÉR GÖLICE* — (Udvarhelyszék)
Kriza 267. sz.

A pávás leány

110. *SZŰZ KOSZORÚM LE KELL TENNI* — Kisgyőr (Borsod)
MF 2391/b (Lajtha) Dallammal.

A gazdag vénember-férj

111. *MIT SÍRSZ, MIT KESEREGSZ* — Nagydém (Veszprém)
MNGy VIII. 183. sz. (Káldy Imre).

Este guzsalyasba

112. *HA A MÓNÁRLEGÉN TISZTA GYÉMÁNT VÓNA* — (Udvarhelyszék)
Kriza 11. sz.

A gunaras lány

113. *SZÉP ILONA* — Sárospatak (Zemplén).
Egy sárospataki diák-melodiáriumból közli Bartha Dénes: A XVIII. század magyar dallamaiban, 29. sz. Dallammal.

114. *GYÖNGY ILONA* — Katádfa (Baranya)
Berze Nagy 170. o. (Bagoly József) Dallammal.

115. *KIHAJTOTTAM A LIBÁMAT* — Áj (Abaúj).
Vargyas kéziratos gyüjt. Dallammal.

IV. STRÓFA-ISMÉTLŐ BALLADÁK

A megölt legény

116. *MEGÖLTEK EGY LEGÉNYT* — Áj (Abaúj)
Vargyas kéziratos gyüjt. Dallammal.

117. *HAJNALLIK, HAJNALLIK* — Vajdácska (Zemplén)
MF 2519/b (Lajtha) Dallammal.

Szeretet próbája

118. *A SÁSI KÍGYÓ* — Lapujtő (Nógrád)
Nyelvőr 1882, 239. o. (Mocsáry István).

119. *SÁRIG-HASÚ KÍGYÓ* Csíkrákos (Csík)
Bartók 157. sz. (Bartók) Pt. 353. sz. Dallammal.

A megétetett János

120. *HÁT TE HOL JÁRTÁL* — (Székelyföld)
MNGy III. 7. o. (Kriza).

Kétféle menyasszony

121. *KATÁT KÉRETTÉK* — (Udvarhelyszék)
Kriza 12. sz.

122. *KÉRETI A NÉNÉMET* — Nagyszalonta (Bihar)
MNGy XIV. 31. és 272. o. (Kodály) Pt. 42. sz. Dallammal.

A házasuló királyfi

123. *SZOLGABÍRÓ LÁNYA, KOSÁRKÖTŐ LÁNYA* — Újszász (Pest)
Bartók 172. sz. (Bartók) Pt. 201. sz. Dallammal.

124. *GAZDAG BÍRÓ LÁNYA, SZEGÉNY SZITÁS LÁNYA* — Padé (Torontál)
Kálmány Sz. II. 6. o.

Rossz feleség

125. *VÁRJ, LÁNYOM, EGY KICSIT* — Kászonújfalu (Csík)
SzNd 14. sz. (Kodály) Pt. 314. sz. Dallammal.

126. *ERIDJ, ÉDES JÓ LEÁNYOM* — Kászonimpér (Csík)
Gr. 44/a, Pt. 315. sz. Dallammal.

A csudahalott

127. *SZÉP ILONA* — Józseffalva (Bukovina)
SzNd 80. sz. (Kodály) Pt. 278. sz. Dallammal.

128. *GÖRÖG ILONA* — Rugonfalva (Udvarhely)
SzNd 97. sz. (Vikár) Pt. 334. sz. Dallammal.

Gyáva szerető

129. *VÁRLAK, RÓZSÁM, VACSORÁRA* — Resznek (Zala)
Ethn. 1910. 204. sz. (Vikár) (jav. MF 2210/b Dallammal)

Sirdogáló János

130. *SÍRVA SÉTÁL A KAPUBAN* — (Csongrád)
MNGy II. 18. o. (Török Károly).

131. *A KAPUBA CSAK SIRDOGÁL JANCSI* — Dercen (Bereg)
MF 1642/b (Bartók) Dallammal.

Gőgös feleség

132. *HÉJ PÁVA, HÉJ PÁVA* — (Háromszék)
Kriza 319. sz.

133. *SZEGÉNY LEGÉNY VOLTAM, GAZDAG LEÁNYT VETTEM* — (Baranyába, Egyházaskozárra települt moldvaiaktól).
Gyöngyvirág 3. sz. (Agócsy László) Dallammal.

Megcsalt férj

134. *MI BAJ, ANGYALOM* — Vésztő (Békés)
Bartók 260/a (Bartók) Pt. 472. sz. Dallammal.

Révészek nótája

135. *CSILLAGOM, RÉVÉSZEM* — Lédec (Bars)
Pt. 374. sz. (Kodály) Dallammal

136. *HAJ, RÉVÉSZ, RÉVÉSZ* — Béd (Nyitra)
MF 1246/c (Kodály) Dallammal.

Szolga és asszonya

137. *FÜZESS KI ENGEMET* — Kánya (Tolna)
MNGy VIII. 191. (Szarvas Mariska).

Papcsúfoló

138. *JÁRJAD, PAP URAM, A TÁNCOT* — Mohács (Baranya)
Berze Nagy 243. o. (Schneider Lajos) Dallammal.

Hibás lány kérője

139. *KEVÉLY UGRON JÁNOS* — Kolozsvár
MNGy I. 186. o. (Gyulai Pál).

Kit kéne elvenni?

140. *EL KÉNE INDULNI* — Gyergyószentmiklós (Csík)
SzNd 19. sz. (Kodály) Pt. 72. sz. Dallammal.

Hol háltál az éjjel?

141. *GILICEMADÁR* — Csákvár (Fejér)
Ethnol. Mitt. 1887—88, 195. o. (Székely Sándor).

142. *CINÓGEMADÁR* — Hosszúhát (Csongrád)
Kálmány Sz. III. 5. o.

V. BETYÁRBALLADÁK, RABNÓTÁK

Angyal Bandi

143. *LÁM MEGMONDTAM* — Debrecen
Erdélyi-hagyaték 53, 28. lp. 50. sz. (Ercsey Dániel, 1833).

144. *LÁM MEGMONDTAM* — Lápafő (Tolna)
Népműv. Int. At. XVI. 375. (Vavrinecz Imre 1948) Dallammal.

Bogár Imre

145. *HUNCUT A VÁRMEGYE* — Tüske-puszta (Tolna)
Csanádi kéziratos gyüjt.

146. *GONOSZ A VÁRMEGYE* — Nagykőrös (Pest)
MNGy I. 221. o. (Huszár László).

Szaladjak-e vagy megálljak?

147. *ITT AZ UTAZÓ LEVELEM* — Borsosberény (Nógrád)
Pt. 170. sz. (Lajtha) Dallammal.

148. *KIS KALAPOM VÉRBEN USZKÁL* — Pécska (Arad)
Kálmány K. II. 85. o.

Fábián Pista

149. *GYÜNNEK A ZSANDÁROK MINDÖNFELŰL* — Pusztaföldvár (Békés)
Kálmány K. II. 70. o.

150. *INKÁBB LÖSZÖK HAZÁMNAK BETYÁRJA* — Kiskunhalas (Pest)
EA 3658, 16. o. (László Imre).

151. *A NÉMET SZÖKÖTT KATONÁJA* — Apáca (Csanád)
Kálmány K. II. 71. o.

Prekop Józsi

152. *LETÖRÖTT A BÉCSI TORONY GOMBJA* — Puszta-Forna (Fejér)
Abafi kéziratos hagy. 126. sz. (Székely Sándor).

Csehoj István

153. *LOVÁT FÉLTI, NEM A MAGA ÉLETIT* — Majdán (Torontál)
Kálmány Sz. III. 205. o.

Meghalok, meghalok

154. *MAJ' HAJNAL IS LÖSZ MÁR* — Mohács (Baranya)
Berze-Nagy 276. o. (Schneider Lajos) Dallammal.

Szabó Pál

155. *SZÖGÉNT NEM BÁNTOTTAM, GAZDAGOT RABOLTAM* — Monostor (Torontál).
Kálmány Sz. III. 23. o.

Kismargita

156. *KI SEM MEGYEK, MEG SEM ADOM MAGAM* — Tiszacsege (Hajdu)
Gr. 1 B 157/b felv. Dallammal.

Barna Péter

157. *FEHÉRVÁRI UTCA* — Juta (Somogy)
MNGy VI. 18. o. (Vikár) Dallammal.

158. *KÍKELLIK A MÁTRA* — (Hortobágy)
Ecsedi 126. o. Dallammal.

159. *ERIDJ, PISTA PAJTÁS* — Gyergyószentmiklós (Csík)
SzNd 23. sz. (Kodály) Pt. 354. sz. Dallammal.

160. *JÓ LÚ VÓT A FAKÓ* — Tiszacsege (Hajdu)
Gr. 154. felv. (a felvétel megsemmisült).

Szilaj csikó nem eladó

161. *ENGEM A VÁRMEGYE KERES* — (Sajóvölgy)
Erdélyi I. 247. sz.

162. *CSÜTÖRTÖKÖN VIRADÓRA* — Alsok (Somogy)
MNGY. VI. 159. o. (Vikár) Dallammal.

163. *CSÜTÖRTÖKÖN VERRADÓRA* — Puszta-Forna (Fejér)
Abafi kéziratos hagy. 105. sz. (Székely Sándor).

Nádi Jancsi

164. *ZSANDÁROKNAK IZENVE VAN* — Pölöskefő (Zala)
MNGy VIII. 221. o. (Grünfeld Ferenc).

Kormos Pista

165. *LOPTAM LOVAT ÖTÖT-HATOT* — Karád (Somogy)
Pt. 396. sz. (Kodály) Dallammal.

Kéröm alázatossan az urakat

166. *NAGYPÉNTÖKÖN MOSSA* — Juta (Somogy)
MNGy VI. 17. o. (Vikár).

Vidróczki

167. *PIROS VÉR FOLY AZ ASZTALON* — Kisvárda (Szabolcs)
Ortutay 45. o.

168. *MIT ÉR NEKEM HAT VÁRMEGYE* — (Mátravidék)
Pt. 118. sz. (Kodály) Dallammal.

Jáger Jóska

169. *VIOLASZÍN PATYOLATBA* — Csincse (Borsod)
Vikár: A m. nkölt. rem. II. 169. o. (MF 10/b Dallammal).

170. *TALPIG VÖRÖS VIGANÓBA* — Csesznek (Veszprém)
Ethn. 1920, 60. o. (Bartha József).

Juhász András

171. *SZÉP CSÁRDÁSNÉ, GYÖNGY VIOLA* — Szenna (Somogy)
Gönczi: A somogyi betyárvilág 329. o.

Elől van az én szemem, nem hátul

172. *HARANGOZNAK a ZSANDÁRKÁPLÁRRA* — Nagydorog (Tolna)
MF 2353/b (Lajtha) Dallammal

A német zsandárja

173. *KÉTFELÉ HAJLOTT AZ ÁKÁCFA ÁGA* — Kiskunhalas (Pest)
EA 3658, 16. o. (László Imre).

Gesztén Józsi

174. *NAGYKÁLLAI-FENYVES-ERDŐ A HAZÁM* — Balsa (Szabolcs)
Ortutay 42. o.

Patkó Sándor

175. *A NAGY SÁNDOR AZ ABLAKON KIUGROTT* — (Rábaköz)
EA 3551, 29. o. (Pollák Miksa).

Káplár Józsi

176. *HÁCZKI KÁLMÁN KIUGROTT AZ ABLAKÁN* — (Rábaköz)
EA 3551, 36. o. (Pollák Miksa).

Amoda gyünnek lovasok

177. *LOPTAM ÖKRÖT, URAKÉ LÖTT* — Monostor (Torontál)
Kálmány Sz. III. 211. o.

178. *MITŰL VÉRES A GATYÁTOK* — Apáca (Csanád)
Kálmány K. II. 151. o.

Babáj Gyurka

179. *OROSHÁZÁRÚL FÚJ A SZÉL* — Pécska (Arad)
Kálmány K. I. 43. o.

Albert Jóska

180. *MAGOSSAN SZÁLL HATTYÚMADÁR* — Magyarszentmárton (Torontál)
Kálmány-hagy. II. 49. sz.

Holtakkal vagyok egyszínű

181. *VASROSTÉLYOS AZ ÉN SZOBÁM* — Besenyőtelek (Heves)
Ethn. 1901, 457. o.

182. *EZÖN A SÜTÉT ÉCCAKÁN* — Törökbecse (Torontál)
Kálmány Sz. II. 27. o.

Mikor megyek Debrecenbe

183. *LÁTOM A SOK URAT ÍRNI* — Tura (Pest)
Bartók 189. sz. (Bartók) Pt. 325. sz. Dallammal.

Verik a kassai dobot

184. *TISZA PARTJÁN ELALUDTAM* — Nagydobrony (Ung)
Gr. 603. felv. sz. (Dincsér Oszkár) Dallammal.

Tömlöc oldalamat nyomja

185. *ISTEN HOZZÁD, SZÜLÖTTEM-FÖLD* — Szob (Somogy)
MNGy VI. 157. o. (Vikár) Pt. 120. sz. Dallammal.

Holnap felakasztanak

186. *JAJ BE SZENNYES* — (Székelyföld)
MNGy I. 218. o. (Vas Tamás).

Rab vagyok, rab vagyok

187. *AMOTT VAN EGY NAGY HÁZ* — Kiskovácsvágása (Gömör)
Vargyas kéziratos gyüjt. Dallammal.

188. *LÓRA CSIKÓS, LÓRA* — (Vas)
Erdélyi-hagyaték 20, 4/a lp. 11. sz. (Horváth Elek kb. 1844).

189. *SZÁLLJ LE HOLLÓ, SZÁLLJ LE* — Rábé (Torontál)
Kálmány Sz. III. 18. o.

190. *RÖPÜLJ PÁVA, RÖPÜLJ* — Surd (Somogy)
Gr. 11. sz. (Seemayer Vilmos) Dallammal.

191. *ELHERVADT CIDRUSFA* — Balatonberény (Somogy)
Bartók 33/a (Bartók) Pt. 113. sz. Dallammal.

Hunyadi-gulyás utolsó nótája

192. *AZ ISTEN ÁLDJA MÖG A KISKUTYÁM LÁBÁT* — Juta (Somogy)
MNGy VI. 13. o. (Vikár) Dallammal (MF 50. sz.)

VI. ÚJ BALLADÁK

A báró leánya

193. *ARRA ALÁ, A SZENDREI HATÁRBA* — Tác (Fejér)
Csanádi kéziratos gyüjt.

A kisasszony

194. *SZÉPEN LEGEL A KISASSZONY GULYÁJA* — Pácin (Zemplén)
Csanádi kéziratos gyüjt.

Meggyilkolt szerető

195. *SZÜCS MARIS* — Szőreg (Bács-Bodrog)
Kálmány Sz. III. 7. o.

Gyermekgyilkos anya, I.

196. *SZABÓ VILMA* — Nemesdéd (Somogy)
MNGy VI. 29. o. (Vikár).

Gyermekgyilkos anya, II.

197. *SZABÓ ERZSI* — Hadikfalva (Bukovina).
SzNd 39. sz. (Kodály) Pt. 333. sz. Dallammal.

Férjgyilkos

198. *SÁRA ASSZONY* — Nagyszalonta (Bihar)
MNGy XIV. 20. o.

Vetélytárs gyilkosa

199. *BARNA JANCSI* — Kiskunhalas (Pest)
Vargyas RnK 63. sz. Dallammal.

Verekedés fog lenni

200. *MÁTÉSZALKA GYÁSZBA VAN* — Kánya (Tolna)
MNGy VIII. 222. o. (Vende Ernő).

A bojtár kedvese

201. *MEGÉGETT A SZEGEDI NAGY CSERÉNY* — (Pest)
MNGy I. 206. o. (Abonyi Lajos).

Gyere babám, váltsál ki

202. *A CSÖKMÖI BÍRÓNAK* — Csökmő (Bihar)
Vargyas kéziratos gyüjt. Dallammal.

Az uraság szeretője

203. *BAZSÓ MÁRI* — Tengőd (Tolna)
MNGy VIII. 207. o. (Sebestyén Gyula).

Hova menjünk iccakára

204. *HÁROM LEGÉNY AZ UTCÁBA* — Puszta-Forna (Fejér)
Abafi kéziratos hagy. 105. sz. (Székely Sándor).

A kikapós lány

205. *SEFFEL LIZA BŰJ SZOKNYÁJA* — Szeged
Bálint Sándor 50. sz. Dallammal.

Az elkésett mennyegző

206. *LÉVAI PANNA* — Szaján (Torontál)
Kálmány Sz. II. 24. o.

207. *BESÜT A TEMPLOMBA A NAP* — Pécska (Arad)
Kálmány K. I. 193. o.

208. *ELMENT A PAP MISÉT TÖNNI* — Boda (Baranya)
Berze Nagy 158. o. (Berze Nagy) Dallammal.

A vén ember

209. *VERESHAGYMA, VERESHAGYMA* — Nagyszalonta (Bihar)
MNGy XIV. 27. o. (Kodály) Dallammal.

210. *HÚZZAD-VONJAD A MÁLYVÁBA* — Kánya (Tolna)
MNGy VIII. 192. o. (Szarvas Mariska).

Simon

211. *CIFRA SZŰRE KOPORSÓJA* — Diósjenő (Nógrád)
Ethn. 1907, 230. o. (Kodály) Dallammal.

Sirató balladák

212. *UTI MISKA SIRATÓJA* — Gyergyótekerőpatak (Csík)
Ethn. 1908, 112. o. (Bartók) Dallammal (jav. MSz 1098)

213. *UTI MISKA SIRATÓJA* — Gyergyóújfalu (Csík)
Bartók 14. sz. (Bartók) Pt. 132. sz. Dallammal (jav. MSz 1099)

214. *UTI MISKA SIRATÓJA* — Csíkrákos (Csík)
MF 1014/c (Bartók) Dallammal.

215. *A MEGGYILKOLT LEGÉNY SIRATÓJA* — Nagybacon (Háromszék)
MNGy III. 107. o. (Benedek—Sebesi).

216. *A VÍZBEFÚLT SIRATÓJA* — (Székelyföld)
MNGy III. 36. o. (Kriza).

217. *LETÖRÖTT A FÖLD FÖLÖTTEM* — Kide (Kolozs, Kalotaszeg)
MNGy I. 200. o. (Gyulai Pál).

Katona-balladák

218. *TŐTIK A NAGY ERDŐ UTJÁT* — Csíkszenttamás (Csík)
MF 1025/a II. (Bartók) Dallammal.

219. *MIKOR A NAGY ERDŐN KIMÉSZ* — Csíkvacsárcsi (Csík)
Bartók 22. sz. (Bartók) Pt. 139. sz. Dallammal.

220. *FEJEM FÖLÖTT KARD MEGFORDUL* — Szeged
Kálmány Sz. I. 38. o.

221. *FEJEM FÖLÖTT KARD MEGFORDUL* — Rezi (Zala)
MSz 5077 (Lancz Kálmán) Dallammal.

222. *SZÉP A KATONA DOLMÁNYA* — Lucska (Gömör)
Vargyas kéziratos gyüjt. Dallammal.

223. *SZÓGÁLOM A CSÁSZÁRT NAGY KÉTELENSÉGBŐL* — Lécped (Moldva).
Domokos 49. sz. Dallammal

A cséplőgépbe esett lány

224. *FARKAS JULCSA* — Tard (Borsod)
Szabó Z. A tardi helyzet 41. o.

225. *FARKAS JULCSA* — Balmazújváros (Hajdú)
Kiss István kéziratos gyüjt.

AZ EGYES BALLADÁK JEGYZETEI

KLASSZIKUS BALLADÁK

1.—4. *KÉT KÁPOLNA-VIRÁG (Kádár Kata)*

Híres-szép Kádár Kata-balladánk — egész balladakincsünkhöz hasonlóan — eszméjében, meséjében, egyes motívumaiban, különböző népi és irodalmi alkotásokkal tart rokonságot.

A *virágban továbbélő halott* régi mesei motívum: a mesebeli királylányból például jávorfa sarjad s az ágából vágott síp elmondja, hogyan gyilkolták meg. Petőfi is valószínűleg népmesékből vette a János Vitéz hasonló motívumát: Iluska sírjáról rózsa nőtt, melyet az életvizébe dob s abból megelevenedik a halott. Maga a *szeretők sírjából* kinőtt, összeölelkező virág gondolata egész Európa balladaköltészetében széltében elterjedt, viszont az előzmény — a sírban egyesülő szeretők története — rendszerint más.

A mi Kádár Katánk sírvirág-motívumára leginkább a következő változatok emlékeztetnek: a Trisztán-monda egy izlandi változatában, Trisztán felesége nem engedi közös sírba temetni a szerelmeseket s a templom két oldalán földelteti el őket. A két sírból két fa hajt ki s összeborul a templom fala fölött. Egy portugál balladában a lányt az oltár lábánál temetik el, a lovagot a templom ajtaja mellett; ciprus és narancs támad belőlük. Szlovén balladában a legény megtudja a madártól, hogy kedvese meghalt s bánatában utánahal. A templom két oldalán temetik el őket. Az egyikből liliom nő ki, másikból rózsa s összeölelkeznek. Ugyanígy osztrák balladákban, szlovének közti nyelvszigeten, közel a horvát határhoz. (Itt rózsát és szőlőtőt emlegetnek.) A Balkánon eredetmagyarázó mondákban is szerepel: az egymásba fonódó növényekről azt mesélik, hogy egymásra nem talált szeretők testéből fakadtak. Más balkáni mondákban az előtörténet közelebb áll a magyar balladához: a legény anyja mást akar elvetetni a fiával (szegény-gazdag ellentét itt nincs!), a fiú azonban szívenszúrja magát a nászéjszakán. A lány követi a halálba, — sírjukon összeölelkezik a porukból kelt virág.

Egyes olasz novellákban a mese más elemeivel találkozunk. Boccacciónál szegény szabó lányát akarja elvenni gazdag kereskedő fia. Hogy a házasságot meghiúsítsák, a fiút elküldik üzleti ügyben külföldre, s közben a lányt máshoz adják. A fiú hazatér, megtudja mi történt, belopózik kedvese ágyába és meghal mellette. A fiatalasszony sem éli túl. Közös sírba temetik őket. (Sírvirág itt nem szerepel, ellenben szó van bajt-jelző gyűrűről.)

Még figyelemreméltóbb meseváz — szintén sírvirág-motívum nélkül —

a Bernauer Ágnesről szóló német monda. Megtörtént eseményen alapszik: 1435-ben — mint a német krónikák elmondják — Albert bajor herceg titkos házasságot kötött egy fürdős lányával, Bernauer Ágnessal. Az uralkodó, a herceg apja — a herceg távollétében — hóhérral összekötöztette menyét és a Dunába dobatta. A szerencsétlen fiatal nő még így is kivergődött a partra, de hasztalan: a hóhér visszakényszerítette a vízbe, a halálba. (Látjuk, a balladák-idézte kegyetlenségek, szabadjára eresztett indulatok nem a puszta képzelődés szülöttei.) Albert bosszúból hadat gyűjtött apja ellen s csak a császár — a mi Zsigmond királyunk — közbenjárására békültek ki. Az apa kifogatta a holttestet a Dunából, eltemettette és a sír fölé kápolnát emelt.

Az esetet már ugyanabban a században énekelték; egy XVI. századi protestáns példázatok könyve — melyből a mi papjaink is prédikáltak — ugyancsak említi.

Úgy látszik, Bernauer Ágnes történetéből alakult ki és balladánkra még inkább emlékeztet egy magyar széphistória: *az Telamon királyról és az ő fiának, Diomedesnek szörnyű haláláról* (1578). A történetet görög korba, görög környezetbe helyezi ugyan, azonban keresztény erkölcsi tanulságokat fűz hozzá: A história szerint Diomedes egy varga lányát szereti (más változatban *fürdősét*). Minthogy apja parancsára haddal kell indulnia, előbb még felkeresi kedvesét és gyűrűvel eljegyzi. Távollétében apja folyóba vetteti a lányt. Diomedes megálmodja, mi történt, hazatér hadával. Megmutattatja magának, hol vesztették vízbe mátkáját, keresztet vet és utánaugrik. A király búvárokkal kihúzatja az összeölelkező holttesteket és egy sírba temeti őket, megátkozva önmagát. (Sírvirág itt sincs.) A történet nagyon népszerű lehetett a XVI. században, Balassi is utal rá, régi szerelmesek felsorolása közben: *„Hol Diomedessel az ferdős leánya?"* A Telamon-história terjengős, moralizáló előadását világok választják el a Kádár Kata-balladától, de egyes meserészletei annyira egyeznek vele, hogy valami kapcsolat mindenképpen volt köztük: vagy a ballada élt már a Telamon idejében s azt oldották föl széphistóriává (kihagyva a mesés elemeket, sírvirágot, bajt jelző kendőt), vagy a széphistória hatott — sok mással együtt — a ballada meséjének kialakulására.

A rokon meseelemek ennyire részletes ismertetése e helyen azért szükséges, hogy megvilágítsa, mit is jelent tulajdonképpen a *motívumok egyezése*. A Kádár Kata-ballada esetében jól látható, hogy a hol itt, hol ott feltűnő, hasonló mozzanatokból új, egységes, költői értékű történet keletkezett. Költőiségét nem kis mértékben a következetes jellemzés, következetes szembeállítás adja meg: a nemesasszony és jobbágylány ellentétének kegyetlensége feszül benne végig, egészen a megdöbbentő utolsó mozzanatig: a sírból kinövő virág eltaposásáig. A szerelmesek a kegyetlenségre csak passzív módon, a szenvedés vállalásával válaszolnak — ezt a szemléletet s egyáltalán a balladák egyik főtörvényeként ismert elkerülhetetlen tragikum szellemét a jobbágyparasztság társadalmi helyzete szülte — de ez a passzivitás a megszólaló virág vádjában fölibe kerül a kegyetlenségnek, elítéli egy társadalom embertelenségét.

Olyan egység ez, melyhez az összes részlet szükséges: a társadalmi különbség, a leány elpusztítása és utána a legény önkéntes halála, a különtemettetés és az összenövő virág, az anya síron túlcsapó kegyetlensége és

végül a letépett virág megszólalása, mint állásfoglalás egy nagy igazságtalansággal szemben.

A ballada motívumai kétségkívül nemzetköziek, mégis már a mese alakításában része van a magyar nemzeti jellegnek. Ehhez járul még a megfogalmazás különbsége, amely elvitathatatlanul magyar. Éppen a megfogalmazás, a megformálás az, mely a mese menetének azonossága esetén is képek, tömörítés, hatásosság dolgában kivételes és önálló értékeket hozhat létre.

Így tevődik össze egy-egy nép balladaköltészetének nemzeti sajátsága, ezért nevezhetjük népballadáinkat nemzeti és klasszikus alkotásoknak.

A Kádár Kata-ballada csak Erdélyből ismeretes előttünk. Vannak azonban nyomok, amelyek azt mutatják, hogy a magyar nyelvterület más részein is élhetett valaha. A jellemző kápolnavirágmotívum meglelhető dunántúli balladában is — két baranyai Fodor Katalina-balladában — méghozzá abban a formában, mely már kétségtelenül a Kádár Kata jellegzetessége: a gyilkos anya letöri a sírból kinőtt virágot, mire a virág megszólal és átkot mond rá. (63. és 64. sz. balladák.)

A szerelmesek sírján kinövő virágok (vagy a sírra települt madarak) különben sok dunántúli, palócföldi vagy akár régebbi alföldi balladában (általában a szégyenbe esett lány balladáiban) meg-megjelennek. Egy zalai (gáborjaházi) Gyöngyvári Katica-ballada is ilyen motívummal fejeződik be:

Mesterek, mesterek, oly éneket tegyetek:
Hogy az én siromon nőjjön egy szőlüszál,
Hogy ennek a sirján nőjjön ki egy tulipán ...

Kádár Kata balladájának tíz-tizenöt változatát jegyezték fel, — többet a dallamával együtt. A Kodály-gyüjtötte kászonaltizi változat dallama így hangzik:

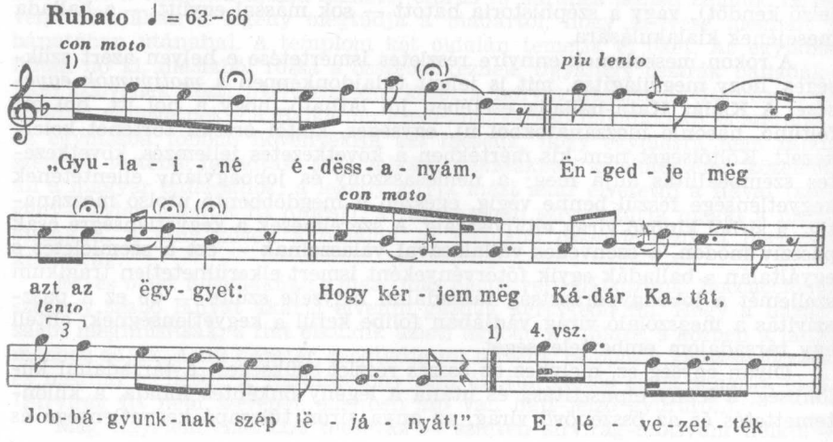

Első szövegünk Udvarhelyszékből való, Kriza közölte a Vadrózsák 1. sz. darabjaként. Megjegyzi róla, hogy *„még a forradalom* (t. i. 1848) *előtt több évvel volt leírva, egy fejér-nyikói jámbor székely atyafi szája után, de egypár hézagos verse miatt, mit csak későbbi időben sikerült kiegészítenem, mostanáig* (t. i. 1863-ig) *nem jöhetett ki".* Ez a közlés aligha érinti a szöveg egészének — például eltérő, váltakozó ritmikájának — hitelét: ebben az alakjában ez a balladaszöveg egy kevésbbé kötött, váltakozó versforma maradványa. A hasonló váltakozó forma meglétét későbbi gondos népzenei kutatás is megerősítette, — a csíkmadarasi *Két rab testvér* balladájának esetében is ezt látjuk (gyüjteményünkben 75. sz.) — vagy akár az egyik Barcsai-balladánál, stb.

A kadicsfalvi változat nem a Kádár Kata-balladák szokásos átkával hangzik ki, hanem egy másfajtával, a Fehér Annáéval. (Lásd ott.)

Mindkét változatban (mint általában a régebben lejegyzett változatokban) szerepet játszik a bajt jelző, megvéresedő kendő. A későbbi szövegekből ez a régi szép hiedelem már hiányzik.

Bartók egy közlésében (Ethnographia, 1908, 48. old., Gyergyótölgyes, Csík megye) némi mesehangulatot kap a tragikus történet:

— Nem engedem, megkérd Kádár Katát,
Jobbágyunknak szép leányát!
Kádár Kata szegényleány,
Ő nem hozzád való leány;

Vagyon itten a faluba
Királyleány s bárólеány,
Vagyon itten a faluba
Királyleány s bárólеány!

— Nem kell nekem királyleány,
Nem kell nekem bárólеány, —
Inkább menyek bujdosásra,
Hideg mező városára ...

E változatban a fiú átka:

— Gyulainé, édesanyám,
Kied híres vén boszorkány!
Életünkbe se hagyott békét,
Holtunk után se hagy békét, —
Teremtse az isten kőé,
S ha nem kőé, kőszikláé!!

A kötetünkbe felvett 3. számú, ditrói változat második szakasza és a vége töredékes, — az énekes ezekre a helyekre nem emlékezett. A feledés így kezdi ki a balladákat, némelyiket egészen törmelékeire bontja.

A romlott második szakasz egy másik (gyergyóújfalusi) feljegyzés szerint ilyenformán hangozhatott:

Nem engedem, édes fiam,
Hogy megkérjed Kádár Katát,
Inkább téged elfogatlak,
S katonaság közé adlak.

5.—9. *A FALBA-ÉPÍTETT ASSZONY (Kőmíves Kelemenné)*

A nyugateurópai balladakincsben ismeretlen. Megfelelői a balkáni epikus-hagyományban találhatók.

A történet alapja az úgynevezett *építő-áldozat* ősi babonás hite: az építkezés által megzavart helyi szellem kiengesztelése emberáldozattal, — enélkül nem engedi meg az építkezést. Ennek a régi véres szokásnak ma is élnek szelídült, elhomályosult maradványai: kakas csontjai gyakran kerülnek elő régi házak falából; erdélyi románok vásárokon „lemérik" valaki árnyékát nádszállal s ezt a szál nádat falazzák be; az is szokás, hogy az új ház ablakán macskát dobnak be stb.

Az emberáldozat szokásából az újgörögöknél keletkezett először epikus történet, egy híd-építőről, Manolész mesterről. (Ezért szerepel Manole mester a románoknál.) A görögöktől terjedt el északra, albánokhoz, bolgárokhoz, románokhoz, továbbá a délszlávokhoz, akiknél szélesmenetű, epikus énekként él. Egyes részletek hasonlósága tanúsítja, hogy hozzánk a délszlávok közvetítésével származott át, — balladás vonásokat azonban nálunk öltött.

Csak Erdélyből ismerjük (jónéhány változatban) de Kálmány temesközi (törökbecsei) töredékekről is tudósít, — föltehető hát, hogy a Kőmíves Kelemen-ballada Erdélyen kívül is élt valamikor; legalább is a déli területeken.

A szentegyházasfalui (5. számú) szöveg újabban került elő. Feltűnő, hogy mennyire egyezik a Kriza által először közölt, leginkább ismert, epikus áradású udvarhelyszéki változattal (Kriza: Vadrózsák, 584. sz.). Ugyanakkor hiányoznak belőle egyes sorok, melyek már régebben kétesnek látszottak; fogalmazásuk nem vallott népi eredetre, — különösen azért, mert ahelyett, hogy tömören tovább sodornák az eseményt, henyén ismételgetnek vagy magyarázkodnak. A *„Magos Déva várhoz hozzá is kezdettek"* elé például odarímeli:

Déva városához meg is megjelentek.

Az *„Egymás között szoros egyességet tettek"* elé:

Míg elvégre ilyen gondolatra jöttek.

Ezeket a drámai sorokat:

Kocsisom, kocsisom, nagyobbik kocsisom,
Én uramhoz menni lenne akaratom.

Fogd bé a lovakot, induljunk el útra,
Induljunk el útra, magos Déva várra...

a Vadrózsák-beli változat fölhígítja és megzavarja egy szájbaragó, magyarázkodó sorral, a következő sort hozzárímeli, fölöslegesen ismétel s máris hat sorrá dagad az idézet:

Kocsisom, kocsisom, nagyobbik kocsisom,
Én uramhoz mönni lönne akaratom!
— Kőmies Kelemön felesége mondja —
Fogd bé a lovakot, fogd bé a hintóba,
Fogd bé a lovakot, állj is gyorsan elé,
Hadd mönjünk, hadd mönjünk Déva vára felé.

Hasonló magyarázkodó sor később is akad:

Köszöne az asszony, az ura válaszolt...

Vagy:

Kelemönné asszony, hogy átalértötte,
Bánatos szüvének így lött felelete...

Vagy:

Az ő édös apja neki így felele...

A népballada hangjától éppen az ilyen fordulatok idegenek, a közösségi ízlés éppen az ilyen stíluselemeket rekesztené ki legelőbb. A szentegyházasfalusi változat igazolja, hogy a tölteléksorok nyilván Krizának, vagy méginkább a gyüjtőjének betoldásai, — az volt a törekvésük, hogy rímelő sorokkal kiegészítsék, „tökéletesítsék" a verset. Igazolja azonban azt is, hogy csupán hellyel-közzel való apróbb módosításokról, betoldásokról van szó, nem nagyméretű átírásról, nem hamisításról. Ellenben, nem egy feltűnő, rímes fordulat vagy költői stílus-elem eredetinek bizonyult *(...kőfal szoritt, ...vagyok bérakva itt; Horkolva térjenek a lovaim vissza* stb.). Idős, írástudatlan asszony énekelte hanglemezre Szentegyházasfalun a balladát, — tehát a Kriza-szöveg utólagos, irodalmi hatásáról nem lehet szó.

A nyárádmenti változatban — a többitől eltérően — élve falazzák be Kelemennét, a hintós nagyasszony pedig ebéd vékáját hordó, paraszti alak itt. Ez a megoldás emlékeztet leginkább a balkáni rokon-balladákra, a bolgár Manoil mesterre (melyet F. Nagy László), a román Argyasi monostorra (melyet Jékely Zoltán szép fordításában a magyar olvasók már ismernek).

A csíkverebesi szövegben a hiedelem — baljós álom, a piros vérrel búzgó kerek kutacska, a vérfolyó — elevenebb, mint a többiben. Befejező sorai viszont *(„Oly magosra vitték ők az várnak falát, Hogy az angyaloknak zengésit hallották")* nem a népi költés hangjára vallanak; ez valami egyéni megoldás, talán irodalmi (ponyvai) átvétel.

A néphagyomány tömörítő munkája látszik a kászonaltizi változaton. Kelemen kőmíves neve is kikopott belőle, csupán mint *a legnagyobb pallért* említik.

Társadalmi mondandó dolgában e ballada változatai között a gyergyóalfalusié (9. sz.) a legnyilvánvalóbb. Úgy indul, hogy szinte modern bérmunkásokról is szólhatna:

— Hová mégy, hová mégy, tizenkét kőmies?
— Elmegyünk, elmegyünk, hogyha dolgot kapnánk!

— Jertek megfogadlak, jertek megfogadlak,
Hogy építsétek föl magos Déva várát...

S a pénzszerzésnek, a semmitől vissza nem riadó kapzsiságnak a népköltészetben, de egész régi költészetünkben párját ritkító érzékeltetése és ítélete ez a ballada.

E változat dallamát közöljük:

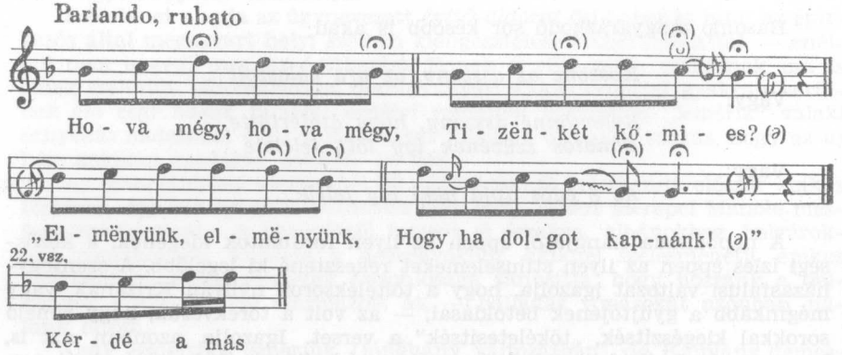

A kötetünkbe fel nem vett változatok közül nevezetesebb a Bartók—Kodály-kiadványban megjelent (124. számú; Pt. 359) költői erejű töredék (Szárhegy, Csík megye, Kodály gyüjtése):

Magas Déva várát épiteni kezdték,
Annak élit-ügyét semmibe se lelték.
Akit reggel raktak, a' délbe elomlott,
Akit délbe raktak, estére beomlott...

— Mi együtt azt mondjuk, kőmives barátim:
Melyiknek hamarébb feleség érkezik,
Annak vegyük vérét a meszes cseberbe,
Állítjuk meg véle magas Déva várát...

— Adjon isten, adjon szeles-vadas üdőt,
Hogy egye meg farkas a lovamnak orrát,
Hogy ne hojza ide kedves feleségem,
Hogy ne hojza ide kedves feleségem...

— Jó napot, jó napot, Kőmives Kelemen!
— Adjon isten, adjon, kincsem, feleségem...
— Istenem, istenem, mi dolog lehessen,
Ha egyszer köszöntém, kétszer es fogadta,

Ha egyszer köszöntém, kétszer es fogadta,
Most kétszer köszöntém, egyszer se fogadta...
— Édes feleségem, meg kell néked halni,
Magos Déva vára úgy fog felépülni.

Mi együtt azt mondtuk: Kőmives barátim,
Melyiknek hamarébb feleség érkezik,
Annak vegyük vérét a meszes cseberbe,
Megállítjuk vele magas Déva várát...

10.—13. *AZ ELCSALT MENYECSKE (Molnár Anna)*

Európa-szerte elterjedt ballada-történet. A szerelmeseit sorra meggyilkoló *Kékszakáll* mondájának balladai változata.

A magyar változatok addig a részig egyeznek az európaiakkal, hogy az elcsalt asszony csellel megöli csábítóját. Innen a magyar balladában új, terjedelmes szakasz kezdődik: a hazatérés és a kiengesztelődés. Ezt már teljes egészében a mi népünk adta hozzá. Sőt az is megfigyelhető, hogy nálunk az első rész (a csábítás, a női holttestek megpillantása) mindjobban rövidül, a hazatérés jelentősége viszont mindinkább növekszik, — ez lesz a ballada tulajdonképpeni értelme, melyhez az első rész csak előkészítés. Ennek megfelelően Dunántúl — ahol balladánk már ritka, szövegében is sokat kopott — a Kékszakáll-motívum és az akasztott nők jelenete el is marad.

Változatainkban közös, hogy a csábító a *fejébe nézet* Molnár Annával, — azaz tetűt kerestet vele. A francia királyi udvar dámái még a XVIII. században is hosszú hajtűt viseltek parókájuk mellett, vakaródzás céljára. Az európai parasztság jórésze is valamikor egészen természetes dolognak tartotta a fejben-keresést. Anya gyermekével, feleség férjével akár nyiltan, a ház előtt végezte. Balladánkban a bizalmas viszony jeleként és álomba zsongító hatására való tekintettel szerepel (akárcsak német és szláv változatokban).

Teljes változatai Erdélyből ismeretesek, többé-kevésbbé töredékek a Dunántúlról és Ung megyéből, azonkívül a palóc vidékekről (ezek kéziratban). Következő balladánk — a Gyönyörű Bán Kata — bizonysága szerint az Alföldön is megvolt.

A csábítót — vidékenként — hol Ajgó, hol Sajgó vagy Zajgó Mártonnak nevezik, esetleg török betyárnak, a legtöbbször katonának, név nélkül. Változatai közül leginkább ismert a Gálfi Sándor-gyüjtötte, gyakrabban közölt udvarhelyszéki változat (MNGy I. 138. o.): szép teljes szöveg, de nem egy helye irodalmi beavatkozásra vall. Menete eléggé egyezik különben a Kriza-félével. Álljon itt négy szép sora a szerencsésen megmenekülő Molnár Annáról:

Felöltözék gunyájába
Talpig vörös ángliába;
Felfordula jó lovára,
Elvágtatott hazájába.

A szárhegyi változat dallama:

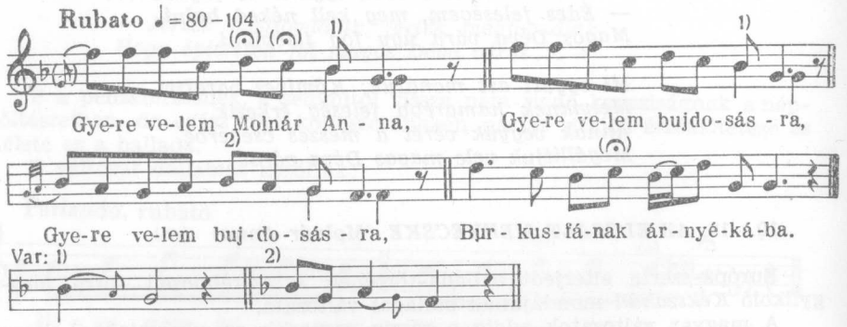

14. *ELCSALT MENYECSKE — KEGYETLEN ANYA (Gyönyörű Bán Kata)*

Ebben a formában egyedülálló ballada, amelyet két balladacsoporthoz fűznek erős szálak: az előző Molnár Annához és a következő Budai Ilonához. Molnár Annára emlékeztet benne az idegen csalogatása, az asszony válaszai, a fejben-keresés s utána a síró asszony könnye, melyre az alvó férfi felriad, — Budai Ilonára az, hogy gyermekeit egy fa tövében magukra hagyja (a formulák is hasonlók) s hogy visszatérőben keresi őket, de már hasztalan. Közben mesés elemekkel bővül (a nyál felelget a férfinak, az üldözés), valamint más, szegedvidéki ballada-motívumokkal (párbeszéd a végén anyjával).

A strófákat meg-megtörő próza romlás jele. Versben elmondott történet magyarázgatására paraszti énekesek nem egyszer közbeszőnek ugyan prózai mondatokat, — itt azonban már olyasmit is mondanak, ami a versből hiányzik, illetve kimaradt.

A Gyönyörű Bán Kata balladája is példa arra, hogy az Alföld közepén föllelhető régi balladák sokkal inkább elváltoznak, mint másutt. Minthogy a régi ballada hagyománya itt csak töredékeiben maradt meg — lévén az Alföld a leggyorsabban változó, minden újra leginkább fogékony országrész — éppen ezért a feledés-okozta lényegesebb eltérések itt egészen „önállónak" ható változatokat is hoztak létre.

...Ennek a mindeddig változat nélkül ismert különös balladának gyűjteményünk korrigálása közben bukkant föl első, már teljesen foszlányszerű, de így is költői szép variánsa: Tóth Nándor szekszárdi tanár írta le Alsónyéken, Tolna megyében egy hetvenéves öregasszony szájáról. Az elmondó már csak ennyit tud a balladából: *A törökök régen szedték a szép asszonyokat. Aztán a török szultán is elvitte Bán Katát. Így híta:*

Gyere el, gyere el, Gyönyörű Bán Kata
Az én országomba, —
Búza kétszer érik, bort háromszor szűrik,
Mindenféle virág háromszor virágzik...

Ez a most meglelt kis töredék azt is bizonyítja, milyen régi, ritka értékek rejtőznek még ma is a népi emlékezetben.

15.—16. *A KEGYETLEN ANYA (Budai Ilona)*

E balladának is van megfelelője az európai anyagban, — noha elég távoli, csak a tudományos téma-összehasonlítás találja meg benne a hasonlóságot: egy anya megöli két gyermekét, ahogy megszületnek; majd később, idegen gyermekek láttán, megbánja tettét. Vagyis itt csupán az eseménymag rokon, a költői megkomponálás, történetté-formálás már egészen a mienk. Még inkább átalakul a meseváz a moldvai változatban (16. sz.), — a történet a gyámkodó farkasok szerepeltetésével a mesés valószerűtlenségig fokozódik, hogy az ellentéttel is élezze a szülői szívtelenség elítélni való voltát. A bivalytehén példázata ugyancsak ezt célozza.

Csupán Udvarhely megyében és a moldvai csángók között jegyezték le, alig négy-öt változatban. (Vikár kéziratos gyűjtésében, rugonfalvi változatban *Siralom szépasszony* néven emlegetik a kegyetlenszívű teremtést.)

Budai Ilona balladáját a gyűjtő — *Koronka* József — 1862-ből származó kézirata nyomán, az ő helyesírásával közöljük (EA 3652). Egy évvel később Kriza a Vadrózsákban teljes szöveghűséggel, de a „székely ízt" (mint maga írja közlői módszeréről) „vastagocskán" alkalmazva adja közre. Az összehasonlítás kedvéért az utolsó részt, Kriza utólagos átírásával, itt olvashatjuk:

Mönyön, tovább mönyön a nagy fenyves erdőn,
A fölhagyott uton, sütét röngetegön;
Csakhamar elérte s odanyujtá ujját,
S híni kezdé szépön hajadon küs lányát.
— Bizon, nem mönyök én, mett nem vótál anya,
Ha a löttél vóna, itt nem hattál vóna.

Hogy ezt így hallotta, ilyenképpen sira:
— Immán olyan vagyok, mind ut mellett a fa;
Aki ott e'mönyön, ágaimot rontsa,
Ágaimot rontsa s a sárba taposса...

A moldvai változat eredeti alakjában — dallamával együtt — így hangzik:

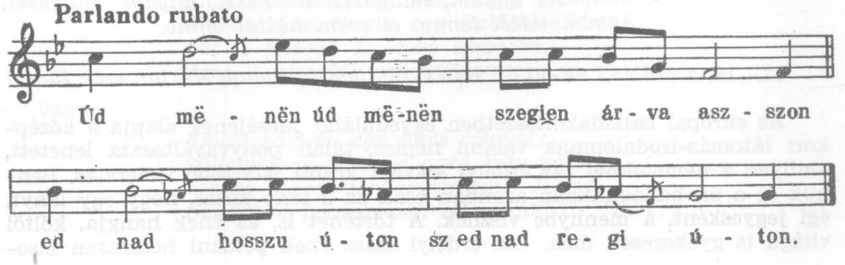

Jobb ódalán viszi vala sziró lányeckáját,
Bal ódalán viszi vala sziró fijackáját.
Isztenem, Isztenem, szerelmesz Isztenem,
Mejiket tegyem le, sz mejiket vegyem fel.
Ül le, lányom, ül le sz e rúza mezébe,
Rúzavirág szenni, koszorúba ketni.
Járnok meleg esszők, kik megferesszenek,
Sz járnok meleg szelek, kik errengesszenek.
Úd menen úd menen szegien árva asszon,
Sz elől megtalála ed boromállatot,
Jobb ódalán viszi vala ed esztendősz bornyát,
Bal ódalán viszi vala kéd esztendősz bornyát,
Szarva kezett viszi vala kici bornyuckáját.
Isztenem, Isztenem, szerelmesz Isztenem,
Ez ed baromállat, sz ien ed lelkesz állot,
Hát ien hat tevém le sziró lányeckámot.
Ó esz megszirüle, sz ő esz visszamene.
Hát kerilbe vette három fene farkasz.
E legnagyobb fene farkasz szavát felfelelé:
Szakasszuk háromba, szakasszuk háromba.
E közepső fene farkasz szavát felfelelé:
Bizon nem bánom ien, bizon nem bánom ien.
E lekkisszebbik fene farkasz szavát felfelelé:
Vaj ne szegient, vaj ne, vaj ne szegient, vaj ne,
Mük esz cak vigyük el a mi ballanginkhoz,
Sz e mü ballanginkban mük esz nevejjük fel
Genge báránhuszvol sz genge malachúszvol.
Anyam, *iedesszanyàm, iedesssz farkaszànyám!*
Eresszen el ingem erdébe szietálni,
Erdébe szietálni sz mezébe nyúgunni.
Ne menny, lányom, ne menny, szok vadászok járnak,
Sz à fejedet veszik, sz à fejedet veszik.
Apám, iedesszàpám, iedessz *farkasz-àpám!*
Eresszen el ingem erdébe szietàlni,
Erdébe *szietálni sz mezébe nyúgunni.*
Úd menen, úd menen az ő iedesszànnya,
Úd menen, újd menen az ő iedesszànnya.
Hoj jársz, lányim, hoj jársz, hoj jársz lányim, hoj jársz
Hallgassz ànyám, hallgassz, hallgassz, ànyám, hallgassz,
Anyám lettél lenne, el szem hàttál lenne.

17.—18. *A MENNYBE-VITT LÁNY (Julia szép leány, Márton szép Ilona)*

Az európai balladaköltészetben egyedülálló. Meséjének alapja a középkori látomás-irodalomnak valami népies, talán ponyvaváltozata lehetett, amilyen a németeknél (az erdélyi szászok között is!) több ismeretes. Bennük és a mi balladánkban azonban csak az a tény közös, hogy egy lányt, égi jegyesként, a mennybe visznek. A történet is, az ének hangja, költői világa is gyökeresen más. (Az erdélyi szász ének például hosszasan elsorolja, hogy jámborságban nevelődik egy lány, Jézus jegyesének érezvén magát; apja férjhezmenésre unszolja, anyja ellenszegülésre; kimegy a kertbe, megjelenik előtte ragyogó öltözetű ifjú képében Jézus, fölviszi az égbe, megmutatja neki égi kertjét, aztán inti, hogy ideje visszatérnie a földre; mikor lépne be a városkapun, nem ismerik meg, végül régi írásokból kiderül, hogy százhúsz évvel azelőtt élt olyan nevű lány; papot hívnak, áldozik és meghal. Mindez a jámbor ponyva hangján.)

A magyar ballada a csodálatos látomásra és a lánynak — anyján keresztül — földi életétől való búcsúzkodására épül, rendkívüli költői emelkedettséggel. Igazi mondanivalója azonban a lányát útjára bocsátó, gyermekét elvesztő anya fájdalmának művészi tökéletességű érzékeltetésében fejeződik ki. Az anya siratója bámulatos stílusérzékkel olvasztja össze a csoda láttán érzett ámulatot a mélységesen emberi érzéssel. Ez az egyedülálló szépségű sirató egész költészetünk büszkesége.

Julia szép leány és Márton szép Ilona balladája kétségtelenül eredeti és nagyon régi megszövegezése a legendás eseménymagnak, — mindenesetre a balladastílus virágzása idején kellett keletkeznie.

Sajátos, magyar képzetre vall az égi követ megjelenítése is (más népek angyal, galamb vagy ifjú képében szerepeltetik): a napot, holdat, csillagokat és misegyertyákat viselő csodálatos bárány valószínűleg a regösénekek csodaszarvasának összeolvadása a középkori egyház „isten bárányának" képzetével.

Homlokomon vagyon fölkelő fényes nap,
Oldalamon vagyon, árdeli szép hold,
Jobb vesémen vannak az égi csillagok...

Szarvam vagyon, ezer vagyon,
Szarvam hegyin vannak százezer szövétnek,
Gyúlatlan gyúladnak, oltatlan alusznak —

hirdeti magáról a csodafiúszarvas egy vasmegyei regösénekben.

A csángó változatok kezdete ugyancsak hasonló a regösénekek szarvasmotívumának szokásos hangvételéhez, — mint például:

Amott keletkezik egy kerek pázsit,
Azon legelészget csudatévő szarvas...

Vagy:

Ahol keletkezik egy ékes nagy út,
Amellett keletkezik egy halastó-állás,
Azt is fölfogá az apró sásocska,
Arra is rászokik csudafiuszarvas...

Vagy:

Amott vagyon egy lövis tölgyfa,
Fölfogná az állát az apró szép pázsit...
Széken üldögélvén asszonyunk, Mária,
Bölcsőben fekdegelvén mi urunk, Ur Isten..

A szembetűnő hasonlóság érzékeltetésére álljon itt a közölt 18. számú változat mellett egy másik moldvai változat Trunkról (Gr. 47/B).

Né hol kerekedik egy kerek dombecska,
Azon növelkedik egy édes almafa.

Édes az almája, csokros a virágja,
Édes az almája, csokros a virágja.

Né hol kerekedik egy gyalog ösvenke,
Azon növelkedik egy fehér báránka.

A homlokán vala szép fényes csillag,
Jobb ódalán vala szép fényes napfény.

Bal ódalán vala szép fényes hódfény,
S a fejibe vala nyócvan misegyortya.

— Meg ne 'jedj, meg ne 'jedj, Márton szép Ilona,
Mert én hozzád jöttem, isten parancsolta.

S a szép szüzek serge egy miatt nem telik,
Ha te oda jönnél, veled bé is telnék.

S a mennyei kapuk magiktul megnyilnak,
A mennyei harangok magiktul megszolnak.

Tizenkét ótáron tizenkét pap vagyon,
Nagyobb azok közül urunk Jézus vala...

S álljon itt Kriza Vadrózsáiból a 318. számú töredék, a háromszéki és erdővidéki följegyzések közül:

Ahol kerekedik egy kerek dombocska,
Azon nevekedik egy szép almafácska,

Édes az almája, csukros a virágja,
Alatta ül vala egy szép leányocska.

Kötte a virágját fejérből, veresből,
Ahol a mejjére nyomtatta, ezüstből.

Aval feltekinte a magoss egekre,
Hát ott ereszkedik egy gyalog ösvenke,

Kinek a két széje tiszta ezüst vala,
A közepe pedig sárig arany vala.

Azon ereszkedik egy fodor báránka,
Minden szőre-szálán egy-egy csillag vala...

Domokos egy közléssel (A moldvai magyarság, II. 258. old.) a csíkszentdomokosi *jánosolás* szokásának egy szövegpárhuzamára hívja fel a figyelmet, — a jánosoló gyerekek egy csoportja ezt mondja:

Szent Jánoson kivül egy kerek dombocska,
Azon növelkedik egy édes almafa.

Édes az almája, csukros a rózsája,
Az alatt ül vala szüzanya, Mária, —

Ugy köti, ugy köti ékes koszorúját,
Fejérrel, veressel, ha aval nem éri,
Arannyal béfejzi...

Kétségtelen annyi, hogy a csodás látomás képzete a magyar néphagyományban szélesebb körű rokonságot sejtet, mint korábban gondolták.

A mennybevitt lány balladáját csupán a székelyektől és a moldvai csángóktól ismerjük, összesen hat változatban. A moldvaiaknak a dallamát is lejegyezték.

A trunki (18. számú) változat szövegét — mint a moldvai balladákét általában — az élvezhetőség érdekében átírtuk; összehasonlításul közöljük a lejegyzés szerinti pontos szöveget:

Sz itt esz kerekedik ed kerek dombecka,
Sz azan nevelkedik ed iedessz almafa.
Iedessz az almája, cukrossz a virágja,
Aljját vette vala szárig gyopár virág.
Itt esz ereszkedik egy gyalog öszvenke,
Sz azon ereszkedik ed fejér báránko.
Jobb ódalán vala nyócvan misze gyertyo,
Sz e fejében vala ed sziep feniesz napfén.
Meg ne jeggy, meg ne jeggy, Márton sziep Ilona,
Met ien idejöttem, iszten parancalta.
A sziep szizek szerge ed héjján nem telik,
Hát te idejénél, veled esz bie telnék.
Isztenem, isztenem, szerelmesz isztenem,
Ien ijent nem hallék sz ien ijent nem láték.
Mennyeji harangok húzatlan szójjanak,
Sz mennyeji asztalok teritetlen telnek,
Mennyeji poharok tőtetlen tejjenek...

Julia szép leány szövegében (17. sz.) ez a sor: Hadd halljam éltömbe, hogy siratsz hótomba, — a sirató szokására utal: a halott legközelebbi nőrokona köteles énekkel, rögtönzött szöveggel elsiratni a halottat (sokfelé még ma is) a ravatal mellett.

A remek sirató egy másik — de már töredékes — változatban is megmaradt (Sövényfalváról, Mailand kéziratos székelyföldi gyüjtésében, 5. sz.). „Szép leány Márta asszony" különösen hangzó neve mintha Julia szép

leány és Márton szép Ilona nevéből zagyválódott volna egybe. Töredékessége, ziláltsága ellenére is rendkívüli értékű szöveg.

Elindula szép leány Márta asszony,
A rózsaszőlőbe (?) rózsavirág szedni.
Ő is lefeküszik:
Lábánál ütkezett egy kis gyalog-esvény,
Fejénél ütkezett más kis gyalog esvény.
Szedi, szedi, szedi a rózsa-virágot, —
Odaszól, odaszól kis fodor báránka,
Azt mondja neki:
— Szép leány, Márta asszony,
Kilencvenkilencnek csak te voltál hijja,
Ha velem eljünnél, véled be is telnék...
— Elmenyek, elmenyek, kis fodor báránkám...

...Elmene fodor báránka, ő is elmén haza.
Bemén kicsi házába,
Ódni kezdi, ódni, aranyszinű haját.
— Anyám, édesanyám, sirass meg engemet,
Hogy hajjam éltembe, hogy siratsz holtomba...

— Első raj méhemnek fehér lépecskéje,
Fehér lépecskének sárga szűrt viassza,
Sárga szűrt viasznak szelindek (?) gyertyája,
Szelindek gyertyának égigérő lángja,
Égigérő lángnak mennybe-menő füstje, —
Első kakas-szókor meg is kérettetett,
Másod kakas-szókor odaigértetett,
Harmad kakas-szókor kimult a világból.
A mennyei ajtók kinyiltak magukra,
Mennyei kócsokat az kezibe adták,
Erre viselj gondot, szép leány, Márta asszony...
— Elég, édesanyám, lelkem édesanyám,
Hallottam éltemben, hogy siratsz holtomban...

19. *SZÁLLÁSKERESŐ JÉZUS*

Legendás tárgya s a végén látomásszerű (ugyancsak ősibb képzetekre utaló) kép a *Julia szép leánnyal* teszi hasonlóvá, — bár alighanem újabb termék: prózai, legendás történet kaphatott benne verses formát. Ponyvai változatairól is tudunk. Figyelemreméltó, hogy a mondanivaló a vallásos keret ellenére is társadalmi: a szegény-gazdag ellentét. Ismert jelenség ez a népköltészetben.

Berze Nagy feltevése szerint a Krisztus fejénél felkelő nap, lábánál felkelő hold keleti hagyományokra utal: a keleti népek felfogásában az uralkodókat és előkelőket nap, hold és csillag veszi körül. Törökös vagy különböző kaukázusi népek költészetében ilyen kitételekre bukkanhatunk: *„Egyik oldalán a nap, a másikon a hold, homlokán a hajnali csillag." „Fejénél hold, lábánál a nap, szivénél a csillag jön fel." „Egyik lábán hold, másikon a nap, kezén a csillag."* (A párhuzam tovább vonható előző balladánk a mennybevitt leány fodor fehér bárányára, sőt a regősénekek csodafiú-szarvasára.)

Változatait jobbára a Dunántúl jegyezték fel, azonkívül Erdélyben.

20.—22. *AZ ELÉGETETT HŰTLEN ASSZONY (Barcsai)*

A kibédi változat dallama:

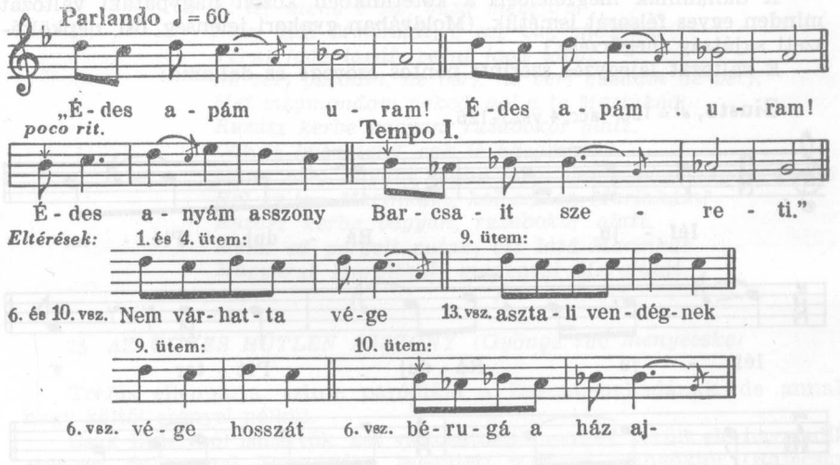

Komor szépségű, páratlan drámai erejű ballada, — egy számunkra egészen idegen kor, egy féktelen indulatokat szabadjára eresztő társadalom erkölcsi felfogásának jegyében született.

Nemzetközi vonatkozásairól nem igen tudunk, legfeljebb halvány párhuzamokról.

Változatait csak a székelyföldről ismerjük, — motívumai esetleg más balladákat is megszíneznek (például a Nagy hegyi tolvaj egyik változatában szintén szerepet játszik a feleség elégetése, sőt a hármas halálnem közti választás; a rác menyecske balladája — a Barcsai-ballada paródiája — szintén zárul egyik változatában ezzel a tragikus hanggal; a moldvai Marinka-balladák ugyancsak vele rokonok.)

23.—24. *AZ ELÉGETETT MENYECSKE (Marinka, Merika)*

Voltaképp helyi — moldvai — változat, különböző ballada-elemekből. A Barcsai-ballada főmotívumát — a bosszúból való emberégetést, az önítélkezést — alkalmazza az anyós-meny-ellentétre, kiegészítve a szégyenbe

esett lány és az eladott lány balladájából jól ismert motívummal, ahogy a megölt kedvesét kereső legényt az anya ide-oda küldözi, mert nem meri egyszerre bevallani, hogy meghalt. Az ember módjára beszélgető ló (egy harmadik moldvai változat szerint: *tátos* ló) szerepe a népmesékre emlékeztet, valamint a késő-törökkori, hangjában népköltési elemeket is hordó Oláh Geczi-énekre. A somoskai változat végén a Kádár Kata-motívumra ismerhetünk. A valamennyi változatban vissza-visszatérő különös ismétlődés *(„Oláhul Merika, magyarul Margitka")* sajátos, primitív hangulatot ad ennek a balladának.

Csak a moldvai csángók között él, öt-hat változatát jegyezték le, az újabbakat dallammal.

A dallamnak megfelelően a kötetünkben közölt nagypataki változat minden egyes félsorát ismétlik. (Moldvában gyakori jelenség, ősi, népköltészeti sajátság megőrzése.)

E változat lejegyzés szerinti pontos szövege és dallama:

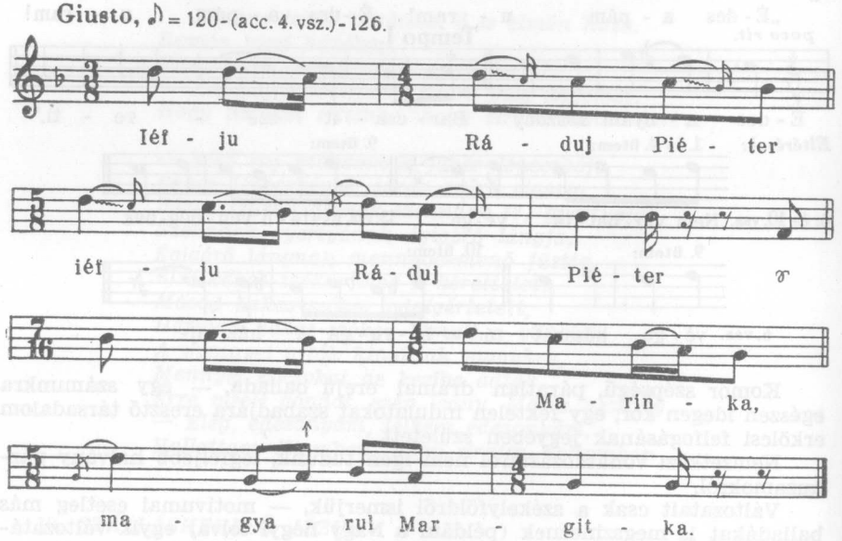

Háj ki menyem, háj ki szejem fátyolt hasztam.
Nem kell ányám, nem kell, met nekem esz vagyon.
Háj ki menyem, háj ki, szejem inget hasztam.
Nem kell, anyám, nem kell, met nekem esz vagyon,
Háj ki menyem, háj ki, szejem fotát hasztam.
Nem kell anyám, nem kell met nekem esz vagyan.
Elszenveded-e te, vágó tékének légy?
Nem szenvedem, ányám, nem szenvedem ányám.
Elszenveded-e te, gyertyatartónak légy?
Elszenvedem ányám, elszenvedem ányám.

Budapest

Csak é iesz biemene, vászonval szijuval.
Megcederé menyit, cak é iesz meggyútá.
Talpig elégette, ruzász kertbe vitte.
Ruzabokor alá, ruzabokor alá.
Éfju Ráduj Péter haza iére é iesz
Minnyát isz aszt kérte: Hol az ien Marinkám?
Románul Marinkám, magyarul Margitkám?
Monn meg ányám nyilván, monn meg ányám nyilván.
Búza mezejire, búzát aratgatni.
Téged vigyázgatgat, téged vigyázgatgat.
Éfju Ráduj Péter cak ile esz lóra.
El isz mene é isz, buza mezejire.
Nem látá Marinkát, é esz cak mektére
Verni fogá lavát, verni fogá lavát.
Ne verj gázdám, ne verj, ne verj gázdám ne verj,
Met megmondom neked, hol a te Marinkád.
Ruzász kerbe vagyan, ruzabokor alatt.
Cak ié hazamene, cak ié hazamene.
Monn meg anyám, monn meg, monn meg ányám monn meg
Hol az ien Marinkám, hol az ien Marinkám?
Ruzasz kerbe vagyan, ruzabokor alatt.
Mend ed pergelt cutak, ott látá Marinkát
Magyarul Margitkát, magyarul Margitkát.

25. *AZ ÜGYES HŰTLEN ASSZONY (Gyönge rác menyecske)*

Tréfás ellenpárja, szinte paródiája a Barcsai-balladának, de annak nagy költői erényei nélkül.

Csak Erdélyből ismertük, két változatban; nemrég került elő harmadik szövege, dallammal, Baranyába telepített moldvai csángóktól (Rajeczky Benjámin gyüjtötte, Egyházaskozáron; S 50, 51, 52 számú kidolgozatlan próbalemez). Ez a változat a végén — a másik kettőtől eltérően — a Barcsai-ballada tragikus hangjához hajlik vissza.

Borbélylegény Gyurka egy ablakot se ronts,
Se körtőn ne szaladj!

Mert én kiengedlek jobb honaljam alatt,
S őt is béengedem bal honaljam alatt.

Csak félre állítá gyenge feleségét,
Csak félre állítá gyenge feleségét,

S kikapá a kardját s lecsapá a nyakát,
S kikapá a kardját s lecsapá a nyakát.

26.—27. *A SZAVÁN-KAPOTT FELESÉG (Gyönge Judit asszony)*

Bátori Boldizsár címen emlegetik a régi kiadványok. Változatai kétféle költői megoldást adnak, hol szerencsést, hol tragikusat. Egy töredékes udvarhelyi szöveg a szerelmesek diadalával végződik:

Várj kicsit, várj kicsit, te fekete hóhér,
Mert bizony nem iszol én piros véremből.

S ekkor elvitte az asszonyt, nem tudták fel, ki...

Egy másik székelyföldi változatban (MNGy III. 17. o., Kriza gyüjtése) azonban a hallgatózó, kegyetlen férj — akit ezúttal *Mónusi Jánosnak* hívnak — az asszonyt is, szerelmesét is kivégezteti. Pedig már megkegyelmezne, ha felesége megtagadná, nem emlegetné kedvesét. A szerelemtelen házasságban élő asszony inkább a halált választja:

— Dehogy nem említem, el sem is felejtem,
Az eszemből soha, soha ki nem vetem.
Fejem a fejével egy gödörbe hulljon,
Vérem a vérével egy patakot mosson,
Lelkem a lelkével isten előtt álljon!

Csak Erdélyből ismeretes, négy-öt változatban.

28. *A SZOLGÁVAL SZERELMESKEDŐ LÁNY (Betlen Anna)*

Csak Erdélyből ismeretes, három változatban.

29. *A VISSZAVITT MENYASSZONY (Magyarósi Tamás)*

Csak Erdélyből ismerjük, két-három változatban.
A közölt szöveg dallama:

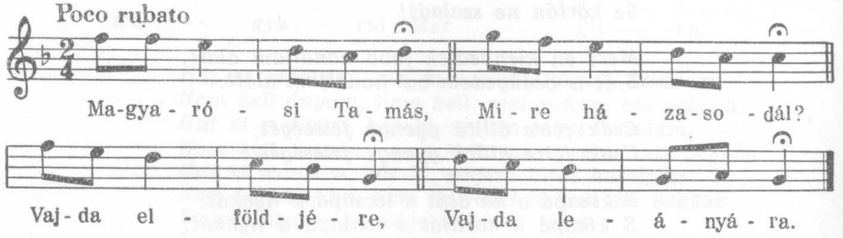

30.—39. *AZ ELADOTT LÁNY*

Ez az annyira kiterjedt ballada-család tárgya szerint is, jellegében is több, elég jól elkülöníthető csoportra szakad.

I. Az eladott és halálra-hurcolt lány (30.—31. sz.)

Az akarata ellenére férjhez kényszerített lány nem fogadja el mátkájának az érte jövő vőlegényt — csak a *nevén* hajlandó szólítani — mire az addig kínozza (jellegzetesen középkori módon, lófarkához kötözve), hogy a lány megtörik, *gyöngybéli* (jegybéli) *mátkájának*, kedves *hitves párjának* szólítja, de akkorra meg is hal.
A Bodor Katalin-ballada dallama:

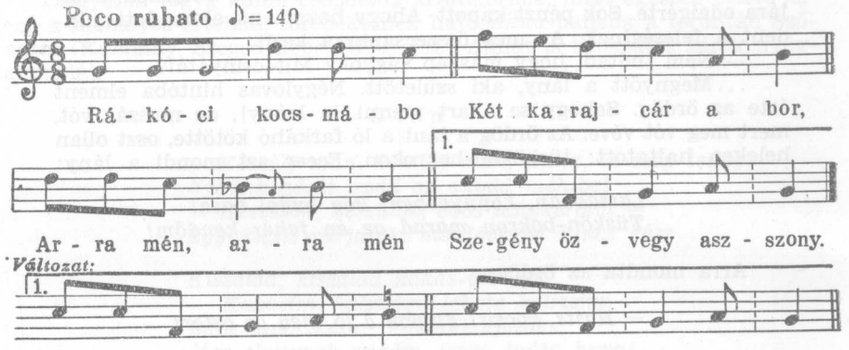

A somogyi *Bodor Katalina* (Rákóci kis úrfi) és a göcseji (reszneki) *Fodori Katica* mellett a következő nevezetesebb változatait említjük meg:
Horvát szép Ilonka (Szentpál, Arad megye; Nyelvőr, 1903, 459. o.). Töredékes, de hasonló változat. A lány átokkal a száján hal meg:

— Nem hagyok egyebet az akasztófánál,
A hóhér markánál;
Isten se mentsen meg az akasztófától,
A hóhér markától...

Az ugyancsak reszneki, másik (terjengősebb) Fodori Katica-ballada új elemmel bővül: a kérő ördög.

— Fodori Katica, kedves hütjös párom,
Üjj bé az asztalho...
Béült az asztalho, ledobta villáját, —
Borosfai Lászlu föl akarta vönnyi.
Fodori Katica lehajlott utáno,
Borsfai Lászlunak meglátto lólábát.
Küment az asztaltul, el is sirta magát:
— Anyám, iédes anyám, megöltiel engemet...

Az ördög szerepeltetése balladáinkban mesei motívum, mely éppen ebben a balladában nem ok nélkül szerepel: ugyanis az eladott lány története minden valószínűség szerint olyan mesei és mondai elemekből alakult balladává, ahol az ördögnek jelentős szerepe volt.

Egy teljesen prózává romlott, mesével keveredő, de ebben az állapotában is eleven erejű baranyai változat Sásdról (Berze Nagy gyüjteménye, I. 147. o.) az ördögöt a kegyetlenkedő török emlékével zavarja össze:

Bég budai basa

Egy embör elment szántani. Odament az ördög:

— Add ide, embör, amit nem tudsz a házadnál! Sok pézt kapsz érte!

Az embör gondúkodott, hogy mi minden van az ű házába. Utoljára odaigérte. Sok pénzt kapott. Ahogy hazament, elmondott mindent a feleséginek. Az meg összecsapta a kezit:

— Nem tudtad, hogy máskép vagyok? Mit csinyátál?

...Megnyőtt a lány, aki születött. Négylovas hintóba elment érte az ördög. Sehogy se akart menni [a leány], de muszáj vót, mert meg vót véve. Az ördög a lánt a ló farkához kötötte, oszt ollan heleken hajtatott: tüskökön-bokrokon. Eccer azt mondi a lány:

Lassabban, könnyebben, Bég budai basa!
Tüskön-bokron marad az én fehér kendőm!

Arra mondta az ördög:

— Hajts, kocsis! Enyém a ló, tied az ostor!

Utána a lány megen mondta:

— Lassabban, könnyebben, Bég budai basa!
Tüskön-bokron marad a piros cipellőm!

Az ördög újra csak azt mondta:

— Hajts, kocsis! Enyém a ló, tied az ostor!

Nemsokára megen mondta a lány:

— Lassabban, könnyebben, Bég budai basa!
Tüskön-bokron marad az én piros szoknyám!

Az ördög csakúgy mondta:

Hajts, kocsis! Enyém a ló, tied az ostor!

Mentek tovább. Sokára újra mondi a lány:

— Lassabban, könnyebben, Bég budai basa!
Tüskön-bokron marad az én genge testem!

Az ördög csak biztatta a kocsist:

Hajts, kocsis! Enyém a ló, tied az ostor!

A lány még eccer megszólamlott:

— Lassabban, könnyebben, kedves édös párom!
Vérbe borult az én genge testem...

Erre az ördög megállította a lovakat, a lánt elódta a lófarkától, oszt főtötte a hintóra. Hazavitte. A lány nagy beteg lett. Gerlicemájat kívánt. Az ördög azt is megvitte nekije az erdőbül...

Tárgyánál fogva külön csoportba kívánkoznék, mert egészen eltérő jellegű a homályos értelmű, töredékesnek ható *Anna*-ballada a torontáli Szőregről (Kálmány, Szeged népe III. 1. old.) Annát is titokzatos kérők nyugtalanítják:

Anna

— Készülj mán, készülj mán, Anna, te szép leány,
Nekünk adott apád az anyád méhibe!
— Készülök, készülök, édös lánykérőim —
Egy kicsit várjatok, mosdóvizem nincs kész...

Kiszalad, kiszalad kakas-ülő alá:
— Kakasim, kakasim, fekete kakasim,
Édös kakaskáim, kukorékoljatok,
Mer elvisznek engöm, isten tudja huva!

A fehér feleli: — Szóljon a fekete!
Fekete feleli: — Van még üdő rája!...

— Készülj mán, készülj mán, Anna, te szép leány,
Nekünk adott apád az anyád méhibe!
— Várjatok, várjatok, édös lánykérőim,
Hagy vögyem magamra a piros szoknyámat!
Szoknyáim, szoknyáim, szép piros szoknyáim,
Szögrül lehulljatok, gyászba boruljatok!...

Akkor is kiszalad kakas-ülő alá:
— Kakasim, kakasim, fekete kakasim,
Édös kakaskáim, kukorékoljatok,
Mer elvisznek engöm, isten tudja huva!

A fehér feleli: — Szóljon a fekete!
Fekete feleli: — Van még üdő rája!

— Siess mán, siess mán, mingyá üt az óra;
Nekünk adott apád az anyád méhibe!

— Várjatok, várjatok, édös lánykérőim,
Hagy búcsúzzak el még a virágjaimtul:
Virágim, virágim, szép piros virágim,
Kórévá váljatok, gyászba boruljatok!

Akkor is kiszalad kakas-ülő alá:
— Kakasim, kakasim, szép fehér kakasim,
Szép fehér kakasim, kukorékuljatok,
Mer elvisznek engöm, isten tudja huva!

— Nem kukurékulunk, mer nem adtál önni, —
A többinek adtál, minket elzavartál...

(A fehér kakasok árva gyerökök vótak...)

„Kiválóan becses adat — jegyzi meg magyarázatként Kálmány, — melyből látjuk, hogy a balladák egy része és a mesék közt szoros összefüggés van... Annát eladják még anyja méhében, — nincs ugyan ... megemlítve, hogy az ördögnek, vagy hozzá hasonló rossz lénynek, de a költemény vonásaiból következtethetünk rá: t. i. abból, hogy Anna kérőit a kakas kukorékolásával akarja elűzni, mint ez hagyományainkban az ördöggel szokás... Az ördögnek... az apa azt adja el, amit nem tud otthon, és ez rendesen, mint balladánkban is ki van fejezve, az anyja méhében levő gyermek... Balladánknak meséinkkel találkozó másik vonása az, hogy az állatok a velük rosszul bánó Annát nem segítik s így a gonosz lénynek áldozatul esik..."

Már nem is az eladott lány balladaköréhez tartozik — csak éppen némi rokonságban áll vele s leginkább a fentebb közölt néhány változatra emlékeztet — a német romantikus költészetből jólismert Lenóra-mondának magyar népi megfelelője: a *Halott vőlegény* címen emlegetett balladatöredék. Nem sok változatát ismerjük s ezek sem önállóak, hanem bele vannak ágyazva egy kísérteties mesébe. Legterjedelmesebb ismert szövege — melyben a meserész viszont egészen rövidre zsugorodott — Szekszárdról való (Ethn., 1908, 297. old.):

Halott vőlegény

Egy fiatal lány szeretője, aki katona volt, a háborúban elesett. A lány még egyszer szerette volna látni kedvesét. Elment hát egy boszorkányhoz tanácsot kérni. Ez azt mondta neki:

— Nagypénteken éjjel menj ki, lányom, a temetőbe a szeretőd sírjához, végy le egy darabkát a keresztjéből és úgy éjjel tizenegy óra tájt főzd bele a kásába. Ha aztán püffög a kása: a szeretőd is megjön.

A lány megtette. A kása pöffögött, az ajtón pedig zörgetni kezdett valaki:

Eressz be már, Ilonám,
Én Ilonám, szép rózsám!
Nem eresztlek, nem én,
Nem vagy az én rózsám!

Hanem azért mégis csak beeresztette.

Főzz vacsorát, Ilonám,
Én Ilonám, szép rózsám!
Nem főzök én, nem én,
Nem vagy az én rózsám.

Hanem azért mégis csak főzött.

Terits meg már, Ilonám,
Én Ilonám, szép rózsám.
Nem terítek, nem én,
Nem vagy az én rózsám.

Hanem azért mégis csak megterített.

Adjál ennem, Ilonám,
Én Ilonám, szép rózsám.
Nem adok én, nem én,
Nem vagy az én rózsám.

Hanem azért mégis csak adott neki.

Ülj le mellém, Ilonám,
Én Ilonám, szép rózsám.
Nem ülök én, nem én
Nem vagy az én rózsám.

Hanem azért mégis csak leült melléje.

Csókolj meg már, Ilonám,
Én Ilonám, szép rózsám.
Nem csókollak, nem én,
Nem vagy az én rózsám.

Hanem azért mégis csak megcsókolta.

Gyere velem, Ilonám,
Én Ilonám, szép rózsám.
Nem megyek én, nem én,
Nem vagy az én rózsám.

Hanem azért mégis csak elindult vele. De amint kifelé mennének, Ilona letekint a szeretője lábára és észreveszi, hogy *lólábai* vannak. Ezen aztán nagyon megrémült és elkezdte énekelni:

Ó, kakasok, szóljatok,
Angyalok, trombitáljatok!
Mert én beteg vagyok,
Talán meg is halok.

Az *ördög* pedig azt mondta:

— Szerencséd, hogy az angyalokat hívod, különben rögtön széttéptelek volna.

Mert hát az ördög vette ám fel a szeretője alakját.

Egy másik jellegzetes változatát Baksay Sándor jegyezte fel a baranyamegyei Csurgón (MNGy I. 207. old.). Itt már a mesei keret sokkal gazdagabb: a halott legény fehér lepedőben lovon viszi a lányt a maga „országába", azaz a temetőbe. Következik a verses beszélgetés:

— Szépen süt a holdvilág,
Minden lélek alszik már, —
Nem félsz, édes rózsám?
— Miért félnék, édes rózsám?
Velem van az igaz isten,
Velem vagy te, édes rózsám.

— Szépen süt a holdvilág,
Minden lélek alszik már, —
Nem félsz, édes rózsám?
— Miért félnék, édes rózsám?
Velem van a fiuisten,
Velem vagy te, édes rózsám.

— Szépen süt a holdvilág,
Minden lélek alszik már, —
Nem félsz, édes rózsám?
— Miért félnék, édes rózsám?
Velem van a szentlélekisten,
Velem vagy te, édes rózsám.

A lány megdöbben: vőlegénye maga a halál, aki őt be akarja csalogatni a sírba. Ehelyett inkább a halottas házba menekül, — az üldöző ide is majdnem utána hatol (a ravatalon fekvő friss halottat biztatja: *„Holt holtnak nyiss ajtót!"*), de megszólal a kakas s a leány megszabadul.

II) A (németnek) eladott és útközben meghaló lány (32.—33. sz.)

Az aradmegyei (pécskai) változat a nógrádinak nem csupán bővebb, de költői közlendőjében is mást, bonyolultabbat mondó párja: a kényszerházasságtól való félelmében fejére halálos átkot mondató lány megszereti a vőlegényét, de már hiába, meg kell halnia.

III) A Lengyelországba eladott lány (34. sz.)

Itt a hiányzó motívumot — a leány halálát — az apa utólagos és hiábavaló ellenkezése helyettesíti. Seprődi Borbála balladája, mint moldvai, csángó változat, érthetően, legjobban elüt a többi típustól.

Lejegyzett formájában — dallamával együtt — így hangzik:

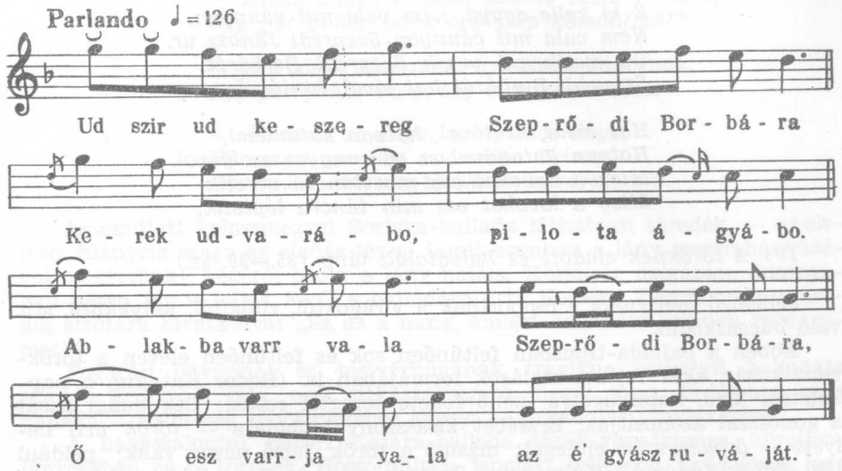

Várrászt varrja vala fekete szejemvel,
Himzészt himzi vala szürü kenyveivel.
— Mit szirsz, mit keszeregsz, Szeprődi Borbára?
— Had ne szirjak, had ne sz had ne keszeregjek:

Ada adatt apám bie Lengyelországbo,
Bie Lengyelországbo, nagy lengyel kirájnak;
Nem isz é magánok, feltartott fijánok,
Nem isz é magánok, feltartott fijánok ...

Ud jének, ud jének hat lóval sz hintóval,
Hatvan katanával sz ed rangyasz szolgával.
Mieg a dobokat esz mind táncra veretik
Sz mieg a lovakat esz mind táncra léptetik ...

Sz ők esz cak iérének Szeprédi Jánaszhaz,
Szeprédi Jánasznak kötött kapujához.
— Hallad-e, hallad-e Szeprédi Jánasz ur?
Add ki sziép lányidot Szeprédi Borbárát

— Nem adam ién nektek Szeprédi Borbárát,
Az apám házánál nagyobb urak jártak,
Aszkot szem uraltam sz tüktök szem urallak,
Aszkot szem uraltam sz tüktök szem urallak.

— Hallad-e, hallad-e, Szeprédi Jánasz ur?
Add ki sziép lányidot Szeprédi Borbárát.
Ha nem adad, bizan mük esz reád vesszük,
Bizan read vesszük a császár adóját.

É ki kelle aggya, nem vala mit cánnyon.
Nem vala mit cánnyon Szeprédi Jánasz ur.
Ud viszik, ud viszik Szeprédi Borbárát,
Szeprédi Borbárát hat lóval, hintóval.

Hat lóval, hintóval, hatvan katanával,
Hatvan katanával sz ed rangyas szolgávol.
Mieg a dobokat esz min táncra veretik
Mieg a lovokot esz min táncra léptetik.

IV) A töröknek eladott és halvatalált lány (35.—39. sz.)

Jellemző motivuma e csoportnak a virágoktól, ruháitól, pulykáitól, stb. való búcsúzkodás.

Ebben a ballada-típusban feltűnően sok és feltűnően eleven a török-vonatkozás, akár rejtett utalások formájában is. (Bodor Katalina a napkeletről jövő, napnyugotra menő fekete seregtől retteg; Bég budai basát a gonosszal azonosítják. Erzsébet kisasszony balladája — *török* úrfi helyett — *örökös* úrfit emleget; másutt a török jelző névvé válik: például *ifjú Török Jánossá.)* Kálmány a Temesközben és Szeged környékén nem egy balladát jegyez le, melyek mind arról szólnak, hogyan adják el anyák lányaikat a töröknek.

„Bátori Erzsébet özvegyasszony vót, egyetlenegy lánya vót, — úgy hitták, hogy Ilonka. Az anya Ilonkát eladta egy zsák aranyér a török császár fiának" — hangzik a pusztaföldvári változat prózai bevezetője. (Koszorúk, II. 53. o.)

Boriska lányának keserű szemrehányásához (kötetünkben 39. sz.) hasonló, de annál szenvedélyesebb *Piros szép Istvánné* lányának átka a gyermekét török kezére bocsátó szülőre (Magyarszentmárton, Kálmány-hagyaték. I. 4. sz.):

Ifjú török János bemönt a kocsmába,
Egy pár pohár boré, egy pár pohár boré.

Arra mén, arra mén Piros szép Istvánné.
Möglátja, möglátja ifjú török János:

— Gyűjön be, gyűjön be, Piros szép Istvánné,
Egy pár pohár borra, egy szép köszöntésre;

Adja néköm lányát, pirosbarna lányát,
Egy pár pohár boré, egy szép köszöntésé!

— Odadom az lányom, ifjú török János,
Egy pár pohár boré, egy szép köszöntésé!

Hazamén, hazamén Piros szép Istvánné,
Mondja a lányának: — Eladtalak, lányom,
Egy pár pohár boré, egy szép köszöntésé!

— Kinek adott, anyám, kedves szülő-dajkám,
Egy pár pohár boré, egy szép köszöntésé??

— Ifjú török Jánosnak, ifju török Jánosnak,
Egy pár pohár boré, egy szép köszöntésé!

— Átkozott az anya, az az édös anya,
Ki maga gyerökit kocsmába beissza,
Kocsmába beissza, töröknek odadja!! stb.

Az említett kolozsmegyei Boriska-ballada láthatóan töredék, — az elejéről hiányzik maga az eladás ténye (amit azonban a lány szemrehányásából megértünk), végéről pedig a lány halála. Költőiség dolgában, önmagában nézve, így is teljes. Erről a balladáról írta Kemény Zsigmond, a második strófára hivatkozva: „Ez az a hang, amiért odadnám minden regényemet!"

Fogarasi Istvánnak és testvérhúgának tragikus szépségű balladája szintén Erdélyből való, ami ritkaságszámba megy, mert Erdélyben ez a ballada — az ország többi részéhez képest — ritkább és töredékesebb.

A nagyszalontai Bátori Kalára-ballada török-vonatkozása kihullott, lényegében ez is töredék. Hogy milyen lehetett teljesebb virágjában, egy félig már prózává zilált szatmármegyei (Vasváriról való) változat révén képzelhetjük el (Ethnographia, 1938. 373. old., folyamatos prózában; Ortutay Gyula közlése):

Bátori Gábor és Bátori Kalára

Vót két testvér, Bátori Gábor és Klára. Férhe menni nem akart a jány, — a bátyja férhez adta Törökországba, három véka ezüstér, három véka aranyér. És mikor kiindult a török király az országbul, jelül küldött két fehér galambot és két arany gyűrűt. A jány az ablakon ült, fehér himet varrt: két fehér galamb a vállára repült, két arany gyűrű a kötőjébe csendült.

S lement a jány, a bátyjának mondta:

— Bátyám, kedves bátyám, ugyan mi dolog az:
Ablakomon ülék, fehér himet varrék —
Két szép [fehér] galamb vállamra repülé,
Két szép arany gyűrű kötőmbe csendülé...
— Hugom, kedves hugom, menj fel a kűpadra,
Nézzél balódalra, mit látsz ott?

Felment a jány a kűpadra, balódalra nézett és látta, hogy a Törökországból nagy örömmel, nagy vígsággal jönnek — három fehér hintó, három vörös zászló. Lement a kűpadról s mondta a bátyjának:

— Bátyám, kedves bátyám! Látom, a Törökországból nagy örömmel, nagy vígsággal jönnek... Három fehér hintó, három vörös zászló...

A bátyja azt mondta:

— Húgom, kedves húgom, csak ki kell vallanom:
Eladtalak téged a Törökországba,
Két sisok ezüstér, két sisok aranyér...

És a jány azt mondta:

— Bátyám, kedves bátyám, minek adtál engem
A Törökországba, a pogány kezébe?
Inkább adtál volna legkisebb szógámhoz,
Vagy felajtáromhoz...

(Az pedig a kondás vót, s inkább ahhoz adta vón.)

Bément a kiskertbe, ott mindjárt elájult.

— Virágim, virágim, tűbül hervadjatok,
Földre buruljatok,
Lássa az én bátyám, hogy engem gyászoltok...

Bément a palotába, ott mindjárt meg is halt.

Szeme bé van humva, szája bé van fogva,
Gyönyörű két karja mejjére van rakva,
Sok szép jány-mátkái végig siratgassa...

S eljött a török király, szólott a bátyjának:

— Sógorom, sógorom, véletlen sógorom,
Nyisd ki vaskapudat, add ki szép mátkámat,
Jegyesem, gyűrűsöm, Bátori Kallárát!

Jány bátyja is azt felelte:

— Nincs már a te mátkád, meghalt a te mátkád.
Szeme bé van humva, szája bé van fogva,
Gyönyörű két karja mejjére van rakva,
Sok szép jány-mátkái végig siratgassa.

S a török király azt felelte:

— Nem hiszem, nem hiszem, mig magam nem látom...

Bérugta várkaput: pozdornyára szakadt.
Bément palotába: ott mindjárt elájult.

— Kocsisom, inasom, kedves felajtárim,
Menjetek, szabjatok mindnek gyászos ruhát...
A kocsi az úté, a lovak a tűzé,
A bennevalója magamé az úré!...

Feltették [a jányt] meghalva és elvitték. S mikor közeledtek a török király palotájához s látta a király anyja, [megszólalt]:

— Veresbe mentek és feketébe jönnek...
Fiam, kedves fiam, ugyan mi dolog ez:
Veresbe mentetek, feketébe jöttök?!

S a fia azt felelte:

— Anyám, kedves anyám, menyet hoztunk kendnek,
(De) nem kell ennek többé se inni, se enni...

Az anya azt gondolta, hogy talán csak bágyadt [a menye]:

— Hozzad, fiam, hozzad, kedvet lelek neki.

S mikor látta, hogy meg van halva, azt felelte:

— Vigyed fiam, vigyed, ebédlő szobádba,
Valahányat fordulsz, mindég megcsókolod,
Valahányat kerülsz, mindég megsiratod.
Csináltatunk néki aranyból koporsót,
Gyémántból keresztjét, ezüstből tetejét.
Harangozunk néki hatvanhat haranggal,
Eltemetjük őtet hatvanhat-magunkkal...

Összegezve: az eladott lány egyik legelterjedtebb régi balladánk, egyben a legváltozatosabban variálódó is. A magyar nyelvterületen sokfelé ismerik, a legkevésbbé Erdélyben. Úgy látszik, a régi balladák virágzása idején is inkább Erdélyen kívül ismerték.

Változataink különböző megoldásai jól mutatják, milyen különbségek lehetnek még úgy nevezett *összetartozó* típusokon belül is: mindegyik önállóan alakítja a történetet s önálló költői megformálást feltételez.

Balladánknak külföldön csak nagyon távoli rokonsága van, kizárólag német nyelvterületen. Ott a vőlegény, vigyázatlanságból, megsebzi menyasszonyát, aki útközben — vagy lakodalom közben — meg is hal. A vőlegény már csak haldokló menyasszonyt visz anyja házába, aki csodálkozó szavakkal fogadja sápadt, szótalan menyét. Ebben a történetben alig lehetne kapcsolatot találni a mienkkel, ha egyes változataink (mint a 32., 33. számúak) két mozzanata nem volna közös: a menetközben haldokló lány fokozatos bágyadása, s az a jelenet, ahogy az anya fogadja halálra vált menyét. Balladánk minden más mozzanata mesei elemekkel van rokonságban, de ilyen egységben csak nálunk szerepel. Kérdés mármost, hogy ezek az elemek valamikor nem voltak-e meg egy Európaszerte ismert balladá-

ban, mely azóta elkopott s rajtunk kívül csak Németországban maradt fenn, elhomályosult alakban, vagy pedig csakugyan igaz az a feltevés, hogy a német történetből alakult ki magyar földön ez a gazdag ballada-flóra? Ebben az esetben a magyar népköltés rendkívüli szerkesztő erejére és költői mélységére vall ismét, hogy a sovány és nem nagyon költői történetből ennyiféle és ilyen megrendítő balladakört tudott formálni.

Legvalószínűbbnek tartjuk azt, hogy kialakult egy önálló, magyar ballada az akarata ellenére férjhez adott lány ötletéből — ez tudniillik minden változatunkban közös — s erre különböző mesei és balladai motívumok hatottak a különböző variánsokban. Az egyik csoportban például (32., 33. sz.) az említett német ballada mozzanata is, — ami nincs meg a többi változatokban: azoknak semmi néven nevezendő kapcsolatuk nincs is a német balladával. Tehát — úgy látszik — nem az egész balladacsoport tartja a kapcsolatot vele, csak egyes variánsok s azok sem úgy, hogy belőle alakultak, csupán, hogy a már kialakult mesevázba belekerült annak jól beilleszthető két mozzanata.

40.—41. *A MEGÁTKOZOTT LÁNY*

Az eladott lány balladájához közelálló történet, — csak ez esetben az anya az, aki nem akarja a házasságot és ő átkozza meg a lányt.

Meglehetősen ismert; változatai nem igen térnek el egymástól.

Rendszerint az eleje nem eléggé illeszkedik a ballada-stílushoz, a ponyvaversek hanyagabb fogalmazására emlékeztet, de a továbbiakban már balladai fordulatok, állandósult „közhelyek" szerint formálódik a történet. Utolsó soraiban gyakran lírai népdal szerepel, a helyzetre való alkalmazással. Például a Szolnok vidékéről származó szöveg (Ethn. 1907, 111. o.) szép zárószakasza:

Amerre én járok, még a fák is sírnak,
Genge ágaikrúl levelek lehullnak.
Hulljatok levelek, rejtsetek el engem,
Miért elátkoztam egyetlen gyermekem.
Minden menyasszonynak hajnal-tüzét járnak,
De az én lányomnak hármat harangoznak...

Elképzelhető, hogy az előző jegyzetben említett német balladának — talán újabbkori — átvétele ez a ballada, mert csak a németeknél is meglévő mozzanat van meg benne: a menyasszony fokozatos bágyadása, a vőlegény házában. (Sok német változatban szintén a lakodalom éjjelén hal meg a leány.) Talán még az is tőlük származik, hogy elküldenek a lány anyjáért, mert a német balladaváltozatokban is szerepel, hogy szülők és testvérek eljönnek halott-látni. E mozzanatok elé mindössze a pongyolán megfogalmazott bevezetés kerül s az átok, amely azonban sokkal jobban, tragikusabb fordulattal indokolja a történetet, mint a véletlen sebesülés. Lehet azonban, hogy már a magyarrá lett formából — a németeknek eladott lány balladájából — szakadt ki s az átokban anya és lánya szerepét felcserélve vált önálló balladává.

42.—43. *A TÖRÖK-RABOLTA LÁNY (Piros szép, Örzsébet, Komáromi szép lány)*

A *Piros szép Örzsébet* — feltehetőleg — az eladott lány balladájának török vonatkozású változatából alakult tovább, az eladást elrablássá módosítva. Közben további mesés részek kerültek bele (álompor), akárcsak a Gyönyörü Bán Katába.

„Tizenkét forgácsom Dunába keresi" — ez a sor Kálmány szerint utalás egy népszokásra: a vízbefúlt fölött a kenyérbeszúrt égő forgács a hiedelem szerint megáll.

A *komáromi szép lány* balladájában világosabbak az összekötő szálak az eladott leányéval, mint az előbbiben: nem fogadja el szeretőjének a töröktől; meghal; sirattatja magát állatokkal (halakkal), ruháinak szögrül való lehullásával (szemléletes jelkép: a ruhák összeborulása a siratásra emlékeztet).

Töredékessége ellenére is legszebb balladáink közül való, — a lány hősi elszántsága, bátor és költői feleletei, és különösen búcsúzóénekének tündöklő líraisága, következetességükkel merész képei egyaránt vonzóvá és feledhetetlenné teszik.

Más magyar változata voltaképpen nincs, — csupán a búcsúzkodó részre emlékeztet egy erdélyi bujdosóballada utolsó strófája: Tengernek nagy partja — koporsóm oldala stb. (Kötetünkben 93. sz.) Kálmány felhívta a figyelmet egy román ballada hasonlóságára: Szándu leányát, Dolicát elrabolja a török; a lány eldalolja, hogy inkább lesz halak és rákok étke, mint a török martaléka, majd a Dunába veti magát.

Kezdősora romlott, épségben az előző változat őrizte meg *(Folydogál, folydogál a szép Duna vize)*. Kálmány közlésében a prózai magyarázó mondatok *(Pofonvágta vaskeztyűvel* stb.) a két megelőző verssor közé ékelődnek. A lejegyzés végén még ez a prózai magyarázat áll: *Akkor beleugrott a Dunába...*

44.—46. *A GAZDAG ASSZONY ANYJA (Nagy-Bihal Albertné, Kis-Gergő Istvánné)*

Csak Erdélyből ismeretes, néhány változatban. A ditrói Nagy-Bihal Albertné-ballada dallama a következő:

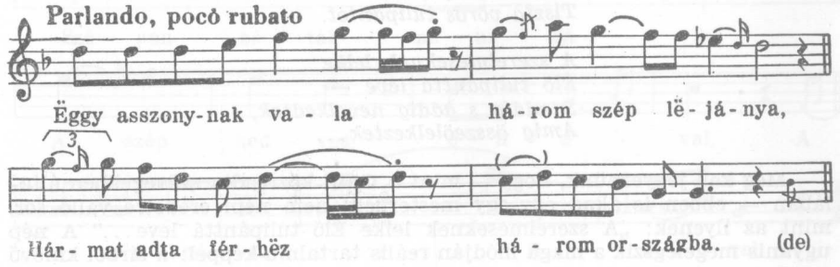

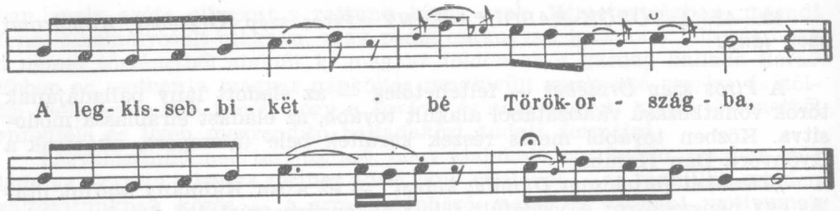

47. *KÉT KIRÁLYGYERMEK*

A téma régi és elterjedt. Már az antik irodalomban szerepel Hero és Leander története, az egymástól tengerrel elválasztott szeretőké, akik a halálban egyesülnek. A középkorban is továbbélő történetet az európai balladaköltészet ugyancsak ismeri. A mi népünkhöz talán a széphistóriák révén jutott el.

A másik megtalált változatban a királylány — *kis Júlia* — utánahal a vízbe-vesző királyfinak, az eredeti meséhez híven; a sírjukon nőtt két virág összeölelkezik, akárcsak a Kádár Kata-balladában. Udvarhelyszékből származik ez a változat is, Gálfi Sándor gyüjtötte (MNGy I. 183. o.), — befejezése ekép hangzik:

Úgy sír, úgy sír, királyleány,
Királyleány, kis Júlia —
Neki szíve meghasada,
Mindjárt szörnyű halált hala.

Az egyiknek csináltattak
Fejér márványkő-koporsót,
A másiknak csináltattak
Vörös márványkő-koporsót.
Virágos kertbe temették,
Egymás mellé elültették, —
Az egyikre palántáltak
Fejér csíkos tulipántot,
A másikra palántáltak
Tiszta vörös tulipántot.

A szerelmeseknek lelke
Élő tulipánttá leve —
S addig s addig nevelkedtek,
Amig összeölelkeztek ...

Meg kell jegyeznünk, hogy — mint a Gálfi-közreadta szövegekben általában — ebben is akad egy-egy mesterkélt, nem népi eredetre való sor, mint az ilyenek: „A szerelmeseknek lelke Élő tulipánttá leve ...” A nép ugyanis megelégszik a maga módján reális tartalmú képpel: a sírból kinövő

virágok maguk a holtukban továbbélő szerelmesek. A gyüjtő már — a művelt irodalmár ízlése szerint — nem elégszik meg ezzel a konkrét formával, hanem magyarázza, elvonttá teszi.

A Két királygyermek balladája csak a székelyföldről ismeretes, két hitelesnek tekinthető változatban (leszámítva Gálfi sorbetoldásait), — időközben ki is veszett; a századforduló idején már nem találták meg gyüjtőink.

A harmadik változatként számbajöhető Benedek—Sebesi-féle szöveg (MNGy III. 61. o.) vége teljes egészében koholmány, ijesztő giccs:

Eltemették nagy fényesen
A király leányát,
Szeretőjét a tengerbe
Ismét visszadobták.
Leány lelke, legény lelke
Mindég találkoznak
Egy virágos réten.
Ölelkeznek, csókolóznak,
Mindétig csak vigan vannak.
Ha eljő az éjfél:
El-elmenegetnek a király ágyához.
Megkinozzák, mért nem adta
Volt őket egymáshoz,
Amikor még éltek ...

48.—49. *A POGÁNY KIRÁLY LEÁNYA (Kis Lilia, Szép Júlia)*

Csak a székelység között találták meg. Ritka ballada. A tordátfalvi szöveg dallama:

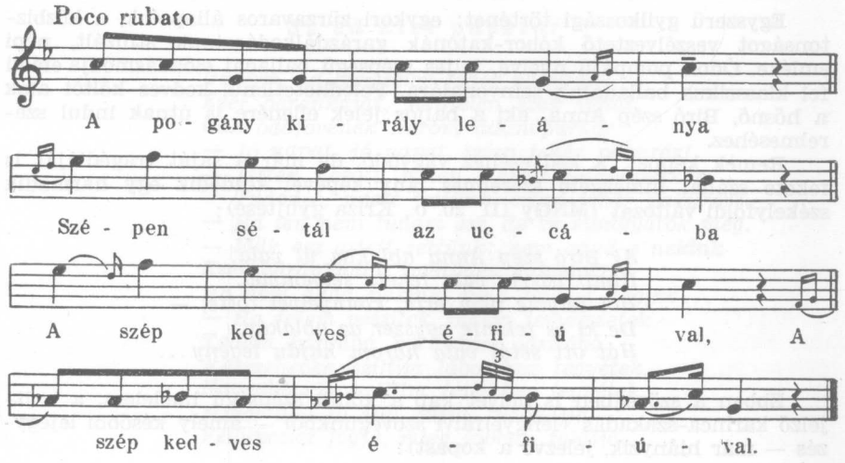

A két közölt ballada egymásnak részben fordított változata: a Szép Júlia szövegében először a jobbágyfiút ölik meg s ebbe hal bele a királylány. Ebben a formában a történet *Boccaccio* egy novellájának témájával egyezik, — ezt a novellát *Enyedi* György *Tancredus leánya, Gismunda és Gisquardus széphistóriája* (1574) című verses feldolgozása ismertette meg a XVI. század magyar, illetve erdélyi olvasóival. Kis Lilia balladája a Szép Júliáénak már csak kopottabb, szinte kivonatos változata.

A Szép Júlia utolsó két sorában — „Királyságom, országomat Mindmind nekiadtam volna" — a nyelvtani formák ilyen alkalmazása valószínűleg a gyüjtő „javítgatásának", ritmusegyengetésének eredménye. (Elképzelhető, hogy a nép — egy szótagot ugratva — mindkét szó végén élt a *t*-raggal.)

50.—51. *A HAJDUKKAL ÚTNAK-INDULÓ LÁNY (Biró szép Anna)*

Ez a ballada is csak a székelyföldről került elő, hat-hét változatban. A lengyelfalvi szöveg dallama:

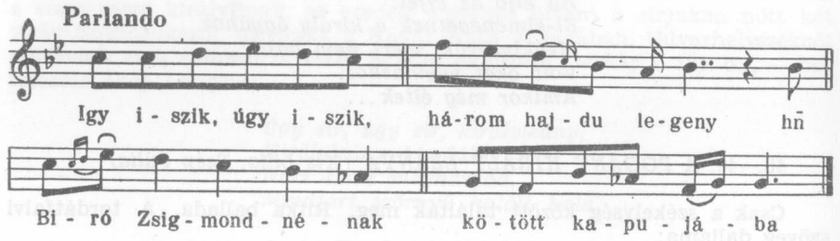

Egyszerű gyilkossági történet: egykori zürzavaros állapotok, a közbiztonságot veszélyeztető kóbor-katonák garázdálkodásainak stilizált, népi emléke. Ódon pompájú nyelve, teljes szépségű balladai előadásmódja emeli fel klasszikus balladáink színvonalára. Feledhetetlenül kedves költői alak a hősnő, Biró szép Anna, aki a baljós jelek ellenére is útnak indul szerelmeséhez.

Remek képpel: a kedveséhez vágyódó, de már a saját tragédiáját is fekete szállal hímezgető szerelmes lány képével kezdődik egy harmadik székelyföldi változat (MNGy III. 20. o., Kriza gyüjtése):

Aj Biró szép Anna ablakba ül vala,
Himit varrja vala fekete selyemmel,
Hol selyme nem érte, könnyeivel tötte, —
De ki es tekinte egyszer az ablakán,
Hát ott sétál vala három hajdu legény...

Ebben a szövegben is helyet kap a költői szépségű hiedelem, a bajtjelző karinca-szakadás (lengyelfalvi szövegünkből — amely későbbi lejegyzés — már hiányzik, jelezve a kopást):

Mindjár felöltözik aj Biró szép Anna.
Nyakába veté a szép selyem szoknyáját,
Eleibe tette fátyol karincáját,
Tiz ujjába huzta tiz arany gyürüjét,
Jobbfelől zsebibe háromszáz aranyát,
Balfelöl zsebibe háromszáz forintját.
Se szél nem fuvinta, se ág nem csapinta,
Mégis el hasada fátyol karincája.
Szóval felfelelé az ő édesanyja:
— Ne menj el, ne menj el, én édös leányom,
Mert nem lösz szöröncsés a te utazásod!
...Mégis csak elmöne aj Biró szép Anna.

52. *HÁROM TOLVAJ LEGÉNY*

Valószínűleg töredék. Változata nincs.

53.—54. *A MEGÖLT HAVASI PÁSZTOR (Szép fehér pakulár, Szegény csobánlegény)*

A legelterjedtebb román balladának, a *Mioricának* magyar változata. (Magyarul is megjelent, *Bárányka* címen Illyés Gyula remek fordításában.) Sajátos motívumaival, hangulatával elüt a magyar balladáktól.

Csak a moldvai csángók között ismeretes, két-három változatban. A székelyföldön is megtalálták, de oda már alighanem Moldvából terjedt át.

A trunki változat lejegyzés szerinti szövege:

Sz ed kici pásztor

Ud érzi, ud érzi sziep fehér pakurár
Ezer bárankáját, méntelen szak juhát.
Cak odajövének három disznópurkár:
— Jó napat, jó napat, sziep fehér pakurár!
— Iszten hozott, iszten, három disznópurkár.
— Tudod-e, miett jettünk, sziep fehér pakurár?
— Ha ien nem tudam esz, de tü mangyátok meg.
— Mük esz aziett jettünk: nem adad-e nekink
Ezer bárankádot, méntelen juhodot?
Ha nem adad nekink, mük fejedet vegyik...
— Ha fejem veszitek, ingem temesszetek
Tellám kapjábó, bárankám jászlábó.
Küsszebecke sziltim lábomhoz tegyétek,
Nagyabbacka sziltim fejemhez tegyétek.
Mikor alol fú szél, fújja, fúdogájja,
Felőlünnet fogja, mieg jobban talájja.

Egyutval mellékeszt ahol elémentek,
Ott nekem esz vagyon sz ed fisztesz házockám,
Abba vagyan nekem sz ed öreg mámikám.
Tudam jól, mekkérdi had vadak, min vadak,
Tudd riva felelni, had vadak, min vadak.
Ne mondd, had meghótam, cak megházoszottam
E napnak hugávól sz e fédnek zirjávól.

55.—58. *A ZSIVÁNY FELESÉGE (A nagy hegyi tolvaj*, stb.)

Ez a ballada még a volt Magyarország területén élő szomszéd népeknél — szlovákoknál, kárpátaljai oroszoknál, erdélyi románoknál és muraközi vendeknél — ismeretes. Eredetét nem kutatták föl, az elterjedési terület magyar eredetre vall.

Alapgondolata az eladott leányéval rokon: példázat-féle a szerelmetlen házasságba való erőszakolás ellen. (Nem lehet véletlen, hogy ezt a rokonságot a somogyi *Bodor Katalina*-balladában szószerinti egyezés is erősíti.)

A különböző töredékes moldvai változatok, a történetet lehántva, közvetlen líraisággal, szinte csak az asszony kesergését mondják. A lábniki változat például (Domokos 15. sz.)

Anyám, édesanyám, felnevelő dajkám,
Ki kilenc hónapig méhedben hordoztál,
Kilenc hónap mulva a világra hoztál,

Engem feresztgettél gyenge meleg vizbe —
Feresztgettél volna forró lobogóba.

Engem takargattál gyenge gyolcs ruhába —
Takargattál volna forró parazsába.

Nekem csicset adtál — mérget adtál volna.

Mikor rengetgettél jó rengő bölcsőbe —
Rengethettél volna hét singnég a földbe.

Leány, ha férjhez ménsz, vedd számát, vedd számát,
Hogy kivel kötöd el két szemed világát...

A közölt bogdánfalvi változat (57. sz.) jellegben ehhez hasonló, nagy lírai asszony-panasz. Minthogy gyűjtője (Veress) némileg egyszerűsítve jegyezte le, főszövegben is fonetikusan adhatjuk. Ugyancsak Bogdánfalván, pár évvel előbbre, Domokos is megtalálta ugyanezt a balladát. Az egyhelységből való kétféle szöveg és kétféle leírás érzékeltetésére álljon itt (dallamával együtt) a Domokos-féle *Híres tolvaj* is (nála 12. sz.):

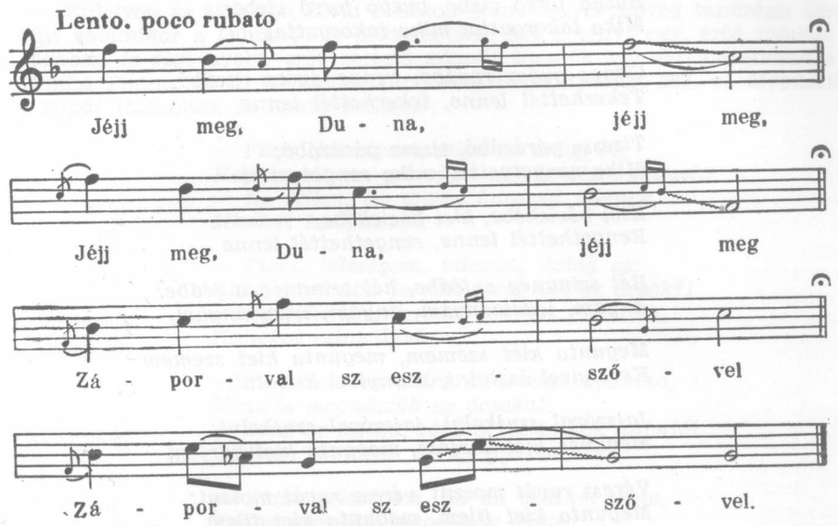

Sz az ien kenyveimvel, sz az ien kenyveimvel
Haj el Duna, hajc el, hajc el Duna, hajc el

Apám kapujába, apám kapujába,
Had rikojthasszam meg, had rikojthasszam meg,

Had ien manhasszam meg, had ien manhasszam meg,
Ne aggya gyermekit, ne aggya gyermekit

Hiresz tolvaj után, hiresz tolvaj után,
Ki ma isz ada van, ki ma isz ada van

Nad uccát állani, nad uccát állani,
Jermén papot elni, jermén papot elni...

Anyám, iedeszanyám, anyám iedeszanyám,
Mika ingem cántál, mike ingem cántál,

Cinálhattál lenne, cinálhattál lenne,
Ed márván keveckét, sz ed márván keveckét,

Had aszt massza nad viz, had aszt massza nad viz.
Mika feresztgettél, mika feresztgettél

Genge meleg vizbe, genge meleg vizbe;
Fereszthettél lenne, fereszthettél lenne

Buzgó forró vizbe, buzgó forró vizbe;
Mika takorgattal mika takorgattal

Genge gyócs ruvábó, genge gyócs ruvábó,
Tekerhettél lenne, tekerhettél lenne

Tizessz párázábó, tizesz párázábó;
Mika rengetgettél, mika rengetgettél

Kici bőcickébe, kici bőcickébe,
Rengethettél lenne, rengethettél lenne

Hét szingnég a fédbe, hét szingnég a fédbe.
Anyám, iedeszanyám, anyám, iedeszanyám,

Megunta kiet szemem, megunta kiet szemem
Kennyivel ásztotni, kennyivel ásztotni,

Jajszóval szujkolni, jajszóval szujkolni;
Megunta kiet karjam, megunta kiet karjam

Véresz ruvát moszni, véresz ruvát moszni;
Megunta kiet filem, megunta kiet filem

Nad erdé zugászát, nad erdé zugászát.
Mit szírsz, mit keszergsz, mit szirsz, mit keszergsz,

Nem szírok, nem szírok, gyermeket rengetek,
Gyermeket rengetek, sz annak ienekelek.

Cerefát iegetek, cerefát iegetek,
Cerefának fisztye hoszta ki kenyvemet.

A Kriza-közölte ismertebb szövegben (Vadrózsák, 292. sz.) az a megkapó, hogy drámaian, szinte az eposzírók jól bevált intonációjával indul: rögtön az első soraival az események közepébe vág, s azonnal fel tudja kavarni az érzelmeket:

— Nem szoktam, nem szoktam hajnalba felkelni,
Piros hajnal előtt véres ruhát mosni,

Könyvemmel áztatni, jajszóval sulykolni,
Könyvemmel áztatni, jajszóval sulykolni;

Eleget könyörgék apámnak s anyámnak,
Hogy ne adjon engem nagy hires tolvajnak.

A nagy híres tolvaj most es oda vagyon
Keresztút állani, embert megfosztani,
Egy pénzétt, kettőétt lelkit elveszteni...

Erdélyen és Moldván kívül a közölt tolnamegyei szöveg tanúsága szerint valamikor a Dunántúl is ismerhették. Ezt a tényt egy, erős romlottságában is régi nyelvi erőt sejtető göcseji töredék szintén alátámasztja: Gönczi Ferenc közli, Radamosról (Göcsej népköltészete, 263. o., *Megüőtik a zapát* (Megölték az apát) címmel):

— Fiam, feleségem, micsoda dolog ez,
Hogy a citrom mezejibe szántu ekék sincsek?
— Ne féllen, én uram, ünnepet üllenek,
Miséket hallgatnak.

— Fiam, feleségem, micsoda dolog ez:
Apád udvarába furnak-faragnak az ácsok?!
— Ne féllen, én uram, ácsokat fogadtak,
Hajlékot csinyálnak.

— Ne féllen, én uram, elmenünk apámho,
Mink is megnézzük az ácsokat.
— Zárd be hajdu, zárd be apámnok kapuját,
Öllétek, vágjátok az én gyilkosomat!

— Fiam, feleségem, ha én tudtam vóna,
Vadon erdejibe megőtelek vóna,
Szép fejér husodat gallra akasztottam vóna,
Szép piros véredet fődnek adtam vóna,
Fekete két szemedet holluk köpögették vóna...

Az útonálló megbüntetésének motívuma, melyet a tolnai közlés hosszasabban részletez (s melyre a göcsejiben is találunk utalást) az erdélyi változatokban kevésbbé ismert (kivéve egy jórészt már prózává töredezett udvarhelyi változatot a MNGy I. 228. oldalán). Hasonló elváltozások ott jönnek létre, ahol már nem általános egy ballada-történet, — ott ugyanis nagyobb lehetősége van az alkalmi változásoknak, a történet különböző irányú továbbfejlesztésének.

59.—64. *A SZÉGYENBE ESETT LÁNY (Angoli Borbála, Fodor Katalina)*

A vésztői változat dallama:

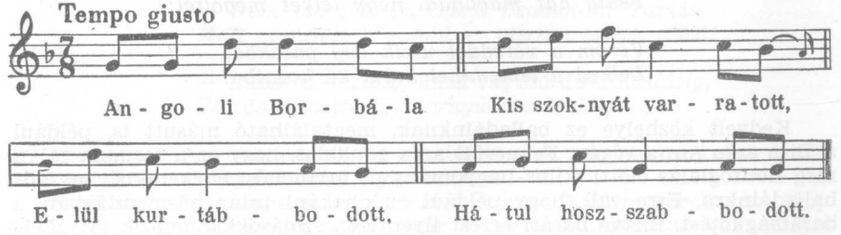

Számtalan néven ismeretes: Angoli Borbála, Hangoli Boriska, Homlódi Zsuzsánna, Hollódi Zsuzsánna, Hédervári Kati, Szödörvári Kata, Szegvári Katica, Gyöngyvári Katica, Komlósi Katica, Fodor Katalina, Londonvári Ilonka, Landervári Dorka, Undorvári Dorka, — ennek megfelelően a kedvese neve is hol Gyöngyvári János, hol Árhádi (vagy Ármándi) János, Gyöngyvári úrfi, Váradi kis úr, Kis-Károly Miklós, Király kis Miklós, Miklós királyfi. Királurfi Miklós, — sőt a ghymesi változatban (62. sz.: Fodor Katalina balladájában) egyenesen kettős néven szerepel: Hedervári György, Györgyvári János.

A neveknek ez a nagy változatossága is mutatja, hogy országszerte elterjedt és kedvelt ballada, — különös, hogy éppen a két fő hagyományőrző területen kevésbbé: a Dunántúl, ahol (Baranyát kivéve) csak kevés változatát jegyezték fel és Erdélyben, ahol többet, de kivétel nélkül csak hiányos vagy töredékes formában. Legtöbb és legépebb változata 1. a palócföldről, 2. az Alföldről, 3. Baranyából került elő. Ez talán arra mutat, hogy a palócoktól terjedhetett szét az országban.

Két baranyai változatot is közlünk (63. és 64.), mindkettő végén a Kádár Kata-ballada jellemző motívuma: a két szerelmes holttestéből kinőtt sírvirág, melyet az anya le akar szakítani, mire a virág megszólal s átkoz vagy szemrehányást tesz.

A sírvirág-motívumnak csak az emléke maradt meg a ghymesi (nyitramegyei) változatban.

Ennél a balladánál feltűnő leginkább, hogy majd minden alkalommal ilyenformán zárul:

Testem a testeddel egy sirban nyugodjon,
Vérem a véreddel egy patakot folyjon,
Lelkem a lelkeddel egy istent imádjon!

Vagy:

Vérem a véreddel egy patakba folyjon,
Testem a testeddel egy sirban hervadjon!

A hegyszentmártoni (baranyai) változat végén a kedvesét halva találó legény ugyancsak ezzel a formulával átkozza a gyilkos anyát:

Azt hitted, gonosz, hogy egy lelket vesztettél,
Pedig hát magaddal négy lelket megöltél;

Vérem a véreddel uszik egy patakba,
Lelked a lelkemmel indul kárhozatba!

Kedvelt közhelye ez balladáinknak, megtalálható másutt is, például a Biró szép Anna végén. Felmerült az a gondolat, hogy ez a formula talán még honfoglalás előtti stílus-hagyomány és talán hősi énekeinkből maradt balladáinkra. Erre vall, hogy például az abakáni tatár hősmondákban a barátságkötést, illetve baráti érzést ilyenfajta szólásokkal fejezik ki: „Lelkünk a halálban legyen együtt, vérünk, ha folyik, folyjék össze." „Ha meghalunk, tetemeink legyenek együtt, vérünk folyjék össze." „Csontjaink (tetemeink) egy-halomban legyenek, vérünk egy folyót alkosson."

A mi balladánk története egyébként ballada-formában ismeretes egész Európában. Egyes kutatók — a német változatok bizonyos vonásai alapján — egy középkori francia regénnyel, illetve mondával, a *Flore* és *Blanchfleure*-rel hozzák kapcsolatba.

65.—69. *A HALÁLRA TÁNCOLTATOTT LÁNY (Sallai szép Kata, Sági bíró, Csáti bíró lánya* stb.)

Meglehetősen egységes dallammal terjedt el. Minthogy a gyüjteményünkben közölt változatok közül, véletlenül, egyik dallam sem jellemző a balladacsoportra, egy gömöri balladáét adjuk közre, első strófájával együtt.

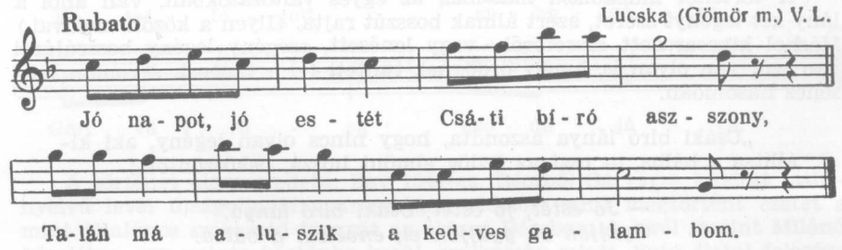

Balladánk az egész magyar nyelvterületen elterjedt, de Erdélyben ritkább, mint másutt.

Sokfelé, különösen palócok közt még ma is jól ismerik. Nyelve, talán éppen a napjainkig tartó hagyomány alakító ereje folytán, nem olyan régies, mint más, régi balladáké, szinte egészen köznyelvszerű. Egyes változatai ugyancsak újabb jelenségre, a parasztság rétegeződésére, a parasztságon belüli gazdag-szegény-ellentétre utalnak. Ilyenféle — a közölt nógrádi változaton kívül — például a magyarbánhegyesi (Kálmány, Koszorúk, II. 64. old.) — ebben még a visszatérő utalások is az újabb népköltészet közvetlenebbül paraszti hangját idézik:

— Nem megyek én veled, Csomotáni Tamás,
Mert szennyes a ruhád — piszkos leszek tőled!

— Húzd rá, cigány, húzd rá, csorda-kihajtásig,
Csorda kihajtásig, bornyú-bocsájtásig!

Ezek a körülmények vezették a kutatókat arra, hogy balladánkat újabb keletkezésűnek, sőt új stílusnak nyilvánítsák.

Ezzel szemben meggondolásra késztet, hogy a halálratáncoltatott lány történetének költői megformálása akár a legjobb klasszikus balladákkal is vetekedhet, s alapötlete, a halálra táncoltatás ténye (főleg valami bün-

tetés formájában) szerepel német, szláv és román területeken, mesés és verses feldolgozásokban egyaránt. (A románoknál mint mesét ismerik: A császár lánya kihirdeti: ahhoz megy feleségül, aki őt táncban legyőzi. Kiről, meghal mellette mindenki, végül megjelenik az ördög, aki a gőgös lányt halálra táncoltatja.) Ezek a feldolgozások közvetlen kapcsolatba ugyan nem hozhatók balladánkkal, mégis arra vallanak, hogy régi, epikus hagyományból került nálunk balladai feldolgozásba s így eredete is ugyanolyan körbe tartozik, mint legtöbb klasszikus balladánké. (Ismerünk egy olyan német szöveget is, amely a mi balladánk fordulataival egyes részekben hasonlóan építi fel a történetet, de ez a horvát határhoz közeleső, szlovén közvetítésre való változat valószínűleg átvétel a magyar népköltészetből.)

Balladánk bőséges és ma is élő voltára, folytonosan formálódó állapotára jellemző, hogy egyetlen faluból — a kis Áj községből — két szép újabb változatát is közreadhatjuk gyűjteményünkben.

A történet indokolása más-más az egyes változatokban. Van ahol a lány két legényt szeret, azért állnak bosszút rajta. (Ilyen a közölt moldvai.) Máshol kikosarazott szeretőről, vagy lenézett, szegény legény bosszújáról van szó; van olyan is, amely ördögnek tünteti fel a táncost, a román meséhez hasonlóan.

„Csáki bíró lánya aszondta, hogy nincs olyan legény, aki kiállítsa a bálba, — oszt az ördög elmönt hozzá, beköszöntött:

— Jó estét, jó estét, Csáki bíró lánya,
Gyüjjön el, gyüjjön el, énvélem a bálba.

— Nem mögyök, nem mögyök: rongyos a nadrágod,
Rongyos a nadrágod, tetves a dolmányod!

Elmönt vissza, felőtözött, — az ű szeretője képibe mönt el osztán az ördög:

— Jó esét, jó estét, Csákiné asszonyság —
Alszik-e, nyugszik-e az én kedves galambom?"

És így tovább, most már minden utalás nélkül az ördögre, a többi változathoz hasonlóan. (Rábé, Torontál; Kálmány, Szeged népe III. 207. old.)

Abban is megoszlanak a változatok, hogy kinek a pártján állnak: a kihangzás néha a legény igazát érezteti (ugyancsak a moldvaira hivatkozhatunk), néha meg egyenesen a börtönbe juttatja a halálratáncoltatót. Mindegyik indokolás és megoldás logikus és illik a történet magvához, a megrendítő eseményhez, amely a ballada legköltőibb része.

70.—73. *A HALÁLRAÍTÉLT HÚGA (Fehér Anna)*

Országszerte elterjedt, meglehetősen egységes szerkezetű balladánk, ma is sokfelé él. Gyűjteményeink rendszerint *Fehér László* címen közlik. Erdélyben aránylag ritkább, mint a többi magyar vidéken.

A vésztői változat dallama:

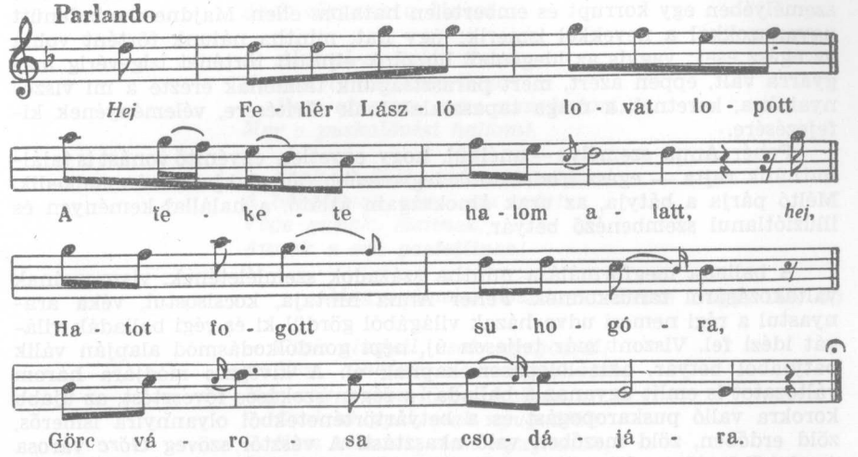

A történet olasz eredetű. Egy 1547-es, Bécsből Sárvárra küldött latinnyelvű levél újságolja Magyarországon először, mint megtörtént esetet s mint általános szóbeszéd tárgyát az akkori Bécsben. A levél szerint Milánó közelében egy polgár börtönbe kerül, gyilkosság miatt. Szép fiatal felesége könyörög a főbírónak, kincseit, vagyonát ajánlja fel férje szabadulásáért, de a bíró őt magát kívánja. Az asszony vonakodik, — mikor azonban a rokonság rábeszélésére (sőt a férje rimánkodására) eleget tesz a bíró kívánságának, a polgárt mégis kivégzik. A csúful rászedett asszony a tartományi helytartóhoz, Gonzaga herceghez fordul, — a herceg a bírót összeesketi az özveggyel, minden vagyonát ráhagyatja, aztán kivégezteti a bűnös hivatalnokot. (Pár évvel később Bornemissza Péter is feljegyzi a történetet, gyors elterjedésének és népszerűségének bizonyságául.)

1565-beli olasz novellákban már nővér szerepel a feleség helyett, akit a fogoly — testvére — beszél rá a tettre. Mégis kivégzik, holttestét pedig a bíró elküldi a lánynak. Itt a császár ítéli el a bírót, de a lány megbocsát és kieszközli a kegyelmet. Ezt a történetet latinnyelvű, továbbá francia és angol novellagyüjtemények is átvették.

A XIX. században feljegyzett olasz balladákban megint feleségről van szó. Mikor tanácsot kér a férjétől: megtegye-e, amit a bíró kíván? az ráhagyja, hogy „a te gyalázatod lesz". A kivégzés után a bíró házasságot ajánl, de az özvegy „magánosan, orsót pörgetve akar élni, hogy a hajós a késő nemzedéknek énekelhessen róla".

A téma Shakespeare darabjáig, a *Szeget szeggel*-ig vándorol. Ebben még a színpadon jólismert személycserék is bonyolítják: a bírót saját menyasszonya várja a szerelmes éjszakán a fogoly húga helyett s hármas házassággal végződik a kibonyolódás után a vígjáték.

Az egész világirodalmi téma-rokonságban — beleértve Shakespeare-t is

— Fehér Anna balladája a legdrámaibb és legmegrendítőbb feldolgozás. Egyben eleven és szenvedélyes vád a hivatali hatalmával visszaélő bíró személyében egy korrupt és embertelen hatalom ellen. Majdnem mindenütt ugyanazokkal a nevekkel ismerik; úgy hat, mintha nálunk történt volna az egész eset: vagyis az idegenből hozzánk eljutott történet ízig-vérig magyarrá vált, éppen azért, mert parasztságunk találónak érezte a mi viszonyainkra, keretnek a maga tapasztalatainak sűrítésére, véleményének kifejezésére.

Fehér Anna személye — anélkül, hogy egyetlen egyénítő vonást is találhatnánk rajta — egész irodalmunk legvonzóbb női alakjai közé emelkedik. Méltó párja a bátyja, az urak álnokságain átlátó, a halállal keményen és illúziótlanul szembenéző betyár.

A ballada megformálása mintha századok szemléletének, viszonyainak váltakozásáról tanuskodnék. Fehér Anna hintaja, kocsisostul, véka aranyastul a régi nemesi udvarházak világából gördül ki és régi balladák világát idézi fel. Viszont már teljesen új, népi gondolkodásmód alapján válik bátyjából betyár, akit lólopáson kapnak el. A kivégzés módjára három változatot is említ ugyanaz a ballada: a régen szokásos fővesztést, az újabb korokra való puskaropogást és a betyártörténetekből olyannyira ismerős, zöld erdőben, zöld mezőben való akasztást. A vésztői szöveg *Görc* városa (melyből legtöbb változatban már *Gönc* lett) talán szintén a történet olasz eredetének valamiféle emléke.

Igen jellemző, kedvesen naiv példa erre az ellentmondásosságra a következő kis gyergyóújfalusi részlet (MF 1038/a Bartók); Fehér Lászlót faggatja éppen a bíró:

— Fehér László, híres betyár,
Van-e apád, van-e anyád?
— Nincsen apám, nincsen anyám,
Van egy takaros húgocskám.

Kinek neve Fehér Anna,
Ott lakik az Fejérvárba;
Ott lakik az Fejérvárba,
Egy tiszta kis palotába.

Ennek a módfelett elterjedt, fontos balladának bőszámú változatai meséjükben, felépítésükben nem igen térnek el egymástól, — legfeljebb részleteikben, sorok, strófák megformálásában különböznek. A Fehér Anna-változatok összevetése tehát népünk költői fogalmazó-készségének gazdagságára, sokféleségére, nyelvi változatosságára hívhatja fel figyelmünket.

Az éjszakai kérdezősködés jelenete például így módosul — a közölteken kívül — még egy-két változatban:

— Aluszol-e, Fejér Anna,
Kertbe nyílott piros rózsa?
— Nem aluszom, nem nyughatom,
Mer a nagy lánc-csörgést hallom.

— Csak aludjál, csak nyugodjál,
A bérösök fáér járnak,
Azok zörgetik a láncot...

— Aluszol-e, Fejér Anna,
Kertbe nyílott szép ibola?
— Nem aluszom, nem nyughatom,
Mer a puskalövést hallom!

— Csak aludjál, csak nyugodjál:
A bátyádnak vége van már!
Vége annak, életinek,
Annak a sok gaztettinek!

(Magyardombó, Baranya; Berze Nagy, 160. o.)

— Csak alugyál, csak nyugodjál!
— Nem alhatok, nem nyughatok,
Mer sok puska-lövést hallok.
— Csak alugyál, csak nyugodjál!
— Nem alhatok, nem nyughatok,
Mer sok vaslánc-zörgést hallok!
— Csak alugyál, csak nyugodjál:
Katonáim sörkendöznek,
Zabla-vasaim zörögnek.

(Kaposmérő, Somogy; MNGy VI. 5. o.)

— Aludj, aludj, Fehér Anna,
Éjfél felé egy az óra!
— Nem alhatom, nem nyughatom,
Mert a sok lánc-zergést hallom.

— Anna, Anna, Fehér Anna,
Kocsis a lovát itassa;
Réz annak minden szerszámja,
A' cserreg-perreg utána!...

Éjfél után két az óra,
Mégsem alszik Fehér Anna.
— Aludj, aludj, Fehér Anna;
Éjfél után két az óra!

— Nem alhatom, nem nyughatom,
Mert a sok puskaszót hallom!
— Aludj, aludj, Fehér Anna:
Bátyád fel vagyon akasztva!

(Gyergyóújfalu, Csík; MF 1038/a Bartók)

— Éjfél után egy az óra,
Aluszol-e, Fehér Anna?
— Nem aluszom, csak hallgatom,
Mi zerget az udvarodon?

— Kocsis a lovát jártatja,
S a bátyád fel van akasztva,
Arany erdő közepébe,
Csipkebokor vesszejére!

(Csíkmenaság, MF 1313/c Lajtha)

Fehér Anna szót fogadott,
Bement az ágyas szobába;
Megoldotta rokkolyáját,
Letette a kalárisát.

Piros pillangós cipőjét,
De patyolat vászon üngét;
Úgy feküdt a nyoszolyába,
Gönci bíró két karjába.

— Hallod-e te, gönci bíró,
Mi zörög az udvarodon?
— Hat lovam az udvaromon,
Kovács veri fel a patkót.

— Hallod-e te, gönci bíró,
Mi zörög az udvarodon?
— Lovam viszik itatóra,
Zabola csörög szájába.

— Hallod-e te, gönci bíró.
Hajnalodik, hajnalodik.
Egész éjjel veled háltam,
Nyitasd meg a tömlecajtót.

Nyitasd meg a tömlecajtót,
Éldes bátyám legyen szabad,
— Éldes bátyád szabad lehet,
De magaddal elviheted.

(Ipolybalog, Hont; MF 2309/c Lajtha)

Még tanulságosabb a híres átok-formula összehasonlítása különböző vidékek szövegeiben.

— Horvát Miklós, szolgabíró,
Átkozott légy, Horvát Miklós:
Mosdóvized vérré váljon,

Törülköződ lángot hányjon,
A kinyered kűjé álljon,
Páros késed szívűl járjon,
Lovad lába mögbotoljon,
A nyaka is alároggyon!

(Törökbecse, Temesköz; Kálmány SzN II. 166. o.)

— Hallod-e, te, szolgabíró,
Kendőd, ruhád lángot hányjon,
Mosdóvized vérré váljon,
Késed a szivednek álljon!

(Nyírbátor, Szabolcs; Ortutay: Mondotta 33. o.)

— Béró, béró, Horvát béró,
Szüzességemet elvetted,
A bátyámat megöletted:
Lovad lába botoljon ki,
Magad nyaka szakadjon ki,
Mosdóvized vérré váljon,
Törülköződ lángot hányjon!

(Nógrád; Pap Gyula 16. old.)

— Horvát Miklós, édes uram,
valamint te megcsúfolál:

Mék vízből te, aj te iszol:
Tiszta piros vérré váljon!

Mék kendőhöz törölközöl:
Tiszta piros lángot vessen!

Mék kinyérből aj te eszel:
Acélpogácsává váljon!

Mék ételből aj te eszel:
Tiszta piros vérré váljon!

(Kibéd, Maros-Torda; Ethn. 1912. 355. o. Seprődi)

— Hadnagy uram, hadnagy uram,
A jó isten meg se áldjon!
Sár előtted fölfakadjon,
Mosdóvized vérrel váljon,
Törülköződ lobbot hányjon,
A jó isten meg se áldjon!

(Magyardombó, Baranya; Berze 160. o.)

— Horvát Miklós, tömlectartó,
Verjen meg a mindenható:
Mosdóvized vérré váljon,
Törülköződ lángot hányjon!

(Csíkmenaság; MF 1313/c. Lajtha)

Akad közben ilyen furcsaság is (egy gyönyörű másfél strófa után):

Az a határ, hol elvitték,
Soha többé ne teremjék;
Az az erdő, kibe vitték,
Most egyszerre lemohanjék;

Mosdóvized vérré váljék,
Törülköződ lángot hányjék;
Feleséged lúddá váljon,
A faluba kiabáljon!

(Kocsord, Szatmár; MSz 1723, Kodály)

Nem egyszer a balladából kiszakadva, mint önálló dal, él Fehér Anna szenvedélyes átka:

Isten átkát nem kívánom,
De ha rád száll, azt se bánom:,
Szálljon is rád, azt kívánom,
Gyilkosom benned nem szánom.

Az a fa is száradjon ki,
Amelly alatt meg fogsz állni;
Az a csárda gyulladjon ki,
Melyben csendesen fogsz hálni.

Borod, buzád ne teremjen,
Szántófölded ne zöldeljen;
Páros késed kiforduljon,
Az is a szivednek álljon!

(Pest; Erdélyi, I. 476. sz.)

Néhány változatot ismerünk, amely nem zárul az átokkal, hanem tovább fokozza a történetet — ami által ugyan veszít hatásosságából, költőiségéből, de mint ritka megoldás, nem érdektelen.

Egy ilyen „túlköltött" változat a karcsai, Zemplénből (MF. 2530/a, Lajtha gyüjt.):

Fehér Anna visszafordult
Kócsos gazda szobájára.
— Átkozódni nem szokásom,
Fogjon meg a sóhajtásom!

Mosdóvized vérré váljon,
Törülköződ lángot hányjon,
Törjön el a lovad lába,
Téged taposson a sárba.

Az a határ, amerre mégy,
Soha búzát ne teremjék;
Az út pora szikrát vessék,
Az is a szemedre essék.

Szüzességem is elvetted,
Bátyámat is megöletted...
— Fehér Anna, Fehér Anna,
Ne átkozódj olyan nagyba!

Veszek neked kék ibolyát,
Kötök neked koszorúcskát.
— Kötöttél már, köthetsz is már,
Úgy sem leszek többet szűzlány!

Egy másikat Kálmány jegyzett fel Pécskán (Koszorúk I. 24. old.) Ez a pécskai szöveg a Fehér Anna-ballada egyik legteljesebb példánya, egy kissé már terjengős is. Utolsó harmadát azonban érdemes itt bemutatnunk.

Elig várja Fehír Anna,
Fehír Anna, szép viloja,
Elig várja, hogy virradjon,
Hogy a hajnal meghasadjon.
Mindjá mengyen az ajtóra,
Tömlöcajtó rostélyára:
— Fehír László, édes bátyám,
Megvagy-e még, vagy meghaltál?
Meglátotta egy katona:
— Anna, Anna, Fehír Anna,
Fehír Anna, szép viloja,
Ne itt keresd a bátyádat:
Ződ erdőbe, ződ mezőbe,
Akasztófa tetejébe...

Mindjá mengyen Fehír Anna,
Fehír Anna, szép viloja,
Mindjá mengyen az ajtóra,
Horvát Miklós ajtójára:
— Miklós, Miklós, Horvát Miklós,
Átkozott légy, Horvát Miklós:
Gyöngykoszorúm letöretted,
Szüzességem elvesztetted;
A kinyered kőjé váljon,
Mosdóvized vérré váljon,
Törűlköződ lángot hányjon,
Páros késed néked álljon!

— Anna, Anna, Fehír Anna,
Fehír Anna, szép viloja,
Ne évelődj olyan nagyon,
Ne átkozódj olyan nagyon:
Szedek neked ződ istenfát,
Kötök neked szűz-koszorút...
— Szedhetsz is mán, köthetsz is mán,
Nem leszek én többet szűzjány!
Ejjel-nappal kötheted mán,
Nem leszek én többet szűzjány!

„Pécskán *bús nótának* mondják, melynek hallatára a *gengeszívű sír*" — jegyzi meg erről a balladáról Kálmány, a gyüjtője.

II. TÖRTÉNELMI BALLADÁK, VITÉZI, BUJDOSÓ ÉS RAB-ÉNEKEK

74. *CSÁSZÁR TÖMLÖCÉBŐL SZABADULT ÚRFIAK (Szilágyi és Hagymási)*

Balladánknak két változata ismeretes a székelység köréből, továbbá a ballada meséjének ismertetése — egyes formulák közlésével — a moldvai csángóktól (1838-ban adták közre). A népi változatokon kívül egy költői feldolgozása is van, a szendrői névtelen hegedősé, 1571-ből, aki ugyancsak Szilágyi és Hagymási nevével verselte meg ugyanezt a történetet.

A délszláv epikában sok rokontárgyú ének ismeretes, ezekben balladánk minden lényeges eleme megvan, de nem együtt, nem abban a formában, mint a mienk. Viszont Szilágyi Mihály — Mátyás király nagybátyja — a délszláv epikának állandó hőse.

Maga a történet ezenfelül szélesebb európai rokonságot is mutat. Két ifjú megszöktet egy lányt, levágják az üldözőket, aztán egymással vívnak meg a lányért, — ez a téma egy középkori latinnyelvű epikus énekig megy vissza, a *Waltharius manu fortis*-ig (Erőskarú Walter).

A ballada, illetőleg a törökkori történet nevezetessége még, hogy két „történeti magja" is van, — nem ugyan a mesének, hanem a szereplők ilyen együttesének. Egyrészt tudjuk azt, hogy Hagymási László temesi és csanádi főispán szomszédbirtokos volt Szilágyi Mihállyal, valamint azt, hogy Szilágyi 1448-ban török fogságba esett, majd kiszabadult. Másrészt kideritették, hogy ezekben az években a török szultáni ház egyik ága a szultán üldözése elől Magyarországra menekült, s leányuk — később Császár Katalin néven — Pesten élt.

Ezek a momentumok persze csak azt magyarázzák, hogy az ismerős, világjáró történetet miért kapcsolták a szóbanforgó nevekhez. El lehet képzelni, hogy a gazdag magyartárgyú délszláv epikus mondakör korabeli magyar hős-énekek hatására alakult ki s hogy a szendrői névtelen verses históriája egy szerencsésen fennmaradt példája ennek a különben veszendőbe ment költészetnek. Ezesetben a Szilágyi és Hagymási balladája is bizonyíthatná, hogy régi hősi énekeink egynémelyike átment a népi balladaköltészetbe is.

A két megmentett népi változat közül az egyik, a csíkszéki (MNGy I. 158. old.) töredék: hiányzik éppen a drámai vége, a két vitéz összecsapása egymással. Kevésbbé is balladás; részletezőbb, epikaibb. A harmadik strófa például, a császár leányának útrakészülődése, ebben így hangzik:

Onnan elindula császár szép leánya,
Felmene nagy gyorsan a maga házába,
Kevés költőpénzét magához is vevé,
Háromszáz aranyát a zsebjébe tevé.
Onnan felméne az atyjának házába,
Kezét reátevé tömlecnek kócsára.
Feljárá azonnal lovaknak pajtáit,
Megnézéli atyja jobbik paripáit.
Kivezete onnan három nyerges lovot,
Az háromra feltőn három éles pallost.
Nézéli azonnal tömlöcnek ajtaját,
Felnyitá szaporán csattogó závárját.
Felszóval így kiált: — Két magyar úrfiak!
Jertek ki, lássátok szinét a világnak,
A szép fényes napnak ragyogó járását
És a csillagoknak változó forgását!

S közöljük összehasonlításul a végét, a török táborral való összecsapás jelenetét:

Azonnal érkezék császár szép tábora,
Két magyar urfinak ilyenképpen szóla:
— Jó napot, jó napot, két magyar úrfiak,
Császár tömlecéből szökevény ifiak!
Felelnek e szóra két magyar úrfiak:
— Isten hozott tüktök, császár szép tábora!
Szóval ismét felel császár katonája:
— Jöttünk tühozzátok egy vagdalkozásra!
Felele e szóra nagy Szilágyi Miklós:
— Nem bánom, nem bánom, ha megvagdalkozónk!
Azonnal elkezdik a nagy viaskodást, —
Nagy Szilágyi Miklós tőn egy vagdalkozást:
Egy elmentére — gyalogösvenyt vága,
Visszajöttére — szekérutat csapa.
A nagy tábor között csak egyet meghagya,
Aki a császárnak e nagy hírt megmondja...

Mindkét változat megőrizte a két fogoly vitéznek azt a sajátosan hangzó mentegetőzését, hogy a császár tömlöcébe „két gerezd szőllőért" estek. (Még a moldvai kivonatos feljegyzés is megtartotta.) Hasonló utalást láthatunk ebben a néhány éve megtalált erdélyi dalfoszlányban (Pt. 173. sz.):

Ni hun kerekedik egy fekete felleg,
Alatta szálldogál egy fekete holló,

Állj meg, holló, állj, meg, hagy izenjek tűlled,
Apámnak, anyámnak jegybéli mátkámnak.

Három szem szilváért, egy filleng szöllőér
Megunta két karom hirharangot huzni.

Megunta két filem hírharang zúgását...

75.—77. *KÉT RAB TESTVÉR (Bíró János, János Györgynek, Szögedi bíróné)*

A gyergyóalfalusi változat dallama:

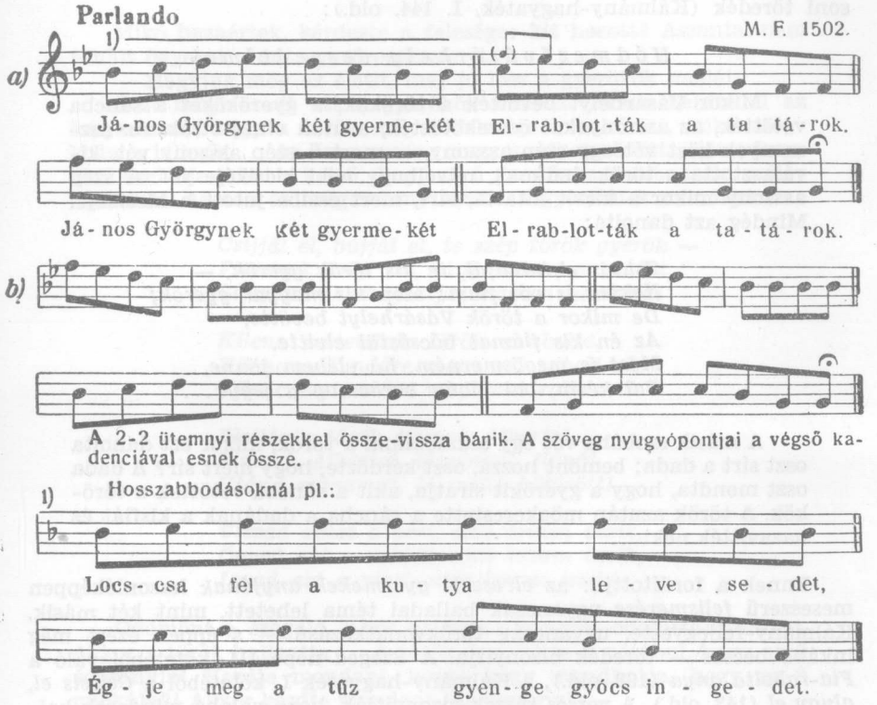

A 2-2 ütemnyi részekkel össze-vissza bánik. A szöveg nyugvópontjai a végső kadenciával esnek össze.

E csoport balladáinál a tatárokra való utalás természetesen a török korra, a törökkel együtt dúló tatár segédcsapatokra vonatkozik.

A *Szögedi bíróné* szövegében az anya *szolgám csábítójának* azért mondja a lányt, mert látja, hogy a szolga könyörül rajta; *katonám kurvájának* azért, mert a lány bátyja katona, akivel együtt érkezik s akit anyjuk nem ismer föl, nem is akarja elhinni, hogy testvérek.

A csíkmadarasi és a gyergyóalfalusi változat hiteles — dallammal együtt járó — feljegyzésben azt bizonyítja, hogy balladáink nem mindig voltak egységes formához kötve; szótagszám-változások, sőt erősebb formai ingadozások állhattak elő bennük, mert dallamuk is elég rugalmas ahhoz, hogy ilyen változásokat lehetővé tegyen. (Lásd még az 1. számú Kádár Kata-szöveget, stb.)

Ez a ballada — három megtalált változata ellenére is — hézagosan,

töredékesen maradt fenn. E töredékekből is kitetszik, hogy a Szilágyi és Hagymási, valamint a Gazdag asszony anyja motivumaival rokon, törökkorba helyezett történetről van szó, s ennek a lényege az elveszett gyermekek meseszerű felismerése.

E történetek távolabbi, halványabb mása a következő kis békéssámsoni töredék (Kálmány-hagyaték, I. 144. old.):

Hódmezővásárhely veszedelme

Mikor Vásárhelyt bevötték a törökök, a gyerököket a sáncba vetötték, az asszonyokat összekötözték, azután elhajtották. Az asszonyok közt vót egy szép asszony, — mert ű szép asszony vót, kiválasztotta a török dadának, mivelhogy neki kicsikéje vót. A szép asszony mikor a kicsit altatta, sírt, mert eszibe jutott a kicsikéje. Mindég azt danolta:

Csicsis el, aludjál, te kis török gyerök, —
Neköm is vót fiam: szép kis magyar gyerök;
De mikor a török Vásárhelyt bevötte,
Az én kis fiamat bőcsőstül elvitte.
Most is megösmerném, ha elébem jönne,
Bal kezin, bal lábán baracmag a jegye...

A másik szobába vót egy alkalommal a török, mikor ezt danolta oszt sírt a dada; bemönt hozzá, oszt kérdözte, hogy mért sír? A dada oszt mondta, hogy a gyerökit siratja, akit a sáncba vetöttek a törökök. A török azután mögkerestette a sáncba a dadának a kisfiát és hazavitték neki...

Ennek a fordítottja: az *elveszett gyermekek anyjának* hasonlóképpen meseszerű *felismerése* ugyancsak balladai téma lehetett, mint két másik, Kálmány-feljegyezte, ugyancsak törökvonatkozású — s éppen ezért még inkább becses — töredék bizonyítja. A Szeged népe III. kötetéből való a *Fia-rabolta anya* (198. old.), a Kálmány-hagyaték I. kötetéből a *Csicsis el, alugy el* (143. old.). A verses részek bizonyítják, hogy valaha mindezek balladák voltak s csak a fokozatos feledés koptatta őket prózai történetté. Itt következnek:

Fia-rabolta anya

Vót egy asszony, — vót egy lánya meg egy gyeröke. A lányát Ilonának hítták, a fiát Albertnak. Mögbillegözte úket, mögjegyözte, — osztán elvitte a török Albertot is mög Ilonát is, oszt ott fölnevelődtek. Űk se üsmerték egymást, hogy űk testvérek, — összeházasodtak. Később Albert elgyütt Nagy-Magyarországra, hogy majd ű is visz valakit. Tanált egy öregasszonyt, a mög az édesanyja vót, de ű nem tudta, hogy az édösanyja az, se az nem tudta, hogy az ű fia. Mikor az édösanyját vitte, a ló mellé kötötte, ott sancolta. Kérte az öregasszony, hogy eressze el, ne kösse a ló mellé,

hanem csak úgy vigye el, ne sancolja olyan nagyon. Felelte a török:

Ússzad aztat a vért, akit lovam úszik,
Ögyed azt a szénát, akit lovam öszik,
Igyad azt a vizet, akit lovam iszik!

Mikó hazaértek, kérdezte a felesége: kit hozott? Aszonta: nem tanált ögyebet, mint egy öregasszonyt.

— Hagyjuk mög az életit, maj jó lösz a gyerökök mellé!

Oszt mögmaradt ott a gyerökök mellett. Akkor kezdte el az öregasszony, hogy a török mög a felesége levetkőzött, mikó möglátta a billegöt... Az öregasszony nagyon elkeserödött: látta, hogy az ű cselédje mind a kettő; hogy az ű gyeröke sancolta mög, nehezire esett. Azután az öregasszony kezdte a gyeröknek mondani:

Csijjál el, bújjál el, te szép török gyerök —
Fiamnak szép fia, lányomnak magzatja,
Lányomnak magzatja, magam unokája!

Kilenc esztendeje török elrabolta,
Kilenc esztendőre magamat rabolt el,
Kilenc esztendőre magamat rabolt el.

Elvitte a török fiamat, Albertot,
Fiamat, Albertot, lányomat, Ilonát,
Utána magamat, ló mellé kötözött!

Ússzad aztat a vért, akit lovam úszik,
Ögyed azt a szénát, akit lovam öszik,
Igyad azt a vizet, akit lovam iszik!

Odamönt a szógáló, hogy hallotta a hangot: odahitta a törököt. Akkor a török hallgatta... A török észrevötte a nótábul, hogy az ű édösanyja! Kezdte mondani, hogy: hogy mondhatja, hogy az ű unokája?! Akkor kezdte mondani (az asszony):

Vesse le az üngöt, nézze a billegöt!

Mögnézték a feleségin is meg űrajta is: hát *egy* vót! Akkor osztán a török megölelte az édösanyját, bevitte a szobájába, tartotta, mint édös anyját...

Deszk (Torontál)

Csicsis el, alugy el

Egy asszonynak a gyerekit elrabolta a török, kivitte Törökországba. Az anyja utánament faluról-falura, hogy felkeresi a fiát. Sokára azután Törökországba került, ott oszt elszegődött dadának

egy gazdag törökhöz. Mikor a török kisfiát altatta, mindég azt dalolta:

Csicsis el, alugy el, te kis török gyerek, —
Nekem is volt ilyen, szép kis magyar gyerek.
De mikor a török a várost bevette,
Kis magyar fiamat bölcsőstül elvitte.
Most is megismerném, ha előttem lenne,
Most is megismerném, ha elébem jönne:
Jobb vállán, jobb combján szilvamag volt a jegy,
Bal vállán, bal combján barackmag volt a jegy...

Eccer a másik szobába meghallotta a török, hogy mit danol a dada, — belépett az ajtón az a bizonyos török, oszt azt mondta neki:

— Mondja el mégeccer, szülém!

Akkor elkezdte mondani sirva:

Csicsis el, alugy el, te kis török gyerek...

Mikor bevégezte, azt mondta neki a török:

— Megüsmerné, szülém, hogyha látná, akkor...?

Az ifjú levetkőzött és azt mondta hogy: akit elraboltak, én vagyok az a magyar gyerek!

Akkor összeölelkeztek és azt mondta az egész családnak, hogy az anyját többet nem mint dadát, hanem mint jó édösanyját tiszteljék...

Mikor már az édesanyja rátanált a fiára, akkor már nagy úr lett belőle... Az isten az anyát odavezérelte, mert olyan nagyon szerette a fiát, hogy faluról-falura, városról-városra ment utána...

Tornya (Torontál)

78. *RÁKÓCZI SÁMUEL*

Egyetlen szövegünk, mely nem a néphagyományban maradt fenn, hanem régi feljegyzésben: Pálóczi Horváth Ádám multszázad-elejei nagy gyüjteményében, dallamával együtt.

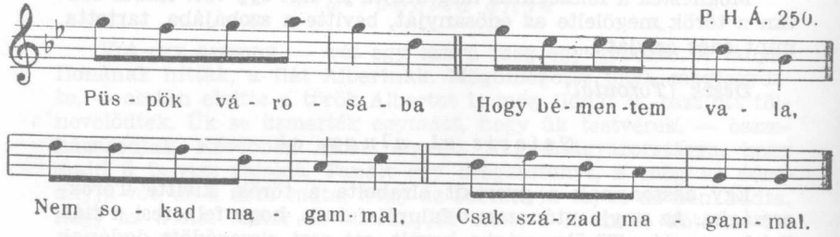

Eredetije egy történeti ének (az 1660-as évekből); azt az esetet foglalja versbe, amikor Rákóczi *László* (II. Rákóczi György fejedelem unokaöccse) csellel el akarta foglalni Nagyváradot, de rajtavesztett: a török elfogta és kivégeztette. Ennek az éneknek több, különböző korból származó változatát ismerjük (Pálóczi is kettőt jegyez föl). A jelen változat népballadai elemekkel szövi át a történetet és hőse nevét is megváltoztatja. Valószínűnek látszik, hogy már a szájhagyomány alakította, mire feljegyezték, — ezért van helye gyüjteményünkben.

79. *KÁDÁR ISTVÁN*

Dallama:

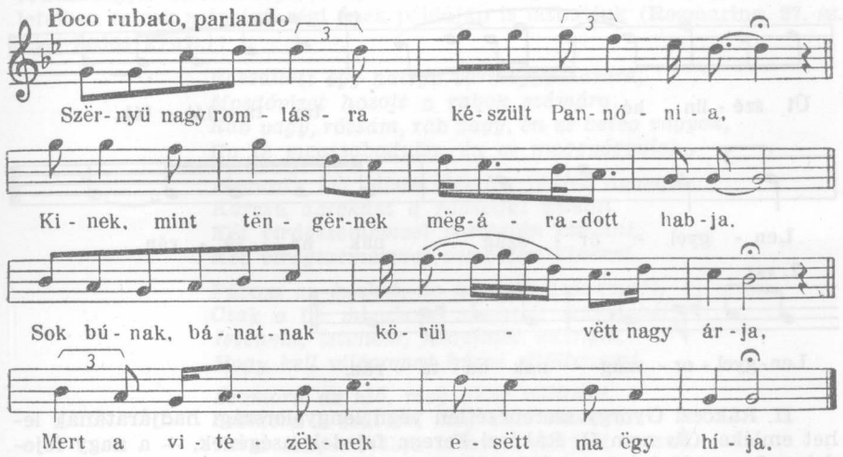

Kádár, II. Rákóczi György vitéze, 1658-ban esett el, Berettyóújfalu mellett, a prédáló tatár seregek ellen vívott csatában. A róla szóló hosszadalmas históriás ének, melyet állítólag még ugyanabban az évben Ködi Farkas János szerzett, számos változatban maradt fönn, főleg Erdélyben, de kivételesen a Dunántúl is. Nem egy esetben a szövegnek terjedelmesebb, kevésbbé balladás részeit is megőrizték.

A kászonújfalusi változatban — mint az gyakori a hagyományban — csak néhány megkapó drámai és lírai strófa maradt meg, a többit a népi emlékezet kirostálta. Ennyiben „alakított" rajta a kétszázötven éves hagyomány, ennyiben „népi". Amellett egyes formulái (utolsó versszak) más népi énekekkel is egyeznek. (Lásd: Kerekes Izsák, Áldja meg az isten, Látom a szép eget).

80. *BASA PISTA*

Dallama:

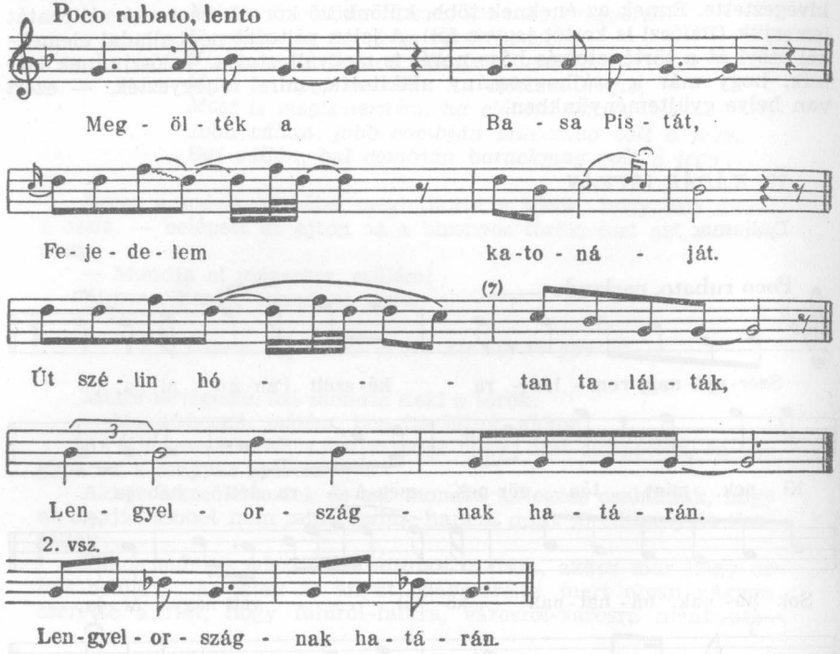

II. Rákóczi György szerencsétlen végű lengyelországi hadjáratának lehet emléke. (És nem II. Rákóczi Ferenc fejedelemségének, — a nagy fejedelem Lengyelországban bújdosott ugyan, de harcai ott nem voltak.) Utolsó versszaka töredékes, eredetileg esetleg hosszabbra is nyúlott. Egyetlen példány, változat nélkül.

81.—85. *RABÉNEKEK A RÉGEBBI KOROKBÓL*

Gyűjteményünkben néhány rabéneket talál az olvasó a történelmi balladák között, — mint a *Kicsi nemes legény, Mezőbándi úrfi, Vidd el madár, Véremmel irattam, Né hol kerekedik.* Valamennyi Erdélyből való. Rabénekek az Alföldön és a Dunántúl is akadnak bőven, de szinte egytől-egyig betyárvonatkozásúak, a betyár rabsorsának kifejezői. Az erdélyiek mások. Bennük egy-egy utalás rendszerint jelzi, hogy idegenben, háborús fogolyként való raboskodásról van szó, vagy ha „király udvarában", „barassai étető tömlöcben" sínylődik is valaki, akkor is a mult belharcaiban gyakori raboskodásra kell gondolnunk, nem betyárság miatti fogságra. Ezeknek az énekeknek a hangja is más, mint a betyárok rabnótáié: régiesebb, ódonabb;

formuláik is mások, — egynémelyik világosan *török* rabságot, *tengeren túli* fogságot említ. Itt a helyük, történeti énekeink mellett, szorosan összetartoznak velük. (Közvetlen motívum-kapcsolataik is vannak régi balladáinkkal: A Kicsi nemes legény-ben részint a Budai Ilona, részint a búcsúzkodó Komáromi szép lány vonásaira ismerünk. Mezőbándi úrfi balladája részint a szégyenbe esett lányéra emlékeztet, a vége viszont szorosan egyetlen balladához sem köthető, kedvelt vándorló-motívum. A többiekkel hasonló a helyzet.)

Erdélyben nem volt betyárvilág, megmaradhattak régebbi állapotukban a rabságot panaszló énekek, míg Magyarországon a betyárok hasonló témaköre magába olvasztotta e történeti rabénekek maradványait is.

Alföldi hatásra székely rab-balladába is belekerül olyasmi, ami már a betyárvilágra emlékeztet, — ha más nem, a vármegyeház, ahogy azt a torontálmegyei Hertelendyfalván, bukovinai telepesek közt, lejegyzett, részleteiben remek szépségű régi ének példáján is láthatjuk (Rozmaring, 27. sz. Kiss Lajos gyüjt.):

Rászállott egy hattyú vármegye házára,
Mosdóvizet hozott a rabok számára.
Rab vagy, rózsám, rab vagy, én es beteg vagyok,
Ha te megszabadulsz, én es meggyógyulok.

Megunta két lábam tömlec fődjét nyomni,
Karcsú derekam a rabszíjat viselni.
Két virágszememvel vasrostén kinézni,
Két virágszememvel vasrostén kinézni.

Fúvom az éneket, de nem jó kedvemből,
Csak a bú mondassa szomorú szüvemből!!
Istenem, istenem, szerelmes istenem,
Hogy kell világomat búval eltöltenem!

Szomorú az idő, meg akar változni,
Szomorú a szüvem, meg akar hasanni.
Veres tenger habja mind a martját mossa,
Széjes világ búja mind a szívem nyomja!

Nem egy változatát ismerjük a következő „rabi" kesergéseknek is a betyár-költészetből:

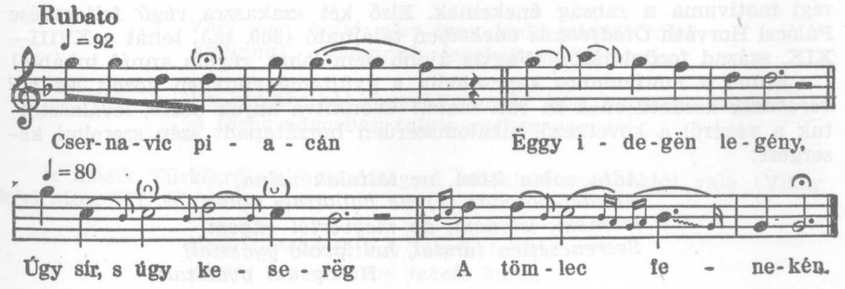

A tömlec feneke: lefeküvő ágya,
A tömlec oldala: az ő háló társa.

A tömlec ajtaja: beszélgető társa,
A tömlec ajtaja: beszélgető társa.

Abban a tömlecben egy asztal letéve,
Egy asztal letéve, búval béterítve.

Arra az asztalra egy pohár letéve,
Egy pohár letéve, bánotval megtőtve.

S akárkié lenne ez a teljes pohár,
Csak ingem elvágna az a gyászos halál!

(Hadikfalva, Bukovina, — SzND, 145. sz., Kodály gyüjt.)

Szállj le holló, szállj le, szállj alább egy ágra,
Hadd irjak levelet mind a két szárnyadra.

Hadd irjak levelet apámnak, anyámnak,
Apámnak, anyámnak, jegybéli mátkámnak.

Ha kérdik: hogy vagyok? mondd meg, hogy rab vagyok,
Kolozsvár piaccán térgyig vasba vagyok.

Az én derekajom a tömlöc feneke,
Az én égő gyertyám kégyók-békák szöme.

Egy asztalka vagyon, gyásszal bé van festve,
Azon van egy pohár, bánattal van tele.

Akarkié lögyön ez a tele pohár,
Csak az enyim lögyön a megváltó halál.

(Udvarhelyszék, — Kriza, 8. sz.)

Ez utóbbi ének első három strófája nagyon kedvelt és nyilván nagyon régi motívuma a rabság énekeinek. Első két szakaszra rúgó feljegyzése Pálóczi Horváth *Ötödfélszáz énekei*ben található (300. sz.), tehát a XVIII—XIX. század fordulójáról. (Vagyis újabb nem lehet, régibb annál inkább.)

Ehhez a motívumhoz kapcsolódik a gyüjteményünkben közölt *Né hol kerekedik* kezdetű ének is. (86. szám.) Csonkítva adjuk közre, leválasztottuk a végéről a következő, alkalomszerűen hozzátapadt szép szerelmi kesergést:

Adta volna isten, ne láttalak volna,
Hiredet-porodat (?) ne hallottam volna...
Istenem, istenem, de megvertél engem,
Szerencsétlen társsal, holtigvaló gyásszal!
Holtigvaló gyásszal!

Kit mindig szerettem, jaj be távol estem,
Kit mindig gyülöltem, annak rabja lettem.
Szabad a madárnak ágról-ágra szállni,
Csak nekem nem szabad violámhoz járni,
Violámhoz járni...

Hasonló alkalomszerű kontaminációt mutat különben egy töredékekből összeálló s *tatár rabságra* utaló moldvai változata (Erdélyi János, I. 433. sz.):

Vidd el madár, vidd el, vidd el levelemet,
De nem igen messze, csak e tenger mellé.

Apámnak, anyámnak tedd ez ablakjára,
Ablakjáról vedd el, tedd ez asztalára.

Tudom, mindjárt kérdik: hogy vagyok, mint vagyok,
Tudjad megmondani: tatár rabja vagyok,
Földig vaszba vagyok..

...Mert én ugy meguntam
Karcsu derekamon rabszijjat viselni,
Kezemen-lábamon vaszakut zörgetni...

Jobb lett lenne, szivem, hiredet-nevedet
Ne hallottam lenne,
Talán esztendőkvel többet éltem lenne.

Szép fekete hajom meg szem őszült lenne,
Gyenge piross orcám meg szem hervadt lenne,
Két fekete szemem ki nem szirtam lenne...

További rövidebb változatai ugyancsak a török-tatár fogságra vonatkoznak. Az első kivételesen Debrecenből, nem Erdélyből (viszont legrégebbi népköltési gyüjteményünkből, Erdélyi János II. 260. sz.):

Amott kerekedik egy fekete felhő,
Abban tollászkodik sárgalábu holló.

Várj meg, holló, várj meg, hadd izenjek tőled,
Apámnak, anyámnak, jegybeli mátkámnak.

Ha kérdik: hol vagyok? mondd meg, hogy rab vagyok,
A török udvarban talpig vasban vagyok...

A másik Türkösről, a brassómegyei hétfalusi csángóktól való (Vikár kéziratos, VII. 46. sz.):

Ahol kerekedik egy fekete felleg,
Alatta repül el egy fekete holló.

Állj meg holló, állj meg, hogy izenjek én is,
Apámnak, anyámnak, gyöngybéli mátkámnak.

Ha kérdik: hol vagyok? mondd meg, hogy rab vagyok,
Tatár országban térdig vasban vagyok...

86. *KEREKES IZSÁK*

A szebeni rácok emlegetése alapján hiteles kuruckori eseményt látnak benne a történészek.

A *„gyalogutat vág — szekérutat csap"* motívuma a *Szilágyi és Hagymási*ban is szerepel, ugyanígy közös benne a *Kádár István*nal a *„kiontatom vérem..."* kezdetű fogadalom. Ezek a megoldások a hősi énekekből származó népi szövegek közös formuláinak látszanak.

Egyes részein, mint az utolsó hat soron is, elég erős irodalmi beavatkozás érezhető; a belefogalmazott sorokat szinte le lehet hántani a népi költemény testéről. („És visszatekinte s ilyen szókkal beszélt", „E szók után lovát sarkantyúba kapja", „A rácok előre neki azt kiáltják", „Mond Kerekes Izsák s vagdal jobbra-balra" stb.) Az ilyenféle *átkötés* például:

A rácok pediglen karddal és dárdával
Vágják-ölik őtet...

népi szövegben legalább is szokatlan.

Egyetlen példánya ismeretes.

87. *HEJ, FÚDD EL SZÉL*

A Rákóczit emlegető, elég ritka népi szövegek közül.

88. *MEGJÁRTAM A HADAK ÚTJÁT*

Aligha népi eredetű, de a nép őrizte meg. A század végén jegyezték le „egy öreg szegvári parasztembertől, aki azt búcsúzónak nevezte". Később — kisebb eltérésekkel — ugyancsak megtalálták Békésgyulán.

89. DANCSUJ DÁVID

Még egy másik, ugyancsak székelyföldi változata ismeretes, Sepsiszentgyörgyről (Ethn. 1906, 237. old., Kanyaró Ferenc):

Bodok felett vagyon egy kis sűrű berek,
Szegény Dáncsuj Dávid a körül kesereg.
Nem jó, Dávid, nem jó neked itten járni, —
Ha valaki meglát, hová tudsz ellenni?

— Ha itt nincs nyugalom, akkor merre térjek,
Hogy végre egy biztos helyecskére érjek,
Ahol nem kergetnek mindig a zsandárok,
Hol nem kell remegni szüntelen halálom!

...Ha a fekete föld ketté hasadhatna,
Szegény Dáncsuj Dávid belé borulhatna.
De a fekete föld ketté nem hasadhat,
Szegény Dáncsuj Dávid belé nem borulhat.

— Istenem, istenem, hol van a kedvesem,
Ki egy biztató szót mondana most nekem...
Azt igérted, rózsám, szárnyakon jössz hozzám,
De szárnyakon nem tudsz, — bár lábadon tudnál.

Olyan lettem, rózsám, mint a száraz kóró,
Kit aratás után elhagyott a sarló.
Eljöhetnél, rózsám, látogatásomra,
Én es itt feküszöm holtakkal egy-sorba.

— Fiam, édes fiam, ne búsulj sorsodon,
Igazítunk neked valahogy dolgodon.
Jere haza immár, és add meg magadat,
Ne fitesse mindig zsandár a nyomodat.

— Nem megyek, hanem megköszönöm magának,
Édes jó anyámnak, édes jó apámnak,
Hogy jó fiat nevelt császár szolgájának,
Császár szolgájának s az akasztófának...

Ez a szép szöveg már hangjában is, utalásaiban is (zsandárok!) a betyárköltészet hatását mutatja. Közreadója szerint Dáncsuj is betyárféle volt, román szegénylegény, aki a múlt század közepe táján élte a maga hányt-vetett életét a háromszéki Bodok környékén. Egy-egy ilyenféle adat azonban nem elég a népköltészetben a keletkezés meghatározására. Itt is nyilván arról van inkább szó, hogy egy régi erdélyi bújdosóballada élt tovább egy új névvel, vagy éppen alakult át (mint a jegyzetbeli változat mutatja) az új körülményekhez igazodva.

90. *EGY BEREG ALATT*

A Dancsuj balladához hasonlóan a betyárköltészetet megelőző, régi, balladáshangú szegénylegény-énekek maradványa lehet. Változatát nem ismerünk. Nem elég világos már az értelme sem. Mintha aféle, berkeket, nádasokat bújó kóbor katonák önvallomása volna: hogy lovukra fölfér minden vagyonuk, hogy asszony, család helyett csak az örökös hadakozás jut nekik, hogy vadak közt vadakként élnek és pusztulnak, s a végén a cimborák temetik őket. Panasz is hangzik benne, kihívó dac is. Hangja, ritmi-

kája nem idegen a kuruc s általában a régi magyar költészetben, sőt a Balkán vitézi énekeire is emlékeztet.

91. *ÜTIK A RÉZDOBOT*

Igazi népi remekmű. Feltűnő benne többek között a rímek elhelyezésének művészi váltakozása: aabb abab aabb abcc aabb

Dallama:

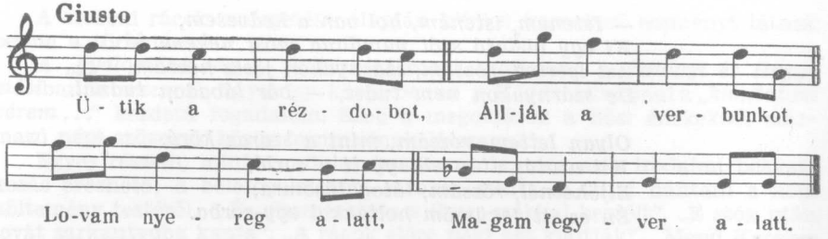

92—93. *FELJÖTT MÁR AZ A NAP*

„Eddig való dolgom a tavaszi szántás..." kezdettel Bartók révén voltaképp a csíkszenttamási szöveg két (művészien összeillesztett) strófája ismeretes de székelyvajai dallammal. (Lásd Pt. 348. sz.)

Ennek a férfiasan szép líraiságú régi katonaéneknek további gyérszámú változatai meglehetősen töredékesek, és csak a székelységből kerültek elő. Az udvarhelyi Oroszhegyről való a következő másfélszakaszos töredék is (MF 392/c, Vikár gyüjt.):

Eddig vala gondom a mezei szántás,
Erdőkön, mezőkben fűvet lekaszálás.
De mán fe'váltotta kemény masérozás.
De mán fe'váltotta kemény masérozás.

Ostor s ösztök helyett kard villog kezembe,
Ekeszaru helyett pár pisztoly kezembe...

94. *ÁLDJA MEG AZ ISTEN*

Mindenfelé ismerik, de általában kurtább változatokban, és jobbára ellentétes kezdősorral: *Verje meg az isten azt az édesanyát...* Összehasonlítás végett közöljük egy Somogyban följegyzett változatát (MNGy VI. 123. old., Jutáról). A két szöveg feltűnően hasonlít egymásra:

Áldja meg az isten azt az édesanyát,
Aki katonának neveli a fiát:
Húsz évig neveli világ pompájára,
Húsz év után pedig öltözteti gyászba.

Életöm áldozom a magyar hazáért,
A vérem kiöntöm a magyar nemzetért;
Ne félj Magyarország, vigyáz az isten rád,
Ellenség kezébe nem adja határát.

Fölemelem kardom, fölveszem fegyverem,
Kedves szüleimtől végbúcsúmat veszem.
Kedves-édes anyám, tudom: bús szívedbe
Nagy bánatot hagyok katonaéltömbe.

95. *LÁTOM A SZÉP EGET*

Dallama:

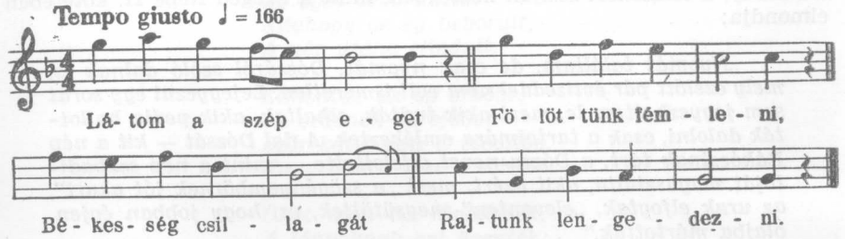

96. *KATONA VAGYOK ÉN*

Dallama:

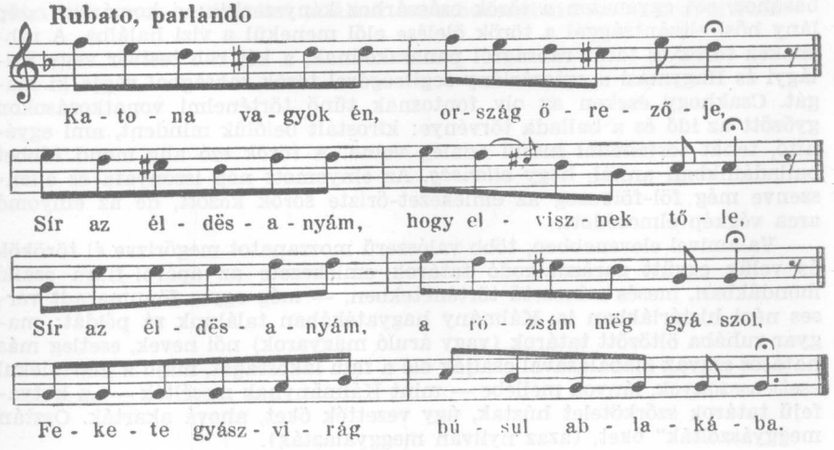

Függelék
a történelmi balladák jegyzeteihez

Balladáink úgy-ahogy Hunyadi koráig „emlékeznek" vissza történelmi személyekre és eseményekre *(Szilágyi és Hagymási)*, a maguk stilizáló, minden adatszerűségtől függetlenülő módján.

Néphagyományunk egésze is csak gyér emlékeket őriz ennél távolabbról.

Regösénekeink egyik-másika a *csodafiúszarvast* üldöző *Szent István királyt*, gyermekjátékaink dalai — *Lengyel László* néven — szent Lászlót emlegetik.

Mátyás királyról mesék, népi anekdoták, közmondások maradtak fenn, egészen máig.

Dózsáról szóló népi éneknek csupán emlékére akadt rá a fáradhatatlan Kálmány, a temesközi Szaján községben, mint a Szeged Népe II. kötetében elmondja:

„Nyomát találtam, de csak nyomát, Dózsáról szóló dalnak is, mely ezelőtt pár évtizeddel nem volt ismeretlen. Lejegyezni egy sorát sem jegyezhettem le, mert akik tudták, elhaltak, akik pedig hallották dalolni, csak a tartalmára emlékeztek. A dal Dózsát — kit a nép Rákóczinak tart, a Dózsa-nevet elfelejtette — mint a nép szabadítóját magasztalta, akit azért, mert „a szögényembörnek jót akart", az urak elfogtak, „eleventen" megsütöttek, és, hogy jobban égjen, olajba mártottak."

A török időkről már számtalan emlék, utalás maradt meg balladáinkban is. Nagy-Bihal Péterné a lányát „bé Törökországba, Konstancinápolba" adja férjhez; Molnár Annát egy változatban török betyár rabolja el, ugyanígy Gyönyörű Bán Katát; az eladott lányokat törökhöz, Bég budai basához, sőt egyenesen a török császárhoz kényszerítik; a komáromi szép lány hősi elszántsággal a török ölelése elől menekül a vízi halálba. A rabénekek török és tatár rabságról panaszkodnak, a két rab testvér vagy Szilágyi és Hagymási a császárlány segítségével török rabságból vágja ki magát. Csakhogy ezeken az oly fontosnak tűnő történelmi vonatkozásokon győzött az idő és a ballada törvénye: kirostált belőlük mindent, ami egyénítő, tehát történelmi hitelű adalék volna. A *török* szó alig mond többet balladáinkban annál, hogy *ellenség*. Az elnyomott nép iszonyata és ellenszenve még föl-fölbuzog az emlékezet-őrizte sorok között, de az elnyomó arca végkép elmosódott.

Valamivel elevenebben, több valószerű mozzanatot megőrizve él törökök és velük együtt garázdálkodó tatárok emlékezete az apáról-fiúra szálló mondákban, mesés színezetű történetekben, — még egyes fönnmaradt verses népi históriákban is. Kálmány hagyatékában találunk rá példát: magyar ruhába öltözött tatárok (vagy áruló magyarok) női nevek, esetleg más hatásos szavak kiabálásával csalják elő a falu lakosságát, majd a martalékul esett asszonyok, lányok mellébe — mint Kálmánynak mesélték — „a kutyafejű tatárok szőrkötelet húztak, úgy vezették őket, ahová akarták. Osztán meggyászolták" őket, (azaz nyilván meggyalázták).

Prózai változatok (ú. n. *Sári-Mári*-mondák) elég sűrűen szólnak ilyesmiről; egyetlen verses változatukat ismerjük (Kálmány-hagy. I. 2. sz.), így hangzik:

— Református, kálomista,
Gyertek, mönjünk az tatárra!
Ne féljetök magyar lányok,
Mer elmöntek az tatárok!

Zsuzsi, Mari ajtót nyittak;
Az tatárok berohantak.
Zsuzsit, Marit el is vitték,
Az erdőre kivezették.

Apja, anyja azt mögtudta,
Az eget beborította.
Alighogy az ég beborult,
A nép utána elindult.

Elmöntek ük az erdőbe,
Az erdőnek sürejébe:
Szőr-kötél van a csöcsibe,
Nagy bánat van a szívibe.

Üket mán ha kivezették,
A lányoknak azt üzenték:
— Ajtót többet ne nyissatok,
Mer elvisznek a tatárok!

1848 nem fakasztott népköltészetünkben balladát, — egy sereg szép népdalunkon kívül inkább csak úgynevezett „félnépi" versezeteket, ponyvába illő verses szövegeket találtak a szabadságharc koráról gyüjtőink.

LÍRAI BALLADÁK ÉS BALLADÁS DALOK

97.—99. *VIRÁGOK VETÉLKEDÉSE*

A nyitrai változat dallama:

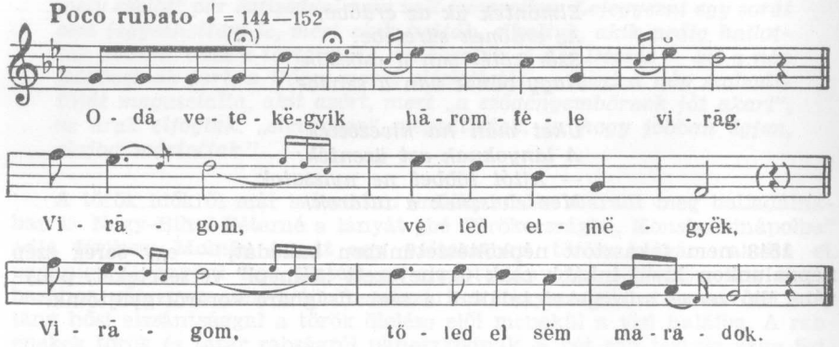

Erdélyből és Nyitra megyéből ismeretes, — az utóbbi helyen a szentiványnapi tűzugrás szokásának dalai között szerepel. A bogyiszlói feljegyzés az egyetlen példája, hogy az említett két területen kívül is ismerték.

Eredete egy középkori műfaj. a latin költészetben nagy kedveltségnek örvendő *disputa* vagy *certamen* (vita, versengés). Ismerünk olyan certament, mely a rózsának és liliomnak vitájáról szól, — ez lehetett kiinduló ötlete énekünknek, amely már egészen más felépítésű és szellemű költemény: a világias szellem diadalmaskodása a középkori egyházi témákban.

100.—102. *HÁROM ÁRVA*

A tekerőpataki változat dallama:

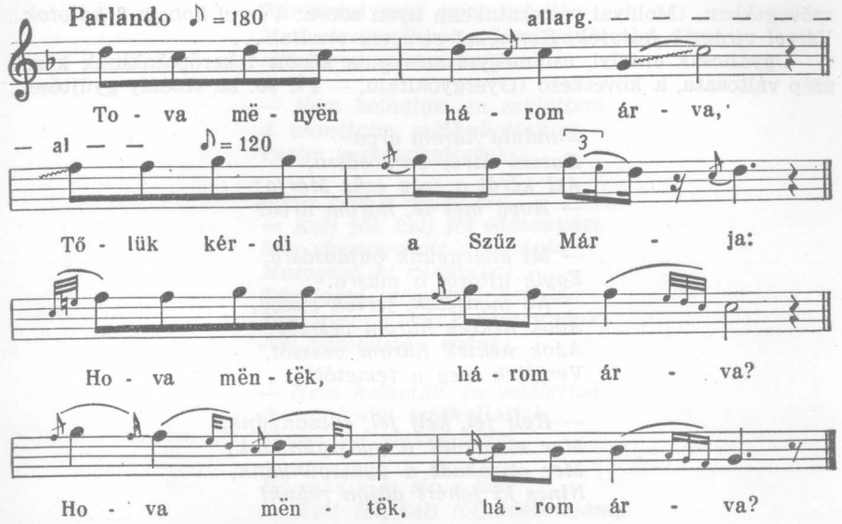

Országszerte, nagyon sok változatban ismert régi ballada. Egy baranyai változata (Berze Nagy, 142. o., Sósvertike) kivételesen két árváról tud:

Vertikei temetőbe,
Két kis árva sétál benne.
Az is azért sétál benne,
Édesanyja nyugszik benne.

— Kejjen kend föl, édösanyám,
Leszakadt a testi ruhám!
— Nem kelhetök, édös lányom,
Mert nagyon mél az én ágyom.

Van tinéktek mostohátok,
Aki gondot visel rátok:
Hajatokat rendbe hozza,
Ruhátokat megfótozza ...

— Van minékünk jó mostohánk,
Aki gondot visel reánk:
Hajunk tépi, veri hátunk —
Jaj, istenem! mit csinájjunk!

A rengeteg variáns nagyon sok új költői megoldásra, nagyon sok új szépség megcsillogtatására ad alkalmat. Különösen egyes erdélyi és moldvai

szövegekben. (Moldvai változatokban ilyen sorok: *Vérrel hobzik a hátotok... Vérrel virágzik hátotok, Kennyvel virágzik orcátok...*

Ugyancsak erdélyi, csíkmegyei szöveg, a közölt tekerőpatakinak közeli szép változata, a következő (Gyergyóalfalu, — Pt. 90. sz. Kodály gyüjtése):

Elindula három árva
Hosszú útra, bujdosásra,
Azt kérdi a szép szűz Márja:
— Hová mét te, három árva?

— Mi elmegyünk bujdosásra,
Egyik ajtóról a másra.
— Ne menjetek, jertek vissza,
Adok néktek három vesszőt;
Adok néktek három vesszőt,
Verjétek meg a temetőt!...

— Kelj fel, kelj fel, édesanyánk,
Mer elszakadt a gyászgúnyánk;
Mer elszakadt a gyászgúnyánk,
Nincs ki fehért adjon reánk!

— Nem kelhetek, három árva,
Koporsóba vagyok zárva.
Vagyon néktek mostohátok,
Aki gondot visel rátok...

— Mikor fésüli a fejünk,
Sarkunkon foly piros vérünk;
Mikor kenyért ád kezünkbe,
Hull a könyü kebelünkbe!

Én istenem, valahára,
Tekints reá az árvára,
Hogy ne jusson bujdosásra,
Egyik ajtóról a másra!

Kálmány egy-két temesközi feljegyzésében, mint az alább közölt szajániban is, nemcsak felelget a halott anya de föl is kel (Szeged népe, II. 11. old.)

Amoda mén három árva,
Impíriumba,
A temető kapujába,
Édösanyja sírhalmára.

— Kelj föl, kelj föl, édösanyám,
Mer elrongyollott a ruhánk;
Mosogasd ki ruháinkat,

Türűlgesd mög fejeinket, —
Mer nincs nekünk édösanyánk,
Aki varogasson reánk!

— Nem kelhetök, én szülöttem
A csontjaim széthullottak,
Inaim szétszakadoztak...

Sirva kéri a másik is:
— Kelj föl, kelj föl édösanyám
Mer elrongyollott a ruhánk!
Mosogasd ki ruháinkat,
Türűlgesd mög fejeinket, —
Mer nincs nekünk édösanyánk,
Aki varogasson reánk!

— Nem kelhetök, én szülöttem:
A csontjaim széthullottak,
Inaim szétszakadoztak...

Harmadik is sírva kéri:
— Kelj föl, kelj föl, édösanyám,
Mer elrongyollott a ruhánk!
Mosogasd ki ruháinkat,
Törűlgesd mög fejeinket, —
Mer nincs nekünk édösanyánk,
Aki varogasson reánk!

— Nem kelhetök, én szülöttem,
A csontjaim széthullottak,
Inaim szétszakadoztak...

— Szödd össze a csontjaidat,
Kötözd össze inaidat!
...Főkelt az ű édösanyjuk.

Mögmosta a fejeiket,
De nem vízbe, ha könyvibe;
Kifűsülte fejeiket:
Nem fűsüvel — tiz körmivel;

Mögmosta a ruhájukat,
De nem vizbe, ha' könyvibe;
Mögvarrta a ruhájukat:
Nem cérnával — hajszálával.

...Hazamén a három árva —
Mindjá mondja a mustoha:
— Hun vótatok, három árva,

Három árva, három kutya!
Ki fűsülte fejetöket?
Ki varrta mög ruhátokat?

— Szomszédasszony, a jó asszony,
A' fűsülte fejeinket,
A' varrta mög ruháinkat...

A sírból feljövő anya, ki árváit megfésüli, gondozza, dán és norvég balladában is szerepel.

103. *SZOLGÁK ÓESZTENDEI ÉNEKE*

Dallama:

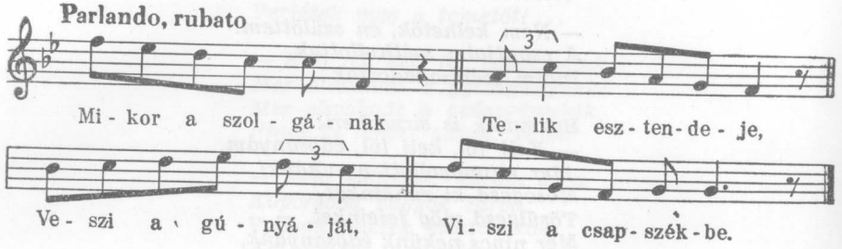

Párbeszédes első felének van némi cselekményessége, nagy lírai önátkozása régi balladáink (mint a *Nagy hegyi tolvaj, Mezőbándi úrfi)* jól ismert állandósult formulái közül való, — ezért soroltuk balladáink közé.

A távozó szolgának a fösvény gazdára való panaszkodása a közölt szövegen kívül inkább csak lírai dal formájában terjedt el, mégpedig — ha nem is sűrűen bukkan fel — országszerte. A következő négy sort például a komárommegyei Gútán jegyezték fel:

Hozd el, isten, hozd el újesztendő napját,
Hogy hagyhatnám itt már gazdám istállóját;
Gazdám istállóját, asszonyom konyháját,
Három töpörtyűvel rántott káposztáját.

104. *A KOSZORÚT KÖTŐ LÁNY*

Régi stílusú, ritka balladánk, — Moldván kívül csak a székely földön találták meg. Az eleje a *Júlia szép leány* változataival rokon. Közöit szövegünkön némi átfogalmazás érezhető, — például a 4. versszak két első sorában.

Témája — a kedvesére hűséggel váró lány, aki inkább apácának megy, mintsem másé legyen — feltehetőleg német közvetítéssel került hozzánk.

Az apácaságra való, valóban idegenszerű utalás a moldvai szövegből ki is kopott, egy másik — egyébként szép és kerek — változat őrizte meg egyedül (MNGy III. 15. old., Székelyföld, Kriza gyüjtése):

Ihon nevekedék egy arany almafa,
Körülfolyta tövét gyenge gyopár virág.
Alatta üldögél szegény árva leány, —
Köti koszoruját, siratoza magát:

— Sem apám, sem anyám, sem gondomviselő...
Az ajtón hallgatja egy kevély katona:
— Ne sirj, ne keseregj, szegény árva leány;
Leszek apád s anyád, mint gondod viselő.

— Nekem bizony ne légy, te kevély katona!
Mert nekem is vagyon jegyösöm, gyürüsöm,
Kiért én elvártam hét szép esztendeig,
Hét szép esztendeig, teljes harmadnapig.

De én még elvárom hét szép esztendeig,
Hét szép esztendeig, teljes harmadnapig;
De ha akkor se jő, én aztán elmegyek
Az apácák közé, az apáca-földre, —
Ott én, amig élek, istent is szolgálok,
Ha pedig meghalok, isten előtt állok...

Külföldi megfelelőiben maga a vőlegény teszi próbára a katona képében jegyese hűségét. Ez a mozzanat a mi szövegeinkből már hiányzik.

105. *A FIÁT KERESŐ SZŰZ MÁRIA*

Ez a legendás hangú szöveg, amelynek eseménye úgyszólván nincs is, egyes részeiben emlékeztet bizonyos babonás *ráolvasók* szövegére. Lássuk például a moldvai Klézséről való ráolvasót (Nyelvőr, 1908, 83. old.):

Elindula Szűz Mária, Jézuskával az ölibe, Jordán mellyé szép mezőbe, hol találkozék egy zsidó leányval. E zsidó lyány szép babáját, Máriának Jézuskáját, kitakará fejér fátyolából; meglátá, halálra ígizé. Szűz Mária Jordánhoz mene, vizet vete, megmosogatá, megjavitá. Úgy használjon vizvetésem, mind a kiss Jézusnak használt a Szűz Mária vizvetése...

Hasonló ráolvasót Szegedről is ismerünk (Kálmány, Sz. I. 115. o.)

Elindult a boldogságos szűzanyánk, Mária, az áldott Jézust jobb karjára vötte, előtanált három zsidó leányt. Az egyik mondja: Ó, de szép az áldott Jézus! mint a szép piros hajnal! A másik mondja: Ó, de szép az áldott Jézus! mint a szép fényös nap! Har-

madik mondja: Ó, de szép az áldott Jézus! mint a szép tele hód!... Mögverték, mögígézték, — Jordán vizire vitték, mögfürösztötték, mögkörösztölték, piros márványkűre öntötték. Azon a piros márványkövön mög nem maradt... — ennek az ártatlan kisdednek se ártson semmi gonosz szöm...

A ráolvasók felépítése világszerte azonos, a természeti népeknél ugyanolyan, mint a mi feudális, gondolkodásmódjában sok pogánykori elemet megőrző parasztjainknál: mitikus lények viselt dolgait idézik fel s alkalmazzák formulákkal saját adott helyzetükre.

Balladánk és az idézett ráolvasók szövegében közös a kezdőformula, a találkozás a zsidólánnyal, Jézus szépségének valamilyen jellemzése. A *megverték, megígézték,* stb. szavaknak a balladában a kínszenvedés képei felelnek meg. Nem lehetetlen, hogy a költői nyelvű, legendás lírai ballada ráolvasóink első, elbeszélő feléből alakult.

Verses változatát nem ismerünk. Hozzá hasonló legendás népi énekek, vallásos tárgyú lírai balladák azonban akadnak. Számuk — többi balladánkhoz képest — elenyészően csekély; vallási jellegük inkább csak külsőség: kedvesen dekoratívak, naivul stilizáltak.

Itt következő első szövegünk ugyancsak a szolnok-dobokai Szépkenyerüszentmártonból származik (MNT II. 505. sz., Lajtha gyüjt.) Talán valami passiójáték szövegéből alakult népivé. Változatairól is tudunk, utolsó két strófájának formulája pedig — a gyümölcsfához hasonlított keresztfa, mely piros vérrel virágozik, szentlélekkel gyümölcsözik — különösen kedvelt és népszerű fordulat a hasonló erdélyi népi énekekben.

Jézus az asztalnál eszik,
Fehér virágok,
Zsidók a ház megett lesik.

Kiment Judás ő közéjük,
Fehér virágok,
Beszélgetni kezdett vélük.

— Adjatok harménc ezüstet,
Fehér virágok,
Hogy a Jézus adjam niktek!

Zsidók Jézust nem ismerték,
Fehér virágok,
Fogságba hát hogy vethessék?

De Júdás betanitotta,
Fehér virágok,
Zsidókat a kertbe hivja.

Melyiket ő megcsókolja,
Fehér virágok,
Heródes azt el is fogja.

Zsidók azonnal elfogják,
Fehér virágok,
Megkötözték, elhurcolták.

Kegyetlenül korbácsolták,
Fehér virágok,
Fatövissel koronázták.

Mérges ecettel itatták,
Fehér virágok,
Mindenképen kicsúfolták.

Keresztet vállára tették,
Fehér virágok,
Poros útra így vezették.

Golgotára felvezették,
Fehér virágok,
Fakeresztre feszitették.

Nem láttam én szebb gyümölcsfát,
Fehér virágok,
Mint a Jézus keresztfáját.

Piros vérrel virágozik,
Fehér virágok,
Szentlélekkel gyümölcsözik.

Második szövegünk alighanem töredéke egy részletesebb verses Mária-legendának. Gyermeteg bája régi primitív ábrázolásokéra emlékeztet. Kolozs megyében, *Pusztakamarás*on jegyezték fel. (MNT II, 513. sz., Faragó József gyüjt.) Ezt is, az előzőt is *karácsonyi kántá*ként, azaz karácsonyi köszöntővers gyanánt éneklik Erdélyben.

Mikor Szűz Márja földön járt,
Egész várost összejárta,

Hol szülesse meg szent fiát?
Elment nyárfák árnyékába.

— Nyárfák, átkozott legyetek,
Hogy csak mindig zörögjetek!

Elment a lovak jászlához,
Lovak zabot vacsoráztak.

— Lovak, átkozott legyetek,
Hogy csak mindig dörmögjetek!

Elment az ökrök jászlához,
Vacsorára szénát ettek.

— Ökrök, boldogok legyetek,
Földben barázdát vessetek,
Tiszta búzát termeljetek!

106.—107. *A PÁRJAVESZTETT GERLICE*

Középkori hiedelem, hogy a gerle csak egyszer párosodik s ha elveszti társát, csak száraz ágra száll és magánosan gyászolja. (Egy 1653-as kiadású szöveg szerint: „Olyan leszek, mint a gerlice, mely mikoron a társa meghal, soha annakutána mással nem társalkodik és soha zöld ágra nem ül, hanem mindéltig asszúra, az nagy bánatnak miatta.") Ez a kép a középkori Temesvári Pelbárt óta végigkísérhető irodalmunkban, Balassin és Rimayn keresztül, egészen a XVIII. századig. Ekkor feltűnik a másik kép is: tiszta vizet sem iszik bánatában. Ezzel a mai népköltészetben is találkozhatunk:

Nincs szebb madár a gerlemadárnál,
Párja nélkül még a vízre sem száll.
Felzavarja, úgy issza a vizet, —
Sírhatsz, babám, nem leszek a tied.

Ezeknek az elemeknek bővített, variált felhasználásával alakított a nép epikus, balladáshangú éneket. Ebben a formában meglehetős ritka, — Erdélyen és Moldván kívül másutt nem tudták feljegyezni.

A *Húron-szóló szép gerlice* kezdetű szövegnek szinte szószerint egyező, jól ismert változatát *(Búsan búgó bús gerlice)* Kolozsváron jegyezte fel Gyulai Pál (MNGy I. 179. o.)

108.—109. *PUSZTA MALOMBA*

Szövegének értelme homályos. Nyilvánvalóan szerelmi-jelképes jelentésű (az erdélyi szövegben talán a családjától megvált asszony és a szűzességét vesztett lány párhuzama sejlik; a nyitrai rejtélyesebb), — megfejtésével eddig senki sem foglalkozott.

Erdélyben a *párnás táncot* járták erre a ballada-szövegre. Kriza le is írja ezt a táncot: „Ezen dal közben az ifjak körbe állanak, amelynek közepén egy ifjú áll, kezében párnát tartva és szemlélgetve köröskörül, míg a körből kiválasztván egy leányt, a párnát elébe teszi és arra térdepel; mire a leánynak is le kell térdepelni, választója csókját elfogadni, aztán a párnával a kör közepébe kiállani az ifjú helyébe, körülszemlélődni s a fennírt módon a körbeli ifjak közül egyet választani."

Egy erdélyi és két nyitrai változata ismeretes, töredékét a Dunántúl is megtalálták. Valaha tehát országosan ismerhették.

110. *A PÁVÁS LEÁNY*

Ez a ballada hangjában, jelképeiben elüt a magyar balladák anyagától. Egész nyelvterületünkön előfordul, de elég ritka. Dallamai vagy szlovákoktól átvettek, vagy általában idegenek. Szövege nyilván ponyvai eredetű. A XIX. század elejétől kezdve több följegyzésben ismerjük kéziratos gyüjteményekből és ponyváról.

A páva a középkori szimbolikában a büszkeség jelképe. Lehet, hogy a jelképnek a szűzességre való vonatkoztatása alakította ki a pávát őrző leány motívumát.

111. *A GAZDAG VÉNEMBER-FÉRJ*

Tulajdonképpen csak a párbeszédes forma és e párbeszédből kialakuló helyzet és jellemkép teszi némileg elbeszélővé. Jelenetszerűsége mégis balladai; képei, kifejezései pedig teljesen a ballada stíluskészletéből valók.

Csak a Dunántúlról ismerjük, két-három változatban.

112. *ESTE GUZSALYASBA*

Egyetlen példány, változata nincs. Tömörsége, gyengéd jellemzése és nyelvi bája a legkedvesebb balladás dallá avatja.

113.—115. *A GUNARAS LÁNY (Szép Ilona, Gyöngy Ilona)*

Az egész nyelvterületen elterjedt, ma is élő víg-ballada. Változatai jó példák arra, hogy a népköltészet hogyan fogalmaz újra azonos alapötletet más-más költői megoldással. Már a XVIII. században is ismerik, mint ezt a sárospataki jelzésű — voltaképpen egy sárospataki kéziratos diákmelodiáriumból közölt — változata is bizonyítja.

Az áji változat dallama:

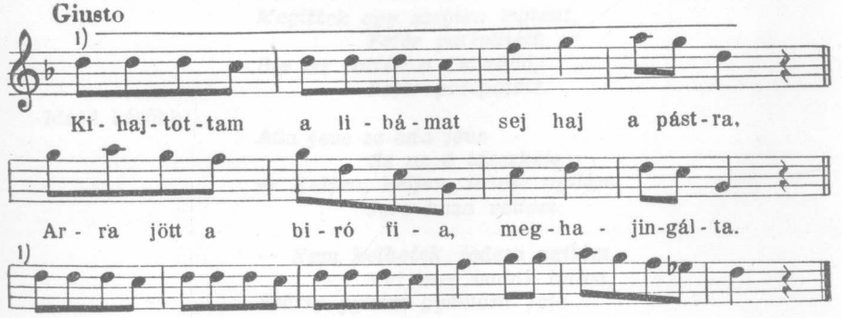

Az e változat további variánsai (baranyaiak és borsodiak például) az alliteráció szép példáit mutatják: „Meghajigálta a fia *gémes gunárom.*" Vagy az egész utolsó strófa:

Hát még az a gimbes-gombos,
Galárisos gunárnyaka,
Hát az mennyit ér!
Végy el engem, biró fia,
Nem kell semmi bér.

Balladánkban különben aligha egyszerű *ludhajtásról* és *gunár-hajingálásról* van szó (ráadásul *arany buzogánnyal*). Elég, ha itt csak a szentiváni párosító énekek dévaj célozgatásaira gondolunk: „Térídd Ilka, térídd az én lovaimot, Én is megtérítem a te *lúdaidot.*" Bazsa Márinak is akkor hasad szét a fehér alsó szoknyája, mikor a libáját a Tiszára tereli.

A helyzet kómikumát éppen az adja, hogy a lány, nagykomolyan, mintha *valóságos* libáért kérne kártérítést.

STRÓFA-ISMÉTLŐ BALLADÁK

116.—117. *A MEGÖLT LEGÉNY*

Az áji változat dallama:

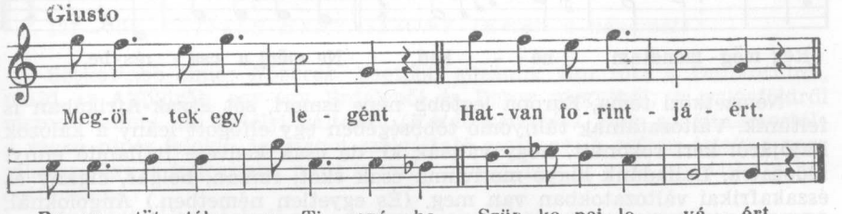

A kedves szavára megszólaló halott balladája jelképes történet: a szerelem hatalmának példázata. Nem a lejátszódó esemény valóságos benne, hanem a költői módon megvalósuló emberi vágy: holtában is megszólal, akit igazán szeretnek. A halott legény faggatózása — szeretik-e? mennyire szeretik? — szinte csak gyöngéd alkalom-adás a lánynak szerelme bizonyítására. (Egyébként állandósult balladai formula, találkozhatunk vele az eladott lány változataiban, de másutt is.)

Az egész magyar nyelvterületen megtalálható, ma is él; még a moldvai csángók közé is teljes épségben kijutott:

Megittek egy szegien legient,
Fejér paripájétt,
Bie isz vették a Csiszábó,
Fejér paripájétt.

Majd később:

Ada jeve sz ada jeve
Sz az é ideszkéje:
— Keljen, keljen, iedesz nyilám,
Jere haza véllem.

— Nem kelhetek, iedesz nyilám,
Met meg vadak halva,
Szárig gyirim gyémánt feje
Z ujjomhoz van fagyva.

És így tovább. (Domokos 10. sz. Nagypatak)
Külföldi párhuzamáról, akár távoli megfelelőkről is, nincs tudomásunk.

118.—119. *SZERETET PRÓBÁJA (A sási kígyó, Sárgahasú kígyó)*

A csíkrákosi dallam:

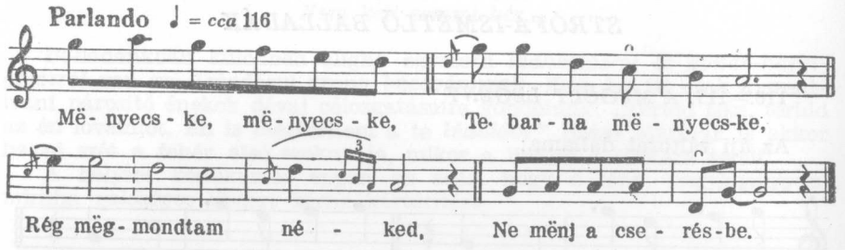

Nemzetközi téma, Európa legtöbb népe ismeri, sőt Észak-Afrikában is feltűnik. Változatainak túlnyomó többségében egy elfogott leány a kalózok hajójáról kéri rokonait, hogy váltsák ki, de csak kedvese hajlandó ennyi áldozatra. Balladánk kígyó-motívuma csak skót, román, bolgár, cigány és északafrikai változatokban van meg. (És egyetlen németben.) Angoloknál, németeknél, észteknél a másik variáció ismert. E ballada német kutatója a magyart tartja a nemzetközi anyag legeredetibb és legegyénibb megformálásának.

Régebben egész nyelvterületünkön ismerték. Ma már ritka.

Első feljegyzője Pálóczi Horváth (1813. előtt; Ötödfélszáz énekek, 292. sz.) — az ő változata szikár, költőietlen, csupán a vissza-visszatérő formula ritmusával ható vers-váz:

K i v e s z i k i a k i g y ó t?

— Kebelembe buvék egy nagy áspis-kigyó,
Vedd ki apám, vedd ki... — Bizony, nem veszem én!
Eredj az anyádhoz, majd talán kiveszi!

Sorra következik az anyám, a bátyám, az ángyom, a sógor, a néni, majd a mátka:

— Kebelembe buvék egy nagy sáspis-kió,
Vedd ki mátkám, vedd ki... — Bizony, kiveszem én!

120. *A MEGÉTETETT JÁNOS*

Témája Európa-szerte ismert. Balladánkhoz egészen közel áll egy skót változat (Lord Randal); — ebben ugyancsak a megmérgezett szerető végrendelkezik, hasonló módon. A refrénes forma is összekapcsolja őket, —

helyesebben: a magyar ballada itt olyan refrénes felépítést és különleges ritmusképletet őrzött meg, mely a nyugati, főleg angol-skót balladákban igen gyakori (nálunk viszont annál ritkább).

Ez a körülmény és az, hogy mint magános változatot tartják számon, gyanút keltett egyes kutatókban, hamisítványnak vélték. Pedig a környező népek — erdélyi szászok, románok, szlovákok — költészetében ugyancsak megtalálhatjuk; a szövegében sem vall műköltői beavatkozásra semmi. Ráadásul nem is magános változat: Bartalus még a mult században közreadta, dallammal együtt, a következő udvarhelyi töredéket (Bartalus, VI. 2. sz.):

— Hol voltál az este, szüvem Jánosom?
— A szomszédban voltam, édesanyám-asszony;
Jaj, jaj, szüvem fáj, vesd az ágyat most...

121.—122. *KÉTFÉLE MENYASSZONY (Kéreti a nénémet)*

Szokottabb címe: *Nővérek*. Legtöbb adatunk van róla a Dunántúlról, majd az Alföldről; egy-egy Erdélyből és Bereg megyéből; a palócföldről viszont semmi. Az erdélyi változat *(Katát kérették)* eltér az általánostól: a végén nincs feloldó, igazságot szolgáltató csattanó. A refrén értelme nem világos: úgy is felfogható, mint keserű öngúny, úgy is, mint pusztíthatatlan optimizmus.

Külföldi változatokról nem tudunk, lehet, hogy teljes egészében magyar eredetű. A szalontai változat dallama:

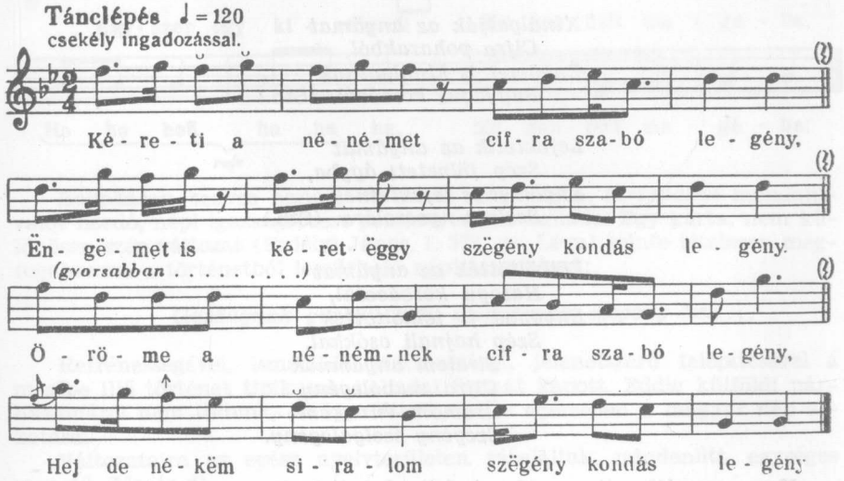

A régebbi összefoglaló cím már csak azért sem helytálló, mert egyes változatai nem lánytestvéreket, hanem anyát és lányát emlegetnek. Pél-

dául a zalai Reszneken följegyzett, ízeshangú szöveg is (Ethn. 1910, 201. o., Vikár gyüjt.):

Anyámat is kérette
Cifra szabólegény,
Éngömet is kéretett
Szegény guláslegény.
Örömö anyámnak
Cifra szabólegény,
Siralom énnékem
Szegény guláslegény.

Késérgetik az anyámat
Négyes muzsikával,
Éngömet is késérgetnek
Macska-nyikogással. (Stb.)

Beültetik az anyámat
Teritett asztalhoz,
Éngömet is beültetnek
A kályhaszurdékba. (Stb.)

Kínálgatják az anyámat
Mákos kalácsokkal,
Éngömet is kínálgatnak
Hamupogácsával. (Stb.)

Kínálgatják az anyámat
Cifra poharakból,
Éngömet is kínálgatnak
Bugyagus korsóból. (Stb.)

Lefektetik az anyámat
Szép fölvetett ágyba,
Éngömet is lefektetnek
Szolma-nyoszolára. (Stb.)

Fölköltötték az anyámat
Hatágú korbáccsal,
Éngömet is fölköltöttek
Szép hajnali csókkal.
Siralom anyámnak
Cifra szabólegény,
Örömöm énnekem
Szegény szolgalegény.

Nem egy változatban, cifra szabólegény helyett, az előkelő kérő egyenesen királyfi. A komáromi Nagymegyerről való töredék (Bartók, 33/b) eszerint így alakul:

Kérették nénémet szép királyfiának,
Engem is kérettek egy kódus fiának.

Elvitték nénémet szép aranyhintóba,
Engem is elvittek egy kóduskordélyba.

Etették nénémet szép arany csészéből,
Engem is etettek moslékos sajtárból.

Fektették nénémet szép királyfi mellé,
Engem is fektettek egy kandisznó mellé.

A királyfira való, és a mesés hangulatot még inkább fokozó utalás azért is érdekes, mert a házasuló királyfi balladája ugyanakkor (mint gyüjteményünk 124-es számú, padéi szövege is mutatja) több esetben a Kétféle menyasszony motívumaival fejeződik be, sőt néha össze is fonódik a két ballada.

123.—124. *A HÁZASULÓ KIRÁLYFI*

Az újszászi szöveg dallama:

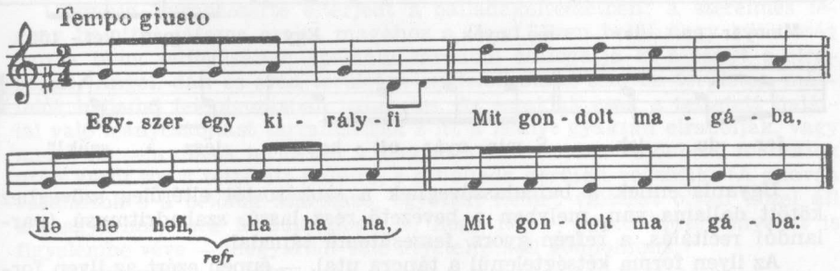

Bohókásan kedves hangú, de annál magvasabb, *társadalmi* mondanivalót hordó, népi igazságtevést példázó, mesés ballada. Egy kurta, nem különösen szép változat (Erdélyi János, I. 377. sz., Léva) szinte tételesen megfogalmazza a történetből leszűrhető népi tanulságot:

Gazdagnak gazdag kell, szegénynek szegény kell...

Refrénességével, ismétlődő szerkezetével, jelenetszerű felépítésével a mesébe illő történet tipikusan balladai formát kapott. Eddig külföldi párhuzamáról nem tudunk, — úgy látszik, teljes egészében a magyar nép alkotása.

Változataira az egész nyelvterületen rátaláltak, mindenütt egységes menetű. Ma is él.

Királyfi helyett nem egyszer (székelyeknél épúgy, mint Baranyában) egyszerűen álruhás legény szerepel.

125.—126. *A ROSSZ FELESÉG*

Igen nevezetes a formája: minden versszak bevezető része más ritmusú sorokból áll, mint a refrén. Ugyanez a felépítés van meg dallamában is (Kászonújfalu):

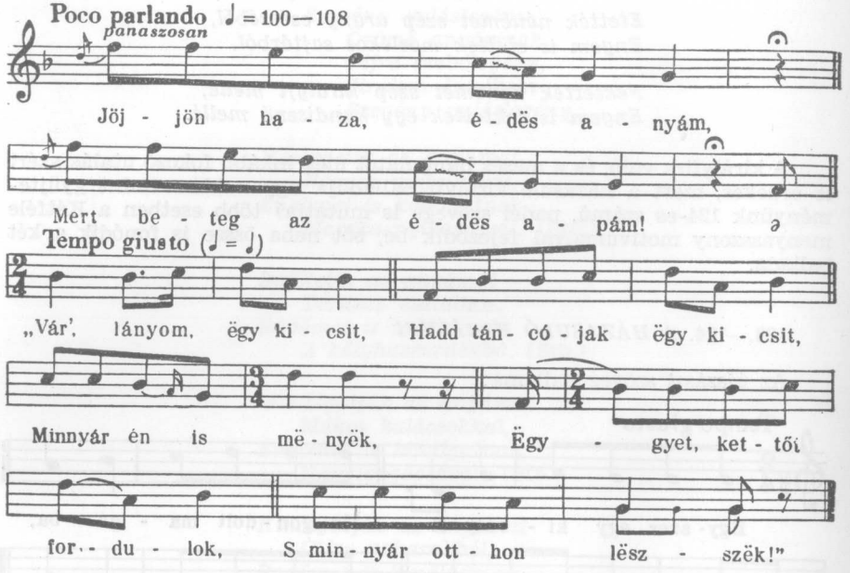

Ugyanis ennek a balladaszövegnek a szokásostól eltérőleg szöveghez kötött dallama van, melyben a bevezető rész lassú, szabadritmusú (parlandó) recitálás, a refrén gyors, feszesütemű táncdal.

Az ilyen forma kétségtelenül a táncra utal, — éppen ezért az ilyen formákban vélnek a kutatók bizonyítékot találni arra, hogy a balladát valaha tánccal adták elő. Minthogy azonban a magyar balladák közt csak ez az egyetlen példánk erre a feltevésre s ebben is a tartalom kívánja meg a különös kettősséget, valószínűbb, hogy éppen a tartalomkívánta előadásmód alakította ilyenné a dallamot s az azután hozzákapcsolódott a szöveghez, éppen rendkívülisége miatt.

Dunántúl, Nyitrában, az Alsó-Tisza vidékén és főleg Erdélyben akadtak változataira.

Legterjedelmesebb — s az erdélyiekkel hangban vetekedő — változata a Temesközből került elő, Tiszahegyesről (Kálmány, Szeged népe, II. 15. old.):

Gyék kend haza, édösanyám!
Ágyba fekszik édösapám!
Várjál, fiam, egy kicsit,
Hagy táncolok egy picit,

Mingyá hazamönünk;
Huzd rá, cigány, egy kicsit,
Hagy ugratok egy picit,
Mingyá hazamögyök!

A második sor egyre cserélődik, — tíz szakasszal később, végezetül, azt mondja a fiú: Temetik mán édösapám! — Erre az asszony is mondókát változtat:

Húzd vigan, hadd lögyön,
Hogy a főd alatt lögyön, —
Mos' má hazamögyök!

Német nyelvterületen a magyarhoz egészen közelálló változatokban él. Egyes osztrák és bajor változatokban még a dallam két részének különböző tempója is jelentkezik. Voltaképpen csupán a szöveg költői megformálása magyar benne.

127.—128. *A CSUDAHALOTT (Görög Ilona, Szép Ilona)*

Más változatokban Varga Ilona szerepel; a legény neve Bertelaki Lászlóén és Molnár Bálintén kívül Pálbeli szép Antal Bátalaki László, Zetelaki László.

Témája Európaszerte elterjedt a balladaköltészetben: a szerelmes legény halottat játszva csalja magához a lányt. Ezen belül nagy különbség van a téma felfogásában (például zárdából csalogatja ki a lányt s elrabolja). Angol, dán és svéd területen egyfelől, olasz, szlovén területen másfelől, balladai feldolgozásban ismeretes. Az északiak csak a tettetett halállal való leánycsábítást tartalmazzák s itt a leányt gyakran elrabolják, vagy megejtik, — a másik területen a magyarhoz hasonlóan különböző fokozatok után kerül sor a tettetett halálra, s a ballada derűsen végződik. (A szlovén változatok s a belőlük származó, egyetlen német változat olyan közel áll a magyarhoz, még fordulataiban is, hogy itt, — egyéb körülményeket is figyelembe véve — magyarból való átvételre kell gondolnunk.)

A rugonfalvi dallam:

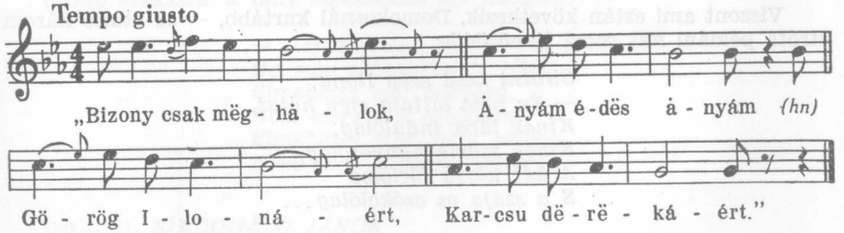

A közölt bukovinai változatot Kodály vette fel fonográfra, 1914-ben. Ugyanezt a balladát, ugyanabban a faluban (Józseffalván) lejegyezte Domokos Pál Péter is, 1932-ben. (A moldvai magyarság, III. kiad. 272. o.)

A két lejegyzés között figyelemreméltó különbségek vannak. Az újabb szövegből hiányzik például az arany és ezüst malom, viszont van benne rézmalom (régebben nyilván együtt szerepelhetett mind a három):

— Csináltatunk rézből malmot,
Esszegyülnek sok éfiak,
Szép leányok, szép legények,
Hátha eljő szép Ilona...

Csináltattak rézből malmot,
Összegyültek sok ifiak,
Szép leányok, szép legények
S nem vót köztik szép Ilona.

A nagyharang meghúzatásának elgondolása és Ilona közelgetése között lejátszódik még egy jelenet az új elmondás szerint:

Mónár Bálind tevé magát,
Meghúzaták nagy harangot, —
Kifut, kifut szép Ilona:
— Va'n ki hót meg a faluba?

— Meghót, meghót Mónár Bálind,
A te kedves szép szeretőd,
Meghót, meghót Mónár Bálind,
A te kedves szép szeretőd...

Anyám, anyám, édesanyám,
Eresszen el halottlátni;
Nem eresztett csudátlátni,
Eresszen el halottlátni...

Menyen, menyen szép Ilona, —
S mikor menyen a kapuba,
Siratni kezdi az anya,
Siratni kezdi az anya.

Viszont ami eztán következik, Domokosnál kurtább, — az utolsó három strófa például hat sorrá tömörödik:

Siratni kezd szép Ilona:
— Én nem láttam ejen hótat,
Kinek lába indulólag,
Kinek szeme hunyorólag,
A két karja ölelőleg
S a szája es csókolólag...

Balladánk leginkább ismert, népszerű kiadványokban legtöbbet közölt változata a MNGy III-ban jelent meg, Benedek és Sebesi fölöttébb kétes hitelű „gyüjtésében". E változatban annyi simítást nem tudtak megtagadni maguktól a közlők, hogy a különben hiteles formájú és hangú történetben

a leány jelzői közé a „lenvirágszemű" és „gömbölyű farú" jelzőket is be ne tegyék. Ezzel műköltői, illetve álnépies hangulatot vittek a népi költeménybe.

Csak a székely földön, Moldvában és Bukovinában ismerik.

129. *A GYÁVA SZERETŐ (Várlak, rózsám, vacsorára)*

A gyáva legény kifogásai, szeretőjének bátorító tanácsai német, holland és dán énekekben is megtalálhatók, azonban egészen más beállításban. Ezekben az énekekben nem komikus a szerető, csak éppen tudakolja az utat és a tennivalókat; kérdezősködése csak arra való, hogy a szeretőhöz való bejutást fokozatosan, tehát hatásosan adják elő. Végül erotikusan is fejeződik be, körülbelül olyan fordulattal, mint a mi Sírdogáló Jánosunk (131. sz.). Nem lehetetlen, hogy az is ebből az énekfajtából alakult, megint más megoldással. A nyugati énekek ugyanis a szentiván-éji szokásokhoz tartoznak: éjszaka, virágkoszorúval a fejükön, leányok és legények erre a dalra járták a körtáncot, mint egyes holland változatokkal kapcsolatban feljegyezték.

A magyarok azonban az óvatos kérdezgetésben és tanácsadásban komikumot éreztek és eszerint alakították át az éneket.

Erdélyből és a Dunántúlról vannak jobbára változatai (meglehetősen hasonlóak); az Alföldön ritkább.

Az Ethnographiából átvett reszneki szövegünk egy-két sorát Vikárnak ugyancsak reszneki, kéziratos feljegyzéséből (MF 2210/b) módosítottuk.

Ismertebb, többet közölt változata az udvarhelyszéki szöveg (Kriza, 7. sz.):

— Jere hezzám vacsorára,
Apró vágott káposztára;
Béjöhetsz, szüvem, bátron!
— Héj, nem merök én bémönni,
O, én édös angyalom;
A gyertyának világánál
Észrevösznek csillagom!

Utolsó szakasza, a lány kifakadása így hangzik:

— Héj, te vitéz, hát te mit érsz,
Ha még csókolódni is félsz!
Elmehetsz már dógodra,
Nem szorultam csókodra;
Elmehetsz már, nem kellesz,
Nem vagy előttem kedves!

130.—131. *SÍRDOGÁLÓ JÁNOS*

Rávonatkozóan lásd az előző jegyzetet is. Az egész magyar nyelvterületről ismerjük (leginkább az Alföldről), de elég csekély számban. Egyes változatai közölhetetlenül vastagok.

132.—133. *A GŐGÖS FELESÉG (Héj páva)*

A csángó szöveg dallama:

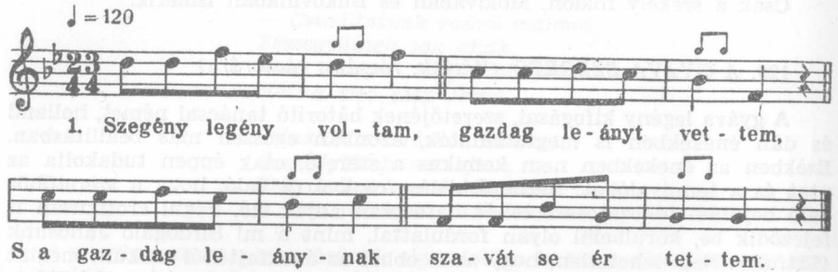

Dunántúli és erdélyi változatai között már-már szószerint egyezőket is találtak, mint a következő fejérmegyei szöveg is bizonyítja (Csákvárról, — Abafi hagy. 49. sz. Minden sora után refrén jön: *Hm, hm, hm, ha, ha, ha!):*

Szegin legin vótam, gazdag leánt vettem, —
Mihenest elvettem, aztán nem kellettem.

Először elmentem virág vásárjára,
Ottand vettem neki nyóc-szél piros bársont.
Mikor hazavittem, az asztalra tettem.
— Ides felesígem, mondj uradnak éngem!
— Mondjon ám az fene! soha életembe!

Másodszor elmentem Szen' Mihály vásárra,
Ottand vettem neki piros bárson cipőt.
Mikor hazavittem, az asztalra tettem.
— Ides felesígem, szeretsz-e most éngem?
— Szeressen az fene! soha életembe!

Akkor csak rávágtam szijjas ustorommal, —
Akkor odaugrott, a hajamhol kapott.

Másodszor rávágtam: leesett a földre,
Harmadszor rávágtam: magam is megbántam ...

A széles világon nincs nálla jobb asszon,
Hm, hm, hm, ha, ha, ha,
A píz olvasva jó, az asszon verve jó,
Hm, hm, hm, ha, ha, ha!

Ebből az egyezésből Vikár messzemenő következtetéseket vont le, ősköltészetünk emlékének tartva a balladát. Pedig a távoli vidékek változatai közti feltűnő hasonlóság csak annyit jelent, hogy egy bizonyos ballada egy

bizonyos időben nagyon népszerű lehetett és nagy egyöntetűséggel terjedt el az egész nyelvterületen, mint általában a különösen felkapott dalok napjainkban is. Egyes dalok szövege és dallama egyaránt a legcsekélyebb változtatás nélkül ismeretes egymástól távoleső területeken. (Természetesen ez csak az igen tetszetős, szerencsésen megformált dalokkal fordul elő.)

A fel-feltűnő magyarországi változatokban a szegény legény és gazdag lány ellentét itt-ott elhalványul, — a feleség csak mint „makrancos", nagyravágyó menyecske hívja ki maga ellen a férji fenyítést. Így látjuk ezt Kálmány aradmegyei, pécskai feljegyzésében is (Koszorúk II. 89. o.); összevetés végett az elejét idézzük:

— Ha elvettél engem, szépen tartsál engem,
Vásárra, vásárra kocsin hordozz engem,
Ott is azt mondd nékem: szállj le, feleségem ...

Hallottam valaha egy országos vásárt,
Oda is elmentem, pipi kendőt vettem,
Aztat hazavittem, a nyakára tettem:
— Kincsem, feleségem, mondj uradnak engem!
— Nem vagy uram, nem vagy, halálom óráig,
Halálom óráig, koporsóm zártáig!

A vége, a megoldás teljesen egyezik az erdélyi szövegekével, — illetve ez annyival durvább, hogy itt a férj kétszer is elnáspángolja az asszonyt.

134. *A MEGCSALT FÉRJ*

Az egész nyelvterületen elterjedt, ma is gyakran hallható ballada. (Moldvában is ismerik.) Egész Európában hasonló formában vált közismertté. Dallama nálunk kivételesen szöveghez kötött, — mindenütt nagyjából azonos, *németes* dallam, arra mutat, hogy valószínűleg németektől került hozzánk dallamával együtt a ballada is, — feltehetően az újabb időkben. Franciáknál állítólag dramatizált előadásban is élt.

A vége egy csíki változatban így csattan:

Erre-arra nez az asszony:
— Hol lesz itt a (fényes) bál?
— Ajtóm mellett vizes kötél,
És egy nagy bot áll.
Még ma este, mondom asszony,
A hátadra száll!

135.—136. *RÉVÉSZEK NÓTÁJA — 137. SZOLGA ÉS ASSZONYA*

Ugyanannak az alapötletnek két különböző megoldása ez a kétféle ballada. A Révészek nótája több változatban ismeretes, így Kálmány szegedvidéki gyüjteseiből és Berze Nagy baranyai töredékeiből. Palócföldön lako-

dalmas, menyasszony-kikérő énekként énekelik, — ilyen a mi, vonzó ritmikájú bédi változatunk is, mint a vége is jól mutatja. A 137-es ballada egyedülálló dunántúli változat.

A lédeci szöveg dallama:

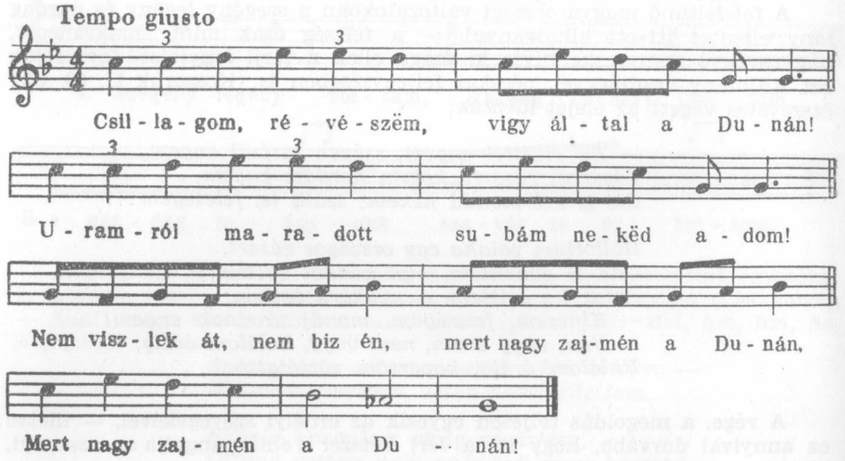

138. *PAPCSÚFOLÓ (Járjad, pap uram, a táncot)*

Ötlete az előző két balladáéval — Révészek nótája, Szolga és asszonya — rokon. A menyecskéző papot számos paraszti anekdota is megcsipkedi. Baranyai szövegünkkel egy tőről fakad a kolozsi Magyargyerőmonostoron följegyzett papcsúfoló (Bartók, 171. sz.)

Járjad, pap, a táncot,
Adok száz forintot.

Járjad, pap, a táncot,
Szép hat ökröt adok.

Járjad, pap, a táncot,
Szép menyecskét adok.

Refrénje szószerint azonos a baranyaival.

139. *HIBÁS LÁNY KÉRŐJE (Ugron János)*

Csupán Erdélyben találták meg, alig egy-két, töredékesnek tűnő változatban. Nem számíthatjuk a változatok közé a Benedek—Sebesi-féle két

„teljes" szöveget: MNGy III. 53. és 55. old. Mindkettő nyilvánvalóan hamisítvány. Jellemző, hogy a népi hangot éppen a „népiesség" mindenáron való hajszolásával, a körülményeskedéssel, negédességgel stb. próbálják megteremteni az álgyüjtők. Például:

Harmadik hibája: hogy boros a leány...
Hajnalban megkezdi, vacsorakor végzi,
Boros feje borosságát fazék, tányér érzi.
— Nem bánom, nem bánom, teli van a pince,
Ha megtelik a kontyalja: akár ki is öntse.

140. *KIT KÉNE ELVENNI*

Nincs tulajdonképpeni cselekménye. A hasonló balladákhoz formai felépítése kapcsolja: az ismétléses, de mindig újat hozó szerkezet. Változatait országszerte sokfelé megtalálták. XVII. századbeli, műköltőre valló hosszadalmas változatait is ismerjük.

Bartók a beregmegyei Dercen községben a következő frappáns szöveggel találta (Bartók 163. sz.):

Itt van az ideje, házasodni kéne, —
Nem tudom, kit vegyek: fiatalt? vagy vénet?

Ha öreget veszek, az mindig szomorú,
Annak minden szava egy égi háború.

Ha kisasszonyt veszek — szeret cifrán járni,
Én fogom ruházni, más fog vele hálni.

Ha gazdagot veszek — azt fogja mondani:
Az övébe vagyok! — el talál hajtani.

De, ha szegényt veszek, — magam is az vagyok,
Egy koldusból kettőt csak úgy csinálhatok.

Jobb inkább így vesznem, kraslomba kell mennem
Az apácák között páterrá kell lennem.

141.—142. HOL HÁLTÁL AZ ÉJJEL (Cinegemadár)

Főleg Dunántúl ismerik (mindenütt *cinegemadár*ral, kivéve a közölt csákvári változatot, amely gilicemadárról tud), de van alföldi változata is, mint hosszúháti szövegünk mutatja. Egy — állítólag Erdélyből való — XVIII. századi dalgyüjteményben is megtalálták (Ethn. 1907, 249. old.).

Ennek is vannak közölhetetlenül szókimondó változatai.

BETYÁRBALLADÁK, RABNÓTÁK

A betyárt a vele foglalkozó irodalom hol olcsó, hamis romantikával vette körül, hol meg egyszerűen elvetemült bűnözőt látott benne, afféle vidéki gengsztert. (Holott erre a népnek külön szavai vannak — zsivány, kapcabetyár, dúló és így tovább — s a betyárt, a maga hősét nem azonosítja velük.) Kevesen tanúsítottak annyi emberséget és annyi éleslátást ebben a kérdésben, mint *Erdélyi János*, aki a *Népdalok és mondák* 1847-es második kötetében, a népköltészetre és a betyár-problémára is kitér. Érdemes idéznünk belőle:

„... a szegénylegény... de sokat is szenved, mert senki ne gondolja, mintha puszta jókedvéből venné nyakába a világot, mintha könnyű szeszélyből lépne üldöztetési pályára.

Vármegye, főbiró és hadnagy, mint őrállói a társadalmi biztonságnak, háborgatják leginkább a szegénylegény életét. A vármegye keze súlyosabb, mint istené, s a szolgabiró nagyobb úr mindennél. De aztán minő keserű gúny az egész világ előtt egy olyan vallomás, minő a (következő) dalban olvasható:

Ha a főbiró háborgat,
Lopok neki egypár lovat,
Beállítom udvarára,
Még meg is hí vacsorára."
(456. old.)

„Vétkezett? lopott? Ki fogja kérdeni: mi vitte rá? A büntetésre kész a törvény, de arra, hogyan mentessék meg a rossz utról a szilaj ifjú, még nincs törvény. Büntetés pedig soha meg nem öli a bűnt, hanem csak a bűnöst s legfeljebb is csak megtöri a népkedélyt, megalázza az embert, mikor eb módjára fogja inkább nyalni az ostorozó kezet, mint gondolkodnék arról előbb, hogy bűnt ne kövessen el, — s ez már végaljasodás, gúnyja minden emberi méltóságnak." (458. old.)

„Ha végére járnánk lélektanilag, mennyire érdemel büntetést, megtorlást a magyar ember lólopásért, a betudás egész másképpen történnék, mint népismeret nélküli bírák itélőszéke előtt, kik egy balulértett, és soha alkalmazni nem tudott elv után indulva isten tudja mit fognak végezni a szegény bűnös fejére, kihez egész máskép kellene közeledni. Természetesen a mi népünk a lopást nem nézi oly nagy nagy vételnek, mint a szolgabirá, s következésképp nem is vár oly büntetést, mint reáméretik, s ez az, amit ő igaztalanságnak hisz, mi aztán lelkét elbúsítja, karjait pedig bosszúállásra fegyverzi fel a társadalmi intézetek ellen. Ennyi és soha nem több

a magyar haramják lélektani története: különben hogy lehetne házban megmaradni az embernek faluinkon, hol sem zár, sem kapu, még inkább a tanyákon, melyeket éjjel ki lehetne pusztítaniok, míg valahonnan segítségül jöhetne valaki." (454. old.)

„Népünknél sok mese és dal vagyon fenn a híres rablókrul... Ezek a pusztai költészet hősei s vajjon szabad-e kérdezni, hogyan birják ezek annyira a nép szeretetét, hogy amig a történet emberei felejtvék, róluk híven él az emlékezet? A felelet megvolna könnyen történeteinkből, ha hely és idő volna feszegetnem azon viszonyokat, melyekben volt nálunk a nép földesuraival rég idők folytán." (453. old.)

Vagyis Erdélyi társadalmi ügyet látott a betyárság meglétében csakúgy, mint a betyárt hősként ünneplő népköltészetben, s megértést, rokonszenvet tanúsított iránta. Ugyanez a szemlélet éled majd újjá Móricz Zsigmond írásaiban is, hatalmas, forradalmi erővel, teljes azonosságban immár a népi felfogással. A Rózsa Sándor-regények ragyogó irodalmi formában ugyanazt mondják, amit a betyárballadák; azok hőskultuszát igazolják, hitelesítik.

Itt jelezzük, hogy e csoport balladáinak összeválogatásában ne keressen az olvasó arcképcsarnok-szerű teljességet. Olyan nevek hiányzanak belőle, mint Zöld Marci, Becskereki (az egyikről Petőfi, a másikról Vörösmarty írt remek verset), vagy Rózsa Sándor és Sobri Jóska, minthogy őróluk inkább lírai dalok szólnak.

143.—144. *ANGYAL BANDI*

Legrégibb betyárballadáink egyike, — a 143. sz. szöveget például 1833-ban lejegyezték fel. Kiadványunknak ez a legrégebbi olyan darabja, melyet *gyűjtöttek*, azaz tudatosan, mint *népköltészeti alkotást* írtak le. (Rákóczi Sámuel balladája Pálóczi Horváth hagyatékában, vagy a kéziratos diákgyűjtemény Gunaras lánya csak mint tanult emberek dalkultúrájában élő népi — illetve népi jellegű — szövegek maradtak ránk, műdalok tömkelegében.)

Ez a változatunk az Erdélyi János által feldolgozott (s a Népdalok és mondák I. kötetében 236. számmal közzétett) Angyal Bandi-ballada *eredeti* és *alap-szövege*. Erre támaszkodott Erdélyi, a korabeli felfogás szerint megengedhetőnek tartott „költői átdolgozás" közben, csupán egy rövid nyitrai töredéket dolgozott bele. *(Alabástrom az homloka, nem márvány, Fekete két szemöldöke szivárvány...* stb.)

Az Erdélyi-hagyaték kéziratairól került elő.

Második változatunkat 1948-ban találták, — vagyis a két feljegyzés ideje között száz évnél több telt el. A szöveg lényegében csak annyit változott ez alatt a nagy idő alatt, hogy kihullott legromlékonyabbnak bizonyult része.

Az ilyen ép Angyal Bandi-szöveg azonban már ritkaság. Leginkább csak az első strófája maradt meg, azt csapják össze más, azonos ritmikájú dalszövegekkel.

Magáról Angyal Bandiról azt jegyezték fel, hogy ő volt az első nagyhírű betyárunk, „a magyar lovas-betyár példányképe, milyen sem előtte, sem utána nem termett". A XVIII. század legvégén tevékenykedett.

145.—146. *BOGÁR IMRE*

Egyik legelterjedtebb, legkedveltebb balladánk a róla szóló. A bukovinai székelyek, moldvai csángók közé is eljutott. Ma is mindenfelé él, *ugyanavval a dallammal.*

Bogár Imre is alföldi — csongrádi — lovas-betyár volt; 1862-ben akasztották fel Pesten. A nevére költött ballada természetesen sokkal régebben keletkezett költői fordulatokat, képeket, jelzőket, versszakokat is magába olvaszt.

Változatai hasonló menetűek, részletmegoldásokban, ötletekben térnek el leginkább. A vármegye-kínálgató kitérés például a Hortobágyon érzékelteti különösen elevenen az úri „huncutságot" (Ecsedi, 120. o.):

— Csaplárosné, hajja,
Van-i vetett ágya?
— Van vetett ágy, van szíp jány is,
Betyárok számára.

— Csaplárosné, hajja!
Száz itce bort adna!
Megkínálom a vármegyét,
Hogy ne legyek rabja.

...Huncut a vármegye,
Nem iszik belőle,
Pedig szegén Bogár Imre
Nem sajnájja tülle.

Huncut a vármegye,
Meg a szógabíró,
Kocsijába, hintójába
Jár a lopott csikó.

Több változatban a kocsmárosné megtagadja a kérést: betyár számára sem lánya, sem bora. A visszavágás a feljegyzett Bogár Imre-balladákban zavaros vagy elhomályosul, — önálló dalokként tovább élő változatokban már sokkal meggyőzőbben hangzik. Kalotaszeg vidékén ezt jegyezte fel Vikár:

— Csaplárosné, édesem,
Van-e bora idefenn?
— Van egy kevés, asse jó,
Nem betyároknak való.

— Nem vagyunk mi betyárok,
Csak útjáró zsiványok.
Nem bántjuk mi a szegényt,
Csak a jógazdalegényt.
Azt sem azér, hogy bántsuk:
Becsületre tanítsuk.

Hamváról — Tompa Mihály falujából — Bartalus közöl egy kis szöveget:

— Csaplárosné, angyalom,
Van-e bor az asztalon?
— Van bizon, de igen jó,
Csuhajja,
Nem betyároknak való.

— Nem vagyunk mi betyárok,
Utonálló zsiványok;
Szegényembert nem bántunk,
Csuhajja,
Csak urakkal „tréfálunk"!

147.—148. *SZALADJAK-E VAGY MEGÁLLJAK?*

A borsosberényi dallam:

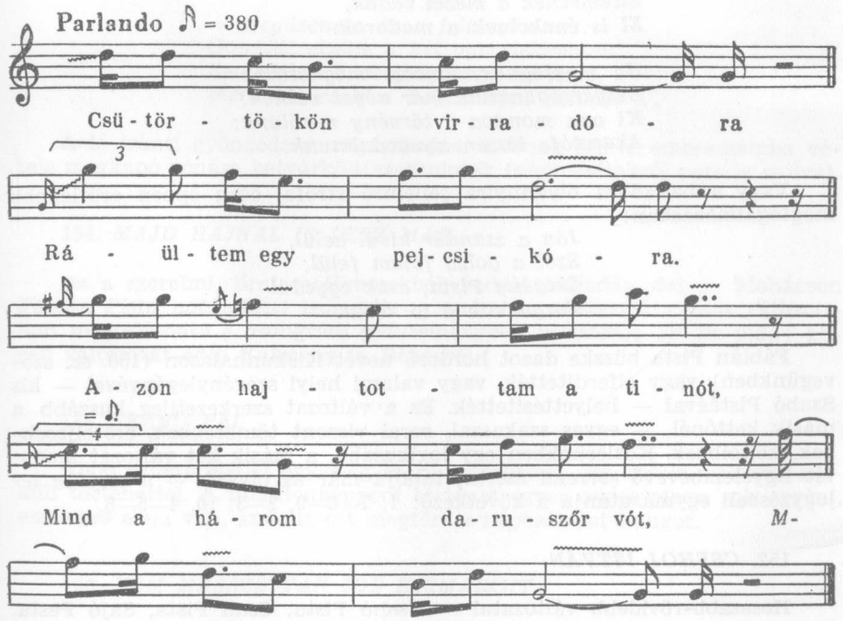

149.—151. *FÁBIÁN PISTA*

„Nótás-betyár" hírében álló szalontai szegénylegény volt, a szabadságharc leverése utáni időkben végeztette ki a császári rögtönítélő bíróság. A róla szóló balladák és töredékek — számos népdalunkkal együtt — a 49 után kibontakozó népi ellenállás dacot sugárzó bizonyítékai. Igazolják egyúttal, hogy a Bach-korszakban feltűnően elszaporodó s a paraszti lakosság rokonszenvét, támogatását élvező betyárok jórésze éppen az idegen hatalom katonafogdosásai elől menekülve, a császár gyűlölt kenyere helyett választotta ezt a végzetes mesterséget.

Betyárballadáink egy-egy sora, strófája, ötlete maguknak a betyároknak tulajdonítható. Hír szerint Fábián Pista is verselt. Állítólagos szerzeményei közül Arany János tett közzé kettőt, 1851-ben. Döcögős versezetek ezek, de egy-két jobban eltalált, hagyományos hanghoz kapcsolódó strófájuk újra meg újra elővillan az évekkel később gyüjtött népi szövegekben, csak éppen érettebben, markánsabban. Ez a két versszak például:

Nem tudom, hogy hol lesz meghalásom?
Erdőn, pusztán van az én lakásom.
Eltemetnek a mezei vadak,
El is énekelnek a madarak.

Ha megfognak, lánccal megkötöznek,
Betyárságunknak már véget vetnek;
Ki van mondva a törvény mirólunk:
Akasztófa lészen nyugodalmunk.

Vagy a balladára olyannyira jellemző strófa, csak éppen erőtlenebb megfogalmazásban:

Jön a zsandár kivül-belül,
Szól a golyó fejem felül;
Szegény Pista, csak egyedül
Forgolódik a ló körül.

Fábián Pista büszke dacot hordozó nevét Kiskunhalason (150. sz. szövegünkben) vagy elferdítették, vagy valami helyi szegénylegényével — kis Szabó Pistáéval — helyettesítették. Ez a változat szerkezetileg kuszább a másik kettőnél, — egyes szakaszai, sorai viszont tömörebbek, erőteljesebbek, költőibbek. Közlésünkben egy logikusabb, a másik két változat menetét figyelembevevő sorrend szerint találja már az olvasó, — a strófák lejegyzésbeli egymásutánja a következő: 1, 7—8—9, 2—3, 10, 4—5—6.

152. *CSEHOJ ISTVÁN*

Hosszabb-rövidebb változatai — Csehó Pista, Csali Pista, Sajó Pesta, Saju Pista, Salló Pista, sőt Rózsa Sándor vagy más betyár nevével — jól ismertek, főleg az alföldi területeken, de másfelé is. Leginkább elterjedt, erősen dalszerű változat-típusára jellemző a zempléni Pácin községből való szöveg (Csanádi kéziratos gyüjt.):

Esik eső, jaj de szépen csepereg —
Csali Pista a kocsmába kesereg.
— Csaplárosné, bort hozzon az asztalra,
Legszebb lányát állítsa ki strázsára!

— Édesanyám, én a strázsát nem állom:
Amott jönnek a fegyveres zsandárok!
Csali Pista nem vette ezt tréfára,
Felugrott a deres lova hátára.

Deres lova el is vitte messzire,
Egyenesen a bakonyi erdőbe.
Lova lába megbotlott egy fenyőbe, —
Igy fogták el Csali Pistát örökre.

Csali Pistát feltették a kocsira,
Azt kérdezi: hol az ő deres lova?
Feleli neki a csendőrkapitány:
— Pista fiam, nem jársz többet paripán!...

— Megüzenem én a feleségemnek:
Gondját viselje a két gyermekemnek;
Se csikósnak, se gulyásnak ne adja,
Mert ott csak a betyárságot tanulja...

A ló iránti gyöngédség, ragaszkodás, a lónak szinte emberszámba vétele megkapó vonása betyárköltészetünknek (népmeséinkről nem is szólva).

154. *MAJD HAJNAL IS LESZ MÁR*

Ez a szerelmi, lírai motívumokból induló balladás dal — Mohácson *Fábián Pista nótájaként* ismerték — csaknem szószerint azonos változatban megtalálható a csongrádi gyüjteményben is (MNGy II. 32. old.); közeli változatát adja Kálmány is, Békésből.

155. *SZABÓ PÁL*

Több ismert részlet egyveleg-szerű összefűzése egy önálló, változat nélküli történettel. A tulajdonképpeni történet egyes darabjaiban sok egyéni, esetleges elem van, ami itt-ott megtöri a népballadai hangot.

156. *NEM MESSZE VAN IDE KISMARGITA*

Nagyon elterjedt, egyöntetűen kialakult, ma is élő balladás dal. Utolsó strófáját legtöbbször elhagyják, pedig abban gúnyos visszavágás van. Dallama többnyire ugyanaz; Kodálynak egy szatmári lejegyzése szerint adjuk itt:

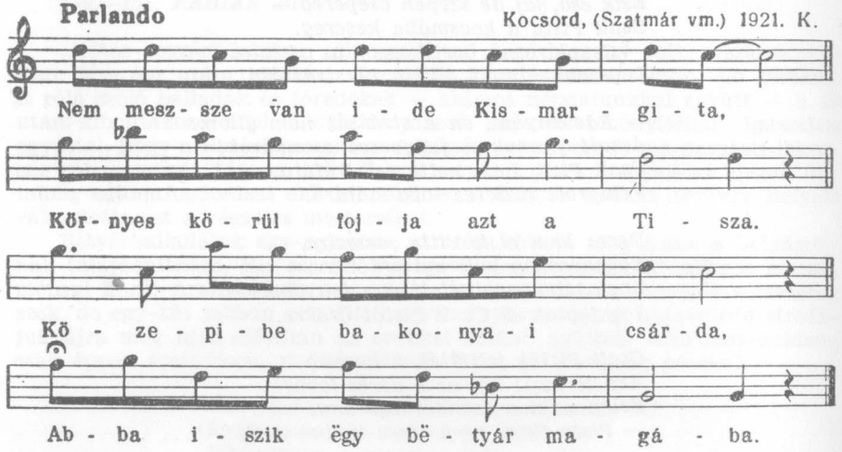

A szokványos Kismargita-szövegektől jobban eltér a következő, viszonylag régebben (a századforduló táján) följegyzett somogyi változat (MNGy VI. 27. old., Vikár, Csurgóról). Szép, erős, szenvedélyes szöveg, a többinél komorabb.

Amoda gyün hat zsandár-katona,
Mind a hatnak ragyog a csákója.
— Jónap, jónap, jónap, kocsmárosné!
Hát ez a szép szürke csikó kié?

Küldje kend ki annak a gazdáját, —
Nem bántjuk mi, ha megadja magát.
Küldje kend ki kedves galambomat,
Hadd mulassam ki véle magamat.

— Kocsmárosné, hát most mi'csináljak?
Rajtaértek hatan a zsandárok!
Adja ki a töltött fegyverömet,
Azzal védelmezöm életömet!

Jaj de bánom ezüstös zablámat;
De még jobban szürke paripámat:
Rajt maradott a bugyilárisom,
Benn maradott száz darab aranyom.

Jaj de bánom száz darab aranyom!
De még jobban a kedves galambom! ...

157.—160. *BARNA PÉTER*

Személyéről a kutatók sem tudnak semmit; úgy vélik, hogy a legrégibb betyárok — Angyal Bandi, Zöld Marci — kortársa lehetett.

A nevéhez fűződő történet már csak széttöredezett részekben él, — vagy össze sem állt szilárd szerkezetű balladává. Ezekből a részekből — lehetőleg minden fontosabb mozzanatot tartalmazó — ciklust igyekeztünk közölni. Ehhez a ciklushoz járulhat még egy töredék (Erdélyi, III. 278. sz., helységnév nélkül), — kezdősora másutt is szerepel e típus változataiban:

Zöld erdő zúgása, vadgalamb búgása —
Szegény Barna Péter szája-mosolygása.

Fujd el, szellő, fujd el hosszu útnak porát,
Hogy meg ne találják sárga csikóm nyomát.

Leszállott a páva vármegye házára,
Szegény Barna Péter szabadulására ...

A legteljesebb változat az Erdélyi János közléséből (I. 383. sz.) ismeretes *Barna Péter szomorú nótája.* Ahogy Erdélyi szerkesztői gyakorlatát ismerjük, nyilvánvaló, hogy több változat összevetésével formálta. A hasonló menetű és majdnem hasonló részletességű, 1937-ben gramofonra vett tiszacsegei változat (kötetünkben a 160. számú) azonban arra vall, hogy a szerkezeti felépítés Erdélyi szövegében is a néptől való.

A feltételezhetően kontaminált szöveg a csegeinél kerekebben indul:

Jó ló volt a fakó, jó ló is ellette,
Áldja meg az isten, aki fölnevelte.

Fujd el, szellő, fujd el, hosszú utunk porát,
Ne lelje vármegye fakó lovam nyomát.

Nem fujta el szellő hosszu utnak porát,
Meglelte vármegye fakó lovam nyomát.

És rendkívül hatásosan, a Barna Péterről szóló töredékes vagy zilált szövegekben is föl-fölbukkanó fordulattal zárul:

Szegény Barna Péter gyolcs inge, gatyája,
Vérrel virágozik a testi ruhája.

158. *KÉKELLIK A MÁTRA*

A Barna Péterhez fűzhető ciklus egyik önállóan is megálló ágához — az Alföldön és Dunántúl jól ismert *Lóra csikós, lóra* kezdetű balladás dalcsoporthoz — tartozik. Talán leginkább szabályos darabja a pestmegyei Bogyiszlóról való (Múz. henger 2614/a, Lajtha gyüjt.), — minden záró sor-

ból mesterien bomlik ki a rákövetkező szakasz első sora:

Lóra csikós, lóra, elszaladt a ménes,
Elszaladt a ménes, —
Csak egyedül maradt a pányván a nyerges.

Nyergeljétek fel hát a kesét, a pirost,
A kesét, a pirost,
Hadd ugrassam által a zavaros Marost.

Zavaros Maroson magam által vetem,
Magam által vetem,
Bánáti gulyásnál halpaprikást eszem.

A bánáti gulyás nekem jó barátom,
Nekem jó barátom,
Azér vacsorámat nála feltalálom.

...

— Egyél-igyál, pajtás, ez ám az áldomás,
Ez ám az áldomás;
Hajtottál már nekem sok csikót, sok marhát!...

A nyírbátori eltöredékesedő változatból néhány ízes sor vonja magára a figyelmet (Ortutay: Mondotta, 34. sz.):

Lóra csikós, lóra, vess nyerget a lóra,
Ne kostorogjunk itt ez üres kunyhóba!

Amott van egy gulyás, meg kék szomorítni,
A cifra gulyáját ki kéne szinelni.

Makón lesz egy vásár: fel kéne kergetni,
A régi bor árát ki kéne fizetni.

Nyergeld fel hát, pajtás, a fekete keselyt,
Kirül hét vármegye, tudom, hogy le nem ver.

En is felnyergelem göndör pej lovamat,
A folyóvíz partján össze is forgatom
A szilaj tinókat.
— — — — — — — — — — — — —

Sokszor megböjtöltem sok jó élésemet,
Mert többé nem vágom jó húsba késemet...

159. *ERIDJ, PISTA PAJTÁS*

Az Alföldről származott Erdélybe, akár általában a többi erdélyi betyárdal. Dallama:

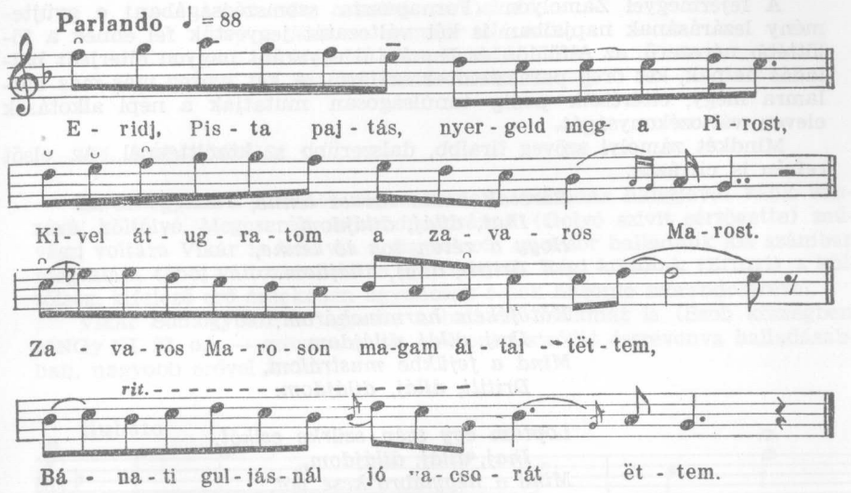

161.—163. *SZILAJ CSIKÓ NEM ELADÓ (Csütörtökön virradóra)*

Ugyanannak a hetykeséget, merészséget, hatalom-ellenességet kifejező alapötletnek három különböző megfogalmazása.

Egy negyedik, somogyi változat dallamát közöljük:

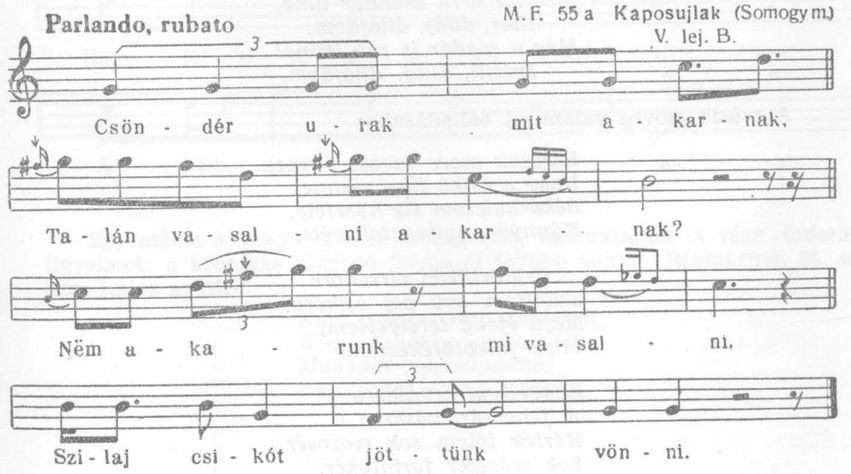

A fejérmegyei Zámolyon (Fornapuszta szomszédságában) e gyüjtemény lezárásának napjaiban is két változatát jegyeztük fel ennek a fölöttébb népszerű, az Alföldön és Dunántúl egyaránt nagyon elterjedt balladás dalnak, két öreg parasztember szájáról. A két szöveg más-más dallamra megy, eltéréseik pedig tanúlságosan mutatják a népi alkotások eleven változékonyságát.

Mindkét zámolyi szöveg líraibb, dalszerűbb a közöltteknél. Az elsőt refrén is cifrázza:

Bárcsak hama tavasz lenne,
Ihaj, diláj, dilájdom,
Hogy a réten sok ló lenne,
Drititi, diláj, dilájdom.

Kötőfékem harminchárom,
Ihaj, diláj, dilájdom,
Mind a fejükbe mustrálom,
Drititi, diláj, dilájdom.

Loptam egy szép szürke csikót,
Ihaj, diláj, dilájdom,
Mind a négylábro kese vót,
Drititi, diláj, dilájdom.

Kérték tőlem sok százosér,
Ihaj, diláj, dilájdom.
Az én lovam nem eladó,
Mer nem zsandár alá való!
Drititi, diláj, dilájdom.

Mer ha arra zsandár ülne,
Ihaj, diláj, dilájdom,
Még a madár is rab lenne!
Drititi, diláj, dilájdom.

A másik szöveg valamivel balladásabb:

Bárcsak eccer tavasz lenne,
Hogy a csikó fűre menne.
Béko-kulcsom tíz-húszféle,
Könnyen nyitogatok véle.

...Csütörtökön virradóra
Találtom egy pej csikóra.
Majd éfélig terelgettem,
Mire fölkötőfékeztem.

Elvezettem a vásárro,
A fehervári vásárro.
Kérték tőlem sok százosér,
Sok százezer forintokér.

De a csikó nem eladó,
Nem is zsandár alá való:
Mer ha arra zsandár ülne,
Szabad madár is rab lenne!

164. *NÁDI JANCSI*

Ez az egyszerű történet régies zamatú, balladás hangjával válik vonzóvá, költőivé. Megcserélt szórendű sorának (Golyó szívit sértögette) művészi voltára Vikár is felhívta a figyelmet; ez a sor balladánk kis számban megtalált, többi változataiban is így hangzik. Régi költőink (Zrínyi) a költőiség, kifejező erő érdekében ugyancsak élnek hasonló szórendcserével.

Vikár Somogyban feljegyezte a ballada dallamát is (Szob községben, MNGy VI. 23. o.), — szövege a két első zalai strófát összevonva balladásabban, nagyobb erővel indul:

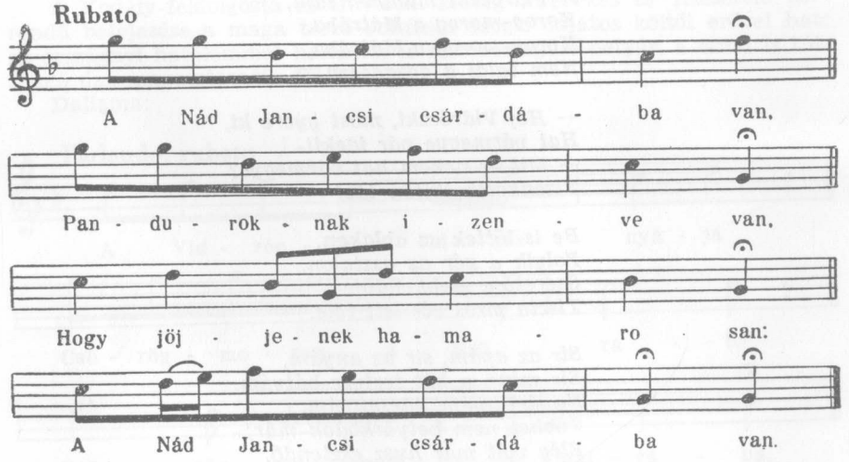

Egy másik somogyi (Büssü községbeli) változatának a vége érdemel figyelmet: a krónikás rákérdő forma él tovább benne (Rozmaring, 26. sz., Kiss Lajos gyüjt.):

Nádi Jancsi, mit gondoltál,
Hogy Fenékbe elindultál?
Magadat agyonlövetted,
Pajtásodat rabbá tetted!

165. *KORMOS PISTA*

A következő, 166. számú — *Kéröm alázatossan az urakat* jelzésű — népi verssel (és számos népdalunkkal) együtt dokumentálja a betyárt üldöző hatóság korrupt, megvesztegethető, sőt megvesztegetést váró voltát; azt a tényt, hogy a vármegye urai számtalan esetben „üzleti" kapcsolatban álltak a betyárokkal. (A Bogár Imre-ballada egyik változata is utal arra, hogy a szolgabíró hintajában, kocsijában lopott csikók nyargalásznak.)

167.—168. *VIDRÓCZKI*

A szabolcsi szöveg a betyár vesztének körülményeit részletezi, ezáltal a mátrai változat végének értelme is megvilágosodik. A két változat össze is függhetett, — egy Egerbocson (Hevesben) feljegyzett szöveg legalább is erre vall (Népm. Int. At. IX. 54, Kerényi György gyüjt.):

A Vidróczki manga-nyája,
Korog-morog a Mátrába.
Korog-morog a Mátrába,
Nem talál a gazdájára.

— Hej Vidróczki, most gyere ki,
Hat vármegye vár ideki!
— Mit ér nekem hat vármegye?
Tizenkettő jöjjön ide!

Be is lőttek az ablakon,
Folyik a vér az asztalon.
Szeretője zsebkendője
Tiszta piros vér lett tőle.

Sir az apám, sir az anyám,
Sir mind a két testvér-bátyám.
Ne sirj apám, édesanyám,
Többet nem betyárkodok már;
Elég volt már husz esztendő,
Gyászba borit a temető.

Vidróczki a hagyomány szerint a Bükk és Mátra környékén betyárkodott; kanász is itt volt előzőleg: a szűr és a balta régi kanász-kellékek. A mátravidéki ballada első, nagyobb fele éppen a betyárrá válást és a bujdosást érzékelteti, — ugyanezek a motívumok kanásznótáinkban is sűrűn fel-feltűnnek. Például Bartalusnál:

Kelj fel, kondás, elment a nyáj,
Arra kerül a rét alján;
Mert elviszik a kanodat,
Az kolompos ártányodat.

— Hodsza szüröm, hodsza baltám,
Hogy menjek az nyájam után;
Nem hagyom az jószágomat,
Azt a kedves ártányomat.

A záró másfél strófa logikus változatát Csanádban találta meg Kálmány:

— Hej, Vidróczki, most gyere ki!
Hat vármegye vár ideki!
— Mit ér nékem hat vármegye?
Tizenkettő jöjjön ide!

...A Vidróczki szeretője
Sirva jár a temetőre.
Ha ráborul a sirjára,
Gyöngy hull a koporsójára.

A Kodály-feldolgozta mátravidéki szöveg töredékes és felcserélt sorrendű befejezése a maga torzó-voltában mégis sajátos költői erővel hat: az országnyi hatalommal holtában is szembeszegülő betyár, a síron is túlzengő dac magasztosodik föl benne.

Dallama:

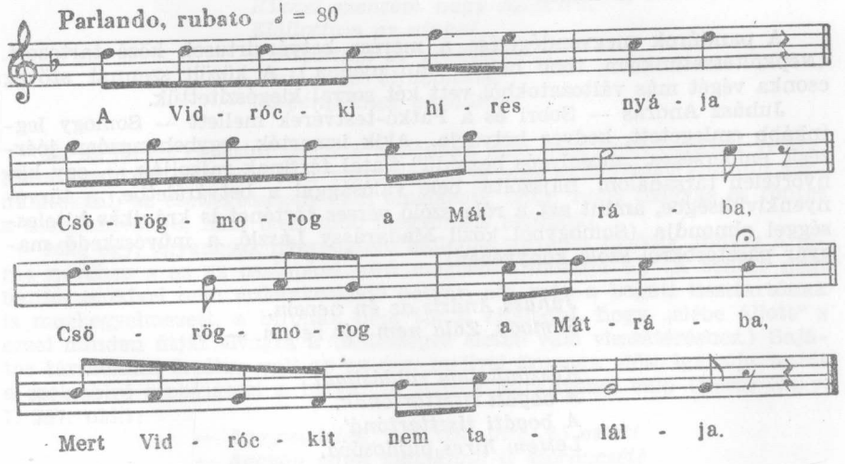

169.—170. *JÁGER JÓSKA*

Ennek a betyárnak nevét főleg egy tetszetős csínye tartotta fenn: a nőruhában való boltrablás. (Ebben a kalandban ugyan osztoznia kell Gesztен Jóskával, — az 1840-es években Erdélyi Jánosnak ugyanezt a balladát az ő nevével küldték meg. Hacsak a két név nem ugyanazon személy.) Kü-

lönös hatású a befejezése: egyszerre groteszk és gyöngéd utalás arra, hogy koporsó nélkül temették el szegény hetyke betyárt.

Jáger Jóskát különben más vonatkozásban is elég sűrűen emlegetik a népdalok. A békési Dobozon mostanában (1952-ben) jegyezték fel a következő balladás dalt (Múz. Szöv. 4987, Péczely Attila gyüjt.), — erősen emlékeztet a cseszneki változat elejére:

Esteledik, alkonyodik,
Sürü erdő sötétedik.
Abba van egy híres betyár,
Ki az ember elébe áll.

Jáger Jóska híres betyár,
Ki az ember elébe áll.
— Jáger Jóska ne lőjj agyon,
Pej paripám néked adom.

— Nem lűlek én agyon, pajtás;
Nem köll nékem pej paripád.
Van még sok szép istállóba, —
Néked is lopok hajnalra!

171. *JUHÁSZ ANDRÁS*

A pandúrok megvendégelése a merész betyárvirtusok közé tartozott. (Népköltészetünkben több helyen van nyoma.) A közölt szennai szöveg csonka végét más változatokból vett két sorral kiegészítettük.

Juhász András — Sobri és a Patkó-testvérek mellett — Somogy leginkább emlegetett, kedves betyárja. Akik ismerték, egybehangzóan jóérzésű, emberséges, „mosolygós beszédű" fiatal férfinak rajzolják, — egy könyörtelen társadalom hajszolta bele valósággal a betyáréletbe, a törvényenkívüliségbe, amint azt a róla szóló verses történet is krónikás hitelességgel elmondja (Somogyból közli Madarassy László, a művészkedő magyar pásztorokról szóló könyvében):

Juhász Andris az én nevem,
Somogy, Zala nem bír velem. — —

Köszönhetem rablásimat
A bogáti tiszttartónak.
A bogáti tiszttartóná'
Lettem híres bujdosóvá.

Hogy Bogáton juhász voltam,
Csak egy kicsinyt elszunnyadtam;
A birkáim elszéledtek,
Lucernának nekimentek.
Lucernából úgy jól laktak,
Néhány darab föl is puffadt.

Én rajtam ezért kiadtak,
De levelet nem jót adtak,
Mert levelet olyat adtak,
Hogy sehol be nem fogadtak.

Bujdosóvá mégsem lettem,
Mert disznókkal „kereskedtem";
Háromszor szerencsés lettem,
Negyedszer rajta vesztettem.

Osztopáni öreg bíró,
Az akasztójára való,
Az állotta el utamat,
Elvette a disznaimat.
A disznaimat elvette,
Kaposvárra jelentette.

Jöttek értem a zsandárok,
Feketedtek, mint a sasok;
Néztem őket nagymesszíről,
A fiadi erdőszélről.

Ott találtam két pajtásra,
Kikkel mentem nagy rablásra.
Elállottam az utakat,
Kiraboltam az urakat, —
Amit tőlük elraboltam,
Szegényeknek odaadtam ...

Ez az idézet egyúttal példa a balladává még nem érett paraszti versre. Noha kezdő két sorában és a végetáján is él más balladákból eltanult fordulatokkal, az esetlegességen nem emelkedik felül; noha magvas és fontos a mondanivalója, nem igen több megverselt prózánál.

Még egy, ugyancsak nyershangú balladás történet fűződik Juhász András nevéhez s ez az osztopáni bíró megölését mondja el. (A senkit nem bántó, senkivel nem erőszakoskodó betyár, aki még a bogáti tiszttartónak is megkegyelmezett, a bírónak nem tudta elfeledni, hogy „elébe állott" s ezzel minden útját elvágta a tisztességes életbe való visszatéréshez.) Sajátos társadalmi érzékre vall az az érv, mellyel önmaga előtt igazolja tettét a szolgabíró szobájában a betyár. A szöveg Baranyából való (Berze Nagy, I. 257. old.):

— Aggyon isten, vén volt-bíró, jó estét!
— Aggyon isten magiknak is szöröncsét!
— Neköd, kutya, vagy szöröncse, vagy halál,
Ki tégöd a birtokodban föltalál!

Truzsin Ferkó rácéloz a fejére,
Juhász András ráduláz a mellére.
— Ugy köll, kutya! tögyenek el a fődbe!
Ne állj többet szegénylegény elejbe! ...

— Aggyon isten, fölbíró úr, jó napot.
— Aggyon isten, András fiam; mi bajod?
— Bajom, amekkora, igön nagy nincsen:
Osztopányi vén volt-bírót mögőltem!

— Minek tötted, András fiam, szögénnyel?
Mér nem néztél arra kilenc gyermökre?
— Maradt annak nagy csákó gazdasága,
Kibül mögél urassan a családja!

A történet somogyi változatában (Gönczi közli *A somogyi betyárvilág*ban) az alkudozás tovább folyik a szolgabíró és a betyár közt és urak-papok ellen hangzik ki:

— Arra kérem szolgabíró uramat,
Engedje el ezt a csekély bajomat.
— Későn van már, Andris fiam, nem lehet,
Mert felküldtem Sopronba a levelet.

Ha felküldte Sopronba a levelet,
Majd meghallja nemsoká a híremet:
Kirabolom urakat és papokat,
Elviszem ezüstjüket, aranyukat!

172. *HARANGOZNAK A ZSANDÁRKÁPLÁRRA*

Jobbára csak töredékes változatait ismerjük, azokat is leginkább Kelet-Dunántúlról. A Kismargita-ballada motívumai más változataira is jellemzőek.

173. *A NÉMET ZSANDÁRJA*

Balladás gúnydal; azzal, hogy a halottal elsőszemélyben mondatja el halálesetét, hogy társait meginteti vele, az íratlan költészet régi hagyományait folytatja. Erről bővebben a *sirató balladák* jegyzetében esik majd szó. Rokon példákat írásos hagyományainkban is találunk: egy ismert kuruckori vers például a csatában megvert Ricsány német főgenerálissal ugyancsak elsőszemélyben gyónatja meg, a gúny kedvéért, a császári hadak garázdálkodásait.

Kissé egyenetlen hangú darab, érzik rajta a kellő közösségi megformálás hiánya. Kálmány közli egy változatát, Pécskáról (Koszorúk II. 84. old.), — az kevesebbet mond a mi szövegünknél, de egyik strófájában érzékelteti a magabiztos zsandárt, rossz sejtelmével együtt, a rákövetkezőben pedig drámai (párbeszédes) formában meg is jeleníti végzetes belekötését a betyárba:

Jó bort iszok, diófával tüzelek,
Kis pej lovam csárda előtt feszeleg.

Baloldalára lecsúszott a nyereg —
Nem jól nyergelte fel az a rossz gyerek...

— Hoc ide a kezedet a kezembe!
— Nem adom a kezemet a kezedbe!
Nem adom a kezemet a kezedbe, —
Inkább adom fegyver magját fejedbe!

Egy másik helyen (Szeged népe III. 251. o.) Kálmány a *Német zsandárja* ellenversét adja közre: a szolgavoltával kérkedő, martalóccá nevelt paraszt hetvenkedésének szomorú dokumentumát. Kálmány, a néphagyományok nagy rajongója, nem tartozott a feltétel nélküli parasztrajongók közé. Derék felfogására jellemző az a rövid kommentár, mellyel ezt a zsoldosi hangú dalt közli: „Nem nagy ideje, mikor még dicsőség volt a nép előtt: híres betyárnak lenni... Nagyot fordult a világ: a betyárt kivégezni tartja ma dicsőségnek a nép fia, mi ma — mikor kiveszőben a pusztai élet, a ménesek, gulyák, juhnyájak száma egyre kevesbedik, szántóföldde lesz a legelő — éppen nem dicsőség. Míg nem volt felszántva járása, s minden bokor szállást adott a betyárnak, akkor dalolt volna a hányiveti legény ily hangon, mint a következő dalban, — megtanították volna a betyárok imádkozni!"

A dalt — tanulságos példaként — itt olvashatjuk:

Édösanyám, főnevelt kend fiának.
Esztendőre fölőtözök — zsandárnak.
Tollas kalapot töszök a fejembe,
Puskát, kardot ideadnak kezembe.

Puskát, kardot ideadják kezembe —
Beleszúrom hírös betyár mejjibe.
Mögfordítom hírös betyár mejjibe, —
Kérdöm tűle: lopsz-e még életödbe?!

— Zsandár uram, ne fordijja, — jaj de fáj!
Életömbe sohase löszök betyár...

174. *GESZTÉN JÓZSI*

Nevét sokféleképpen variálják a népdalok: Geszten, Geszte, Geszti, Gesztely, Geszter stb. *Nyíri pajkos* volt, a Nyírség nem csekély népszerűségnek örvendő betyárja. Az 1840-es években tűnt fel, — ez időből már róla szóló dalokat is ismerünk. Állítólag ő maga is verselt. Első rabságából 1848-ban szabadult ki s vitézül küzdött a szabadságharcban. Ennek az emlékét őrizheti nevét emlegető dalban egy-egy ilyen részlet:

Odaadnám köpenyegem subáér,
A bakancsom keményszárú csizmáér,
A nadrágom lobogós gyócs gatyáér,
Ugy harcolnék szegény Magyarországér.

A szabadságharc leverése után ismét elfogták s az 50-es évek elején, a nagykállói várból való szökése közben lőtték le.

Jáger Jóska gáláns rablókalandját nem egy dalunk neki tulajdonítja, mint a következő szatmári is (Gacsály község, Múz. Szöv. 1718, Kodály gyüjt.):

Geszten Jóska, mint kisasszony,
Végigsétált Pest városon;
Válogatta a selymeket,
Különbnél különbféléket.
Azt írta a boltajtóra:
„Itt vásárolt Geszten Jóska."

— Ó, te kapun-álló strázsa,
Mi a kapunak váltsága?
Mondd meg hamar, mer sietek,
Idegen földre igyekszek...

— Nem kell nékem fizetésed,
Csak az igaz neved mondd meg!
— Igaz nevem Geszten Jóska,
Lakóföldem a Nyír dombja!

Más alkalommal a Csehoj István és Csali Pista balladájának változatában bukkan fel a neve (Kunsziget, Győr; Rozmaring, 30. sz., Kiss Lajos gyüjt.):

— Korcsmárosné, nekem halat süttessen,
Melléje meg citromos bort tetessen,
Szolgálóját trácsának kiállítsa,
Ha zsandár jön, riadásra szólítsa!

Szolgálója beszalad nagy ijedten:
— Itt áll kilenc zsandár kivont fegyverrel!
Geszte Jóska sem vette ezt tréfára,
Felpattant a daruszőrű lovára.

Bevágtatott a bakonyi erdőbe,
Lova lába megbotlott egy nagy kőbe.
Rákiált a komiszájos kapitány:
— Geszte Jóska, nem jársz többé paripán!

Geszte Jóska sárgaréz sarkantyúja
Nem pörög már fehér Nyíregyházába,
Inkább pörög Vég-Egör városába,
Mikor húzzák föl az akasztófára.

175.—176. *PATKÓ SÁNDOR*

A Patkó-testvérek — János és Pista — Somogy nevezetes betyárjai voltak. Mindkettő 1862-ben esett el, tűzharcban a hatóság embereivel.

A nép különösen Pistáról vélekedett elismerően. (*Sándor* néven is őt

emlegetik.) Az ő nevéhez fűződik a híres sitkei kaland, amikor a fennhéjázó földesurat éppen vacsora közben lepte meg (noha a kastélyt pandúrok őrizték) s az úr ijedtében kiugrott az ablakon. Az esetre vonatkozó balladás vers — jobbára töredékesen, zilálton, tehát alakulási állapotában — a Dunántúl különböző vidékeiről került elő, hol Patkó *Pistát*, hol Patkó *Sándort* emlegetve; de alkalmazták más betyárra és más helyzetre is, mint a *Káplár Józsiról* szóló 176-os balladánk mutatja.

A bevezető néhány strófa több változatban (például Forna, Fejér; Abafi, 121. sz.) a Nagy Sándort őrző pandúrokra (illetve zsandárokra) is utal:

Patkó Pista nem nagy nemzetbű való,
Nem kő neki selyem dunyha, takaró,
Nem köll néki felesíge dunyhája,
Beíri azt tizenhat-szi gatyája. —

Kiment Patkó a csipkei (!) erdőre, —
Dufla pisztó vágott vassal megtőtve.
Dufla pisztó nem látszik a subából,
Nem fil Patkó maga kilenc zsandártul.

(A Nagy Sándor) egy kis kertet keritett,
Közepibe dufla szegfüt ültetett.
Közepibe dufla szegfü nyilladoz,
A nígy sarkán kilenc zsandár szunnyadoz.

Szép kerek szöveget közöl Gönczi a somogymegyei Ságvárról (A somogyi betyárvilág, 435. old.) A *gavalléros* betyár vonzó, az irodalomból is jól ismert arca villan föl benne.

Patkó Pista megfujta a trombitát,
Összehívta mind a kilenc pajtását.
Összehívta mind a kilenc pajtását,
Úgy nézték meg a Nagy Sándor kastélyát.

A Nagy Sándor éppen akkor vacsorált,
Letette a fényes ezüst kanalát.
Ezüst pohár, arany kanál ragyogott,
A Nagy Sándor az ablakán kiugrott.

Patkó Pista ezen nem gondolkodott,
Szép asszonnyal egyet zongoráztatott
Az asszonnyal egyet zongoráztatott,
Ajándékba két aranyat ott hagyott...

A Patkó Pistáról szóló dalok és balladatörmelékek között van egy remek hangvételű, tetszetős balladás vers, — Kőváry göcseji gyüjteménye közli:

Erdőn ordít a farkas,
Benn kukorít a kakas,
A ló nyerít az ólba,
A birka az akólba.

— Héj, hadd lássunk valakit:
Patkó Pista vagyon itt!
— Ha künn van, hát győjjön be,
Kályha mellé, melegbe!

— Hej, te rózsám, virágom,
Az orcádat nem látom;
Gyujtsd meg azt a világot,
Ugy járjuk el a táncot!

Hej, te kis karcsu fecske,
Barnaszemű menyecske,
Adj csókot a betyárnak,
Kapitánnak magának!

Csókot a kapitánnak,
Jó bort a tiz pajtásnak!
Ha az urad meglátja —
Isten bizony megbánja!

Kőváry gyüjteménye nagyon is kétes hitelű; világosan felismerhető hamisítványokkal van tele. Nyilván hamisítvány az idézett darab is, bármilyen megtévesztő is az eleje (lehet, hogy itt valóban népi töredékeket használt fel szerzője). Nemcsak a vele együtt közreadott többi hamisítvány szól ellene, nemcsak az, hogy Göcsejben ehhez hasonló jellegű népi motívumokat sehol sem találni, de a hangnak (a népköltészettől idegen) negédessége is, mely annál nyilvánvalóbb, minél tovább olvassuk a szöveget. Kétségtelen azonban, hogy a szerző a merész népi szerkesztés titkából valamit ellesett s egy szerencsés esetben valóban sikerrel alkalmazta.

178. *MITÜL VÉRES A GATYÁTOK*

A jellemző, címnek kiemelt sor azonos a következő kis balladás történetben is (Kálmány K. II. 145. old., Pusztaföldvár, Békés) — csakhogy ebből már nem a halálos bajba került népi hős átható jajgatása hangzik; póruljárt kis zsiványok, kapcabetyárok rímánkodnak benne.

Majd elmögyök napkeletnek,
Ama hirös Döbröcönynek, —
Onnat fordulunk Bucsának,
A Vinkhájel gulyájának.

Mögsüketitjük a kutyát,
Úgy válogatjuk a gulyát:
A szépibűl, a javából,
A fiatal marhájából.

Gyünnek a perzekútorok:
— Jaj, pogányok, mi'csináltok?
Jaj, pogányok, mi'csináltok,
Mitül vérös a gatyátok?!

— Szépön kéröm hadnagy urat,
Engedje el a bajomat;
Engedje el ezt az egyet,
Nem ölünk mink gulyást többet...

183. *MIKOR MEGYEK DEBRECENBE*

A legkönnyebben változó szerkezetű balladák közé tartozik, akárcsak a *Szaladjak-e vagy megálljak* (147—148), az *Amott gyünnek a lovasok* (177—178), a *Holtakkal vagyok egyszinű* (181—182) jelzésűek, vagy az utána következő rabnóták. Dal és ballada-motívumoknak rendszerint laza fűzésű, folyton variálódó, hol egymásba fonódó, hol egymástól távolodó csoportosulásai ezek, — közös vonásuk az elsőszemélyes elmondás is. Ballada-gyüjteményben feltűnően dalszerűek, a hasonló témájú lírai daloknál mégis cselekményesebbek, drámaiabbak, — ezért van helyük itt.

Szövegünknek közeli változata az abaúji Áj faluról való (Vargyas kéziratos gyüjt.): *Mikor mentem Budapestre...* (Második strófájának első sora markánsabb a turainál: *Rám szabták a három évet...*) A hasonló három első strófa után a következő jellegzetes szakaszokkal folytatódik:

Bóthajtásos az én szobám,
Még a holdvilág sem süt rám.
Hát a fényes nap sugára
Hogy sütne hervadt orcámra!

Csörög-csattog a vasajtó,
Talán jön a tömlöctartó!
Két szál gyertya a kezébe,
Napjaimat írja ő le.

Anyám, anyám, édesanyám,
Jöjjön, nézze meg a szobám:
Két szál deszka a nyoszolyám, —
Itt halok meg, édesanyám!

Csak kezdősorában emlékeztet rájuk egy baranyai szöveg (Berze Nagy 299. old. Kölkedről):

Mikor visznek Nagyaradra,
Kezem-lábam kurtavasba.
Testvéreim sirdogálnak
Hogy engemet vasba látnak.

Testvéreim, ne sírjatok,
Hogy engemet vasba láttok:
Ki fogok még szabadulni!
Nem fogok mindig rab lenni!

Csireg-csörög a vasajtó —
Taland gyün a tömlöctartó!
Vizitálja vasaimat,
Úgy örül a rabságomnak.

Megmondtam én a prófusznak:
Ne örüljön rabságomnak.
Mert ha rabságomnak örül,
Kést forgatok szíve körül!...

185. *ISTEN HOZZÁD, SZÜLÖTTEM-FÖLD*

Dallama:

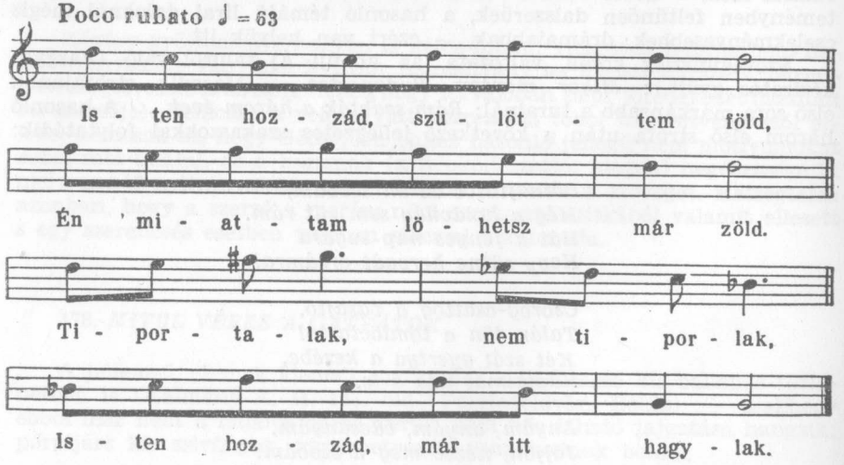

Első szakasza régi bújdosó-énekből szállhatott le a betyár-költészetbe. Képei ismerősek más rab-énekekből is, de itt különösen költői egészet alkotnak. Megcserélt szórendű sorát *(Tömlöc oldalamat nyomja)* Vikár mint a *költői szórend* példáját emelte ki.

Leginkább két szép balladás betyárdal emlékeztet rá. Az egyik Baranyából (Zalatáról) való (Berze Nagy 273. sz.):

Ezt nem reméltem én soha:
Tömlöc az ódalam rontsa,
Én hajamat lesimítsa,
Piros orcám elhervassza.

Márványkőbű rakott szobám
Bóthajtással hajlik énrám;
Abba csak egy lámpás virit,
A' is csak engöm szomorít.

Magam estem nagy rabságra,
Feleségöm szajhaságra,
Gyermekeim árvaságra,
Az vagyonom bitangságra.

Megszabadulok a nyáron,
Tudom, sok paraszt megbánja:
Kinek háma, kinek járma
Maj főkerül a pallásra.

Tele van a szám panasszal,
De a szívem jószándékkal.
Nem tom, kinek mondjam bajom, —
A fődnek megpanaszolom.

Megpanaszolom a fődnek,
Mer az nem mondja senkinek.
Az se mondja meg egyébnek,
Csak a rózsafalevélnek.

Rózsafának szép az ága,
De még szebb annak hajtása.
De még szebb annak hajtása!
Betyárságnak nincsen párja!

A másik fejérmegyei, csákvári (Abafi hagy. 225. sz.):

No azt se hittem vón soha,:
Két ódalam tömlöc nyomja,
Piros orcám elhervasztja,
Bodor hajam elkoptatja.

Bóthajtásos az én szobám,
Még az finyes nap sem süt rám, —
Hát az hódvilág sugárja,
Hogy sütne hervadt orcámra?!

Erdők, mezők és ligetek,
Sokat jártam közöttetek, —
Életemet fönntartsátok,
Nagy rabságim gyászoljátok...

186. *HOLNAP FELAKASZTANAK*

Előző címe — *Váradi nótája* — egy 48-as politikai rab nevéhez kapcsolja. Eredetileg azonban nyilván betyárra vonatkoztatták: a szöveg több változatban ismert, balladáshangú betyárbúcsúzó s az Alföldről származott Erdélybe. Itt-ott szökött katonára is énekelték: „Rablláncomat siralmasan zörgetni: Jaj de bánom, hogy én katona lettem!" Katonára érthették a fejérmegyei Forna-pusztán is (Abafi hagy. 208. sz.):

Megfogatott engem a komiszáros,
Mind az barmot a mezőn a miszáros.
Szépen kirem komiszáros urakat:
Ne veressík rejám ezt a nagy vasat!

.... Jaj de szennyes babám ünge, gatyája,
Elszennyelte az pesti najgibájba.
— Mosd ki, babám, üngöm-gatyám fejírre,
Hadd megyek fel az agyitor elejbe!

Ha fölmegyek az agyitor házához,
Leborulok törvényszík asztalához.
Vasas lábam keservessen pöngetem, —
Jaj de bánom az ifijú életem!

Törvínt szabott nékem ez a gazember,
Hogy a hóhér vegye el az életem.
Trombitások három ruffot fujjanak, —
Jaj istenem! talán fölakasztanak!

187.—191. *RAB VAGYOK, RAB VAGYOK*

A balladás betyár-rabnótáknak ez a csoportja emlékeztet a legelevenebben az ódonhangú erdélyi rab-énekekre. Az idesorolható legszebb szövegek jobbára dunántúliak. Nem kevés változatukat ismerjük.

További összehasonlítás kedvéért egy somogyi szöveg, Csoknyáról (MNGy VI. 11. o.):

Lám mögmondtam, rózsám, ne szeress előre,
Mert Somogy vármögye hajtogat engömet.

Az sem hajt egyébért: hat szilaj csikóért,
Ahhoz tartozandó kocsi- és szerszámért.

Budapest

Megkötötték nekem a megfogó hálót,
Megfognak, kinoznak, mint egy utonállót,

Ráverik a vasat fehér lábaimra,
Zsineget huzkodnak gyenge karjaimra.

Szólnak a kakasok, talán megvirad már.
Fordulj felém, babám, magad maradsz mingyár.

A hajnali nádszál mind egymásra borul,
Azon egy kis madár szomorú verset fún.

Hervadoz a rózsa a hegyek tetején,
Én is úgy hervadok a tömlöc fenekén.

A tömlöc feneke az én vetett ágyam,
Annak a teteje takarózó dunyhám...

Egy másik Sumonyról, Baranyából való (Berze Nagy, 280. o.), — a rab betyár panasza az idegenbe hurcolt katona hazavágyásával keveredik benne:

Fujdogál a szellő magyar hazám felől,
Sokat gondolkodtam a szeretőm felől.

De ne csodáld, babám, hogy én sárga vagyok:
Kilenc esztendeje, móta Vácon vagyok.

Kilencfontos vasbul hármat elszaggattam,
A negyediket is jó megvásítottam.

Elibem terjesztik a fekete könyvet,
Elibem számlálják betyár életömet.

Ültettem violát, raktam fődet rája, —
Minden betyárgyerek vigyázzon magára.

Vigyázzon magára, ne kerüljön Vácra,
A váci tömlöcnek alsó szobájába,

Alsó szobájába, békák tanyájára, —
Minden betyárgyerek vigyázzon magára!

189. *SZÁLLJ LE HOLLÓ, SZÁLLJ LE*

Régi rabének-fordulatok, betyárra alkalmazva. (Lásd a régi rab-énekek jegyzetét a történelmi balladákról szóló részben.)

Közleményünk részlet: Kálmánynál *A főcinkos* címen közreadott, lazán összekapcsolt részekből álló rabballada összefüggő kezdőharmada.

190. *RÖPÜLJ PÁVA, RÖPÜLJ*

Dallama:

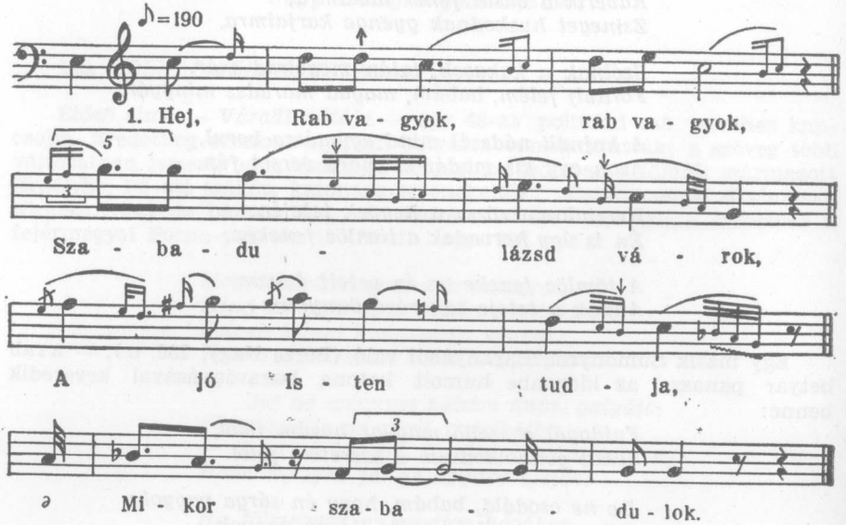

191. *ELHERVADT CIDRUSFA*

Dallama:

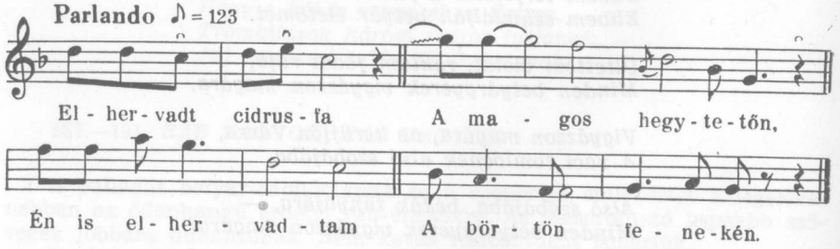

192. *HUNYADI-GULYÁS UTOLSÓ NÓTÁJA*

Egymagában, változatok nélkül álló — más balladákkal csak részeiben, fordulataiban egyező — régies levegőjű pásztorballada. Szépségét különösen emeli a pásztori képzelet-világra valló bajtjósló jelek páratlan költőiségű alkalmazása.

Remek alliteráló sorai (mint *Sárga réz sarkantyóm szélnek rezzögetni*) a stílus régiességéről tanúskodnak, s fokozzák a nyelv zamatát.

Dallama:

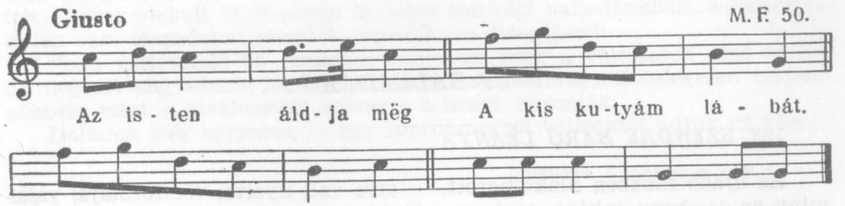

ÚJ BALLADÁK

193. *SZENDRE BÁRÓ LEÁNYA*

Az újabb időkben alakulhatott, — erre vall nyelve, versformája, valamint az is, hogy inkább csak az utóbbi évtizedek gyüjteseiben szerepel. Érdekes, hogy első nyomaira egy dilettáns költő versei között találunk (Magyari Költeményei, 1858). Minthogy ugyancsak 1858-ban Simonffy Kálmán meg is zenésítette, a népszínmű korszakában könnyen eljuthatott a néphez, — éppen ezért egyes kutatók úgy vélték, hogy balladánk csírája a Magyari-vers. Viszont maga a vers inkább azt a gyanút ébreszti, hogy szerzője ismerhette és csupán „feldolgozta" a balladát.

Így kezdődik különben:

Kócsi pusztán, a kövesi határban
Levelezik a nagy hársfa javában.
Hej kövesi határ öreg hársfája!
Búsulni jár a kis bojtár alája.

A bojtár búsul, búsul, strófákon át, csak az anyjával közli — az olvasóval nem — bánata okát, s tavaszra belehal bánatába. A lány és a furulyaszó — hogy, hogy nem — csak ezután következik, a hatodik szakaszban:

Éjfél után három óra az idő,
Furulyaszó hallik onnan messziről.
Száll a nóta, berepül egy ablakon:
Ne aludjék, ébredjen föl, kisasszony!

Kinyilik a tiszttartóház ablaka,
Selyemhaju kisasszony néz ki rajta.
Hej istenem! — azt gondolja magába —
Mért vagyok én a tiszttartó leánya!

A versből csak ez a három versszak van kapcsolatban balladáinkkal. S ha valóban ez a három strófányi alapötlet lobbantotta fel a művészi balladát, csak annál inkább bámulhatjuk a népi, közösségi költészet alkotó erejét, mely a tiszttartó lányának a halott bojtár után küldött érzelmes sóhajából az osztálytársadalom kegyetlen törvényeit érzékeltető, vádnak is beillő, drámai történetet tudott kiformálni.

Ma a *Szendre báró leánya* a leginkább ismert ballada mindenfelé, — a nevet azonban sokféleképp módosítják benne: *Endre* báró, *Szedri* báró,

Szendri báró stb. Vagy valamelyik ismert birtokos nevére fordítják, például *Orczy báró leánya.*

Megfigyelhető, hogy míg a különböző, helyi eseményt tárgyaló új balladák nem tudnak az esetlegességen túl kerek, hatásos történetet kialakítani, ebben milyen jól felépített, igazán balladai cselekmény s annak megfelelő hang alakult ki. S ebben is, mint sok régi balladánkban, a kérlelhetetlen sors társadalmi ellentét formájában jelentkezik.

Noha változatait bő számban ismerjük, ezek a változatok újat és érdemlegeset alig adnak, legfeljebb töredékesebbek vagy fölöslegesen terjengőbbek, mint a kiválasztott szöveg s a hozzá hasonlók.

Dallama elég egységes, — egy sopronmegyei változatét adjuk itt közre:

Giusto — Jobaháza (Sopron m.) V. L.

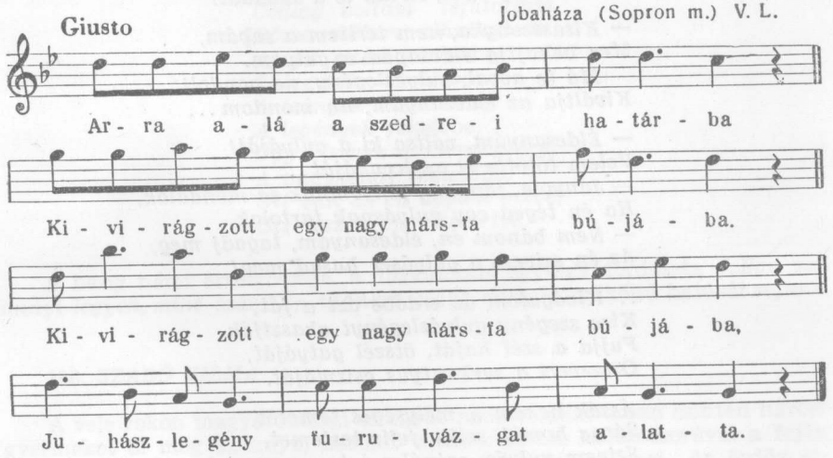

194. *A KISASSZONY GULYÁJA*

A *Szendre báró leányá*hoz hasonló téma: az uraság lányának és a gulyásnak szerelme, de drámaiság nélkül. A lány — mitsem törődve a társadalmi kötöttségekkel — inkább hallgat a szerelem szavára, mint a rosszalló szülőkére (különben is ő a kezdeményező, a gulyás sokkal elővigyázatosabban megy bele a szokatlan játékba).

Egy kaposvári töredékben még merészebben, az osztályától való kiszakadást, a mostohább sorsot is vállalva felel meg a nótabeli kisasszony:

— Fodros szoknya nem is harmatba való,
A kisasszony nem is gulyásnak való!
— Fodros szoknyát kicserélem kurtáér,
De a gulyást nem adom ez világér!

Ugyancsak egységesen kialakult szerkezetű, mindenfelé ismert ballada-féle ez is, de a megelőzőnél erőtlenebb, helyenként műízű, — éppen

az bosszulja meg magát benne, hogy a tipikus, az általános — a társadalmi érdekek összeütközéséből fölcsapó dráma — helyett valami feloldó egyéni csattanót alkalmaz; ezt a parasztság — akármilyen szépen hangzik is — nem tudta elég meggyőződéssel fogadni.

A téma hasonlósága folytán néhol egybeolvad a Szendre-lány balladájával. Legelső feljegyzése alkalmával — Pap Gyula 1865-ös megjelenésű, nógrádi gyüjteményében — már így találjuk:

Szépen legel a kisasszony gulyája,
A kisasszony maga sétál utána.
Még messziről kajáltja a gulyásnak:
— Szivem, gulyás, teridd le a subádat!

— Kisasszonyka, nem terítem a subám,
Mer behajtja éldesapád a gulyám.
— Má te avval, gulyáslegény, ne gondolj;
Kiváltja az éldesanyám, ha mondom...

— Éldesanyám, váltsa ki a gulyáját!
Velem tőtötte el az éccakáját...
— Jányom, jányom, jányomnak se mondalak,
Ha én téged egy gulyásnak tartolak.
— Nem bánom én, éldesanyám, tagadj meg,
Az én szivem a gulyásér hasad meg!

...Kivágatom az erdőbe azt a fát,
Kire szegény gulyáslegényt akasztják.
Fujja a szél haját, ötszél gatyáját,
Összeveri a sarkantyus csizmáját.

Ássák nekem a mélységes temetőt,
Sárga homok szíjja fejír testemet,
Szivem gulyás, sajnálsz-e te engemet...

Az a tény, hogy a legrégibb feljegyzésben összekeveredik a két ballada, nem bizonyít semmit. Első gyüjtéseink nem jutottak el mindig a legjobb változatokhoz. (Példa rá a Kőmives Kelemen, amelynek csak egy töredéke szerepel Erdélyinél, később pedig sorra előkerülnek teljes változatai.) Tény az, hogy a *Szépen legel a kisasszony gulyája* külön dallammal jár együtt, mégpedig kivételesen szintén szöveghez kötött — és *műdalszerű!* — dallammal. Énekelve nemigen keveredik össze a Szendre báró lányával, talán éppen a különböző dallamok miatt.

195. *SZŰCS MARIS*

Vikár Béla nyomozása szerint a balladában elmondott eset 1825-ben történt meg Borsod megyében s egy helyi verselő szedte rigmusba. Az egész nyelvterületen elterjedt és stílusában népivé, balladássá vált.

Általánosan ismert változataitól eltérnek Mailand székelyföldi följegyzései (MNGy VII. és kézirat). Formájuk nem tizenkettes, hanem nyolcas:

O de hideg, nedves idő —
Hó esik-e, vagy az eső?
Hó sem esik, eső sem hull,
Az én kedvem csak elborul.
— Elmenyek én, édesanyám,
Elteszi-e a vacsorám?
— El is teszem a vacsorád,
Éjféléig várok is rád.

A végén a halott lány búcsúzója:

Csillag voltam lefutottam,
Rózsa voltam, elhullottam.
Az én éltem kimulása
Egész falu busulása.
A leányok hófehérbe,
A legények feketébe,
Ugy visznek a menyegzőre,
A nagykendi temetőbe, —
Ott van az én ágyam vetve,
Ott leszek én eltemetve.

A hang némi érzelgőssége, a fogalmazás egy-egy fordulata (*„Egy szó annyi legyen, mint száz: Én utánam hiába vársz"*) működő hatását sejteti.

196. *SZABÓ VILMA*

A vele rokon magyarországi és egyéb német balladákban szintén három gyermeket öl meg az anya, hasonló módon. Mikor szűzkoszorúval a fején lakodalmát üli, a harmadik gyerek megjelenik és leleplezi. Az ördög elviszi. E ponyvaízű és ponyvai hangú történetet a magyarok drámai, emberi történetté alakították; erősen hatottak rá — előnyére — a betyárballadák helyzetei is.

Szabó Vilma helyett gyakran más név szerepel, mint Bereg Náni, Hornyák Mari, Görög Mári.

E ballada egyes változatai, de egyéb más gyilkoshistóriák végén is olyanféle — gyakran igazán hatásos és költői — záróformula szokott állni, mint a következő bukovinai szöveg utolján:

Görög Mári bément a börtönbe,
Lefeküdt a börtön fenekére.
Hazaizen az édes anyjának:
Piros párnát küldjön a lányának.

Visszaizen az ő édesanyja:
A könnyei legyenek párnái, —
A könnyei legyenek párnái,
Bánattyai takaró ruhái.

197. *SZABÓ ERZSI*

A megelőzőtől független, de azonos témájú történet: szintén gyermekgyilkossági história. Jellemző, hogy az alföldi jellegű Szabó Vilma-történetre a *betyárballada* stílusa hatott, az erdélyi hagyomány viszont a *régi balladastílus* formuláival alkot a gyermekgyilkos Szabó Erzsi esetéből balladás történetet.

198. *SÁRA ASSZONY*

Az *Ágnes asszony* népi előzménye. Minthogy Nagyszalontán az első világháború utánig élt a férjgyilkos Sára története, feltehetőleg Arany is ismerte.

Utólagos irodalmi hatásról nem lehet szó. Ugyanis, ha népi változatok keletkeznek irodalmi alkotásból, akkor valami szövegegyezésnek is kell lenni bennük, nem csupán a történeti magot veszik át.

A szalontai változat mellett ismerjük a történetnek gömöri változatát is. Ez a távoli variáns arra vall, hogy talán régen elterjedtebb lehetett. A gömöriben *jaj, jaj, jaj*-refrén van; Arany refrénjével ezt összevetve, feltehetjük, hogy Nagyszalontán is valami hasonló változat lehetett ismeretes az ő idejében.

Különben elég egyszerű, helyi történet, — értéke az Arany-balladához való viszonyában rejlik.

199. *BARNA JANCSI*

Az Alföldön és Dunántúl élnek — nem egyszer szinte szószerint egyező — változatai, többnyire azonos dallammal is.

Dallama:

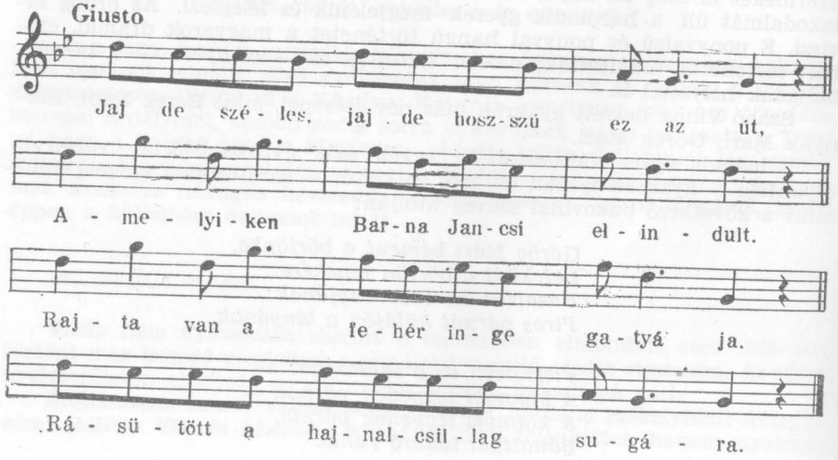

Barna Jancsi balladájával rokon az úrikocsis-barátját leszúró Kiss Sándor balladás históriája (MNGy II. 55. old., Csongrád megyéből):

Volt egy úrnak hat szép fekete lova,
Volt is annak egy szép barna kocsisa.
Még vasárnap jó bort ivott kedvire —
Hétfőn reggel szépen ki volt teritve.

Jaj de véres a Kis Sándor ruhája,
Elvérezte a csorvási csárdába!
— Mosd ki, rózsám, ingem-gatyám fehérre:
Majd elmegyek a nagy törvény elébe!

— Bíró uram, adjon isten jónapot!
— Isten hozott, édes fiam, — mi bajod?
— Biró uram, nagyon sulyos a bajom:
Legkedvesebb pajtásom szúrtam agyon!

— Űlj le, fiam, nálunk itt a lócára, —
Elvégezzük a bajod nyolc órára.
Elvégezzük a bajod nyolc órára,
Űlj le, fiam, nálunk itt a lócára...

Jaj de álnok a szegedi főbíró,
Maga hallgatja a rabot, nem hajdu,
Ráncra szedi szemöldökét s úgy nézi,
Hogy a törvény Kis Sándort hogy ítéli.

Három kislány felöltözött fehérbe,
Fehér selyem kendőt vett a kezébe,
Szépen kérik a vármegye hajdúját:
Ne akasztassa fel azt az egy betyárt!

Kis Sándornak az udvarán van egy fa,
Tetejében csüng három szál pántlika.
A rózsája keservesen siratja:
Mert Kis Sándort katonának viszik ma!

Ugyancsak ennek a balladának kezdősorával indul a széltében-hosszában módfelett ismert *Pápainé*. Jellegzetes rémhistória, egy tiszamenti csárdás-család kiirtását mondja el, nagyon sok esetben naturalista részletezéssel a vérengzés különböző fázisairól. A vásári ponyva révén terjedt el mindenfelé. Rendszerint ilyenformán kezdődik (egy derzstomaji változatból — Vargyas RnK — idézzük):

Jaj de széles, jaj de hosszú az az út,
Akin az a kilenc betyár elindult.
Akin az a kilenc betyár elindult,
Pápai úr udvarába befordult.

— Pápainé, adjon isten jó estét!
— Adjon isten az uraknak szerencsét!
— Ne kívánjon maga nekünk szerencsét;
Még az éjjel szívit járja a nagy kés!

200. *MÁTÉSZALKA GYÁSZBA VAN*

Az utóbbi hetven-nyolcvan évben nagyon elterjedt, nagyon sokfelé ismert ballada-féle. Különös kedvvel fordítják *Rózsa Sándor* nevére (*„Bécsi erdő gyászba van, Rózsa Sándor halva van ...")*, — noha a nagy betyár éppen nem verekedés közben halt meg, hanem rabként, fogházban.

201. *MEGÉGETT A CSERÉNY*

A mult század második fele óta közismert, balladás dal. A módos számadóra való keserű utalás a paraszti társadalomban végbemenő mélyrehatóbomlás, rétegeződés jele a népköltészetben. Változataiban megfigyelhetjük, hogy a betűrímmel (alliterációval) újstílusú, újabbkori balladáink is szívesen élnek, legalább is egy-egy hangzatosnak kívánkozó sorban (például az első sorokban).

Egy baranyai változat kezdete:

Megégett a csiribiri cserény,
Beleégett barna guláslegény.
Beleégett csizmája, kapcája,
Számadónak kivarrott subája.

Egy félegyházié:

Megégett a Csiribiri-csárda,
Benneégett három híres dáma.
Benneégett három híres dáma,
Számadónak kivarrott subája.

Egy hortobágyié:

Leégett a hortobágyi hodály,
Beleégett kilenc juhászbojtár.
Kilenc bojtár kilenc pár ruhája,
Számadónak sallangos bundája.

202. *GYERE BABÁM, VÁLTSÁL KI*

Egyöntetű szöveggel és dallammal egyaránt éneklik az Alföldön és Dunántúl. A lány fogadkozása — változatonként — többféleképp alakul: *Eladom a fekete cipőm ...* Vagy: *Eladom a simi-nyakkendőm ... Eladom a fazon-zsebkendőm ...* De akár ekként: *Adok olyan pár csókot, Megér ezer forintot ...*

203. *AZ URASÁG SZERETŐJE*

Kurtább változatai országszerte közismertek, különösen ilyenféle szöveggel:

Bazsa Mári libája
Belement a Tiszába.
Kettőt lépett utána —
Sáros lett a Bazsa Mári
Fehér alsó szoknyája.

A libának a Tiszára menése és a fehér alsószoknya elsárosodása jelképes népi célzás a megtévelyedésre, rossz útra térésre.

(A libával való példálózást lásd még a Gunaras lány balladájánál.)

204. *HOVÁ MENJÜNK ÉJSZAKÁRA*

Többfelé ismerik, — Hódmezővásárhelyen nemrég jegyezték fel egy tömör, jólcsattanó változatát (Péczely Attila gyüjt.):

Juhászlegény a pusztába
Gondolkozik egymagába.
Gondolkozik egymagába:
Hová menjen éccakára.

Hová menjen éccakára?
Egy szépasszony ablakára!
Bekopogtat pandur-módra:
— Idehaza-e a gazda?

— Nincs idehaza a gazda;
Gyere babám az ajtóra, —
Az ágyam is meg van vetve,
Gyere babám, feküdj bele! ...

— Éjfél után egy az óra,
Kelj fel, babám, eredj haza;
Az irigyek mind alusznak,
Még a kutyák sem ugatnak.

205. *SEFFEL LIZA*

Balladás csúfolódó dal, egy a sok, jellegben hasonló közül. A népszerűsítő kiadványok révén napjainkban elmondójának, Farkas Ilonának tetszetősebb nevével vált közismertté *(„Farkas Ilka bő szoknyája ...")*. Pergő fordulatosságát fokozzák betűrímei *(„Marci Miska markolta mög ..."* stb.).

209.—210. *A VÉN EMBER*

A fiát megházasító s a menyecskét magának lefoglaló módos vénember figurája nem a képzelet szülötte, — Gorkij élő példákat említ rá („Beszélgetések a mesterségemről" című cikkében). A gyötrelmes házaséletbe kényszerített fiatalasszony gyilkosságig fajuló lázadása a mélyebb mondanivalója ennek a sokszor groteszk hangú balladás történetnek.

Nem sok változatban jegyezték fel, azokat is szétszórtan az egész magyar nyelvterületen. Az itt következő (Béd községből való) töredékes nyitrai változatnak (Ethn. 1909, 305. o., Kodály gyüjt.) sajátos zamatot ad az, hogy három olyan régi ballada motívumai is belejátszanak mint a Molnár Anna, az eladott (és halálra-hurcolt) és a török-rabolta lány.

Elment, elment a vín ember
A fiának lyán-kirőbe.

Kirte-kirte a fiának,
Kiszebb vette őmagának.

Elment, elment Szíp Ilona
Réz kannákkal ivókútra.

Utána ment a vín ember:
— Adjál vizet, Szíp Ilona!

Nyujtja, nyujtja a rézkannát,
Kíszebb fogja fehír karját.

— Ollyan vagyol, Szíp Ilona,
Mind kis kerbe kinyilt rózsa!

— Ollyan vagyol, te vín ember,
Mint erdőbe rothadt tőke:

Ha szél fujja, ingadozik,
Eső mossa: rothadozik! ...

Viszi, viszi hegyen-vőgyön,
Hegyen-vőgyön, tövisbokron.

— Megál', megál', te vín ember!
Tövis akadt a lábomba!

— Maj megállunk, Szíp Ilona,
Maj megállunk nyestem-fánál;

Ott van nekem kilenc váram,
Tizedikben tíged zárlak!

... Elment, elment Szíp Ilona
Lyánkák közé játszadozni.

— Gyere haza, Szíp Ilona,
Mer nem azér vettelek el;

Hanem azér vettelek el:
Koszos fejem keresgetni,

Koszos fejem keresgetni,
Rühes hátam vakargatni ...

212—217. *SIRATÓ BALLADÁK (Uti Miska, Tamás Rózsi* stb.)

A gyergyóújfalusi Uti Miska-sirató dallama:

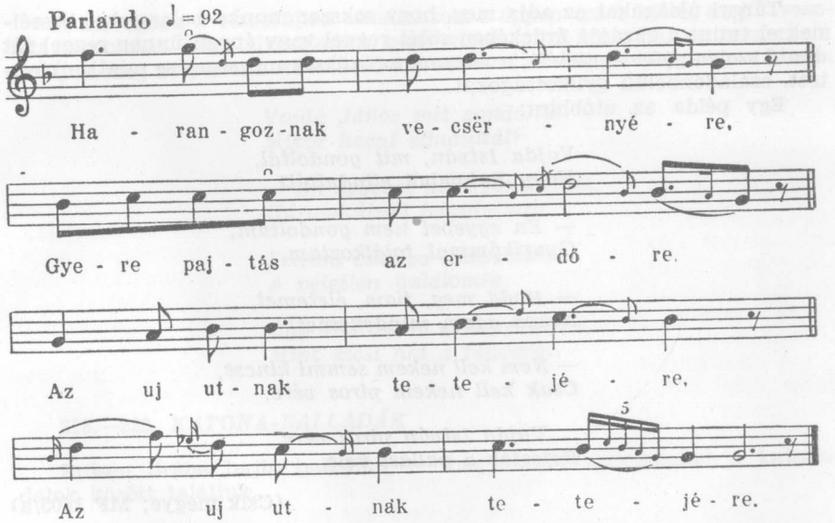

A halálesetekről első személyben elmondott, egy-egy alkalomra készült balladáshangú tudósítások ezek, s Erdélyből származnak. A bevezető formula azonban — *N. N. mit gondoltál, Mikor ... elindultál* — előkerült az Alföldről és a Dunántúlról is; így valószínű, hogy maga a műfaj valaha az egész magyarság körében ismeretes volt.

Nevezetes műfaj, mert föltehetőleg a honfoglalás előtti időkre, sőt talán az ugor népekkel való együttélésünk idejére vezethető vissza.

Török és ugor népek hősénekei ugyanis mind elsőszemélyben közlik az eseményeket, sőt a vogul-osztyák medveénekek a medve elejtését is magá-

nak az állatnak a szájába adják; első személyben, a medve nevében mondják el. A honfoglaló magyarok — illetve a kalandozások — vezéreiről szóló hősénekeket is ebben a formában adhatták elő, amint az kimutatható a krónikák szövegéből: e szövegek — későbbi félreértéssel — kárhoztatják a vezéreket, hogy „magukszerezte" énekekkel akarják fenntartani hírüket.

A mi mai siratóballadáink szerény, népi maradványai lehetnek ennek a gyakorlatnak s talán nem is maga a hősének, hanem a vogul-osztyák *sorsének* a közvetlen ősük, mely ugyanilyen formában, rögtönözve szól az énekes tulajdon életéről.

Magának a halálesetnek elmondásában is kevés a lehetőség az igazi balladává alakulásra. Általában más stílusúak ezek a siratók — krónikásabbak, esetlegesebbek — mint akár a helyi eseményekből kinőtt balladák. Azonban többnyire ezekben is akad egy-egy kép, fordulat, ami költői hangulatot ad az egyszerű történetnek. Költőileg legmegragadóbbak az Uti Miska-balladák — különösen a második kettő. Egy-egy strófájuk olyan művészien tömör, olyan ódon zamatú, hogy akár régi balladáink hangjával vetekedhet.

Tárgyi újságukat az adja meg, hogy sokszor munka-baleseteket beszélnek el (mint a gazdája érdekében sötét reggel vagy éppen ünnep reggel fát döntő szolga gyászos esetét), a vagyon, az örökség megszerzése miatt elkövetett, családonbelüli gyilkosságokat.

Egy példa az utóbbira:

Vajda István, mit gondoltál,
Hogy Bajomból elindultál?

— Én egyebet nem gondoltam,
Gyurikámmal találkoztam.

— Hadd meg, fiam, életemet,
Neked adom mindenemet!

— Nem kell nekem semmi kincse,
Csak kell nekem piros vére.

...Vajda István piros vére,
Befesték a pallást véle.

(Csík megye; MF 1605/a)

A vízbefúlt siratójának (kötetünkben 216. sz.) egyik szebb, poétikusabb megfogalmazása a következő csíkszentkirályi szöveg is (Nyelvőr 1879, 240. old.):

— Nyőrinc Ferenc mit gondolál,
Mikor borvizétt indulál?
— Én egyebet nem gondolék,
Az Olton átalindulék.

Nagyobb volt az Olt mélysége,
Mint két karomnak ereje.

Úgy elvesztem a nagy vízbe,
Mint kicsi hal az tengerbe.

Jó pajtásim, kik valátok ,
Kik az viz martján állátok,
Hogy énrajtam nem kapátok,
S életem végit várátok!

Szentkirályi torony alatt
Jaj be szépen szól az harang.
Azétt szól az olyan szépen,
Sírjon az nép keservesen.

Ingem anyám ne sirajson,
Értem könyvet ne hullajson!
Sirajson meg az a madár,
mely az egen le s fel sétál...

E szövegnek a vízbefúltra alkalmazott s éppen ezzel költői erejét vesztett hasonlatát (‚úgy elvesztem a nagy vízbe, mint kicsi hal az tengerbe") találjuk meg helyesen a következő kis moldvai siratóban (Domokos 16. sz.):

Vajda János mit gondoltál,
Mikor hazul elindultál?

— Én egyebet nem gondoltam,
Háromkútnál felindultam.

Szivem csattya leszakada,
A véletlen halálomra.

Úgy elvesztem a nagy vérbe,
Mint kicsi hal a tengerbe.

218.—223. *KATONA-BALLADÁK*

Erősen lírába hajló balladák, — nagyszámú változatukat a katonadalok között találjuk.

224.—225. *A CSÉPLŐGÉPBE ESETT LÁNY (Farkas Julcsa)*

Első balladánk, melyben feltűnik a kapitalista gazdálkodásra való áttérés jelképe, a gép, — egyelőre mint ellenséges, halált, szerencsétlenséget okozó szörnyeteg. (Akárcsak sok népdalunkban.)

Az alföldi és dunántúli területen nagyon elterjedt, de van változata Erdélyből, sőt Bukovinából is.

Ismerjük változatát egyéni szerző — Tóth Pál József szakcsi takács, Tolnában ismert „hírversíró" — átfogalmazásában is (Ethnographia, 1951,

27. old., Takács Lajos közli); egyéni megfigyelések kerültek bele színesítőnek, társadalmi mondanivalója közvetlenebbé, élesebbé vált, hangja azonban sokat veszített a kollektív költészet hangjának biztosságából, mesterkéltebb és kezdetlegesebb lett egyszerre:

Hármat füttyent a fekete masina,
Jaj, Juliska beleesett a dobba.
Álljon meg hát a masina egy szóra,
Mert Juliska beleesett a dobba.

Piros vére csorog le a polyvára,
Cafatokban hull a piros szoknyája.
Megállhat már a fekete masina,
Lábak nélkül maradt ott a Juliska.

Gyémánt ragyog az uraságné nyakába,
A masinadobnak nincsen deszkája.
Szépen verte nagysága a zongorát,
Ablaka alatt hogy vitték Juliskát.

Jertek, lányok, öltözzünk föl fehérbe,
Kisérjük ki a szakcsi temetőbe.
Eresszük le a sötét sírgödörbe,
Isten veled, jó pajtásunk, örökre...

Farkas Julcsa balladájából több más, helyi, alkalmi balladás történet alakult. Költői értékük vajmi csekély, rendszerint ponyvaízűek, mégis számot tarthatnak az érdeklődésre, mert népi balladaköltészetünknek tárgyban leginkább új ágát láthatjuk bennük: gyárban, messzi summásmunkán történő, szívetszorító szerencsétlenségekről adnak hírt, illusztrálják — a gyász feketéjével és a vér pirosával — a hazai kapitalizmus kialakulásának történetét.

A cséplőgépbe esett lány balladájának kivonatos mása a gyárban szerencsétlenül járt lányé. Pácin községben (Zemplénben) így ismerik:

Kendergyárban elfújták a hat órát —
Minden anya hazavárja a lányát.
Mátyás Zsuzsit nem várja már az anyja,
Kendergyárban történt gyászos halála.

Gyertek lányok öltözzünk fel fehérbe,
Menjünk el a nagy kendergyár elébe,
Nyissuk ki a nagy kendergyár ajtaját,
Emeljük fel Mátyás Zsuzsi két karját! —

Mátyás Zsuzsit feltették a szekérre,
Ugy vitték a buji orvos elébe.
Buji orvos hátratekint, azt mondja:
— Ennek csak a jó isten az orvossa!

Terjengősebb mása egy summáslegény halálos balesetének históriája. (Soroksárra települt mezőkövesdiektől jegyezte fel Kiss István; kéziratból közöljük, rövidítve.)

Jaj de széles, jaj de hosszú az az út,
Amelyen egy summáscsapat elindult,
Két oldalán szépen zöldül a mező,
Messzi-végén virágzik a temető.

Mezőkövesd Bukovárhoz messze van,
Summáscsapat tavasz óta odavan.
Fényes golyó pörög a gőzmasinán,
Belehasit a réz-sip, de igazán.

Juliusnak huszonkettedik napján
A kazalról leesett Sereg András.
Sereg András mezőkövesdi fiú
Bukováron leesett a kazalrú.

Édesapja ott kazlazott mellette,
Szerencsétlen fiát általölelte:
— Édes fiam, kedves fiam? mi bajod,
Mutassad meg az apádnak, ha tudod.

— Édesapám, ugyan ne is kérdezze,
Oldalbordám, hátgerincem eltörve;
Oldalbordám, hátgerincem eltörve,
Vigyenek a főorvos úr elébe...

Sereg Andrást feltették a szekérre,
Ugy vitték a főorvos úr elébe.
Főorvos úr végignézte, azt mondta:
— Ennek már a jó isten az orvossa.

— Főorvos úr, én csak az egyre kérem,
Küldjön haza sürgönyt Mezőkövesdre,
Hadd halljják meg híremet a városban:
Sereg András meghalt Szlavóniában.

Még nyolc, egyre nehézkesebb versszak következik ezután: Pacsirta viszi itt is az anyának a hírt, sürgönyön, fia hirtelen haláláról; az anya jajgat; temetésre szólal a harang stb.

Édesanya felneveli gyerekét,
Korán adja summásmunkára szegényt.
Ütik ottan, szidják apját, az anyját,
Így szenvedi el a summás-világát...

— foglalja össze egy lírai strófa a gyászos panaszt, anélkül, hogy egyelőre következtetést is vonna le belőle.

A hosszadalmas, lompos strófákon erősen érződik a gyakorlatlan paraszti verselő kezenyoma; ezek az újabb, alkalmi versezetek nem igen jutnak már el a közösségi megformálásig, noha nem egy fordulatukat ismert balladákból, dalokból kölcsönzik.

Végül egy felgyői kubikos-balladát adunk közre (ugyancsak Kiss István kéziratos gyűjtéséből), amely azonban már nem a Farkas Julcsa-ballada hangjába fogódzik. Egyes motivumai a Bogár Imre-szövegre emlékeztetnek, hasonló a ritmikája is. A balladai hangból mégis valahogy kiesik már; esetlenebb, nyersebb, rigmusszerűbb.

Jaj de nagy a töltés,
A vasut töltése
Harminchárom szentesi kubikus
Két évig töltötte.

Harminchárman voltak,
Akik aztat hordták —
Harmincnegyedik Piros Antit
Sokan megsiratták.

Piros Anti híres
Bikfa-talicskája
Ottmaradt az elmult nyáron
Töltés oldalába.

Kiáltott a pallér:
— Gyertek ide, gyertek,
Hozzatok egy kannafödő vizet
Ennek az embernek!

Nehéz föld volt Anti
Kis talicskájába,
Szegény Anti a töltés tetején.
Vért köpött markába.

Zavaros a Tisza,
Nem akar higgadni,
Piros Anti sírhalmánál
Szokott kiáradni.

Áradj Tisza, áradj,
Hordjad el a gátot,
Árasszad el sárga liliommal
Az egész világot...

SZÓMAGYARÁZAT

A zárójelbe tett szám annak a balladának (vagy jegyzetben közölt változatának) sorszáma, melyben a magyarázott szó megtalálható.

agyitor (186 jzet) — hadbíró
ahajt (20) — akkor, azonnal, abban a helyben, abban a pillanatban
aj — jaj, óh, ej (néha, neveknél, helykitöltő, pl. *aj Biró szép Anna)*
alól — (53), *alulul* (54) — alulról, délről
apróka-ruha (29) — csecsemőruha
aranyfejő (65) — aranyfejű, aranytetejű
azkot (34) — azokat
azon (74) — azonnal, azon nyomban
ánglia (10 jzet) — angol ruhaszövet
ángyoméknitt (120) — ángyoméknál (régies rag-alak)

bakacsin (38) — fekete vászonszövet (koporsót vontak be vele)
balta (168) — balaska, kanász-fegyver; ügyesen tudták a kóborgó disznó után is hajítani („Kuccu szőke, kuccu tarka, Mer' elér a kanászbalta")
ballang (158) — sűrűség, sűrű bozót
bángó (159) — bankó
beli fiam (27) — ringató szó
bereg (90) — berek (ingoványos, bokros sűrűség, jó búvóhely); esetleg a szláv bereg (part)
bélán gyöngy (97) — *bila gyöngy* (104) — fehér gyöngy (szlávból)
billeg (75 jzet) — jegy, anyajegy, bélyeg
(tálat) borongatni (60) — borogatni
Bukovár (224—225 jzet) — nyilván Vukovár, szerémségi városka
bungyir (90) — talán holmi, cókmók
burkozó kötő (29) — pólyakötő
burkusfa (13) — sűrűlombú, terebélyes fa (más változatokban: *burus, burkos*, a ború, (borul szóból)
bűj (205) — bő
bűtös (103) — böjtös
bütyü (24) — nyelű

(meg)cseder (23) — becsavar
cidrusfa (191) — tuja (ciprusféle)
cinterem-kamra (32, 33) — templom udvarból nyíló helyiség, ahol a

halottakat ravatalozták (a *cinterem:* a középkori templom körüli temető — latinul cimeterium; a kerített templomoknál ez *udvar* volt)
citromfa (11) — citrusfa, a szerelem fája a népi jelképekben
csányjon (34) — csináljon
csántál (56) — szültél
császárút (12) — országút
cseléd (153) — gyerek („család")
cserény (201) — tetőtlen pusztai szélfogó (nádból vagy vesszőből)
cserés (119) — cserjés; bokros, fiatal csererdő
csihány (117) — csalán
csijjál el, bujjál el (75 jzet) — gyerekaltató szavak
csicsis el, bujis el (75 jzet) — u. a.
csitnyebokor (50) — csipkebokor, vadrózsa
csobánlegény (54) — juhászlegény
csukros (3, 17 jzet) — bokros-szirmú, teljes
csutak (23, 24, 50) — tuskó, tönk; fű- vagy szalmacsomó
csüpü (122) — hulladék-kender, kóc, csepü

daruszőr (147) — *daruszőrű* (148, 175) — daru színére emlékeztető szürke
dusmány (22) — ellenség
(le) duvad (7) — leomlik

ebeg (20) — motyog, hebeg
elföld (29) — valamin túl lévő föld (a Magyarósi-balladában nyilván Havaselve = havason túli terület, Munténia. Ilyen még Erdő elve = Erdély = egy nagy erdőn, a bihari erdőségen túli országrész)
előruha (20) — kötény
ennyihány (14) — egy néhány
erdő-lapi (89) — erdei falevél
eresz (25) — pitvar, előszoba-féle
erős elmet (75) — ismeretlen jelentésű szó, ha ugyan nem tévedés vagy romlott szóalak
ettéd (60) — tied
éfiu (48) — *éfju* (33) — ifjú
élit-ügyét (5 jzet) — gondját-baját

federik (107) — fürdik, feredik
felajtár (30 jzet) — fullajtár, kengyelfutó
felőlünnet (53) — felülről, északról
Fenék (164) — Fenék-puszta Keszthely mellett; itt volt Nád Jancsi (s később fia is) csikósgazda
feteke (25, 50) — fekete
férhang (164) — *firhang* (146) — ablakra akasztott ruha (Vorhang, függöny)
ficsur (3) — fiú, legény (a román *fecior*-ból)
firizs (63) — friss
fitesse (89 jzet) — kutassa
fontalan (128) — vont-arany (elrontott szóalak); esetleg nem-fonott (tehát vett szövet)

forgácsom keresi (42) — a vízbefúltat (a néphit szerint) vízrebocsátott cipóba szúrt égő forgáccsal meg lehet találni
fota (23) — selyem lepelszoknya (csángó asszonyok viselete, magukra csavarják)
fóka (137) — falka
föle'de (175) — fölijede
fölver (52) — kifoszt
fölvet (11, 13) — szemére vet
fösö (122) — felső
furvézer (222) — szekerész, trén
fővevőhely (27) — kivégzés, fejezés helye
fún (187 jzet) — fúj, fütyöl

gaz (168) — kis erdő, cserjés erdő, bozót
göbődik (86) — szurkálják, döfködik
Görc (73) — Gorizia (Görz) északolasz város, — talán a Fehér Anna-ballada eredetére való utalás emléke; a változatok nagyobb részében Gönccé magyarosodott
guzsalyas (4, 112) — fonó
gyantáros (42) *gyontáros* (20, 46) — festett, tarkára festett; más magyarázat szerint gyantával bevont
gyoszár (104) — tavi virág
Györbiróni (216) — Györbíróékhoz

ha' (32, 33, 179) — hanem
hajnal-tüzet járni (40 jzet) — a lakodalom egyik jelenete: a nászéjszaka utáni hajnalon a menyasszony tüzet ugrik át, hogy rontást hárítson el
halálé változtál (128) — halottá változtál, meghaltál
harmadfű (158) — két évnél idősebb, harmadikba forduló
hazól (20, 215) *hazul* (212) — hazulról
háj ki (23) — gyere ki
hárman (102) — hármótoknak
Háromkút (212 jzet) — csíkmegyei helység neve
hengér (82, 107) — hóhér
hezzok (50) — hozzájuk
hodály (201 jzet) — juhakol
hogy (több balladában pl. 22, 25) — hadd, „hagy"
hubojgassa (54) — siratja
húron-szóló (106) — a madarász húrján (tőrében) keservesebben búg a gerle, arra céloz ez a jelző

ilő-e vagy haló (62) — élsz-e vagy halsz
impírium (100 jzet) — birodalom (impérium); a szövegben nyilván távoli föld értelemben
ingöm (17, 122) — engem
innap (212, 214) — ünnep (a régi idnap = szent nap)
instáncija (151) — kegyelmi kérvény
írott (46) — festett
istenfa (70 jzet) — a szüzesség jelképe, ruta

jába (129) — hiába
'jedj (18) — ijedj
jőn be (44) — jöjjön be
jönge (31) — gyenge

kalán (61) — kanál
kamuka (50, 65) — damaszt szövet
karinca (50) — katrinca: elől-hátul hordott női kettős kötény (ma románós népi viselet)
karmazsin (27, 66, 68, 69) — sötétvörös bőr
kászu (20) — gúzsolt fahéncs-edény, köpű
kemény-leves (76) — köménymagos leves
kényó (189) — kígyó
kicsidem (76) — kis gyermekem
kiétt (127) — kiért (egy szótagnak olvasandó: kjétt)
ki kéne szinelni (58 jzet) — színét-javát ki kéne válogatni
kihördül (63) — kipördül
kiszebb (209 jzet) — inkább
komiszáros (178, 186 jzet) — csendbiztos, a betyárok üldözésével megbízott főtisztviselő
komód (131) — fiókos (alacsony) szekrényféle
korozzák (105) — koronázzák
kostorog (158 jzet) — jár-kel, csatangol
körtő (25 jzet) — kürtő, kémény
kraslom (140 jzet) — klastrom, zárda
kuhog (117) — huhog, károg

laccsa fel (76) — lefetyelje, habzsolja fel
lajbi (184) — „derékravaló", mellény
lapi (89) — levél (almafa-lapi pl.) erdőalja, avar
leduvad (7) — leomlik
lenne (16, 56) — volna
lemohanjék (70 jzet) — mohásodjék el
letörött a föld fölöttem (217) — rám omlott a föld
leveles kapu (66) — rácsos kapu-ajtó, melynek lécei párhuzamosan kétfelé futnak, mint a rózsalevél erei
lógerkaró (220) — sátorkaró táborozáshoz

manga (167 jzet) — mangalicadisznó
mazlag (122) — silány, rongyos öltözék
mármur (57) — márvány
márna (128) — pontyféle hal
megcsederé (23) — becsavarta
megétetett (120) — megmérgezett
megsirüle (16) — megfordult, visszatért
megnyom (151) — elejt (vadat), megfog
mehhuzod (65) — meghúzod
mett (1) — mert
meződetrehemi (50) — debreceni, hajduföldi („külső-alföldiek, mezőbebreceni" — mondja egy változat)

méntelen (53) — töméntelen
mirigy (75) — holttesten kiütő kék daganat („megszökte a mirigy a halottakat")
mit látsz-e alatta (39) — látsz-e valamit alatta (összevonás és egyben költői szórendcsere)
mondva csináltatta (149) — rendelésre csináltatta, megrendelte
móta (187 jzet) — *múta* (155) — mióta

najgibáj (186) — a hírhedt pesti Újépület, a börtönné változtatott Neugebäude
négylábú rák (120) — varangyos béka, mint méreg
néztelen (54) — sok (romlott szó; más változatokban: *méntelen*, vagy *nincstelen*)
nyáj (168) — itt: disznócsorda
nyárfa (154) — a végetérő szerelem, az elválásra figyelmeztetés jelképe népköltészetünkben; a száraz nyárfa kizöldülésében csak a hűséges szerelmes bízik
nyestem-fa (209 jzet) — talán „általam-nyesett fa" értelemben
nyilám (116 jzet) — jegyesem
nyomás (154) — falu körüli, *belső* legelő

oda (97) od'alá (118) — amott, arra alá, valahol távolabb
occa (11) — adjál, adssza
örökös úrfi (36) — romlott szóalak lehet „török úrfi" helyett

pakulár (53) — havasi pásztor (románból)
pandúr (pl. 59, 171) — rendőr-katona a régi vármegyében; a pandúrokat a Bach-korszakban a zsandárok váltották föl, azokat meg a csendőrök
párta (65. stb.) — szalag vagy koszorú hajadon-lányok fején
perszekútor (178 jzet) — „üldöző", a betyárokra vadászó hatósági emberek összefoglaló elnevezése
peták (128) — régi fémpénz
pilota (34) — talán pelyhes, pehelypárnás
pipi kendő (132 jzet) — piros kendő
pitar (130) — pitvar, előszoba-féle, főzésre nem használatos konyha
porgó (24) — pörkölt, perzselt, „porgolt"
pótra (32, 33) — poltura, aprópénz
prófusz (183 jzet) — börtönőr
purkár (53, 53) — disznópásztor (románból)

rakomány (120) — takarmánykészlet
rása (62) — durva, erős szövet
regvő (65) — reggel
retye-rutya (216) — atyafiság, pereputty
rén (208) — rí, sír (ne ré: ne sírj)
rívik (107) — rájuk („rivájuk", reájuk)
robogós (192) — talán a lobogós és ropogós szavak összevonása
röcsköl (50) — mocskol
ruff (186 jzet) — (talán a német Ruf: hívás)
ruva (12, 34) — kendő, ruha

sallangós (78) — „urak sallangóssa" = legelőkelőbb, legdíszesebb
sancol (75 jzet) — kínoz
sárig (18, 104, 107, 119) *sárog* (17) — sárga
silti (53) — furulya, süvöltő, (sültü)
singnik (57) *singnég* (u. o. jzet) — singnyire (régies ragalak)
(meg)sirül (16) — visszafordul, visszatér
Slézia (144) — Szilézia, takácsipara révén ismerték nálunk
sörkendez (70 jzet) — ébredez, serked
stokház (186) — fogház
susták (128) — régi aprópénz

szaka (5) — forgács, ék; „vessen a hintómnak négy kereke szakát" törjön ízzé-porrá a négy kerék.
szajkú (31) — szajkó, mátyásmadár
szen'Mihály vásárja (132 jzet) — szeptembervégi vásár
szél (169) — szélességmérték ruhára (egy szél 60—70 centi)
szénibe (1) — színében
szotyog (117) — potyog, hulladoz
szöntyörödtem (163) — szenderedtem
szurok (20) — fenyőgyanta

tejes (132) — teljes
tella (53) — juh-akol (románból)
téses (2) — te is
tusak (142) — tuskó a kapuoszlop előtt
tüktök (34) — titeket
tüsökfa (195) — gledicsia, Krisztustövis

ural (34, 132) — urának elismer

vaján virjad-e meg (24) — vajon megvirrad-e (költői szórend!)
va'n (128 jzet) — vajjon
vádol (31) — vállal
vándoron-szín (21) — vontarany-szín
vigána (122) — viganó, női kabátféle
vették (3) — vetették
vice-ispán (165) — helyettes ispán (alispán)
virág vásárja (132 jzet) — virágvasárnapi vásár
vissz (58) — viszel, viszesz
vont-arany (26) aranyszállal virágosan (cifrázva) átszőtt nehéz selyemkelme
vőfi (40) — vőfény, vőfély, lakodalmi hívogató

zaj (135) zajlás, jégzajlás
zöldvásár (146) — állatvásár a hivatalos vásár területén kívül, a nyomáson (azaz a belső legelőn). Rendszerint itt folyt a lopott jószág adásavétele.
zuhanja (58) — zuhanása

BETŰRENDES MUTATÓ

A megadott számok a balladák, illetve a jegyzetben közölt változatok *(jzet)* sorszámaira vonatkoznak. Egyszerűség kedvéért a címek elől a névelőt e mutatóban elhagyjuk.

Ablakba könyöklék gyönge rác mönyecske — 25
Ablakba könyököl Fogarasi István — 38
A csökmői bírónak jó két lovat mondanak — 202
Aggyisten jó estét, dúsgazdag vendéglős — 19
Aggyon isten, vén volt-bíró, jó estét— 172 jzet
A hegyek közt, a völgyek közt — 110
A hol felnőtt vala egy édesz almafa — 104
Ahol kerekedik egy fekete felleg — 81—85 jzet
Ahol kerekedik egy kerek dombocska — 17—18 jzet
Ajgó Márton (Molnár Anna) — 10—13 jzet
A kapuba csak sírdogál Jancsi — 131
A katona a menyecskét erdőszélbe csalogatta — 10
A kocsmába köll menni — 200
Albert Jóska — 180
A miskolci hires boltba — 169
Amoda egy kerek erdő — 177
Amoda (Amott) gyünnek (a) lovasok — 177—178
Amoda mén három árva, Impírumba — 100—102 jzet
Amoda van egy nagy kapu, kerítés — 153
Amott fenn a gangon ül egy szép kisasszony — 35
Amott kerekedik egy fekete felhő (fölhő) — 81—85 jzet, 189
A Nagy Sándor az ablakon kiugrott — 175
A Nád Jancsi csárdába van — 164 jzet
Angoli Borbála — 59
Angyal Bandi — 143—144
Anna — 30—31 jzet
Anyám, anyám, édesanyám, Gyulainé édesanyám — 1
Anyám, anyám, édesanyám, meg kell haljak Ilonaétt — 127
Anyám, édesanyám, rejtsen el ingemet — 223
Apám, apám, apám, lelkem édesapám — 22
A pogány király leánya — 48
Arany pohár, sej-huj, holdvilágnál ragyogott (Patkó) — 175
Arra alá a szendrei határba — 193
Arra alá dörög az ég alja (Szabó Vilma) — 196

Asztalnál ül vala gyönge Judit asszony — 26—27
A Vidróczki híres (manga) nyája — 168 (és jzet)
Az asszony (Gazdag férj) — 111
Az halállal kezet fogtam — 215
Az isten áldja mög a kiskutyám lábát — 192
Áldja meg az isten azt az édesanyát — 94
Álljon meg hát a masina egy szóra — 221—222
Áspis kigyó — 118—119
Árpatarló, búzatarló, de széles — 225
Árva, Csanád, Borsod, Heves — 161

Babáj Gyurka — 179
Bagolyasszonyka, fejér gölice — 109
Barcsai — 20—22
Barna Jancsi — 199
Barna Péter — 157—160
Basa Pista — 80
Bazsó Mári — 203
Bándi úrfi — 82
Báró leánya — 193
Bátori Boldizsár (Gyönge Judit asszony) — 26—27
Bátori Erzsébet — 30—39 jzet
Bátori Gábor és Bátori Kalára — 30—39 jzet
Bátori Kalára — 37
Besüt a templomba a nap — 207
Betlen Anna — 28
Bécsi erdő gyászba van — 200 jzet
Bég budai basa — 30—31 jzet
Bíróné (Az elcsalt menyecske) — 10
Biró János, Biró Kata — 75
Biró szép Anna — 50—51
Bizony csak meghalok Görög Ilonáért — 128
Bodor Katalina — 30
Bodok felett vagyon egy kis sűrű berek — 89
Bogár Imre — 145—146
Bojtár kedvese — 201
Borbélylegény Gyurka (Gyönge rác menyecske) — 25
Borosfai László (Fodori Katica) — 31
Boriska szép lánya — 39
Bóthajtásos az én szobám — 183 jzet
Budai Ilona — 15
Búsan búgó bús gerlice — 106—107 jzet

Cifra szűre koporsója — 211
Cinögemadár — 142
Csali Pista — 153 jzet
Csaplárosné, édesem (Bogár Imre) — 144—145 jzet
Csákiné asszonyság — 65—69 jzet
Csáti biró lánya — 68—69

Csehoj István — 153
Csernavic piacán — 81—85 jzet
Császár tömlöcéből szabadult úrfiak — 74
Cséplőgépbe esett lány — 224—225
Csijjál el, bújjál el (Csicsis el, bújis el) — 75—77 jzet
Csillagom, asszonyom, jüzess ki engemet — 137
Csillagom, révészem, vigy által a Dunán — 135
Csináltatsz-e nékem diófa-koporsót — 35, 36, 66, 116, 117
Csittög-csattog (csirög-csörög, csörög-csattog) a vasajtó — 181—182, 183 jzet
Csudahalott — 127—128
Csütörtökön virradóra (Szaladjak-e) — 147—148
Csütörtökön viradóra (Szilaj csikó) — 162—163
Csütörtökön virradóra (Holtakkal vagyok egyszínű) — 182
Csütörtökön virradóra (Fejem fölött kard) — 217

Dancsuj (Dáncsuj) Dávid — 89
Darvas Kis Kelemen — 65
Diófának három ága — 102
Dózsa-ének emléke — 96 jzet után

Eddig való dolgom a tavaszi szántás — 92
Egy asszony a lányát annyira átkozta — 41
Egy asszonynak vala három szép leánya — 45
Egy bagoly-asszony — 108
Egy bereg alatt van egy szürke ló — 90
Egy búzamezőben háromféle virág — 99
Egy özvegyasszonynak szép eladó lánya — 40
Egyszer egy királyfi mit gondolt magába — 123—124
Egyszer elindula tizenkét kőmives — 7
Eladott lány — 30—39
Eladtalak férjhe szép piros Örzsébet — 32
Eladtalak, lányom, egy icce bor árun — 31
Elcsalt menyecske (Molnár Anna) — 10—13
Elcsalt menyecske — kegyetlen anya — 14
Eleget könyörgék apámnak s anyámnak — 55
Elégetett hűtlen asszony (Barcsai) — 20—22
Elégetett menyecske (Marinka, Merika) — 23—24
Elfogának két szép rabot — 75
Elhervadt cidrusfa — 191
Elindula három árva — 100
Elindula szép leány Márta asszony — 17—18 jzet
Elindult a Szűz Mária — 105
El kéne indulni — 140
Elkésett mennyegző — 206—208
Elment, elment a vén ember (a vén öreg) — 208—209
Elment a pap misét tönni — 208
Elment Simon disznót lopni — 211
Elül rövidedik, hátul hosszabbodik — 59—64

Elől van az én szemem, nem hátul — 172
Endre bárő (Szendre báró) leánya — 193 jzet
Engedje meg édesanyám — 2—3
Engöm hínak Fábián (kis Szabó) Pistának — 149—151
Eressz be már, Ilonám — 30—39 jzet
Erdőn ordít a farkas — 175—176 jzet
Eridj, édes jó leányom — 126
Eridj, Pista pajtás — 179
Erzsébet kisasszony — 36
Esik eső, jaj de szépen csepereg — 153 jzet
Este guzsalyasba — 112
Esteledik, alkonyodik — 169—170 jzet
Este van, este van, be is sütétedik — 195
Este van már, alkonyodik — 170
Ezernyolcszázhatvanötödik évben — 224
Ezön a sütét éccakán — 182
Ezt nem reméltem én soha — 185 jzet
Édesapám-uram, édesapám-uram — 21
Édes-kedves feleségem — 139
Éjju Ráduj Péter (Marinka, Merika) — 23
Én is vótam a némötnek zsandárja — 173

Farkas Ilka bő szoknyája (Seffel Liza) — 215
Farkas Julcsa (Cséplőgépbe esett lány) 224—225
Fábián Pista — 149—151
Fábián Pista nótája (Maj hajnal is lösz már) — 154
Fehér Anna (Fehér László lovat lopott) — 70—73
Fehérvári ucca sáros szokott lönni — 157
Fehér virágok — 105 jzet
Fejedelem katonája (Basa Pista) — 80
Fejem fölött kard megfordul — 220—221
Fejérvári fogadónál — 147
Fekete Rác Pétör — 14
Fekete tó, fehér templom messze van — 176
Feljött már az a nap — 92
Felkötöm a kardot apámért s anyámért — 95
Fiam, feleségem, micsoda dolog ez — 55—58 jzet
Fia-rabolta anya — 75—77 jzet
Fiát-kereső Szűz Mária — 105
Fodori Katica (eladott lány) — 31
Fodor Katalina (szégyenbe esett lány) — 62—64
Fogarasi István s az ő testvérhúga — 38
Folydogál, folydogál a szép Duna vize — 42
Főcinkos (Szállj le holló) — 189
Fujd el szellő, fujd el, hosszu útnak porát — 160
Fujdogál a szellő magyar hazám felől — 187—191 jzet

Gazdag asszony anyja — 44—46
Gazdag bíró lánya, szegény szitás lánya — 124
Gazdag vénember-férj — 111
Geszten Józsi — 174
Gilicemadár (Hol háltál az éjjel) — 141
Gonosz a vármegye — 146
Görög Ilona (Csudahalott) — 128
Görög Mári (Gyermekgyilkos) — 196 jzet
Gőgös feleség — 132—133
Gulyás szeretője (Kisasszony) — 194
Gulyás szeretője (Megégett a cserény) — 201
Gunaras lány — 113—115
Gyáva szerető — 129
Gyere babám, váltsál ki — 202
Gyere csak, gyere csak, Gyönyörű Bán Kata — 14
Gyere hát be vacsorára — 129
Gyere velem, Mónár Anna — 12—13
Gyertek lányok, öltözzetek fehérbe — 225
Gyönge rác menyecske (ügyes hűtlen asszony) — 25
Gyönge rác menyecske (Nagy tüzes tolvaj) — 55
Gyönge Judit asszony (Bátori Boldizsárné) — 26—27
Gyöngy Ilona — 114
Gyönyörű Bán Kata — 14
Gyöngyvári Katica — 61
Györbiró Áron — 216
Gyulainé édesanyám — 4
Gyünnek a zsandárok mindönfelűl — 150

Ha a mónárlegén tiszta gyémánt vóna — 112
Ha elvettél engem, szépen tartsál engem — 132—133
Ha én aztat istentű tudtam vóna — 173
Hajdu, hajdu, öreg hajdu — 179
Hajdukkal útnak-induló lány — 50—51
Hajnallik, hajnallik — 117
Haj, révész, révész — 136
Ha kérdik, hogy vagyok, mondjad, hogy rab vagyok — 83—85, 87, 189
Halálraitélt huga — 70—73
Halálra táncoltatott lány — 65—69
Hallottad-e hírét a híres Szebennek — 86
Hallottátok hírét hires Barassónak — 82
Halott vőlegény I—II — 30—39 jzet
Hangoli Boriska — 60
Harangoznak a zsandárkáplárra — 172
Harangoznak vecsernyére — 213
Háczki Kálmán kiugrott az ablakán — 176
Hármat füttyent a fekete masina — 224—225 jzet
Három árva — 100—102
Három legény az utcába — 204
Három rőf pántlika körül nem ér engem — 62
Három tolvaj legény — 52
Három török úrfi — 35
Hát te hol jártál, szívem-lelkem Jánosom — 120

Házasuló királyfi — 123—124
Hej, fúdd el szél (bujdosóének) — 87
Heverök a subám szárnyán — 178
Héj páva, héj páva — 132
Hibás lány kérője — 139
Híres tolvaj — 57
Hol (Hun) háltál az éjjel, cinegemadár — 141—142
Holnap felakasztanak — 186
Holtakkal vagyok egyszínű — 181—182
Horvát szép Ilonka — 30—39 jzet
Hová menjünk éjszakára — 204
Hová mégy, hová mégy, tizenkét kőmies — 9
Hová misz te, három árva — 101
Hódmezővásárhely veszedelme — 75—77 jzet
Huncut a vármegye — 145
Hunyadi-gulyás utolsó nótája — 192
Húron-szóló szép gerlice — 106
Húzzad-vonjad a mályvába — 210

Igy iszik, úgy iszik három hajdulegény — 51
Ihol elindula tizenkét kőmives — 6
Ihon nevekedik egy arany almafa — 104 jzet
Inkább löszök hazámnak betyárja — 150
Isten hozzád, Szalonta (Vásárhely) várossa — 149—151
Isten hozzád, szülöttem-föld — 185
Isten jó nap, biró gazda, a kend házában — 113
Isten jó nap, isten, szögedi bíróné — 77
Istenem, istenem, áraszd meg a vizet — 57
Istenem, istenem, ugyan mi lelt engem — 61
Istenöm-országom, hol lösz mögállásom (Fehérvári utca) — 157
Itt az utazó levelem — 147—148
Itt es kerekedik egy kerek dombocska — 18
Itt van az ideje, házasodni kéne — 140 jzet

Jaj be szennyes maga inge, gatyája — 186
Jaj de nagy a töltés, a vasut töltése — 224—225 jzet
Jaj de széles, jaj de hosszú az az út (Barna Jancsi) — 199
Jaj de széles, jaj de hosszú az az út (Sereg András) 224—225 jzet
Jaj de szépen harangoznak — 216
Jaj de szépen kifaragták azt a fát (Szendre báró leánya) — 193
Jaj istenem mit csináljak (Szaladjak-e) — 149
Jáger Jóska — 169—170
János Györgynek két gyermeke — 76
Járjad, pap uram, a táncot — 138
Jere hozzám vacsorára — 129 jzet
Jer, menjünk el, Molnár Anna — 11
Jézus (Aggyisten jó estét, dúsgazdag vendéglős) — 19
Jézus az asztalnál eszik — 105 jzet
Jó estvét, jó estvét, Csáti bírónéja — 68—69

Jó lú vót a fakó — 160
Jöjj meg Duna, jöjj meg — 57
Jöjjön haza édesanyám — 125—126
Juhász András — 172
Juhászlegény a pusztába — 204 jzet
(Kis) Julia (Két királygyermek) — 27 jzet
(Szép) Julia (A pogány király leánya) — 49
Julia szép leány (Mennybevitt lány) — 17

Katát kérették — 121
Katona-balladák — 218—223
Katona vagyok én, ország őrezője — 96
Kádár István — 79
Kádár Kata — 1—4
Káplár Józsi — 176
Kár volna még nekem a ján megszáradni — 160—159
Kár volna azt tenni (Hunyadi-gulyás) — 192
Kegyetlen anya (Budai Ilona) — 15—16
Kelemen kőmives — 6
Kelj fel kondás, elment a nyáj (Vidróczki) — 167—168 jzet
Kendergyárban elfujták a hat órát — 224—225 jzet
Kerekes Izsák — 86
Ketten mentünk, hárman jövünk — 207
Kevély Ugron János — 139
Kéröm alázatossan az urakat — 166
Készek veszekedni szép buzamezőben — 68
Készülj mán, készülj mán, Anna te szép leány — 30—31 jzet
Kétfelé hajlott az ákácja ága — 173
Kétféle menyasszony — 121—122
Két görice — 107
Két hete vagy három (Szabó Pál) — 155
Két kápolna-virág — 1—4
Két királygyermek — 47
Két rab testvér — 75—77
Két szál deszka a nyoszolyám — 183, 185
Kicsi nemes legény — 81
Ki fogok még szabadulni — 178, 183 jzet
Kigyók, békák szeme — 187—189
Kihajtottam a libámat — 115
Kikapós lány — 205
Kikellik a Mátra — 158
Kiment a kisasszony arany székre ülni — 36
Kiontom véremet én szegény hazámért (Kádár István) — 79
Királyfi — 123—124
Kíretí a nénémet — 122
Kisasszony gulyája — 194
Ki sem megyek, meg sem adom magam (Kismargita) — 156
Kis Julia — 47 jzet
Kis kalapom vérben uszkál — 148
Kismargita — 156

Kis Sándor — 199 jzet
Kis Szabó Pista — 150
Kitették a holttestet az udvarra (Farkas Julcsa) — 224
Kit kéne elvenni — 140
Ki veszi ki a kigyót — 118—119 jzet
Kocsmárosné, hajja — 145—146, 155
Kocsmárosné, nekem halat süttessen — 174 jzet, 152
Komáromi szép lány — 43
Kormos Pista — 165
Koszorút kötő lány — 104
Kövecses víz közepibe — 107
Kőmives Kelemen — 5—9
Kutyakaparóci csárda — 167

Lám megmondtam, Angyal Bandi — 143—144
Lám mögmondtam, rózsám, ne szeress engemet — 187—191 jzet
Lányom, édes lányom, Fodor Katalina 62—64
Látom a sok urat (az urakat) írni — 181—182
Látom a szép eget fölöttünk fémleni — 95
Leégett a hortobágyi hodály — 201 jzet
Lefelé folyik a Tisza-Duna vize — 43
Legnagyobb pallér — 8
Lengyelországba eladott lány (Seprődi Borbára) — 34
Leszállott a páva — 188
Letörött a bécsi torony gombja — 152
Letörött a föld fölöttem (Tamás Rózsi) — 217
Lévai Panna — 206
(Kis) Lília — 48
Loptam lovat, ötöt-hatot, hetet is — 165
Loptam ökröt, uraké lött — 177
Lovát félti, nem a maga életit (Csehoj István) — 153
Lóra csikós, lóra (rab-ének) — 188
Lóra csikós, lóra (Zavaros Maroson magam átalteszem) — 158 jzet

Magos Déva várát épiteni kezdték — 5—9 jzet
Magossan száll hattyúmadár — 180
Magyarósi Tamás — 29
Maj hajnal is lösz már, majd csak mögvirrad már — 154
Makrancos feleség (menyecske) — 132—133
Marinka — 23
Masérozunk észak felé — 220
Már eljött az a nap, hogy el kell indulni — 93
Márta asszony — 17—18 jzet
Márton szép Ilona — 18
Mátészalka gyászba van — 200
Mátyás Zsuzsi — 221—222 jzet
Megáradt a Tisza, nem akar higgadni — 145
Megátkozott lány — 40—41
Megcsalt férj — 134

Megégett a cserény — 201
Megfogatott engem a komiszáros — 186 jzet
Megétetett János — 120
Meggyilkolt legény siratója — 215
Meghalok, meghalok, még beteg sem vagyok — 154—155
Megjártam a hadak utját — 83
Megölték egy legényt — 116—117
Megölték a Basa Pistát — 80
Megölték az apát — 54—57 jzet
Megüzenem én a feleségemnek — 153
Menj el, uram, menj el, aj ki Kolozsvárra — 20
Menyecske, menyecske, ne menj a cserésbe — 119
Mennybevitt lány — 17—18
Merika — 24
Mezőbándi úrfi — 82
Mi baj, angyalom (Megcsalt férj) — 134
Mikor a nagy erdőn kimész — 219
Mikor a szolgának telik esztendeje — 103
Mikor megyek Debrecenbe — 183
Mikor mentem Budapestre — 183 jzet
Mikor Szűz Márja földön járt — 105 jzet
Mikor visznek Nagyaradra — 183 jzet
Minden édesanya meggondolja magát — 58
Mind menyen, mind menyen három tolvaj legény — 52
Mit ér nekem hat vármegye — 168
Mit mosogat, Sára néném, a kuton — 158
Mit sirsz, mit keseregsz, asszony-feleségem — 111
Mitűl véres a gatyátok — 178
Molnár (Mónár) Anna — 10—13
Molnár Bálint (csudahalott) — 127
Molnár Gyuri, mit gondolál — 215
Mónusi Jánosné — 26—27 jzet
Mosdóvized vérré váljon (Fehér Anna) — 70—73
Mögállnak, mögállnak, három hajdu legén — 50

Nagy-Bihal Albertné (Péterné) — 45—46
Nagy hegyi (Nagy tüzes) tolvaj — 55, 57
Nagykállai fenyveserdő a hazám — 174
Nagypéntökön mossa holló a fiát — 166
Nagy Törökországban kicsi nemes legény — 81
Nagy Törökországban talpig vasban vagyok — 81—85 jzet
Nádi Jancsi — 164
Nem félek én az akasztófától — 172
Nem loptam én életembe — 148
Nem messze van ide Kismargita — 156
Nem szoktam, nem szoktam hajnalba felkelni — 55—58 jzet
Nem tudom, hogy hol lesz meghalásom — 447—448 jzet
Nem vagyunk mi betyárok (zsiványok) — 145—146 jzet
Né hol kerekedik egy fekete felhő — 85

Né hol kerekedik egy kerek dombocska — 17—18 jzet
Német Mikola (Szép piros Örzsébet) — 32
Német szökött katonája — 151
Német zsandárja — 173
Ni hun kerekedik — 74 jzet
No azt se hittem vón soha — 185 jzet
Nővérek (Kéreti a néném et) — 121—122
Nyőrinc Ferenc, mit gondolál — 212—217 jzet

O de hideg, nedves idő — 195 jzet
Od' alá szolgáltam, szolgalegény vótam — 118
Oda vetekegyik háromféle virág — 97
Oláhul Marinka (Merika) magyarul Margitka — 23—24
Onnand alól jönnek a zsandárok — 172
Orosházárúl fúj a szél — 179
Őrözgeti vala szegény csobánlegény — 54

Pajtásom, pajtásom, kinyeres pajtásom — 74
Pakulár — 53—54
Papcsúfoló — 138
Patkó Sándor (Pista) nem úri fajtból való — 175
Pápainé — 199 jzet
Párjavesztett gerlice — 106—107
Pávás leány — 110
Piros Anti — 221—222 jzet
Piros szép Istvánné (eladott lány) — 30—39 jzet
Piros szép Örzsébet (töröknek eladott lány) — 42
(Szép) piros Örzsébet (eladott lány) — 32
Piros vér foly az asztalon — 167
Pogány király leánya — 48—49
Prekop Józsi — 152
Puszta malomba cserfa gerenda — 108—109
Püspök városába hogy bémentem vala — 78

Rab-énekek (régiek) — 81—85
Rab vagyok, rab vagyok (betyár rab-énekek) — 187—191
Rab vagyok, rab vagyok — 83
Ráduj Péter — 23—24
Rákóci kis úrfi — 30
Rákóczi Sámuel — 78
Rákóczinak bujdosásán (Basa Pista) — 80
(Megyek messze) Rákóczival — 88
(Szegény) Rákóczival idegen nép közé (Hej fúdd el) — 87
Ráolvasók — 105 jzet
Rászállott a hattyu vármegye házára — 81—85 jzet
Református, kálomista — 96 jzet után
Repülj madár, repülj — 87
Révészek nótája — 135—136
Romlott testem a bokorba — 214

Rossz feleség — 125—126
Rózsa (rúzsa) szép virág (Virágok vetélkedése) — 97—98
Röpülj páva, röpülj — 190

Sajgó Márton (Molnár Anna) — 11
Sallai szép Kata — 65
Sára asszony — 198
Sárga csikó az ut mellett — 221
Sár-Fodor Péterné (Fodor Katalina) — 59
Sári bíró lánya — 66
Sárighasú kigyó — 119
Sárosi Mihály, Betlen János — 28
Sási kigyó — 118
Seffel Liza bűj szoknyája — 205
Seprődi Borbára — 34
Sereg András — 221—222 jzet
Simon (Elment Simon disznót lopni) — 211
Siratő-balladák — 212—216
Sirdogáló János — 130—131

Szabó Erzsi (gyermekgyilkos anya II) — 197
Szabó Pál (Szögént nem bántottam) — 155
Szabó Pista (Inkább löszök hazámnak betyárja) — 150
Szabó Vilma (gyermekgyilkos anya I) — 196
Szaladjak-e vagy megálljak — 147—148
Szaván-kapott feleség — 27—28
Szálláskereső Jézus — 19
Szállj el, fecskemadár — 187
Szállj el madár, szállj el — 155
Szállj le holló — 81—85 jzet
Szállj le holló — 189
Szegény árva asszony — 16
Szegény csobánlegény — 54
Szegény legény voltam, gazdag leányt vettem — 183—182
Szegény Szabó Erzsi be elveszté magát — 197
Szegényt nem bántottam, gazdagot raboltam — 155
Szendre báró leánya — 193
Szeretet próbája (Áspis kigyó) — 118—119
Szerető, párjával (Halálra táncoltatott lány) — 67
Szert tettem jó hat pajtásra — 171
Szégyenbe esett lány — 59—64
Szép a katona dolmánya — 222
Szép csárdásné, gyöngy viola — 171
Szépen legel a kisasszony gulyája — 194
Szépen süt a holdvilág — 30—39 jzet
Szép fehér pakulár — 53
Szép Ilona (csudahalott) — 127
Szép Ilona (gunaras lány) — 113
Szép Ilona (vén ember) — 209—210 jzet

Szép Julia (A pogány király leánya) — 49
Szép Örzsébet (eladott lány) — 33
Szép piros Örzsébet (németnek eladott) — 32
Szép szegfűvirág (Virágok vetélkedése) — 99
Szilaj csikó nem eladó — 161—163
Szilasi Pistának minek a bokréta — 195
Szilágyi és Hagymási — 74
Szolga és asszonya — 137
Szolgabiró lánya, kosárkötő lánya — 123
Szolgalegény siratója — 212—213
Szolgák óesztendei éneke — 103
Szolgával szerelmeskedő lány — 28
Szomszédlegény Gyurka — 25
Szógálom a császárt nagy kételenségből — 223
Szögedi bíróné — 77
Szögént nem bántottam, gazdagot raboltam — 155
Szörnyű nagy romlásra készült Pannónia — 79
Szűcs Maris — 195
Szűz koszorúm le kell tenni — 110
Szűz Mária — 100, 105

Talpig vörös viganóba — 170
Tamás Rózsi siratója — 217
Tatár-vonatkozás — 75, 76, 79, 96 jzet után
Tatár rabságában térgyig vasban vagyok — 81—85 jzet
Táncónak, táncónak a sári legények — 65
Testem romlott a bokorba — 212
Tisza partján elaludtam — 184
Tizenkét kőmives összetanakodék — 5
Tova menyen három árva — 100
Tömlöc oldalamat nyomja — 185
Török császár — 38, 74
Törökország — 14, 75, 81
Török-rabolta lány — 42—43
Török-vonatkozás — 35, 39, 42, 43, 75, 78
Tőtik a nagy erdő utját — 218

Ugron János — 139
Ugy elvesztem a nagy vízbe (vérbe) — 212—217 jzet
Ugy menyen, ugy menyen szegény árva asszony — 16
Ugy őrzi, ugy őrzi szép fehér pakulár — 53
Ugy rakják, ugy rakják magas Déva várát — 8
Ugy sír, úgy kesereg Seprődi Borbára — 34
Uraim, uraim, kárvallott uraim — 159
Uram, uram, uram, édös jámbor (Nagy-Bihal Pét') uram — 44—46
Uraság szeretője — 203
Utazólevél — 147—148, 184
Utj Miska siratója — 212—214
Utonálló — 58

Ügyes hútlen asszony — 25
Ütik a rézdobot — 91

Vajda István (János) mit gondoltál — 212—216 jzet
Vasrostélyos az én szobám (az ablakom) — 181, 183
Váradi basa „vendégsége" — 78
Váradi nótája (Holnap felakasztanak) — 186
Várj, lányom, egy kicsit — 179
Varlak, rózsám, vacsorára — 129
Verekedés fog lenni — 200
Vereshagyma, vereshagyma, keseríd meg a szememet — 209
Verik a kassai dobot — 184
Vertikei temetőbe — 100—102 jzet
Vén ember — 209—210
Vérem a véreddel egy patakot mosson — 60—64, 195
Véremmel irattam egy kis cédulácskát — 84
Vérrel virágozik a testi ruhája — 157—160 jzet
Vérrel virágzik hátatok — 100
Vidd el madár — 83, 81—85, jzet
Vidrai Pál fia (Fodori Katica) — 31
Vidróczki — 167—168
Világszép Erzsók (Erzsébet kisasszony) — 36
Violaszín patyolatba — 169
Virágim, virágim — 37, 39
Virágok vetélkedése — 97—99
Vitézi és bujdosó énekek — 87—96
Vízbefult siratója — 216
Volt egy úrnak hat szép fekete lova — 199 jzet

Zavaros a Tisza, nem akar higgadni — 146
Zavaros Maroson magam átalteszem — 158—159
Zöld erdő zúgása, vadgalamb búgása — 157—160 jzet
Zörög-börög a vasajtó — 178
Zsandár Pali (Verekedés fog lenni) — 200
Zsandároknak izenve van — 164
Zandár urak, mit akarnak (Szilaj csikó) — 163
Zsivány felesége — 55—58

TARTALOM

Csanádi—Vargyas: A magyar nép balladái 5

KLASSZIKUS BALLADÁK (1—73. sz.) 55
TÖRTÉNELMI BALLADÁK, VITÉZI, BUJDOSÓ ÉS RABÉNEKEK (74—96. sz.) 203
LÍRAI BALLADÁK (97—115. sz.) 235
STRÓFAISMÉTLŐ BALLADÁK (116—142. sz.) 261
BETYÁRBALLADÁK, RABNÓTÁK (143—192. sz.) 309
ÚJ BALLADÁK (193—225. sz.) 371

JEGYZETEK

Válogatás, csoportosítás, címek 411
A szövegközlés 412
Tájékoztató a dallamokról 413
Forrás-jegyzék 414

SORRENDI MUTATÓ 419
AZ EGYES BALLADÁK JEGYZETEI
I. Klasszikus balladák 434
II. Történelmi balladák 485
III. Lírai balladák 502
IV. Strófa-ismétlő balladák 513
V. Betyárballadák 526
VI. Új balladák 554
SZÓMAGYARÁZAT 569
BETŰRENDES MUTATÓ 554

